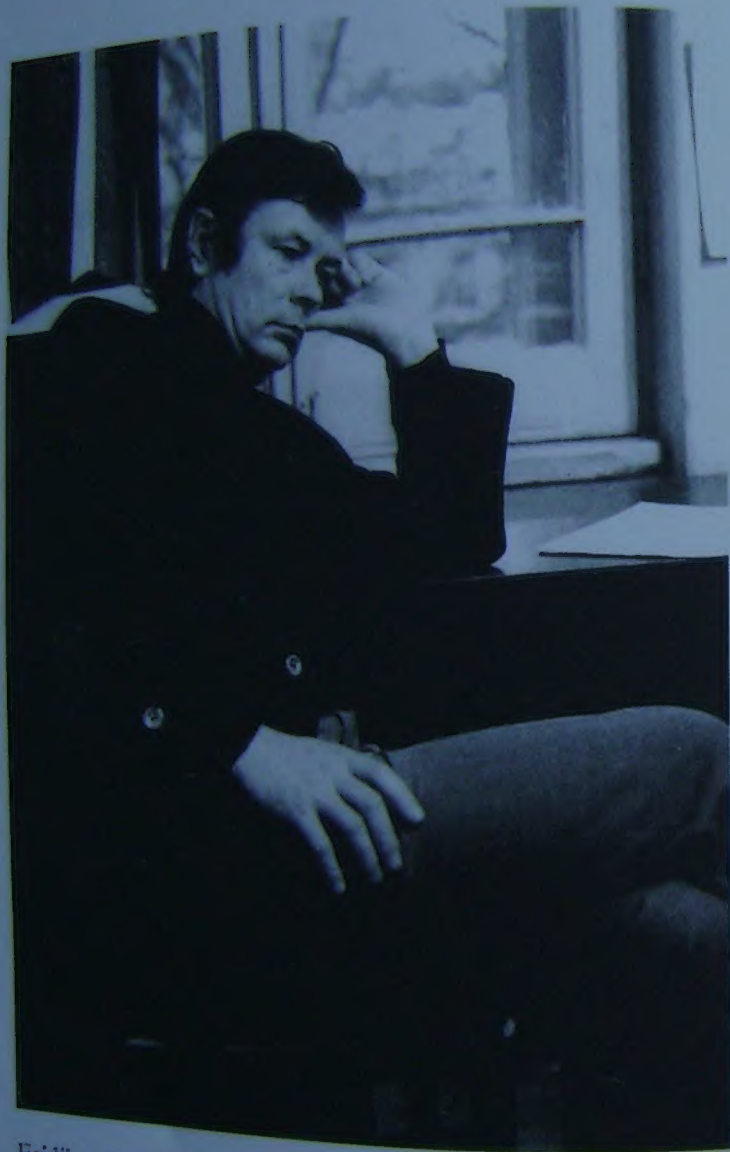

Egidijus BANIONIS

LIETUVOS DIDŽIOSIOS
KUNIGAİKŠTYSTĖS
PASIUNTINŲBIŲ
TARNYBA
XV – XVI AMŽIAIS

Egidijus BANIONIS „LIETUVOS METRIKOS“ redakcijos posėdyje, Lietuvos istorijos institute. 1986 12 02.

Lietuvos istorijos institutas

Egidijus BANIONIS

LIETUVOS DIDŽIOSIOS
KUNIGAİKŠTYSTĖS
PASIUNTINYBIŲ TARNYBA
XV – XVI AMŽIAIS

DIEMEDŽIO
LEIDYKLA
VILNIUS
1998

Skelbiami Egidijaus Banionio (1948 – 1993) darbai, kuriuose tyrinėjamas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntinybių tarnybos organizavimas ir veikla santykiuose su Rusų valstybe, totorių chanatais, Moldavija. Tyrimuose itin gausiai naudojama Lietuvos Metrikos medžiaga. Pateikiamas pilnas Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės pasiuntinių į užsienį sąrašas

*Dėkojame knygos leidimą parėmusiam
p. Rolandui KARALIUI*

Sudarė ir spaudai parengė
Zigmantas KIAUPA ir
Žydrūnas MAČIUKAS

Redaktorė Laima KERTENIENĖ

ISBN 9986-23-051-9

© Egidijus Banionis
© Lietuvos istorijos institutas

TURINYS

Egidijaus Banionio (1948 – 1993) gyvenimo ir darbų kontūrai. Zigmantas Kiaupa	7
Egidijaus Banionio bibliografija	
Sudarytojas Žydrūnas Mačiukas	17
Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntinybių tarnyba (XV a. vidurys – 1569 m. Liublino unija)	29
Ivadas	29
Literatūros apžvalga	39
Šaltinių apžvalga	44
I. LDK pasiuntinybių tarnybos organizavimas	51
1.1. LDK pasiuntinybių tarnybos kompetencija, valdant bendram su Lenkija valdovui	51
1.2. LDK ponų tarybos diplomatinė veikla	59
1.3. Vadovavimas LDK pasiuntinybių tarnybai	68
1.4. Išlaidos LDK pasiuntinybių tarnybai	77
II. LDK pasiuntiniai užsienio valstybėse	86
2.1. Moldavijoje	86
2.2. Didžiojoje Ordoje	88
2.3. Krymo chanate	95

2.4. Rusų valstybėje	114
2.5. Skyriaus išvados	138
III. LDK pasiuntinybių tarnybos kanceliarija	140
3.1. LDK pasiuntinybių dokumentai	140
3.2. Diplomatinį dokumentų kalba	145
3.3. LDK pasiuntinybių knygos ir jų raštininkai	150
3.4. LDK pasiuntinybių knygų vedimo vieta	168
Išvados	173
Priedas. LDK pasiuntinių į užsienio valstybes sąrašas	176
Šaltiniai ir literatūra	226
Šaltiniai	226
Literatūra	229
Totoriai ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntinybių tarnyba XV – XVI a.	241
Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntiniai Rusų valstybėje XV – XVI a.	263
Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės diplomatiniai ryšiai su Moldavijos Kunigaikštyste 1492 – 1501 m.	335
Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntiniai Krymo chanate XVI a. pirmajame ketvirtyje	361
Paaiškinimai	382
Asmenvardžių rodyklė	384

EGIDIJAUS BANIONIO (1948–1993) GYVENIMO IR DARBŲ KONTŪRAI

*B*ene 8-ojo dešimtmečio viduryje tuometinio Lietuvos TSR centrinio valstybinio istorijos archyvo (dabar Lietuvos valstybės istorijos archyvas) skaitykloje ėmė lankytis naujas skaitytojas. Pa-siimdavo Lietuvos Metrikos mikrofilmų ritinėlius ir įsitaisydavo prie jų skaitymo aparato. Daugeliui skaityklos senbuvų, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos tyrinėtojų, tarp kurių buvo ir šio rašinio autorius, jis nebuvo pažįstamas. Nebuvo su juo studijuota Vilniaus universitete, nematytas istorikų konferencijoje ar kituose susijimuose. Lietuvos Metrikos dėka – reikėjo ja dalytis, – naujasis skaitytojas tapo savas. Paaiškėjo, kad tai Egidijus Banionis, neseniai sugrįžęs į Lietuvą po studijų Maskvoje. Ateidavo iš tame pačiame pastate buvusio kito archyvo – Lietuvos TSR centrinio valstybinio literatūros ir meno archyvo (dabar Lietuvos valstybės literatūros ir meno archyvas), kuriame dirbo. Bet buvo pretendentas į „feodalus“ – taip save pusiau juokais, pusiau rimtai vadino senąją Lietuvos istoriją, tada vadintą feodalizmo epocha, tyrinėję istorikai. Bendri interesai suartina žmones, „Feodalu“ tapęs E. Banionis iki gyvenimo pabaigos liko toje pačioje terpeje, įprastiniai kolegiški santykiai išaugo į glaudų bendradarbiavimą, bičiulystę.

Artėja E. Banionio gimimo 50 metų sukaktis. Jo kolegų Lietuvos istorijos institute buvo sutarta, kad geriausias ir prasmingiausias šios sukakties paminėjimas būtų E. Banionio darbų surinkimas į vieną vietą ir paskelbimas. Realizuojant šį suma-

nymą, nutarta šįkart paskelbti tik dalį jo darbų, kuriuos jungia vienas tyrinėjimų objektas. Kiti sudarys antrąją knygą, kuri taip pat jau rengiama. O iš pokalbių, dalyvaujant E. Banionii, nuotrupų, bendradarbiavimo prisiminimų, E. Banionio darbų studijavimo susiklostė šis įvadinis straipsnelis, brėžiantis jo gyvenimo ir darbų kontūrus.

*

*

*

Panevėžio dramos teatro aktorių Onos ir Donato Banionių šeimoje 1948 m. lapkričio 20 d. gimė sūnus Egidijus. Buvo pirmagimis, bet ne vienintelis sūnus – 1958 m. gimė brolis Raimundas. Banionių vaikai augo tarp Lietuvos teatro, o greitai ir kino žvaigždžių. Egidijus dažnai prisimindavo Panevėžio teatro gastroles po Lietuvos miestus ir miestelius, į kurias jį pasiimdavo tėvai. Bet skirtingai negu brolis, kuris tapo iškiliu kino režisieriumi ir tarsi pratęsė tėvų profesinį kelią, Egidijus tikru teatro ir kino žmogumi netapo. 1966 m. baigęs Panevėžio 1-ąją vidurinę mokyklą, įstojo studijuoti į Maskvos valstybinę istorijos archyvų institutą, pasirinko istoriko kelią.

Institutas, būsimoji gorbaciovinės pertvarkos demokratinių veikėjų kalvė, E. Banionio studijų metais buvo žinomas kaip labai pajėgus Rusijos istorijos mokslo centras. Jame dėsė iškiliausi Rusijos istorikai, ne vienas savo laiku represuotas ar dogmatikų marksistų žiauriai kritikuotas. E. Banionis geru žodžiu prisimindavo Rusijos viduramžių ar naujųjų laikų pradžios istorijos specialistus, kurių paskaitų jam teko klausytis, – Aleksandrą Ziminą, Sergejų Kaštanovą, Sigurdą Šmidtą. Ypač daug jam davė pastarasis profesorius, kurio seminare aktyviai dirbo. Jau grįžęs į Lietuvą, stengėsi nenutraukti ryšių su šiuo seminaru, dalyvauti jo darbe. Tokio bendravimo dėka E. Banionis išsiskyrė tarp kolegų gilesniu Rytų Europos kraštų istorijos žinojimu ir supratimu.

S. Šmidto seminare bus gimusi ir E. Banionio diplominio darbo tema – „Rusų valstybės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės diplomatinės santykių organizavimas XV a. pabaigoje – XVI a. pirmajame ketvirtyje“. Parenkant temą, buvo sumaniai išnaudotos retos Maskvos istorikų pasaulyje diplomanto galimybės panaudoti ne tik Rusijos ar Lenkijos istorikų įdirbį, bet ir ten mažai ar visiškai nežinomus Lietuvos istorikų darbus. 1972 m. pavasarį darbas buvo apgintas ir labai gerai įvertintas.

Baigęs studijas, E. Banionis grįžo į Lietuvą ir 1972 m. rudens pradėjo dirbti minėtame Literatūros ir meno archyve Vilniuje. Energingas ir sumanus jaunas darbuotojas greitai tapo archyvo siela, įsitraukė į archyvarų profesinį gyvenimą, aktyviai dalyvaudavo Lietuvos archyvarų pasitarimuose, tarprespublikinėse konferencijose, su bendradarbiais rengė archyvo informacinius leidinius (Lietuvos TSR valstybinių archyvų fondų trumpas žinynas, 10 sąsiuvinis, A – B, Lietuvos TSR centrinio valstybinio literatūros ir meno archyvo asmenų fondai, A – K, Vilnius, 1981; L – Ž, Vilnius, 1982), daug rašė, populiarindamas archyvo vardą ir darbus. Pastaroji veikla buvo ypač naudinga archyvui, nes šis kaupė fondus, ieškojo ryšių su potencialiais savių asmeninių archyvų dovanotojais.

Kaip matyti iš 1973 – 1982 m. paskelbtų E. Banionio straipsnių, straipsnelių ir laikraščių žinučių, daugiausia dėmesio jis skyrė teatralų reikalams, jų archyvams. Čia tarsi susiliejo šeimos teatrinės tradicijos ir archyvaro išsilavinimas bei darbo interesai. Tokio darbo viršūnė buvo aktyvus dalyvavimas rengiant didelę Lietuvos teatro istorijos šaltinių publikaciją – dokumentų ir kitokios medžiagos rinkinį, tiesa, kiek užstrigusį pas leidėjus ir pasirodžiusį tik 1986 m. – „Teatras 1940–1960. (Dokumentai ir medžiaga)“. Sudarė E. Banionis ir A. Guobys, Vilnius, 1986. E. Banionio profesinis pasirengimas ir iniciatyvumas buvo pastebėti, ir jis greitai, 1973 m., tapo archyvo direktoriaus pavaduotoju, o 1974 m. – direktoriumi.

Nepaisant gražių darbo *Literatūros ir meno* archyve rezultatų, tas darbas, matyt, netenkino jaunojo archyvaro profesinių, mokslinių, intelektualinių interesų. Kaip tik tada, 8-ojo dešimtmečio viduryje, jis vis dažniau ėmė lankytis Istorijos archyvo skaitykloje. Jau minėta, kad šis archyvas per vargus, daugiausia ilgamečio jo direktoriaus Domo Butėno pastangomis, buvo įsigijęs Maskvoje, tuometiniame TSRS centriniame senųjų aktų archyve, saugomos Lietuvos Metrikos mikrofilmus. Lietuvos istorikams atsivėrė naujos erdvės ir galimybės ne trumpalaikių komandiruočių į Maskvą metu, bet kasdien nuosekliai dirbti su bene svarbiausiu Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos šaltinių kompleksu.

E. Banioniui rūpėjo dar studijų metu diplominiame darbe pradėtos tyrinėti LDK pasiuntinybių tarnybos istorija. Maskvoje neblogai susipažinęs su Rusų valstybės XV – XVI a. sukauptais istorijos šaltiniais, jis dabar gilinosi į lietuviškąją tos medžiagos dalį. 1974 m. pabaigoje įstojo į neakivaizdinę aspirantūrą prie Lietuvos mokslų akademijos Istorijos instituto (dabar – Lietuvos istorijos institutas). Nuo 1976 m. mokslo spaudoje ėmė rodytis E. Banionio straipsniai, kuriuose jis nagrinėjo LDK pasiuntinybių tarnybos darbą XV a. pabaigoje – XVI a. pirmojoje pusėje. Po kelerių metų, 1982 m., Istorijos institute buvo apginta E. Banionio tuometinio mokslų kandidato (dabar prilyginta daktarui) disertacija „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntinybių tarnyba (XV a. vidurys – 1569 m.)“. Mokslinis vadovas Mečislovas Jučas, oficialieji oponentai Stasys Lazutka ir minskietis Georgijus Golenčenko labai gerai įvertino E. Banionio darbą, pabrėždami pasirinktos temos mokslinę reikšmę, darbo originalumą, pripažindami disertanto išvadas.

Iš tiesų LDK pasiuntinybių tarnyba E. Banionio darbe buvo pirmąsyk tyrinėjama kaip savarankiška institucija, buvo tiriami valstybinės institucijos gimimo požymiai, aiškinamasi pasiuntinybių tarnybos organizacijos, palaikant diplomatinčius ryšius su Rusų valstybe, totorių chanatais, Moldavija, principai, ištirta LDK

centrinės raštinės veikla, aptarnaujant pasiuntinybes, atlikta Lietuvos Metrikoje esančių pasiuntinybių knygų analizė. Autorius ne daug tegalėjo pasinaudoti dalyko istoriografija dėl jos skurdumo. Geresnė padėtis buvo su šaltinių publikacijomis, ir jos buvo itin išsamiai panaudotos. Bet didžiąją temos šaltinių dalį E. Banionis pats surado archyvuose, visų pirma Lietuvos Metrikoje, ir pirmasis įtraukė į mokslo apyvartą. LDK pasiuntinybių tarnyba nušvito naujomis spalvomis, žinios apie jos veiklą tapo skaidresnės. Autorius padarė išvadą, kad XV a. pabaigoje pasireiškė LDK pasiuntinybių tarnybos, kaip valstybės institucijos, užgimimo požymiai: pasiuntinybių knygas tvarkiusių ir pasiuntinių dokumentus ruošusių raštininkų specializacija, pasiuntinių parinkimo principų formavimasis, pasiuntinių specializacija, palaikant diplomatinčius santykius su konkrečia valstybe – LDK partnere. Tačiau didžiojo kunigaikščio valdžios siaurėjimas XV a. pabaigoje – XVI a. pirmojoje pusėje lėmė, kad vadovavimas pasiuntinybių tarnybai buvo decentralizuojamas, pačios tarnybos veiklos erdvė siaurėjo, virsti atskira formaliai įteisinta valstybės institucija jai neliko sąlygų ir, matyt, nebuvo lemta.

E. Banionio disertaciją, deja, ištiko ne vienos sovietmečių parašytos disertacijos likimas – ji nebuvo paskelbta. Tiesa, spaudai ji buvo rengiama ir iš tokio ruošinio čia skelbiama. Bet reikia pasakyti, kad, rašydamas disertaciją, E. Banionis buvo surinkęs ir apdorojęs gerokai daugiau medžiagos, negu galėjo panaudoti disertacijoje. Kai kurie jo straipsniai, kaip antai „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntiniai Krymo chanate XVI a. pirmajame ketvirtyje“ ar „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės diplomatiniai ryšiai su Moldavijos kunigaikštyste 1492 – 1501 metais“, yra žymiai platesni už atitinkamus disertacijos poskyrius, juose panaudota daugiau medžiagos, detalesnis tyrinėjimas. Iš karto nepaskelebus disertacijos, E. Banionis ėmėsi plėsti, pildyti tekstą, netgi iš naujo ją rašyti. Jo asmeniniame archyve (perduotame Lietuvos istorijos instituto bibliotekai) yra tokio darbo pėdsakų: šioje knygoje skelbiama studija „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiun-

tiniai Rusų valstybėje XV – XVI a., pora nebaigtos studijos apie pasiuntinybių knygas Lietuvos Metrikoje skyrių, nedidelės apimties bandomieji tekstai apie LDK diplomatinis santykius XV – XVI a. su Livonija ir Vokiečių ordino valstybe (jais pats autorius dar buvo nepatenkintas, tai pažymėjo atitinkamuose priedašuose). Darbas prie šios knygos, atsiradus naujoms pareigoms ir interesams, buvo dirbamas, matyt, priešokiais ir nebuvo užbaigtas.

Tos naujos pareigos ir interesai atrodė taip: 1985 m. E. Banionis perėjo dirbti į Istorijos institutą. Iš pradžių dirbo Feodalizmo istorijos skyriuje, 1986 – 1989 m. instituto moksliniu sekretoriumi, po to iki mirties 1993 m. – Archeografijos skyriuje. Institute jis iš karto atsidūrė Lietuvos Metrikos skelbimo planų epicentre. Lietuvos Metrikos knygas Rusijos imperijos mokslo centrai buvo pradėję planingai skelbti dar XX a. pradžioje, bet darbai nutrūko Rusijos revoliucijų metu. Maskvoje, Vladimiro Pašutos aplinkoje, 8-ojo ir 9-ojo dešimtmečių sandūroje imta planuoti Lietuvos Metrikos knygų skelbimo atnaujinimą. Sukurta tarptautinė mokslinė programa, kurioje dalyvavo Sovietų Sąjungos respublikų – Baltarusijos, Lietuvos, Rusijos, Ukrainos, taip pat Lenkijos istorijos mokslo centrai. Buvo suburti archeografai, pasidalyta skelbiamomis knygomis, numatyti perspektyviniai planai. E. Banionio kvalifikacija labai tiko Metrikai skelbti. Jį šis darbas nepaprastai domino, tad ėmėsi rengti spaudai vieną iš Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro (1492 – 1506) laikų knygų. E. Banionis natūraliai tapo Metrikos skelbimo darbų Lietuvoje lyderiu, o greitai – ir jos tyrinėjimo.

Buvo suvokta, kad Metrikos rengimas spaudai strigs, jei nebus imtasi tokio didelio komplekso, kaip Lietuvos Metrika – per 600 rankraštinių knygų, – įvairiapusiško tyrinėjimo. Be to, Lietuvoje E. Banioniui ir jo kolegoms norėjosi dar Sovietų Sąjungos egzistavimo sąlygomis paversti Vilnių Lietuvos Metrikos tyrimo centru – juk ne veltui jos pavadinime yra Lietuvos vardas. 1988 m. Vilniuje įvyko Lietuvos Metrikai skirta mokslinė konferencija, ku-

rioje dalyvavo minėtų respublikų istorikai. Visų šios konferencijos organizavimo darbų ėmėsi E. Banionis. Ypač praverė jo asmeninės pažintys, dar studijų metais užmegzti ir nenutrūkę kolegiški ryšiai su Maskvos, Kijevo, Dnepropetrovsko, Minsko istorikais. E. Banionio pastangomis, nors kiek ir vėluodamas, 1992 m. pasirodė pagal konferencijoje skaitytus pranešimus parengtų straipsnių rinkinys „Lietuvos Metrika. 1988 metų tyrinėjimai“, Vilnius, 1992. E. Banionis dar suspėjo 1991 m. jau kitomis aplinkybėmis – nepriklausomoje Lietuvoje surengti antrąją tarptautinę Lietuvos Metrikos tyrinėtojų konferenciją.

Vis dėlto organizaciniai darbai E. Banioniui nebuvo svarbiausi. Jis ėmė gilintis į Lietuvos Metrikos knygų genezės, struktūros tyrinėjimus, 1987 – 1992 m. mokslo ir mokslo populiarinimo spaudoje paskelbė kelis straipsnius šiais klausimais. E. Banionio išvados radikaliai skyrėsi nuo ankstesnių Lietuvos Metrikos tyrinėtojų teiginių, iš esmės keitė supratimą apie Metrikos knygų sudarymą, Lietuvos valstybės raštinių darbą. Jo darbai paskatino domėtis Metrikos istorija ir kitus Lietuvos istorikus, konferencijose pranešimus skaitė bei straipsnius skelbė Algirdas Baliulis, Zigmantas Kiaupa, Jūratė Kiaupienė, Edmundas Rimša, Antanas Tyla, Irena Valikonytė ir kiti. Taip Vilnius visų pirma E. Banionio dėka tapo Lietuvos Metrikos tyrinėjimo ir skelbimo centru.

Pats E. Banionis parengė minėtą Metrikos knygą. Ji pasirodė 1993 m. pabaigoje, deja, jau po sudarytojo mirties, nepalydėta į pasaulį jo rankų. „Lietuvos Metrika (1427 – 1506), Knyga Nr. 5“ yra atnaujinto Lietuvos Metrikos skelbimo pirmoji knyga. Pats E. Banionis rengė dar vieną knygą, bet nebesuspėjo užbaigti, ją rengti spaudai baigė kolegos. Kad toks darbas reikalingas ir svarbus, be kita ko, rodo ir tai, kad E. Banionio kolegų iš Lietuvos istorijos instituto Archeografijos skyriaus paskelbtų Metrikos knygų skaičius artėja prie dviženklio, jų publikacijos parengtos ir Vilniaus universiteto Istorijos fakultete.

Kai E. Banionis su kolegomis vertė Vilnių Lietuvos Metrikos tyrimo ir skelbimo centru, už istorikų darbo kambarių langų siau-

tė visuomeninio–politinio gyvenimo audros. Joms E. Banionio langai buvo plačiai atverti. Pertvarka išaugo į Lietuvos atgimimo sąjūdį, į kovą dėl nepriklausomybės. E. Banionį galima buvo sutikti Sauliaus Griciaus organizuotame žaliųjų žygyje Nerimi, didžiuosiuose Vilniaus mitinguose ar aiškinantį Lietuvos žmonių tikslus ir tuo kaitinantį gruzinų inteligentijos nuotaikas mokslinėje konferencijoje Kutaisyje. 1989 m. aktyviai dalyvavo Lietuvos istorijos draugijos atkūrimo darbuose, buvo jos revizijos komisijos pirmininkas.

Lietuvos valstybės kūrimo darbams reikėjo daug rankų. E. Banionis ir čia prisidėjo. Buvo erdvė, kurioje geriausiai galėjo būti panaudotos jo profesinės žinios – tai Lietuvos archyvų reikalai. Dar paskutiniaisiais sovietmečio metais dalyvavo rengiant pažangų Lietuvos archyvų įstatymą. Akivaizdžiai buvo matomas archyvų reformos poreikis, sąlygotas besikeičiančių archyvų darbo sąlygų ir naujų gyvenimo nepriklausomoje valstybėje keliamų reikalavimų. E. Banionis neabejodamas sutiko dalyvauti šios reformos principus 1990–1991 m. rengusios grupės darbe. Pažymėtina, kad jis buvo vienintelis tikras archyvaras – profesionalas šioje grupėje. Jo ramus, apgalvotas žodis gatvės politikų skelbiamų radikalų ir dažniausiai nepagrįstų reikalavimų fone buvo ypač svarus. Rūpinosi efektyvios valstybės archyvų sistemos įtvirtinimu, jų apsaugojimu nuo išgrąbstymo, žybybiškumo iš archyvų darbo išgyvendinimu, archyvų darbuotojų įtraukimu į mokslo darbą ir kitais reikalais. 1991–1993 m. būdamas Archyvų tarybos prie Lietuvos archyvų generalinės direkcijos narys, pagal galimybes rūpinosi reformos eiga. Didelė dalis jo pasiūlymų jau įgyvendinta ar įgyvendinama, kai kas gal ir įstrigo – buvo per ankstyvi, archyvai nebuvo pasiruošę juos priimti. Bet pasiūlymai perspektyvūs ir tikėtina, kad, atėjus laikui, prie jų bus sugrįžta.

Nauji vėjai ėmė pūsti aukštosiose mokyklose, vis labiau reikėjo pažangiai mąstančių, rutinos nepakastų dėstytojų – E. Banionis buvo kviečiamas skaityti kursus Vilniaus universitete, Vilniaus pedagoginiame institute, 1989 m. atkurtame Vytauto Didžio-

jo universitete Kaune. Skaitė bendrus LDK istorijos bei šaltintyros kursus. Ruošdamasis pastariesiems, pasinaudojo Lietuvos Metrikos pažinimu, gilinosi į dokumento prasiskverbimo į Lietuvos visuomenės gyvenimą vėlyvaisiais viduramžiais, įsitvirtinimo jame problemas.

Pertvarka Sovietų Sąjungoje sukėlė didelį sujudimą ir istorijos mokslo sferose. Sąjungos respublikose, o po šios subyrėjimo – nepriklausomose valstybėse, išsiveržus iš griežtos ideologinės priežiūros ir išankstinio planavimo gniaužtų, nepaprastai pagyvėjo mokslo gyvenimas, istorikų bendravimas darėsi vis intensyvesnis, konferencija vijo konferenciją. E. Banionis buvo kviečiamas jose dalyvauti ir stengėsi atsiliepti į tuos kvietimus. 1988–1992 m. jį buvo galima sutikti istorikų mokslinėse konferencijose Maskvoje, Ukrainoje – Kijeve, Černigove, Kamenece, Baltarusijoje – Minske, Gardine, Gruzijoje – Kutaisyje. Ir pats organizavo, kaip minėta, Rytų Europos šalių istorikų konferencijas Vilniuje. Tuo metu, kai, kovojant dėl atsiskyrimo nuo Sovietų Sąjungos, vaduojantis iš politinio, karinio, ekonominio Rusijos glėbio, plito nepagrįsta konjunktūrinė nuostata ribotis nuo bendravimo su kolegomis iš Rytų, E. Banionis tapo tarsi Lietuvos istorijos mokslo ambasadoriumi posovietinėje erdvėje, jo dėka čia buvo žinomi naujausi Lietuvos istorijos mokslo darbai. Tekdavo aštrokai polemizuoti su seno raugo politikuojančiais „specialistais“, kantriai diskutuoti su sunkiai savo kelių randančiais tautinės baltarusių istoriografijos atstovais. Dalyvavimas šiose konferencijose buvo didelė parama demokratiškai nusiteikusiems, mokslo, ne politikos prioritetą išpažįstantiems kolegoms.

Ruošiant universitetinius kursus ir minėtose konferencijose ėmė ryškėti naujos E. Banionio mokslinių interesų sritys. Tiesa, naujomis jas galima vadinti sąlyginai, nes labai natūraliai išplaukė iš LDK pasiuntinybių tarnybos ir Lietuvos Metrikos tyrimų. Tai buvo LDK raštinių veiklos, raštininkų kontingento, terpės, iš kurios tie raštininkai išėjo – bajorijos istorijos tyrimai. Paskutiniaisiais gyvenimo metais E. Banionis buvo ypač susidomėjęs lietuvių bajorų

luomo formavimusi, surinko daugybę medžiagos. Kai kuriuos šių klausimų tyrimų rezultatus paskelbė, daug surinktos ir apdorotos medžiagos nespėjo panaudoti. Asmeniname archyve liko ne vienas pradėtas tekstas – keli lapai gerai sutvarkyto teksto su moksliniu aparatu, toliau – jau tik apmatai, pastabos sau. Vienu metu dirbo prie kelių straipsnių ar kitokių tekstų, atidėdavo juos ir vėl grįždavo, papildydavo, redaguodavo. Tie pradėti ir nebaigti tekstai, kuriuose jau suformuluoti autoriaus sau keliami uždaviniai ar aiškūs iš tų tekstų, bus tikras lobis pasiryžusiems tęsti E. Banionio pradėtus tyrinėjimus.

Šiuos vėlyvuosius E. Banionio darbus tikimės aptarti kitoje vietoje, dabar norėtume pabrėžti vieną faktą. Tiek skelbtuose darbuose, tiek konferencijų pranešimuose (jų tezės dažniausiai irgi paskelbtos) E. Banionis neapsiribojo siaurai suprasta Lietuva, jis buvo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, į kurią įėjo ne tik lietuvių, bet ir būsimųjų baltarusių bei ukrainiečių žemės, istorikas. Jis su tikru užsidegimu tyrė šioje didžiulėje valstybėje gyvenusius žmonių aplinkos savitumus, tų savitumų transformaciją pasaulėjautoje, elgesyje, įžvelgdamas didžiulę įvairovę, kuri ne tiek skyrė, kiek jungė, vienijo. Tarsi programinis šios plačios problematikos tekstas yra nedidelis straipsnis „Aplinkinio pasaulio įvairovės suvokimas XV a. Lietuvoje“, pirmą kartą paskelbtas Gardine, ir kurį, prisiminindami E. Banionį jau po jo mirties, nesusitarę paskelbė Vilniaus ir Kijevo istorikai. Tai buvo tyrinėjimų erdvė, siūliusi tikrą intelektualinį nuotykį.

Deja, 1992 m. pabaigoje netikėtai pasirodė sunkios ligos simptomai, ligos, kuri sujaukė visus E. Banionio darbų planus ir, nepaleidusi iš glėbio, nukirto gyvybės giją. Dar spėjęs sulaukti savo didžiojo darbo – Lietuvos Metrikos knygos publikacijos lankų, E. Banionis mirė 1993 m. rugpjūčio 6 d. Nesulaukęs nė 45 metų, daug padaręs, dar daugiau pradėjęs, bet nespėjęs baigti...

Z i g m a n t a s K I A U P A

EGIDIJAUS BANIONIO BIBLIOGRAFIJA*

1973

straipsniai

1. Iš Vilniaus teatro istorijos, *Teatras*, 1973, Nr. 3, p. 2–8.
2. Turtėja archyvo fondai, *Literatūra ir menas*, 1973, rugp. 25, Nr. 15.

1975

straipsniai

3. Borisas Dauguvietis. Kodėl – Čechovas?: [Rankraštis apie A. Čechovo „Vyšnių sodo“ pastatymą Vilniaus valst. dramos teatre 1945 m.] / Parengė E. Banionis, *Literatūra ir menas*, 1975, kovo 29, p. 11.

* Bibliografiją sudaro trys skyriai. Pirmajame suregistruoti E. Banionio darbai. Šiame skyriuje medžiaga pateikta pamečiui. Ji išdėstyta tokia seka: *Knygos* – autorinės knygos ir knygos – šaltinių publikacijos; *Stripsniai* – straipsniai, tezės, smulkios šaltinių publikacijos; *Recenzijos* – E. Banionio rašytos recenzijos; *Pasisakymai* – interviu su E. Banioniu, pasisakymai diskusijose. E. Banionio darbų recenzijos pateikiamos prie konkretaus darbo.

Antrajame skyriuje – knygos, kurių sudarytojas, redaktorius ar redkolegijų narys buvo E. Banionis.

Trečiajame skyriuje – literatūra apie E. Banionį. Kitų autorių įvadiniai žodžiai apie E. Banionį registruoti prie jo straipsnių (pirmajame skyriuje). Pastarajame skyriuje yra nuorodos į tas pozicijas.

4. 1975 m. gruodžio 4 d. lietuviškajam profesionaliajam bale-
tui sukanka penkiasdešimt metų...: [Archyviniai dokumentai] /
E. Banionio publikacija ir komentaras, *Teatras*, 1975, Nr. 4,
p. 3–11.

1976

straipsniai

5. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Ponų tarybos narių susi-
rašinėjimas su Maskvos bajorais Aleksandrui valdant (1492–
1506), *Jaunųjų istorikų darbai: Medžiaga respublikinei jaunųjų
istorikų konferencijai, 1976 m. spalį* / Red. kolegija: K. Strums-
kis ir kt., Vilnius, 1976, kn. 1, p. 19–28.
6. Mūsų archyvai: [Apie Lietuvos teatro istorijos dokumentus
LTSR centriniame valstybiniame literatūros ir meno archyve],
Teatras, 1976, Nr. 1, p. 13–14.
7. Zachowajmy dla przyszłych pokoleń: [O Centralnym archiwum
literatury i sztuki Litewskiej SRR], *Czerwony Sztandar*, 1976,
25 wrześ. [bendraut. H. Jotkiallo].

1977

straipsniai

8. Archiwa a my: [O Archiwum Literatury i Sztuki Litewskiej
SRR], *Czerwony Sztandar*, 1977, 11 grudnia.
9. Iš mūsų teatro istorijos: [Apie art. J. Alekną 1917 07 20 –
1964 09 03], *Teatras*, 1977, Nr. 2, p. 24–28.
10. Pierwsze kroki, pierwsze sukcesy: [O Wileńskim Teatrze
Miejskim XIX w.], *Czerwony Sztandar*, 1977, 12 lut.

1978

straipsniai

11. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės XVI a. pirmosios pusės
pasiuntinių dokumentai Lietuvos Metrikoje, *Jaunųjų istorikų
darbai: Medžiaga respublikinei jaunųjų istorikų konferencijai*

- Red. kolegija: F. Sliesoriūnas ir kt., Vilnius, 1978, kn. 2, p.
31–41.
12. Писари дипломатической службы в канцелярии Великого
Княжества Литовского в начале XVI века, *Материалы
межреспубликанской научной конференции по источни-
коведению и историографии народов прибалтийских
республик СССР* / Red. кол.: Ю. Юргинис и др., Вильнюс,
1978, kn. 1: Источниковедение, с. 30–35.
- pasiskaitymas
13. Nepaklūstančios laikui vertybės: [Pasikalbėjimas su LTSR
centrinio valstybės literatūros ir meno archyvo direktoriumi
E. Banioniu], *Literatūra ir menas*, 1978, lapkr. 11, p. 8–9 (su
portr.).

1979

straipsnis

14. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntiniai Krymo
chanate XVI a. pirmajame ketvirtyje, *Lietuvos istorijos
metraštis, 1978 metai*, Vilnius, 1979, p. 5–18 (bibliografija
išnašose, santr. rusų kalba).

1980

straipsnis

15. Wzbogacając się archiwalne zbiory: [O Centralnym Państwowym
Archiwum Literatury i Sztuki Litewskiej SRR], *Czerwony
Sztandar*, 1980, 15 marca.

1981

knyga

16. Lietuvos TSR valstybinių archyvų fondų trumpas žinynas, 10
sąsiuvinis, A: Lietuvos TSR centrinio valstybinio literatūros ir
meno archyvo asmenų fondai, A – K, / Parengė A. Jovaišienė
ir E. Banionis, Vilnius, 1981, [107 p.].

pasisakymas

17. Saugokime kultūros istorijai: [Pasikalbėjimas su I TSR Centrinio valstybės literatūros ir meno archyvo direktoriumi I. Banioniu. Kalbėjosi Leonas Braziulis], *Tiesa*, 1981, rugs. 26 (su portr.).

1982

knygos

18. *Lietuvos TSR valstybinių archyvų fondų trumpas žinynas, 10 sąsiuvinis, B: Lietuvos TSR centrinio valstybinio literatūros ir meno archyvo asmenų fondai*, L – Ž, / Parengė A. Jovaišienė ir E. Banionis, Vilnius, 1982, [214 p.].
19. *Посольская служба Великого Княжества Литовского (середина XVI века – 1569 г.)*, Вильнюс, 1982, (Институт истории АН Литовской ССР. Автореферат диссертации), [22 с.].

1986

knyga

20. *Teatras 1940–1960 (Dokumentai ir medžiaga)* / Sudarė E. Banionis ir A. Guobys, Vilnius, 1986, 301 p.
Recenzijos: J. G u d a i t ė Pirmoji teatro šaltinių knyga, *Teatras*, 1986, Nr. 4, p. 15–16; P. B i e l s k i s, Dokumentai apie teatrą, *Tarybinė Klaipėda*, 1987, bal. 18, p. 4.

straipsnis

21. Skelbiama Lietuvos Metrika, *Gimtas kraštas*, 1986, gruod. 25, Nr. 52.

recenzija

22. Kovos dėl išėjimo į Baltiją: [Rec. kn.: A. T y l a, *Lietuva ir Livonija XVI a. pabaigoje – XVII a. pradžioje*, Vilnius, 1986, 222 p.], *Gimtas kraštas*, 1986, rugpj. 18, p. 2.

1987

straipsniai

23. Lietuvos Metrika: tyrimų problematika, *Mokslas ir gyvenimas*, 1987, Nr. 6, p. 10–11.

24. Svarbiausi 1986 m. Istorijos instituto mokslinės ir organizacinės veiklos rezultatai, *Lietuvos istorijos metraštis, 1986 metai*, Vilnius, 1987, p. 153–155.

recenzija

25. P. Kennedy–Grimsted, Czym jest, czym była Metryka Litewska ? (Stan obecny i perspektywy odtworzenia zawartości archiwum kancelaryjnego Wielkiego Księstwa Litewskiego). *Kwartalnik historyczny*, 1985, Nr. 1, s. 55–38, *Lietuvos istorijos metraštis, 1986 metai*, Vilnius, 1987, p. 123–126.

1988

straipsniai

26. Aleksandras, *Iš kur atėjome*: [Str. rink.] / Sudarė A. Nekrašienė, Kaunas, 1988, p. 84–92.
27. Aleksandras, *Komjaunimo tiesa*, 1988, lapkr. 5.
28. Asmenų archyvai Lietuvoje, *Lietuvos archyvai*, 1988, kn. 1, p. 12–18.
29. LDK diplomatiniai ryšiai su Moldavijos kunigaikštyste 1492–1501 metais, *Lietuvos istorijos metraštis, 1987 metai*, Vilnius, 1988, p. 23–41.
30. Lietuvos Metrikos tyrinėtojų konferencija [Vilnius], *Mokslas ir gyvenimas*, 1988, Nr. 7, p. 4.
31. Источниковедческий анализ и принципы публикации корпуса делопроизводственной документации: (Из опыта подготовки к публикации книги 1492–1506 гг. канцелярии Великого Княжества Литовского), *Актуальные проблемы изучения и издания письменных исторических источников [Тез. докл.]*, Тбилиси, 1988, с. 20–22.
Recenzija: М. Д. А б а ш и л а с, М. Б е л о г у - р о в, Научная конф. по источниковедению: Всесоюзная науч. сессия „Актуальные проблемы изучения и издания письменных исторических источников“, Кутаиси, окт. 1988 г., *Вопросы истории*, 1989, № 8, с. 179–180.
32. Книги листов судебных и данных 1492–1506 гг., *Литовская Метрика: Тезисы докладов межреспубликанской научной конференции*, Вильнюс, апр. 1988 г., Вильнюс, 1988, с. 33–36.

33. Svarbiausi 1987 m. Istorijos instituto mokslinės ir organizacinės veiklos rezultatai, *Lietuvos istorijos metraštis, 1987 metai*, Vilnius, 1988, p. 176–178.

recenzijos

34. Lietuvos TSR Centrinio valstybinio archyvo Kauno žinybas / Red. kolegija: F. Biciauskas ir kt., Kaunas, 1986, 276 p., *Lietuvos archyvai*, 1988, kn. 1, p. 82–85.
35. Studija apie Lietuvos miestų istorijos šaltinius: [Rec. kn.: *Lietuvos miestų istorijos šaltiniai* (Str. rink.) / Sudarė Z. Kiaupa, E. Rimša, Vilnius, 1988, 166 p.], *Gimtas kraštas*, 1988, gruod. 1/7, p. 4–5.
36. Vitoldiana: Codex privilegiorum Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae 1386–1430 / Zebrali i wydał J. Ochmański, Warszawa, Poznań, 1986, *Lietuvos istorijos metraštis, 1987 metai*, Vilnius, 1988, p. 142–147.

pasiskaymas

37. Истoрия писанная гусинным пером, *Советская Литва*, 1988, 01 октября, № 227.

1989

straipsniai

38. Lietuvos Metrikos knygos: sąvoka, terminas, definicija, *Lietuvos istorijos metraštis, 1988 metai*, Vilnius, 1989, p. 135–148.
39. Svarbiausi 1988 m. Istorijos instituto mokslinės ir organizacinės veiklos rezultatai, *Lietuvos istorijos metraštis, 1988 metai*, Vilnius, 1989, p. 210–211.
40. К вопросу о генезисе посольских книг Литовской Метрики (1480–1486 гг.), *Исследования по истории Литовской Метрики: Сб. науч. трудов / АН СССР. Институт истории СССР*, Москва, 1989, т. 1, с. 64–84.
41. Род Сапегов, I-ая всесоюзная конференция по генеалогии: *Тезисы докладов*, Москва, 1989, с. 57–58.

1990

straipsniai

42. Бояре Литвы и шляхта Польши в Гродне в 1413 г., *Наши Радавы: Материалы I и II-ой межреспублик научных конференций по источниковедению Белоруссии и генеалогии. Гродно, 28 ноября 1990 г.*, Гродно, 1990, кн. 2, с. 185–187.
43. К вопросу о правилах передачи текстов кириллических документов XV–XVI вв., *Передача текстів документів і пам'яток: Матеріали науково-методичної наради*. Київ, 1990, с. 35–36.
44. Кириллическая государственная документация Великого Княжества Литовского XV–XVI вв., *Славяне: Единство и многообразие (Тезисы докладов международной конференции. Минск, май 1990 г.)*, Минск, 1990, с. 95–97.
45. Литовская Метрика и архив Великого Княжества Литовского, *Спорные вопросы отечественной истории XI–XVIII вв.: Тез. докладов и сообщений первых чтений посвященных памяти А.А. Зимина. Москва, 13–18 мая 1990 г.*, Москва, 1990, т. 1, с. 27–29.

pasiskaymas

46. *Kultūrinio palikimo problemos: Pasiskaymo stenogramos [1988 m., Vilnius] / E. Banionis ir kt.*, Vilnius, 1989, p. 7–10.

1991

straipsniai

47. Aleksander Jagiellończyk, *Rodowód Litwy (Zbiór artykułów)* / tłum. W. Cytowicz, Kaunas, 1991, s. 84–93.
48. Александр (Александрас), *Вильнюс*, 1991, № 3, с. 90–95, 97–98.
49. Александрас (Александр), *Из прошлого Литвы (Сб. ст.)* / Сост. А. Некрошнене; перевод А. Пузенко. Каунас, 1991, с. 90–98.
50. Великое Княжество Литовское: основные тенденции государственного и культурного развития в XVI веке. *Наши Радавы: Материалы международной научной конференции „Культура народов Великого Княжества Литовского и Бе-*

лоруссии XIII – нач. XX века". Гродно, 22–24 октября 1991 г., Гродно, 1991, кн. 3, с. 535–544.

51. Писари канцелярии Великого Княжества Литовского и идеологическая борьба с Русским государством в начале XVI века, *Славяне и их соседи: Католицизм и православие в средние века (Сб. тез. научной конференции)*, Москва, 1991, с. 32–34.

Recenzija: Г. П. М е л ь н и к о в, Конференция „Славяне и их соседи“, посвященная 70-летию со дня рождения В. Д. Королюка (Москва, 4–6 марта 1991 г.), *Советское славоведение*, 1991, № 5, с. 100–101.

1992

straipsniai

52. Ivanas Lappo, *Praeitis*, Vilnius, 1992, t. 3, p. 249–251.
53. Lietuvos Metrika, *Voruta*, 1992, liepos 15, 29; rugpj. 12, 26; lapkr. 4.
54. К вопросу о генезисе книг Литовской Метрики (последняя четверть XV века), *Lietuvos Metrika: 1988 metų tyrinėjimai = Литовская Метрика: Исследования 1988 года* / Составили Э. Банёнис, З. Кяупа, Vilnius, 1992, p. 8–45.
55. Королевская корона Витаутаса, *Эхо Литвы*, 1992, № 175, 08 сентября.
56. Литва XV в.: ощущение многообразия окружающего мира, *Наш Радавод: Матэрыялы міжнароднай навуковай канферэнцыі „Царква і культура народаў Вялікага Княства Літоўскага і Беларусі XIII – пач. XX стст.“*, Гродна, 1992, кн. 4. (частка 2), с. 430–434.
57. Традиции летоисчисления на стыке культур, *Проблемы отечественной истории и культуры периода феодализма: чтения памяти В. Б. Кобриня*. Москва, 26–29 января 1992 г., Москва, 1992, с. 31–33.

recenzija

58. Įkleisti magdeburginių miestų istorijos šaltiniai: [Rec. kn.: Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai: Joniškis, Jurbarkas] / Parengė R. Firkovičius, E. Meilus, A. Tyła, Vilnius, 1991, 291 p., *Voruta*, 1992, gruod. 2, Nr. 45(86), p. 2.

1993

knyga

59. Lietuvos Metrika = Lithuanian Metrica = Литовская Метрика. Knyga Nr. 5 (1427–1506): Užrašymų kn. 5 / Parengė E. Banionis, Vilnius, 1993, 401 [2] p. Recenzijos: Ž. K r i a u č i ū n i e n ė. [Rec. kn.: Lietuvos Metrika, Knyga Nr. 5], *Tiesa*, 1994, sausio 25, p. 8; J. K i a u p i e n ė, Lietuvos Metrika: praeitis, dabartis, ateitis (apie E. Banionio parengtą šaltinių publikaciją), *Atgimimas*, 1994, liepos 13, p. 14; K. P i e t k i e w i c z, Nowa edycja Metryki Litewskiej, *Lituanio-Slavica Posnaniensia. Studia historica* 1995, t. 8, Poznań, 1997, p. 133–155.

straipsniai

60. Antroji Lietuvos Metrikos tyrinėtojų konferencija, *Lietuvos istorijos metraštis, 1991 metai*, Vilnius, 1993, p. 239–241.
61. Lietuvos bajorai 1413 m. Horodlėje, *Acta historica universitatis Klaipedensis*, 1993, kn. 1: Žalgirio laikų Lietuva ir jos kaimynai, p. 189–206.
62. Бояре Литвы и шляхта Польши в Городле в 1413 г., *Наш Радавод: Матэрыялы міжнароднай навуковай канферэнцыі „Царква і культура народаў Вялікага Княства Літоўскага і Беларусі XIII – пач. XX стст.“*, Гродна, 1993, кн. 5 (частка 1), с. 143–145.

pasisakymas

63. Великое Княжество Литовское: (Дискусия) [tarp kitų ir E. Banionio pasisakymas], *Родина*, 1993, № 3, с. 81–93.

1994

straipsniai

64. Aplinkinio pasaulio įvairovės suvokimas XV a. Lietuvoje: [Ž. Kiaupos įvadinis žodis], *Kultūros barai*, 1994, Nr. 12, p. 52–54. Santr. anglų k., p. 80.
65. З гісторыі Літоўскай Метрыкі, *Беларускі гістарычны часопіс*, 1994, № 1(3), с. 47–53. [уступнае слова А. Банюніса]

66. Литва XV v.: Опущение многообразия окружающего мира: [Anoniminis įvadinis žodis apie E. Banionį], *Mediaevalia Ucrainica: ментальность та історія ідей*, Київ, 1994, т. 3, с. 127–130.

recenzija

67. И.П. Старостина, Судебник Казимира 1468 г., Древнейшие государства на территории СССР: Материалы и исследования 1988–1989 г.г., Москва, 1991, с. 170–344, *Lietuvos istorijos metraštis, 1992 metai*, Vilnius, 1994, p. 249–251.

pasisakymas

68. Žodinės ir rašytinės tradicijos sąsajos Gedimino laiškuose, *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 2: Mikalojaus Kazimiero Šemetos „Reliacija“, Vilnius, 1994, 286 p. [E. Banionio pranešimo atpasakojimas], p. 244–246.

1996

straipsnis

69. Žodžio ir papročio kultūros pėdsakai Gedimino laiškuose: [I. Lukšaitės įvadinis žodis apie E. Banionį], *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 4: Metraščiai ir kunigaikščių laišakai, Vilnius, 1996, p. 22–40.

1997

knyga

70. Lietuvos Metrika = *Lithuanian Metrica* = *Литовская Метрика*, Knyga Nr. 10 (1440–1523): Užrašymų knyga Nr. 10. / Parengė E. Banionis ir A. Baliulis, Vilnius, 1997, 178 p.

SUDARYTOJAS, REDAKTORIUS IR
RED. KOLEGIJŲ NARYS

71. Marijona Čilvinaitė, *Bibliografija* [kraštotyrinė] / Sudarė K. Račkauskas; Red. kolegija: E. Banionis ir kt., Vilnius, 1980, 28 p.

72. *Dramos teatrų premjerinių spektaklių programos* (LTSR centrinis valstybinis literatūros ir meno archyvas) / Red. kolegija: E. Banionis, J. Guobys.
Sąs. 1. 1940–1950 / Spektaklių programos rinko N. Augustinavičiūtė, Vilnius, 1984, 160 p.
Sąs. 2. 1951–1960 / Spektaklių programos rinko A. Adomavičienė, N. Augustinavičiūtė, Vilnius, 1984, 271 p.
73. *Romualdas Juknevičius: Dokumentai, laišakai, pasisakymai, ištraukos iš dienoraščių, straipsnių* / Sudarė, pritarė (p. 5–9) parašė A. Guobys; Red. kolegija: E. Banionis ir kt., Vilnius, 1988, 163 p. (su iliustr.).
Recenzija: G. Aleksandravičius, Dokumentai kalba apie R. Juknevičių, *Kultūros barai*, 1988, Nr. 11, p. 33–35.
74. *Литовская Метрика: Тезисы докладов межреспубликанской научной конференции. Вильнюс, апрель 1988 г.*, / Орг. ком. Э. Банёнис и др., Вильнюс, 1988, 68 с.
75. O. Maksimaitienė, *Lietuvos istorinės geografijos ir kartografijos bruožai* / Red. kolegija: E. Aleksandravičius, E. Banionis (ats. red.) ir kt., Vilnius, 1991, 166 p.
76. *Наши Радавох: Материалы международной научной конференции „Культура народов Великого Княжества Литовского и Белоруссии XIII – нач. XX века“*, (Гродно, 22–24 октября 1991 г.), kn. 3 (частка 1–3) / Редкол.: Э. Банёнис и др., Гродно, 1991.
77. *Lietuvos Metrika: 1988 metų tyrinėjimai* = *Литовская Метрика: Исследования 1988 года* / Составили Э. Банёнис, З. Кяупа, Вильнюс, 1992, 189 с.
78. *Muzika 1940–1960: Dokumentų rinkinys* / Sudarė ir komentarus parašė L. Kiauleikytė, V. Tumasonienė; Red. kolegija: E. Banionis ir kt., Vilnius, 1992, 375 p.
Recenzija: J. Gudaitytė [Rec. kn.: *Muzika 1940–1960: Dokumentų rinkinys*], *Muzikos barai*, 1992, Nr. 20, p. 7.
79. *Наши Радавох: Материалы международной научной конференции „Царква і культура народа Вялікага Княства Літоўскага і Беларусі XIII – пач. XX ст.“*, (Гродна 28 верасня – 1 кастрычніка 1992), kn. 4 (частка 1–3) / Сябры рэдкалегіі: Эгідіус Баніоніс і др., 1992.

80. *Наш Радавод: Матэрыялы міжнароднай навуковай канферэнцыі „Царква і культура народаў Вялікага Княства Літоўскага і Беларусі XIII – пач. XX стст.“*, (Гродна 28 верасня – 1 кастрычніка 1992), кн. 5 (частка 1–2) / Сябры рэдкалегіі: Эгідіюс Баніоніс і др., 1993.
81. *Наш Радавод: Матэрыялы міжнароднай навуковай канферэнцыі „Царква і культура народаў Вялікага Княства Літоўскага і Беларусі XIII – пач. XX стст.“*, (Гродна 28 верасня – 1 кастрычніка 1992), кн. 6 (частка 1–3) / Сябры рэдкалегіі: Эгідіюс Баніоніс і др., 1994.

LITERATŪRA APIE E. BANIONI

Žr. poz. 64, 65, 66, 69.

82. A. B a l i u l i s, E. R i m š a, Egidijus Banionis 1948 11 20 – 1993 08 06, *Voruta*, 1993, rugp. 16/31, Nr. 31/32, p. 16.
83. [Redkol.] Є г і д і ю с Баніоніс (1948–1993), *Архіви України*, 1993, № 1–3, с. 111.
84. A. B a l i u l i s, Egidijus Banionis (1948 11 20 – 1993 08 06), *Lietuvos istorijos metraštis, 1993 metai*, Vilnius, 1994, p. 259–261.
85. A. B a l i u l i s, Egidijus Banionis (1948 11 20 – 1993 08 06), *Mūsų praeitis*, Vilnius, 1995, kn. 4, p. 183–184.
86. Д. К а р е в, Слово об Эгидиусе Баннионисе, *Наш Радавод: Матэрыялы міжнароднай навуковай канферэнцыі „Царква і культура народаў Вялікага Княства Літоўскага і Беларусі XIII – пач. XX стст.“*, (Гродна 28 верасня – 1 кастрычніка 1992), кн. 6 (частка 1), 1994, № 1, с. 4–5.

Ž y d r ū n a s MAČIUKAS,
sudarytojas

LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAIKŠTYSTĖS PASIUNTINYBIŲ TARNYBA (XV a. vidurys – 1569 m. Liublino unija)

IVADAS

Feodalinės valstybės reikalavo tobulinti jų valdymo aparatą ir kurti naujas valdymo formas. Valstybinių institutų genezė yra sudėtinė centralizuotų valstybių susidarymo problemos dalis.

Naujų valdymo organų kūrimas buvo ilgos valstybinės veiklos rezultatas. Vieni institutai, būdami nepakankamai lankstūs ar patogūs, išnykdavo, kiti galėjo gyvuoti bei stiprėti ir juridškai neiforminti. Valdymo organų pakitimus skatino ne vien valdančiųjų klasių pastangos tobulinti priespaudos bei slopinimo aparatą, bet ir visuomenės materialinės gyvenimo sąlygos, jos socialiniai santykiai.

Valstybė užsienio politikos srityje naudoja du įrankius – diplomatiją ir armiją. Sakoma: „Nutilus diplomatams, prabyla patrankos“. Diplomatijs yra priemonių, metodų ir teisinių formų visuma, skirta valstybės istorinėms funkcijoms taikiai įgyvendinti. Tai jos veikla tarptautiniuose santykiuose, ginant valdančiosios klasės interesus. Diplomatijs užuomazgos pasireiškė dar giminingoje santvarkoje, tačiau tikroji diplomatijs atsirado kartu su valstybe.

Viduramžių pabaigoje ir naujųjų amžių aušroje plintant prekybos bei tarptautiniams ryšiams, susidarant centralizuotoms valstybėms, kūrėsi nauja diplomatijos organizacinė forma. Ji padėjo pagrindus diplomatiniai nomenklatūrai, protokolui, pasiuntinio statusui įteisinti. Naujosios diplomatijos tėvynė pripažįstama Venecija. Perėmusi Bizantijos diplomatinės tradicijas ir metodus, Venecija juos patobulino, pritaikė prekybinio masto sąlygoms. Jai taip pat priklauso nuolatinių atstovybių užsienyje idėja, kurių gimimo data laikomi 1450 m.¹

Tačiau didžiausias Venecijos nuopelnas diplomatijos istorijai yra tai, kad ji pirmoji sukūrė baigtą pasiuntinybių tarnybos sistemą – diplomatijos vykdomąjį organą, kuriam vadovavo specialii žinyba. Diplomatiniai dokumentai pradėti saugoti sistematizuotai, pasiuntiniams užsienyje išsiuntinėjami biuleteniai apie bendrąją tarptautinę padėtį, plačiai imta naudoti šifrą. Venecijos diplomatijos organizacija darė įtaką besiformuojančių Vakarų Europos absoliučių monarchijų diplomatijai. Diplomatinės istorijos, kaip visuomeninio instituto, požiūriu XVI–XVIII a. galima laikyti gana vientisu periodu, o XVI a. apibūdinti kaip pasiuntinybių tarnybos įforminimo, centrinių ir vietinių įstaigų, skirtų užsienio reikalams tvarkyti didžiausiose Europos valstybėse, kūrimo laikotarpį.²

Kaip tik šiuo metu gimsta diplomatinė ir tarptautinė teisė. 1582 m. pasirodo olando Baltazaro Ajolos „Apie karo ir karo įstaigų teisę (De jure belli et officii bellicis)“, 1585 m. – italo Alberiko Džentili „Apie pasiuntinybes“ ir pagaliau labiausiai žinomo tarptautinės teisės kūrėjo olando Hugo Grocijaus „Apie karo ir taikos teisę (De jure belli et pacis)“ 1652 m.

¹ Д. Г. К а т у ш к и н, Термин “консул” в дипломатической практике Италии XV в. Вспомогательные исторические дисциплины, VII, Ленинград, 1976, с. 298.
² История дипломатии, т. 1, Москва, 1959, с. 249–250; Г. И. К о л ь с о н, Дипломатическое искусство, Москва, 1962, с. 52–54.

Kelių šimtmečių diplomatinės praktikos raida apibendrinio Vienos kongresas (1814 m. spalio – 1815 m. gegužės mėn.). Jo priimti „Diplomatinių atstovų rangų nuostatai“ kodifikavo pasiuntinių rangus kaip tarptautinės teisės normą, galiojančią ir šiandien.

Visuomenė, jos institucijos ir socialiniai santykiai atskiruose regionuose vystėsi netolygiai. Daugelyje Vakarų Europos šalių centralizuotų valstybių kūrimasis sutapo su kapitalistinių santykių geneze ir nacionalinės buržuazijos formavimu. Nuo Europoje šis procesas vyko įsigalint bajorų luomui. Tai turėjo lemiamos reikšmės valstybių pobūdžiui.

Kitų Europos valstybių istorijos kontekste išsiskiria Lietuvos valstybės – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) santvarkos pobūdis ir vykdomosios valdžios struktūra. Dar senieji istorikai pastebėjo, kad lenkai sukūrė tokią originalią valstybę, kokios nebuvo per visą istoriją³.

Nuo XV a. vidurio išsiskyrė atskirų aukštųjų pareigūnų funkcijos: kanclerio, žemės iždininko, didžiojo ir dvaro etmono, žemės ir dvaro maršalo bei kt. Viso valstybės valdžios aparato centre ir vietose vystymasis atitiko feodalų klasės interesus: tačiau LDK valdžią sudarančių urėdų neįjungė aukščiau esantis centras. Jie liko tiesiogiai pavaldūs didžiajam kunigaikščiui. Valdymo aparato centralizacijos buvo tik užuomazgos. Visos valstybinės administracijos židinys buvo kanceliarija – vienintelė organizuota centrinės valdžios (valdovo ir Ponų tarybos) įstaiga. Kartu su vienos seniausios – kanclerio pareigybes atsiradimu, kuris privalėjo antspaustuoti valdovo vardu išduodamus raštus, Ponų taryba gavo galimybę kontroliuoti valdovo veiksmus. Kanclerio pareigas paprastai eidavo Vilniaus vaivados. Nuo 1566 m. atsirado kanclerio pavaduotojo – pakancelioro urėdas.

³ М. К. Л ю б а в с к и й, История западных славян, Москва, 1918, с. 14.

Nuo Kazimiero laikų Lietuvos didžiojo kunigaikščio taryba virto Ponų taryba. Ji tapo savarankiška, atskira nuo valdovo vyriausybine įstaiga⁴. Į Ponų tarybą įėjo katalikų vyskupai, vaivados, seniūnai, kaštelionai, vietininkai, minėti dvaro aukštieji pareigūnai ir kiti: taurininkai, duonos raikytojos, arklidininkas, vyriausiasis virtuvininkas, kardininkas, stalininkas bei kt. kanceliarijos raštininkai ir sekretoriai. Didžiausią įtaką iš jų turėjo trys asmenys: Vilniaus vyskupas, Vilniaus ir Trakų vaivados. Jų galva buvo Vilniaus vaivada.

Feodalinė diduomenė ir jos susiformavęs organas – Ponų taryba nuolat siekė naujų privilegijų, stengėsi savo rankose stiprinti centrinę valdžią. Kazimieras dažnai išvykdavo į Lenkiją, todėl Ponų tarybai valstybės gyvenime atitekdavo pagrindinis politinis vaidmuo. 1492 m. rugpjūčio 6 d. Aleksandro (1492–1506) privilegija⁵ padėjo teisinius pagrindus politinei aukštųjų Lietuvos bajorų galybei. Šia privilegija Lietuvos didžiojo kunigaikščio valdžia buvo dar labiau apribota. Joje įvesta nuostata, kad valdovas visais klausimais turi būtinai tartis su Ponų taryba ir gauti jos pritarimą. 1492 m. privilegija Ponų taryba įteisinama kaip aukščiausiasis valdžios organas ir teismo apeliacinė instancija. Į savo rankas ji paėmė visas svarbiausias valstybės valdymo šakas: administraciją, teisną, išdą, užsienio reikalų tvarkymą bei įstatymų leidimą. Ponų tarybos siekimas vadovauti valstybei bei tvarkyti jos reikalus neaplenkė ir užsienio politikos. Tarybos teisės šioje valstybės veiklos srityje įteisino Aleksandro 1492 m. privilegija. Tryliktoju straipsniu didysis kunigaikštis išpareigojo nesiųsti pasiuntinių į užsienį be Ponų tarybos žinios. Aleksandro

⁴ М. К. Л ю б а в с к и й, *Литовско-русский сейм. Опыт по истории учреждения в связи с внутренним строем и внешней жизнью государства*, Москва, 1900, с. 329 (toliau – М. К. Л ю б а в с к и й, *Сейм...*).

⁵ *Zbiór praw litewskich*, s. 58–66; *LIŠ*, p. 134–135.

privilegiją patvirtino ir naujai išrinktas didysis kunigaikštis Žygimantas Senasis (1506–1548)⁶.

Siekdama bet koku būdu valdyti Lietuvą, feodalinė aristokratija vis dėlto negalėjo apsieiti be valdovo. Šioje paradoksalioje situacijoje monarchinis valstybės modelis – o kitokio tuo metu neįsivaizdavo – negalėjo gerai funkcionuoti be nuolatinio valdovo dalyvavimo.

Nuo XV a. vidurio LDK ėmė reikštis luominės atstovaujamosios monarchijos požymiai⁷. Iš pradžių visai LDK feodalų klasei atstovavo tiksliai Ponų tarybos nariai, o vėliau, sustiprėjus vidutinei bajorijai, valdovas pradėjo įtraukti į valstybės reikalų svarstymą platesnius feodalų sluoksnius. Atsirado LDK seimai. Juose sprendžiami karo ir taikos, sutarčių, naujų mokesčių ir kiti didžiojo kunigaikščio pateikti klausimai. Savo ruožtu seimas ir atskiros LDK sritys galėjo pateikti valdovui prašymus. Pats seimas nutarimų nepriimdavo ir įstatymų neleidavo. Didžiojo kunigaikščio atsakymas tapdavo įsakymu. Tačiau valdovas nedrįsdavo visiškai nesiskaityti su seimo nuomone, nes nepatenkinta bajorija galėjo neiti į karą, atsisakyti apdėti mokesčiais savo valstiečius ir pan. Seime vyravo ponų politinė įtaka, kadangi persvarą turėjo įvairūs pareigūnai⁸.

1529 m. galutinai baigtas Lietuvos Statutas. Iki 1529 m. privilegijos buvo tik imunitetiniai raštai, o Statutas tapo kodifikuota juridine forma. Iš esmės būdamas žemvaldžių luomo kodeksu, Statutas įteisino ponų padėtį, jų vadovaujantį vaidmenį valstybės gyvenime ir didžiojo kunigaikščio išpareigojimus. Didysis kunigaikštis išpareigojo saugoti ir plėsti LDK teritoriją; jam išvykus į Lenkiją, aukščiausiojo valdžios organu ir teismo

⁶ *Zbiór praw litewskich*, s. 95–99.

⁷ J. B a r d a c h, *Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVII w.*, Warszawa, 1970, s. 43–45 (toliau – J. B a r d a c h, *Studia...*).

⁸ М. К. Л ю б а в с к и й, *Сейм...*, с. 305–310.

apeliacine instancija Lietuvoje lieka Ponų taryba; bajorams apribota nuosavybės disponavimo teisė; juos teisė kunigaikštis ir Ponų taryba; bajorai seime – valstybės gyvenime liko be sprendžiamojo balso⁹. Statutas neįvedė naujų juridinių normų, o tik kodifikavo ir juridškai įformino ankstyvesnius teisinius santykius, kurie susiklostė vykstant LDK socialinio–ekonominio vystymosi procesui. I Statutas nepatenkino kylančių Lietuvos bajorų ir todėl ėmė reikštis dar viena tendencija – bajoriškoji opozicija didikams.

LDK buvo savita ir todėl, kad nuo XV a. vidurio turėjo bendrą su Lenkija valdovą, joje stipriai reiškėsi unijos tendencijos¹⁰.

1385 m. Lietuvos didysis kunigaikštis Jogaila, veddamas Lenkijos karalienę Jadvygą, pasižadėjo sujungti LDK žemes su Lenkijos karalyste. Tačiau iš tikrųjų Lietuva liko atskira valstybe ir kovojo dėl savo nepriklausomybės nuo Lenkijos. Sutvarkyti Lietuvos bei Lenkijos valstybinius santykius buvo siekiama 1401, 1429, 1432 metais. Žymus įvykis valstybių santykiuose buvo Jogailos sūnaus Kazimiero išrinkimas 1440 m. Lietuvos didžiųjų kunigaikščių, nesusitarus su lenkų ponais ir prieš jų valią. Nuo tada buvo galutinai nutraukti seniau sudaryti unijų aktai, kurių ir anksčiau nebuvo laikomasi. Lenkijai nenorint, kad visiškai nutrūktų ryšiai su LDK, neliko nieko kito, kaip išsirinkti 1447 m. savo karaliumi Kazimierą. Jis buvo pirmas bendras valdovas.

⁹ Статут Великого княжества Литовского 1529 года, под редакцией академика АН Литовской ССР К. И. Яблонского, Минск, 1960, I, 15, 16, 17; III, 1, 3, 6; VI, 5.

¹⁰ LDK Lenkijos santykių istoriją plačiau žr.: M. J u č a s, *Nuo Krėvos sutarties iki Liublino unijos*, Kaunas, 1970; B. D u n d u l i s, *Lietuvos kova dėl valstybinio savarankiškumo 15 amž.*, Vilnius, 1968 (toliau – B. D u n d u l i s, *Lietuvos kova...*); B. D u n d u l i s, *Lietuvos užsienio politika XVI a.*, Vilnius, 1971, p. 192–280 (toliau – B. D u n d u l i s, *Lietuvos užsienio politika...*).

Lietuva gynė savo valstybės savarankiškumą, teisėkylą, naujai sudaryti su Lenkija dviejų lygiateisių ir savarankiškų valstybių sąjungos. Anksčiau ši sąjunga LDK buvo reikalinga pirmiausia kovai su Ordinu, o nuo XV a. antrosios pusės ji turėjo padėti LDK feodalams išlaikyti rytų slavų žemes. 1501 m. Melnike LDK Aleksandras kartu su jį lydėjusiais LDK ponais prisiekė naujam unijos dokumentui, tačiau Bresto seimas jį atmetė. Lietuvos valstybingumą nuo lenkų ponų inkorporacinių pretenzijų gynė tik Lietuvos didikai. Savarankiškoje Lietuvos valstybėje jie matė visų pirma savo privilegijų, teisių ir valdžios išsaugojimą.

Apie XVI a. vidurį Lenkijos seimuose vėl pradedamas kelti unijos klausimas, laikui bėgant, šis procesas vis dažnėjo, kol pagaliau tapo svarstymo objektu ir LDK seimuose. Lietuvos feodalus prie lenkų feodalų artino bendra socialinė santvarka ir tie patys valstybinio gyvenimo principai.

Nepajėgdami priversti Lietuvą kapituliuoti, Lenkijos ponai griežėsi jėgos politikos: atplėšė nuo LDK ukrainiečių žemes – Volynę, Podolę, Kijevą, taip pat baltarusišką Palenkę. Tik tokiu spaudimu galų gale buvo išgautas sutikimas unijai, kurios aktas sudarytas Liubline 1569 m. liepos 1 d.¹¹ Juo skelbiama, kad Lenkijos karalystė ir LDK sujungiamos į nedalomą valstybę – Abiejų Tautų Respubliką. Joje bus renkamas vienas karalius ir vainikuojamas Krokuvoje, jis neturi jokių paveldėjimo teisių Lietuvoje. Nustatomas bendras seimas ir senatas, bendrai sudaromos visos tarptautinės sutartys.

LDK jau Vytauto laikais vedė aktyvią užsienio politiką. XV a. pradžioje senajam Lietuvos priešui ir agresijos šaltiniui – Kryžiuočių ordinui buvo sudotas triuškinantis smūgis. Nuo 1422 m. Melno taikos LDK su juo palaikė gana gerus

¹¹ *Akta unji Polski z Litwą 1385–1791*, Wyd. St. Kutrzeba i Wł. Semkowicz, Kraków, 1932, Nr. 150; *Литовик Люблинского сейма 1569 года*, Санкт Петербург, 1869, с. 486.

santykius, o trylikos metų Lenkijos – Ordino karo metu (1454–1466) liko neutrali. Tačiau XV a. antroje pusėje jėgų santykis ir tarptautinė padėtis Rytų Europoje sparčiai kito, LDK užsienio politika komplikavosi.

LDK, užimdama didžiulę teritoriją, iš esmės liko necentralizuota. Jos valdžios silpnumas reiškėsi ir tarptautiniuose santykiuose tarp stiprėjančių kaimynų – Rusų valstybės, Turkijos bei jos vasalo Krymo chanato, Lenkijos, Švedijos.

Likvidavusi feodalinį susiskaldymą ir galutinai išsivadavusi iš totorių–mongolų jungo, Rusų valstybė išėjo į tarptautinę areną, pareikšdama savo teises į slaviškąsias žemes, tarp jų ir į buvusias LDK sudėtyje. Brendo neišvengiamas karinis konfliktas, vėliau išsiliejęs į daugybę ilgų ir alinančių karų. Nuo LDK viena po kitos atsiskyrė visos vakarinės rusų žemės, tarp jų ir Smolenskas (1514). Visą XVI a. pirmąją pusę LDK derybos su Rusų valstybe baigdavosi tik laikinų paliaubų sudarymu. Karai dėl LDK rytinių teritorijų išsiplėtė į karą dėl Livonijos (1558–1583).

Krymo chanui Mengli Gerajui (1468–1515) tapus Ivano III (1462–1505) sąjungininku, LDK bandė remtis Didžiąja Orda. Po jos sutriuškinimo 1501 m. LDK diplomatija siekė suartėti su Mengli Gerajumi. Pagaliau 1512 m., kai LDK kartu su Lenkija pažadėjo mokėti chanui kasmet po 15 tūkst. auksinų, buvo sudaryta patvaresnė sąjunga. Bet periodiškai totorių antpuoliai į pietines LDK žemes tęsėsi visą laiką. Antrąjį XVI a. ketvirtį Kryme prasidėjo vidaus karai, jo reikšmė sumažėjo. Tuo tarpu Rusų valstybė sėkmingai likvidavo Kazanės (1552), Astrachanės (1556) chanatus.

Į šiaurinę LDK kaimyną – Livoniją buvo nukreiptas LDK, Rusų valstybės, Švedijos, Danijos, Lenkijos dėmesys. Livonijos ordino magistras, negalėdamas vykdyti savarankiškos politikos, 1561 m. pasidavė Lietuvos didžiajam kunigaikščiui. Dėl LDK įsikišimo į Livonijos reikalus kilo karas su Rusų valstybe, užsitęsęs iki 1583 m. Anksčiau minėti ypatingi LDK santykiai su Lenkija labai priklausė ne tik nuo valstybių socialinio ekonominio

bei politinio vystymosi, bet ir nuo tarptautinės padėties. Sąjunga su Lenkija Lietuvai nuo XV a. antrosios pusės pirmiausia buvo reikalinga palengvinti savo politiką Rytuose. Vienytis jas skatino ir nuolatiniai Krymo totorių puldinėjimai bei turkų pavojus. Bet abi valstybės uniją suprato savaip, visškai skirtingomis sąlygomis, joje matė savo politinių tikslų įgyvendinimą.

Kiekvienai LDK kaimyninei valstybei, su kuriomis ji palaikė diplomatinius santykius, buvo būdinga savita valstybinė struktūra. Rusų valstybėje vyko kova už valdymo centralizavimą. Sukurta naujų valdymo organų-vadybų (prikazų) sistema. Šios reformos esmė buvo ta, kad daugelis bajorų dūmos ir dvaro organų funkcijų patikėta naujai įkurtoms įstaigoms, turėjusioms tapti grynai vykdomuoju organu. Taip 1549 m. buvo įkurta pasiuntinybių vadyba¹². Lenkijos valstybinė santvarka – luominė-atstovaujamoji monarchija turėjo esminių savitumų: tuo pat metu funkcionavo valstybės seimas, provincijos seimai bei žemių seimeliai, karaliaus valdžia silpnėjo, šlėktų luomas stiprėjo. Senatas ir karaliaus taryba savo sudėtimi buvo tapatūs. Ši originali ir savita valdymo forma įgalino įsitvirtinti feodalinei respublikai su renkamu karaliumi¹³. Livonija politiškai buvo susiskaldžiusi į daugelį feodaliųjų valdų. Rygos arkivyskupas, Kuršo, Saremo, Tartu vyskupai buvo savarankiški šeimininkai savo valdose ir priklausė tik nuo Romos popiežiaus. Tarp jų ir Livonijos ordino vyko nuolatiniai nesutarimai bei ginčai. Vienintelis orga-

¹² Л. В. Черепнин, *Образование русского централизованного государства в XIV-XV вв.*, Москва, 1960; А. К. Леонтьев, *Образование приказной системы управления в Русском государстве. Из опыта истории создания централизованного государственного аппарата в конце XV – первой половине XVI в.*, Москва, 1961; С. О. Белокуров, *О Посольском приказе*, Харьков, 1917.

¹³ К. Е. Ливанцев, *Состояно-представительная монархия в Польше, её сущность и особенности (II половина XIV – конец XVI вв.)*, Ленинград, 1968, с. 78.

nas, jungęs šią susiskaldžiusią šalį, buvo bendras Livonijos seimas (landtagas).

Krymo chanatas, kaip ir kiti totorių ulusai, buvo rytietiškas kraštas, labai mišrus etniškai, su gana primityvia, bet savita valstybine struktūra, specifinėmis chano dvaro tradicijomis. Nebuvo jis vienalytis ir politiškai, bet suskaidytas į daugelį pusiau savarankiškų gimininių aristokratiškų grupuočių. A. Novoselskis Krymo chanato santvarką apibūdino kaip pusiau patriarchalinę feodalinę¹⁵.

LDK valstybės valdymo aparato struktūroje, susiklosčiusioje XV a. antrojoje pusėje, per XVI a. pirmąją pusę esminių pokyčių neįvyko. Ryškius valstybės institutų bruožus turėjo tik raštinė, Ponų taryba ir seimas.

Mūsų tyrinėjimo objektas yra LDK pasiuntinybių tarnyba. Šis terminas, be abejo, sąlyginis. Į tyrinėjamų klausimų sąrašą įeina LDK politinių ryšių su užsieniu palaikymo organizacinės priemonės. Tyrimo metu siekta nustatyti:

1) LDK pasiuntinybių veiklos kompetenciją ir sferas tuomet, kai Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus sostus užimdavo tas pats asmuo;

2) vadovavimo pasiuntinybių tarnybai centrą;

3) pasiuntinių tarnybos finansavimo pobūdį;

4) pasiuntinių parengimo principus;

5) pasiuntinybių dokumentų nomenklatūrą ir su jais dirbusius raštininkus;

6) LDK diplomatinį santykių su kitomis valstybėmis organizacines ypatybes.

Tai padės gauti atsakymą į svarbiausią klausimą: kiek ir kaip LDK pasiuntinybių tarnyboje reiškesi valstybės įstaigos požymiai, kokia kryptimi jie vystėsi (trijų lygmenų: aukščiausiam – vadovybėje, viduriniajame – tarp žmonių, skiriamų pasiuntiniais, ir žemajame – raštinėje).

¹⁵ А. А. Новоселский, *Борьба Московского государства с татарами в XVIII в.*, Москва – Ленинград, 1948, с. 418–419.

Tyrinėjimas pradedamas nuo XV a. vidurio, kada LDK diplomatiniai santykiai atgijo, o pačioje kunigaikštystėje pasiūlymą centrinio valdymo aparato kūrimui. Tiriamasis laikotarpis baigiasi Liublino unijos sudarymo metais – 1569 m. Karion sąlygos lėmė LDK pasiuntinybių tarnybos veiklos pobūdžio pokyčius. Unijos aktu numatyta bendra LDK ir Lenkijos užsienio politika, buvo draudžiama padidinti sudaryti tarptautines sutartis ar be kito unijos partnerio sutikimo slėsti į užsienį pasiuntinius.

LITERATŪROS APŽVALGA

LDK istoriografijoje nemažai vietos skirta, o ir dabar istorikus tebedomina, jos užsienio politika bei tarptautiniai santykiai. Tačiau LDK pasiuntinybių tarnyba – viena svarbiausių šalia kariuomenės užsienio politikos įrankių – iki šiol nebuvo specialaus tyrinėjimo objektas.

XIX a. antroje pusėje išleista keletas knygų apie LDK santykius su kaimyninėmis valstybėmis. Šu jų pasirodymu siekimas dokumentų komplekso apie LDK tarptautinius santykius įvedimas į mokslo apyvartą. N. Bantys-Kamenskis, remdamasis rusų šaltiniais, padarė glaustą Rusų valstybės ir LDK diplomatinio susirašinėjimo apžvalgą¹⁶. Rusų pasiuntinybių dokumentų leidėjas G. Karpovas nuosekliai išdėstė diplomatinį santykių foną nusivietė LDK ir stiprojančios Rusų valstybės politinės kovos peripetijas Ivano III valdymo metais¹⁷. Pastebėtina, kad G. Karpovas naudojosi ne tik rusų, bet ir Lietuvos Metrikos dokumentais. LDK bei Krymo chanato santykiais

¹⁶ Н. Н. Бантыш-Каменицкий, *Переписка между Россией и Польшею по 1700 год*, Москва, 1862, ч. 1.

¹⁷ Г. Карпов, *История борьбы Московского государства с Польско-Литовским*, 1462–1508, Москва, 1867, ч. 1–2.

domėjosi K. Pulaskis¹⁷. Jis rėmėsi Lietuvos Metrikos pasiuntinybių knygomis iš Varšuvos kopijų. Apybraižos apie santykius su chanu Mengli Gerajumi priėdė K. Pulaskis pateikė diplomatinio susirašinėjimo teminę publikaciją.

Šiuose darbuose pirmą kartą kompleksiskai pateikta faktinė medžiaga apie LDK pasiuntinybes.

Rusų istorikai, tyrinėdami Lietuvos valstybės santvarką ir valstybinius institutus, palietė ir vadovavimo pasiuntinybių tarnybai klausimą. Maskvos universiteto profesorius, juridinės istorijos atstovas M. Liubavskis fundamentalioje monografijoje apie aukščiausiąjį LDK atstovaujamąjį organą – Seimą¹⁸ nemažai vietos skyrė Ponų tarybos genezei ir virtimui savarankišku valdžios organu. Šiame kontekste M. Liubavskis rašė, kad, didžiajam kunigaikščiui išvykus į Lenkiją, Ponų taryba lieka vicintelė valdžia Lietuvoje. Ji priiminėja ir siunčia į užsienį pasiuntinius, rengia jiems instrukcijas. Kad kanclerio vadovaujami raštininkai galėtų parengti diplomatinis dokumentus, iš Lenkijos atsiųsdavo tuščius blankus su valdovo parašu¹⁹. Šis teiginys iš esmės tapo istoriografine tradicija.

LDK Ponų tarybos diplomatinę veiklą ir LDK pasiuntinybių socialinę sudėtį bendrais bruožais apžvelgė I. Malinovskis. Apibendrindamas žinias apie Ponų tarybos veiklą, jis pastebėjo, kad į Krymo chanatą pasiuntiniais skiriami ponai ir ne ponai, didžiaisiais pasiuntiniais į Maskvą – ponai ir Artimosios tarybos nariai, žygūnais – dvarionys, djakai ir dvaro urėdai, įeidavę į

¹⁷ K. P u l a s k i, *Stosunki z Mendli - Girejem, chanem tatarów perekopskich (1469–1515). Akta i listy*, Kraków - Warszawa, 1881 (toliau – K. P u l a s k i, *Stosunki...*); K. P u l a s k i, *Mede-med - Girej, chan tatarów perekopskich i stosunki jego z Polską (1515–1523), Skicie i pozukiwania historyczne*, 2, Petersburg, 1898, s. 283–350.

¹⁸ M. K. Л ю б а в с к и й, *Сейм...*

¹⁹ *Ten pat*, p. 379, 386.

Taryba²⁰. Ponų tarybos diplomatinę veiklą I. Malinovskis laikė savarankiška.

Lenkų istorikai E. Pape²¹, L. Kolankovskis²², F. Koncenas²³, W. Bialowiejska²⁴ bei kiti darbuose apie LDK ir Lenkijos politinę istoriją bei santykius su kaimyninėmis valstybėmis paminėjo ir kai kurių pasiuntinių personalijas, jų, kartu ir pasiuntinybių tarnybos praktinės veiklos momentus.

Pastogių prievolės, naudojamos ir pasiuntinybių tarnybos tikslams, evoliuciją ir pobūdį atskirose LDK žemėse nagrinėjo S. Vyslouchas²⁵. Autorius parodė, kad šiai prievolei, anksčiau sutapatinamai su prievolėmis valstybei ginti, nuo XVI a. pradžios imta skirti mažiau dėmesio. Pagal paskirtį ji skirstyta į valstybinės ir vietinės reikšmės prievolę.

²⁰ И. А. М а л и н о в с к и й, *Рада Великого княжества Литовского в связи с боярской думой древней России*, Томск, 1903–1912, ч. 1–2 (toliau – И. А. М а л и н о в с к и й, *Рада...*).

²¹ F. P a p é e, *Polska i Litwa na przełomie wieków średnich*, Kraków, 1904, t. 1 (toliau – F. P a p é e, *Polska i Litwa...*); F. P a p é e, *Aleksander Jagiellończyk*, Kraków, 1949.

²² L. K o l a n k o w s k i, *Zygmunt August wielki książę Litwy do roku 1548*, Lwów, 1913 (toliau – L. K o l a n k o w s k i, *Zygmunt August*); L. K o l a n k o w s k i, *Problem Krymu w dziejach Jagiellońskich*, *Kwartalnik historyczny*, t. 49, 3, 1935 (toliau – L. K o l a n k o w s k i, *Problem Krymu*); L. K o l a n k o w s k i, *Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego za Jagiellonów 1397–1499*, Warszawa, 1930, t. 1 (toliau – L. K o l a n k o w s k i, *Dzieje...*).

²³ F. K o n i e c z n y, *Walter von Platenberg landmistr inflancki wobec Zakonu, Litwy i Moskwy 1500 – 1523*, *Rozprawy wyd. historyczno-filoz. Akademii Umiejętności*, Kraków, 1891, t. 28; F. K o n i e c z n y, *Sprawy z Mengli - Girejem (1473 – 1504)*, *Wiadomości Wilenskie*, 1927, t. 4; F. K o n i e c z n y, *Litwa a Moskwa w latach 1449–1492* (*Dziejów Rosji*, t. 2), Wilno, 1929.

²⁴ W. Białowiejska, *Stosunki Litwy z Moskwą w pierwszej połowie panowania Aleksandra Jagiellończyka (1492 – 1499)*, *Wiadomości Wilenskie*, 1930, t. 1, 4.

²⁵ S. W y s l o u c h, *Posługi komunikacyjne w miastach W. Ks. Litewskiego na prawie magdeburskiem do połowy XVI w.*, Wilno, 1930.

Lietuvos istorikas I. Jonynas bandė nustatyti asmenį, pasi-
vadinusį Mykolo Lietuvio slapyvardžiu. Jo išvada, kad tai bu-
vo Mykolas Tiškevičius, sutapo su M. Liubavskio išvadamis²⁶.
Tačiau prioritetas priklausė M. Liubavskiniui, kadangi jis pirmas
savo išvadas paskelbė spaudoje. I. Jonynas tęsė M. Tiškevičiaus
biografijos tyrinėjimą.

Vytauto laikų diplomatika domėjosi A. Vasiliauskas²⁷. K. Jab-
lonskis apžvalginį paskaitų kursą „Lietuvos rusiškųjų aktų dip-
lomatika“ aptarė ir LDK kanceliarijos darbo organizavimą bei
personalą²⁸. K. Jablonskis pabrėžė, kad dokumentus rašydavo
tam tikri raštininkai, o ne asmenys, kurių vardu jie buvo iš-
duodami. Raštininkai didžiojo kunigaikščio raštų surašymo
procedūroje buvo svarbiausi asmenys, nes formuluodavo do-
kumentų turinį. Techniniai dokumentų švaraščio paruošėjai buvo
jų pagalbininkai – djakai (dijokai).

Lietuvių istoriografijoje tik I. Valikonytė tyrinėjo Ponų tary-
bos sudėtį²⁹.

LDK pasiuntinybių tarnybos veikla, remiantis skelbtais šal-
tiniais, tirta po II pasaulinio karo istorikų darbuose apie
LDK, Rusų valstybės politinę istoriją, jų užsienio politiką.

K. Bazilevičius monografijoje apie Rusų valstybės užsienio

politika XV a. antrojoje pusėje³⁰ detaliai apžvelgė LDK – Rusų
valstybės diplomatinį santykių eigą remdamasis skelbtais
šaltiniais. LDK – Rusų valstybės diplomatiniai santykiai ir LDK
pasiuntinių veikla Maskvoje, valdant Vasiliui III (1505–1533),
paminėta A. Zimino monografijoje³¹.

Lietuvių istorikas B. Dundulis tyrinėja LDK santykius su
kaimyninėmis valstybėmis. Jo monografijos ir straipsniai skirti
LDK politiniams santykiams su Lenkijos karalyste ir kova
dėl savo valstybingumo po Krėvos sutarties XV a. LDK san-
tykiams su Ordinu bei XVI a. Lietuvos užsienio politikai³². Pas-
tarajame darbe, pasinaudojus gausia literatūra, nušviečiamos
pagrindinės LDK užsienio politikos kryptys ir santykių su at-
skiromis valstybėmis pobūdis. LDK ir Lenkijos karalystės uniji-
nių aktų istorija apžvelgiama M. Jučo knygoje³³.

Bandymų praversti skiriamąją ribą tarp LDK pasiuntiny-
bių tarnybų istorinėje literatūroje nebuvo. 1966 m. Lenkijoje
išleista autorių kolektyvo apybraiža „Lenkijos pasiuntinybių tar-
nyba XVI–XVIII a.“³⁴ LDK pasiuntinybių tarnyba joje nemi-
nima. Tai aiškinama iškilusiais sunkumais dėl šaltinių, saugomų
už Lenkijos ribų, panaudojimo. Tačiau kartu pabrėžiama, kad
XVI a. pirmojoje pusėje Rusų valstybė, Livonijos ordinas ir

²⁶ I. J o n y n a s, *Fragmentų autorius*; M. L i u b a v s k i s, Kas buvo Mykolas Lietuvis, XVI a. viduryje parašęs traktatą „Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius“, M y k o l a s L i e - t u v i s, *Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius*, Vilnius, 1966, p. 115–133.

²⁷ A. V a s i l i a u s k a s, Vytauto Didžiojo diplomatika, *Senovė*, 1936, t. 2, p. 175–214; 1938, t. 4, p. 133–172.

²⁸ K. J a b l o n s k i s, *Istorija ir jos šaltiniai*, Vilnius, 1979, p. 272–281.

²⁹ I. V a l i k o n y t ė, Lietuvos didžiosios kunigaikštystės Ponų tarybos vidinio valstybinio gyvenimo XV a. antroje pusėje (iki 1492 m.), *Istorija*, Vilnius, 1971, 13 sąs.

³⁰ К. В. Б а з и л е в и ч, *Внешняя политика Русского централизованного государства. Вторая половина XV в.*, М., 1952.

³¹ А. А. З и м и н, *Россия на пороге нового времени*, (Очерки политической истории России первой трети XVI в.), М., 1972 (toliau – А. А. З и м и н, *Россия*...).

³² B. D u n d u l i s, *Lietuvos kova...*; B. D u n d u l i s, Lietuva ir Trylikos metų karas tarp Lenkijos ir Ordino (1454 – 1466 m.), *Istorija*, 9, Vilnius, 1968, p. 123 – 143; B. D u n d u l i s, Lietuva ir Ordino valstybės žlugimas (1466 – 1525), *Istorija*, 10, Vilnius, 1969, p. 150 – 168; B. D u n d u l i s, *Lietuvos užsienio politika*...

³³ M. J u č a s, *min. veik.*

³⁴ *Polska służba dyplomatyczna XVI–XVIII wieku*, Studia pod re-
dakeją Zbigniewa Wójcika, Warszawa, 1966.

iš dalies totorių ordos buvo LDK pasiuntinybių tarnybos „ap-tarnavimo sritis“³⁵.

Lenkų istorikas J. Ochmanskis naujai pažvelgė į Mykolo Lietuvos slapyvardį. Savo straipsnyje³⁶ jis įrodo, kad šiuo slapyvardžiu pasivadino didžiojo kunigaikščio raštininkas ir sekretorius Vaclovas, Mikalojaus sūnus, iš Maišiagalos, buvęs pasiuntiniu Maskvoje ir Kryme. Kartu J. Ochmanskis palietė ir kitų LDK pasiuntinių Kryme personalijas.

Asmenų, buvusių LDK pasiuntiniais, biografijai nušviesti naudotasi A. Bonieckio ir J. Volfo darbais³⁷.

Taigi LDK pasiuntinybių tarnyba istorinėje literatūroje apžvelgta pačiais bendriausiais bruožais, ir tai daugiausia nagrinėjant Ponų tarybos istoriją. Pateiktos vadovavimo pasiuntinybių tarnybai schemas tik principinės, netaikytos kuriam nors konkrečiam laikotarpiui. Apie LDK pasiuntinybių tarnybą, kaip valstybinį institutą, jo organizaciją bei raidą historiografijoje apskritai nebuvo kalbama.

ŠALTINIŲ APŽVALGA

Pagrindinis šaltinis mūsų temai yra LDK diplomatinio santykių su užsienio valstybėmis dokumentai. Turinio imlumu jie yra turtingas ne tik LDK užsienio politikos istorijos, bet ir istorinės geografijos, susisiekimo, kelių, prekybos, diplomatinio papročio istorijos šaltinis. Šiuose dokumentuose randame labai šykščių bei fragmentiškų duomenų apie LDK pasiuntinybių tarnybos organizavimą.

³⁵ Polska służba dyplomatyczna, n. 9, 13.

³⁶ J. Ochmanskis, Michał Łitwin i jego traktat o zwozajach tatarów, litwinów i moskwińców z połowy XVI wieku, *Kwartalnik historyczny*, 4, 1976, s. 765–783.

³⁷ A. Boniecki, Poczet rodów w Wielkim Księstwie Litewskim w XV i XVI wieku, Warszawa, 1887; J. Wolff, Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386–1795, Kraków, 1885.

Tarpvalstybiniais diplomatiniais ryšiais palaikyti buvo surašoma daugybė dokumentų. Jų originalai ir antrašės kaupsi valstybių, palaikiusių diplomatinis santykius, archyvuose. Tačiau nevienodai sistemingumo ir intensyvumo atžvilgiu, nevienodas ir jų išsaugojimo laipsnis.

LDK kanceliarijos knygos + Lietuvos Metrika* (toliau – LM) yra vienas svarbiausių lietuvių, baltarusių, ukrainiečių bei rusų žemių, buvusių LDK, aktų šaltinių. Didžiąją sėklę LM turi pačios LDK valstybės socialinės bei politinės istorijos tyrinėjimui, joje sukaupiti dokumentai apie LDK diplomatinis santykius su kaimyninėmis valstybėmis. Lietuvos Metrikos tyrinėtojas rusų istorikas N. Berežkovas rekonstravo pirmą LM originalių knygų dokumentinę sudėtį iki 1522 m.³⁸ Tarp jų N. Berežkovas išskyrė Kazimiero laikų (daugiausia XV a. 40-ųjų metų) tarptautinių sutarčių ir 1470–1486 m. diplomatinio dokumentų rinkinius, šešias 1486–1530 m. pasiuntinybių knygas ir du Aleksandro laikų sąsiuvinius³⁹. Šios knygos ir vėlesni (1530–1569 m.) LDK tarptautinių santykių dokumentai dabar yra LM Užrašymų Nr. 4, 5, 6, 7, 8, 11, 15, 28. Tesimų Nr. 3 ir Vietųjų reikalų Nr. 2 knygose pagal S. Ptasičeko aprašą⁴⁰. Pasiuntinybių knygų analizė rodo, kad jose didžiąja dalimi sudaro diplomatiniai, o pasiuntinių dokumentai buvo įrašomi tik atskirais atvejais, pavyzdžiui, tolesnei kanceliarijos raštvedybai⁴¹.

³⁸ Lietuvos valstybės istorijos archyvas, Lietuvos Metrika, antraštiniai ir Rusijos valstybės senųjų aktų archyvo Maskvoje, f. 389.

³⁹ Н. Г. Бережков, Литовская Метрика как исторический источник, ч. 1: О первоначальном составе книг Литовской Метрики по 1522 год, Москва–Ленинград, 1946 (далее – Н. Г. Бережков, Литовская Метрика...).

⁴⁰ Ten pat, p. 140.

⁴¹ С. Л. Пташицкий, Описание книг и актов Литовской Метрики, Санкт-Петербург, 1887, с. 112–113, 148.

⁴² E. Bonieckis, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės XVI a. pirmosios pusės pasiuntinių dokumentai Lietuvos Metrikoje, *Įvairios istorikų darbai*, antroji knyga, Vilnius, 1978, p. 31–40.

Tarptautinių santykių dokumentus, kurių kompleksą toliau vadinsime pasiuntinybių dokumentais, pagal turinį ir paskirtį sąlyginai galima suskirstyti į tris pagrindines grupes: diplomatinis, pasiuntinių ir dokumentus, liečiančius diplomatinis santykius, tačiau skirtus tik valdymo tikslams.

Pirmąją grupę sudaro oficialių tarpvalstybinių santykių dokumentai. Pasiuntinybių tikslas ir turinys buvo išdėstomas valdovų raštuose bei pasiuntinių „kalbose“. Pasiuntiniai taip pat veždavo Ponų tarybos, rusų bajorų, totorių diduomenės laiškus, kurie galėjo būti ir neoficialūs. Šie dokumentai yra vienas svarbiausių ir gana plačiai naudotų šaltinių Rytų Europos tarptautinių santykių istorijai. Iš dalies tai lėmė ir šių dokumentų publikacijos. Mums jie vertingi tuo, kad čia tradiciškai išdėstomos prieš tai buvusių vienos–dviejų pasiuntinybių veiklos aplinkybės. Minėti dokumentai kartu su instrukcijomis saviems ir atsakymais užsienio pasiuntiniams, taip pat sutarčių tekstais sudaro stambiausią tarptautinių santykių dokumentų grupę.

Antrajai pasiuntinių dokumentų grupei priskiriami pasiuntinių įgaliojameji, įgaliojimo, apsauginiai ir pastočių raštai, pasiuntinių dienoraščiai ir ataskaitos. Įgaliojamas raštas patvirtindavo pasiuntinio tapatybę, įgaliojimo raštas įteisindavo didžiąją pasiuntinybę ir jos veiklą sudarant sutartis. Pasiuntinių neliečiamybę garantuodavo iš anksto gauti priimančios valstybės apsauginiai raštai. Iš pastočių raštų sužinome apie pasiuntiniams skiriamų pastočių skaičių, maisto kiekį bei sudėtį. Išlikusių pasiuntinių dienoraščių bei ataskaitų, galima sakyti, beveik nėra.

Trečiosios grupės dokumentų pobūdis savitas kiekvienai valstybei. Lietuvos didžiajam kunigaikščiui būnant Lenkijoje, o tuo metu į LDK atvykus užsienio pasiuntiniams, tarp kunigaikščio ir Ponų tarybos vykdavo susirašinėjimas užsienio politikos klausimais. Jame atsispindi kai kurie vadovavimo pa-

siuntinybių tarnybai bei jos organizaciniai momentai. Deja, šio susirašinėjimo išlikę labai mažai⁴³.

Būtina pabrėžti, kad kai kurie dokumentai, ypač 1569 m. yra vienintelis šaltinis apie jų pasiuntinio ar pasiuntinio, pasiuntinio vardą.

Pirmosios LM aktų publikacijos pasirodė XIX a. pirmojoje pusėje. Didžiąją dalį sudarė LDK santykių su kaimyninėmis valstybėmis dokumentai. Nevardydami visų LM publikacijų paminėsime svarbiausias mūsų temas.

1836 m. P. Muchanovas iš Užrašų knygų Nr. 4, 5, 6 Varšuvos kopijų šalia Kazimiero ir Aleksandro dovanojimo aktų feodalams paskelbė ir keletą diplomatinės dokumentų iki 1503 m.⁴⁴ XIX a. 40-aisiais metais buvo išleistos dvi LM pasiuntinybių knygos. 1843 m. M. Obolenskis ir I. Danilovičius paskelbė 1545–1572 m. pasiuntinybių knygą⁴⁵. Anksčiau ji buvo LM sudėtyje, vėliau iš ten išimta. I. Malinovskis perdavė ją Maskvos istorijos ir rusiškųjų senienų draugijai, kurios pavedimu ši ir buvo išleista.

1848 m. K. Obolenskis savo „Rinkinį“ I tome paskelbė 1506 m. pasiuntinybių knygą (pagal N. Berelkovo numeraciją Nr. 29), kurioje sukaupia medžiaga apie diplomatinis santykius su Krymo ir Kazanės chanatais⁴⁶.

Šiomis XIX a. 30–40-ųjų metų publikacijomis ir baigėsi pasiuntinybių knygų spausdinimas. Visos kitos taip ir liko

⁴³ Apie pasiuntinybių dokumentus plačiau žr.: III skyriaus pirmą poskyrį.

⁴⁴ Lietuvos Metrikos skelbimo istoriją, bibliografiją ir kritiką žr.: A. J. Хорошкевич, К истории издания и изучения Литовской Метрики, *Acta Baltico-Slavica*, Warszawa, 1973, 8, s. 69–94.

⁴⁵ П. А. Муханов, *Сборник*. Санкт Петербург, 1836.

⁴⁶ М. А. Оболенский, И. А. Данилович, *Книга великого Метрики Великого княжества Литовского, содержащая в себе литовские Метрики Литвы в годы государственного Сигизмунда Августа (с 1545 по 1572 год)*, Москва, 1843 (toliau: *Книга посольская*).

⁴⁷ *Сборник кн. Оболенского*, Санкт Петербург, 1848, т. 1, с. 1.

nepaskelbtos. Dalis LDK diplomatinų dokumentų paskelbta, Archeografinė komisijai pradėjus leisti LM knygas⁴⁸. Atskiri dokumentai skelbti įvairiuose leidiniuose, iš kurių paminėtinas penkiatomis Archeografinės komisijos dokumentų rinkinys „Aktai Vakarų Rusijos istorijai“⁴⁹.

Dalis Ponų tarybos susirašinėjimo su valdovu ir Lenkijos senatoriais, liečiančio LDK užsienio politikus bei kai kuriuos vadovavimo LDK pasiuntinybių tarnybai momentus, paskelbta I. Malinovskio „Rinkinyje“⁵⁰.

Pirmoji teminė LM dokumentų publikacija taip pat skirta LDK diplomatinėms santykiams su kaimyninėmis valstybėmis. Tai K. Pulaskio priedai prie jo istorinės apybraižos apie santykius su Krymo totoriais ir jų chanu Mengli Gerajumi⁵¹. Šios publikacijos vertę mažina tai, kad dokumentai paskelbti iš Varšuvos kopijų, t.y. lotyniška transkripcija, nesutikrinus jų su originaliomis knygomis (tai suprato ir pats K. Pulaskis).

Minėtos publikacijos neatskleidžia LDK pasiuntinybių tarnybos veiklos pobūdžio net jų chronologijos ribose, todėl būtina grįžti prie pačių LM knygų ir detaliai jas tyrinėti renkant išsimėčiusius faktus.

LDK šaltinių, kurie tiesiogiai atspindėtų užsienio pasiuntinių priėmimo ceremonialą, derybų eigą, buitines sąlygas ir pan., neturime. Tokio pobūdžio užrašai, matyt, apskritai nebuvo vedami. Šią spragą iš dalies užpildo Rusų valstybės diplomatiniai archyvai.

Rusų valstybėje, kuriantis centriniams valstybiniais organams, Caro archyve pirmaujančią vietą pamažu užėmė santykių su

⁴⁸ *Русская историческая библиотека*, Санкт Петербург, 1903, т. 20.; 1910, т. 27.; Юрьев, 1914, т. 30 (toliau – *РИБ*).

⁴⁹ *АЗР*, т. 1-3.

⁵⁰ И. Малиновский, *Сборник материалов, относящихся к истории панов – рады Великого княжества Литовского*, Томск, 1901 (toliau – И. Малиновский, *Сборник...*).

⁵¹ К. Пуляски, *Странки... Пriedai*.

užsienio šalimis dokumentai. XVI-XVII a. sandūroje Caro archyvo pagrindu palutimai susiformavo Pasiuntinybių vadybos įkurtos 1549 m., archyvas.

Pasiuntinybių vadybos knygos buvo vedamos pagal šalis. Santykių su LDK dokumentai sudaro atskirą archyvinį fondą⁵² (vadybinėje raštvedyboje, tradiciškai ir dabar vadinamame „lenkų dvaru“). Iš jo mums svarbūs vadinamieji pastraipiniai užrašai „stateinyje spiski“. Siauraja šio termino prasme tai rusų pasiuntinių ataskaitos apie savo misiją LDK, plačiau prasme pastraipiniais užrašais dažnai vadinamos visos pasiuntinybių knygos. Pirmasis lietuviškųjų knygų įrašas datuotas 1487 m. Rusų valstybės pasiuntinybių knygų skiriamasis bruožas yra tas, kad jos buvo vedamos labai sistemingai ir kruopščiai. Be dokumentų, išsiųstų su pasiuntiniais į LDK, į knygas įrašyti visi gautieji, taip pat užrašymai apie LDK pasiuntinių buvimą Rusų valstybėje: aprašomas atvykimas į paskirties vietą, pasiuntinių priėmimas, apgyvendinimas, derybų eiga ir kt. Čia įrašytos rusų pasiuntinių ataskaitos iš esmės yra vienintelis šaltinis apie lietuviškąją ceremonialą, jo papročius.

Rusų istorijos draugija atliko sisteminių 1487–1571 m. dokumentų publikavimą⁵³, kuriuo istorikai ir dabar plačiai naudojami.

⁵² *Описи Царского архива XVI века и архива посольского приказа за 1614 года*, под редакцией С. О. Шмидта, Москва, 1960, с. 6 (toliau – *Опись 1614 г.*).

⁵³ Н. Б. Шеламонов, *Состыи документов Посольского приказа и их значение для исторической географии России XVI в.* (по материалам фонда сношений России и Польшей ЦГАДА), (по материалам фонда сношений России и Польшей ЦГАДА), *Археогрифический ежегодник за 1964 год*, Москва, 1965, с. 40-55.

⁵⁴ Памятники дипломатических сношений Московского государства с Польско-Литовским, т. 1-3, *Сборник русского императорского исторического общества*, Санкт Петербург, 1882, т. 35.; Санкт Петербург, 1887, т. 59; Санкт Петербург, 1892, т. 71 (toliau – *РИО*).

Paminėtini taip pat amžininkų publicistiniai kūriniai. Visų pirma tai LDK pasiuntinio Maskvoje ir Krymo chanate Mykolo Lietuvio traktatas⁵⁵, Sigizmundo Herberšteino, vykusio per Lietuvą į Maskvą, užrašai⁵⁶, lenkų diplomato K. Varševickio kūrinys⁵⁷. Pastarasis parašytas XVI a. pabaigoje ir skirtas daugiau Lenkijos diplomatinei praktikai su Vakarų Europos šalimis. Kai kurių žinių apie LDK pasiuntinybes randame J. Długošo⁵⁸, M. Strykovskio⁵⁹, A. Kojalavičiaus-Vijūko⁶⁰ kūrinuose, Lietuvos ir rusų metraščiuose⁶¹.

I SKYRIUS

LDK PASIUNTINYBIŲ TARNYBOS ORGANIZAVIMAS

1.1 LDK PASIUNTINYBIŲ TARNYBOS KOMPETENCIJA, VALDANT BENDRAM SU LENKIJA VALDOVUI

1440 m. Lietuvos feodalinė diduomenė savarankiškai didžiuoju kunigaikščiu išrinko mažametį Jogailos sūnų Kazimierą. Šiuo aktu buvo pabrėžiamas Lietuvos savarankiškumas. Padėties nepakeitė ir Kazimiero vainikavimas Lenkijos karaliumi. Išvykdamas į Lenkiją, Kazimieras davė LDK Ponų tarybai iškilmingą 1447 m. gegužės 2 d. privilegiją⁶², tačiau atsisakė patvirtinti lenkų feodalų privilegijas iki jie susitars su Lietuvos feodalais dėl tarpusavio santykių. Tai buvo padaryta tik 1453 m. Petrko-vo (Piotrkuvo) seime. Savo rašte Kazimieras nieko neužsiminė apie Lenkijos santykius su Lietuva, tik apsiribojo karalystės feodalų teisių patvirtinimu⁶³. LDK gyvenime ir jos santykiuose su Lenkija prasidėjo naujas etapas.

Viduramžių feodalinėje visuomenėje nebuvo ribos tarp privačios ir viešosios teisių sąvokų. Tėvonija – maža valstybė, valstybė – didelė tėvonija. Stiprėjant feodalinėms monarchijoms, kuriantis nacionalinėms valstybėms, augant valstybiniam pradui, valstybė buvo priešpastatyta privačiam asmeniui, valstybių santykiai – santykiams tarp asmenų – valdovų. Feodalinės klasės vals-

⁵⁵ Mykolas Lietuvis, *min. veik.*

⁵⁶ С. Герберштейн, *Записки о московитских делах*, Москва, 1912.

⁵⁷ K. Warszawicki, *O nośle i poselstwach*, wyd. J. Zyski, Warszawa, 1935.

⁵⁸ J. Długosz, *Dzieła wszystkie*, wydanie staraniem Aleksandra Przewdzieckiego, Kraków, 1870, t. 6.

⁵⁹ M. Strykowski, *Kronika Polska, Litewska, Żmudska i wszystkiej Rusi*, Warszawa, 1846, t. 1–2 (toliau – M. Strykowski, *Kronika...*).

⁶⁰ Albertus Wiliuk Kojalowiecz, *Historiae Lituanae*, 1–2, Dantisci–Antverpiae, 1650–1669.

⁶¹ Lietuvos metraštis. *Bychovco kronika*, Vilnius, 1971 (toliau – *Bychovco kronika*).

⁶² *Zbiór praw litewskich*, t. 28–35, 1778, t. 1, p. 131–135.

⁶³ O. H a l e c k i, *Ostatnie lata Świątyskiej i sprawy Wielkopolski za Kazimiera Jagiellończyka*, Kraków, 1915, s. 202 (toliau – O. H a l e c k i, *Ostatnie lata...*).

tybinis patriotizmas buvo Renesanso nuopelnas. Įsigalioja pažiūra, kad tautą sudaro privilegijuoto luomo žmonės – valstybės piliečiai, tauta sutapatinama su valstybe. Iš čia ir kilo valstybinis patriotizmas ir lietuvių, kaip LDK piliečio, supratimas⁶⁴. Ir lenkų tautybės asmenys valstybine–politine prasme taip pat dažnai virsdavo lietuviais⁶⁵.

Kazimierui tapus bendru LDK ir Lenkijos karalystės valdovu, LDK ir toliau buvo suvereni savarankiška valstybė, su Lenkija neturinti jokių bendrų institucijų. Tarpusavio santykiai paremti tiksliau naptarta sąjunga, kurią kiekviena pusė interpretavo atsižvelgdama į savo siekimus ir interesus. Lietuvos užsienio politikos savarankiškumas ypač pasireiškė santykiuose su Ordinui. Nuo 1422 m. Melno taikos sutarties Lietuva, galutinai apgynusi Žemaitiją ir Sūduvą (Užnemunę) ir ties Palanga išėjusi prie Baltijos jūros, Ordino atžvilgiu laikėsi neutraliai, o paaštrėjus santykiams su Lenkija – net draugiškai. Ypač ryškiai tai matyti Trylikos metų (1454–1466) karo tarp Lenkijos ir Ordino metu⁶⁶.

XV a. antrojoje pusėje sparčiai kito jėgų santykis Rytų Europoje. Aktyvesnis LDK priešas Ordinas sparčiai silpo. Į tarptautinę areną, siekdama suvienyti rytinių slavų žemes, išėjo Rusų valstybė. Dėsniai prasidėjusio Aukso Ordos irimo į atskirus ulusus procese XV a. 40 – 60-aisiais metais susikūrė keletas feodalių totorių valstybių: Kazanės, Astrachanės, Krymo chanatai ir Didžioji Orda. Kiekvienos šių valstybių užsienio politika ne tik buvo tiesiogiai susijusi su Rusų valstybės ir LDK politika, bet glaudžiai persipynusi su bendru to meto tarptautiniu gyvenimu⁶⁷.

⁶⁴ J. Jurginis, *Renesansas ir humanizmas Lietuvoje*, Vilnius, 1965, p. 183–184.

⁶⁵ Ю. Бардах, Литовские статуты – памятники права периода Возрождения, Культурные связи народов Восточной Европы и XVI в., Москва, 1976, с. 79–80.

⁶⁶ В. Дундulis, *Lietuva ir Trylikos metų karas*, p. 123–143.

⁶⁷ И. Б. Греков, *Очерки по истории международных отношений Восточной Европы XIV–XVI вв.*, Москва, 1963, с. 151.

Susiklosčius naujai tarptautinei padėčiai, pakitus politiniam žemėlapiui ir atitinkamoms diplomatinėms santykių sąlygoms, LDK pasiuntinybių tarnybos veikloje iškilo naujų uždavinių. LDK XV a. antrojoje pusėje diplomatinis santykius palaikė su Rusų valstybe, minėtais totorių chanatais, Ordinui, Livonijai, Moldavijai ir, žinoma, Lenkijai. Tiesioginiai kontaktai tik su kaimyniniais kraštais anaipol nereikšė LDK vietos ir vaidmens smukimo tarptautinėje Rytų Europos politikoje.

Diplomatinė santykių normos, reguliavusios formaliąją jų pusę, klostėsi veikiamos dinastinių legendų įtakos. Pagrindinis šių legendų idėjinis turinys – klausimas apie giminės pradininką. Juo turėjo būti į kraštą atvykęs Romos imperatorių palikuonis arba garbingos giminės atstovas. Lietuvių romėniškos kilmės teorija, išdėstyta Lietuvos metraščiuose, atsirado XV a. viduryje⁶⁸. Rusioje idėja, kad Kijevo, o vėliau – Maskvos kunigaikščiai buvo Romos imperatorių palikuonys, susiformavo XV a. pabaigoje. Ryšium su Ivano III ir Sofijos Paleolog – Bizantijos sosto pavidėtojo dukters vedybomis Venecijos taryba piršo Ivanui III mintį apie jo teises į Bizantijos imperatorių palikimą. Taip buvo sudarytos prielaidos teorijai apie Maskvą – trečiąją Romą⁶⁹.

Diplomatinė santykių ritualė pamažu klostėsi naujos tradicijos, formavosi ceremonialas. Kiekvienas diplomatinio papročio elementas atspindėjo feodalinės visuomenės viršūnės ideologiją ir socialinę psichologiją. Buvo manoma, kad pasiuntinys atspindi

⁶⁸ K. Aviljonis, *Lietuvos kilmės šaltiniai XV–XVI a.* Atmiršta iš „Pracities“ III tomo. Kaunas, 1939; M. Jučas, *Lietuvos metraštis, Rusų kovygos spausdinimo pradžia ir Lietuva*, Vilnius, 1966, p. 101; M. Jučas, *Lietuvos metraščiai*, Vilnius, 1968, p. 175–182; J. Jurginis, *Legendos apie lietuvių kilmę*, Vilnius, 1971; M. Zachara-Wawrzyńczyk, *Geneza legendy o rzymskim pochodzeniu litwinów*, *Zeszyty historyczne*, Warszawa, 1963, t. 3, s. 5–35.

⁶⁹ *История дипломатии*, т. 1, с. 262; С. Н. Часов, „Москвы третий Рим“ в политической практике Московского правительства XVI века, *Исторические записки*, Москва, 1945, т. 17, с. 3–23.

savo valdovo padėti ir šlovę. Šlovę, to laiko supratimu, galima apibūdinti kaip santykį tarp asmens vietos bet kurioje sąlyginėje sistemoje (pvz., diplomatinėje audiencijoje) ir realios vietos tarptautinės hierarchijos sistemoje. Susiklosčiusios diplomatinės hierarchijos pagrindu buvo valstybės, pasiuntusios pasiuntinį, reikšmingumas. 1504 m. popiežiaus kapelos ceremonimeistras Pario de Grasis savo dienoraštyje užfiksavo, kokia tvarka popiežius turi priiminėti valstybių pasiuntinius. Pirmuoju įrašytas Imperijos, po to Prancūzijos, Ispanijos ir kiti pasiuntiniai. Lenkijos karaliaus pasiuntinys buvo tryliktasis, po Čekijos ir prieš Danijos pasiuntinį⁷⁰. Tuo sąrašas ir baigiasi.

Rusų valstybei santykiuose su Europos šalimis buvo svarbu išsikovoti suverenumo pripažinimą. Vienas šios problemos aspektų – valdovo titulatūra. Vasilijus III santykiuose su atskiromis valstybėmis titulavosi įvairiai: „visos Rusios valdovu“, „didžiuoju valdovu“, „caru“. Kadangi Lietuvoje buvo didysis kunigaikštis, tai naudotas titulas „visos Rusios valdovas ir didysis kunigaikštis“. Rusų valstybės diplomatinis ceremonialas ir papročiai nuo Ivano III laikų griežtai reglamentuoti, visų pirma rūpinamasi valdovo ir valstybės prestižu⁷¹.

Diplomatiniai santykiai buvo palaikomi valdovų vardu. Valdant Kazimierui, Žygimantui Senajam, Žygimantui Augustui, pasiuntiniai, atvykę LDK reikalais, būdavo priimami ir Lietuvoje, ir Lenkijoje. Iš čia Lietuvos didieji kunigaikščiai taip pat siųsdavo savo pasiuntinius. Tokia padėtis labai savita, turinti mažai analogų tarptautinių santykių praktikoje.

Istoriografijoje LDK ir Lenkijos valstybinių institutų raida iki 1569 m. nagrinėta kaip suverenių valstybių, tačiau jų užsienio politika, diplomatija ir pasiuntinybių tarnybos senesnėje

⁷⁰ Э. С а т о у, *Руководство по дипломатической практике*, Москва, 1961, с. 34; Г. Н и к о л ь с о н, *min. veik.*, с. 57.

⁷¹ Л. А. Ю з е ф о в и ч, *Русский посольский обряд XVI века, Вопросы истории*, 1977, № 8, с. 114–126.

istorinėje literatūroje buvo sutapatinamos, imama bendra visuma. Pasiuntinybes, tarptautines sutartis vadindavo karaliaus, Lenkijos, lenkų-lietuvių, valdovų vardais ir pan. Karaliaus titulas savaime stebė kitus titulus, tarp jų ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio. Šių lengva ranka padaryta epichendrinimų pėdsakų galima aptikti ir naujoje literatūroje. Nesant specialinių tyrinėjimų, tokias išvadas iš dalies skatino ir pastebėjimai, kad LDK ir Lenkijos valdžios bei valstybinių aparatų vystėsi vienosios linkme. Pastarųjų dešimtmečių istorikai šiais klausimais santūresni. Literatūroje apie Rytų Europos tarptautinius santykius siekiama konkrečiau apibrėžti ir išskirti LDK bei Lenkijos užsienio politiką, jų diplomatiją.

LDK ir Lenkijos pasiuntinybių tarnybų sąveiką bei skiriamąją ribą geriausia atsekti iš jų santykių su Krymo chanatu.

1480 m. Maskvos didžiajam kunigaikščiui Ivanui III pagaliau pavyko sudaryti sutartį su Mengli Gerajumi, nukreiptą prieš Lietuvą⁷². Krymo totoriams XV a. pabaigoje suaktyvinus antpuolius ne tik į LDK teritoriją, bet dažnai niokoiant ir pietines Lenkijos žemes, pastaroji ėmė daugiau dėmesio skirti Krymui. Šiuo atveju Lietuvos ir Lenkijos interesai sutapo, o jų užsienio politikai iškilo uždavinys suardyti Ivano III sutartį su Mengli Gerajumi, pastarąjį padaryti sąjungininku kovoje su Rusų valstybe.

Didelėmis pastangomis 1506 m. LDK pasiuntiniams pagaliau pavyko sudaryti sutartį su Mengli Gerajumi, kuri iš tikrųjų pasirodė nelabai patvari. Ponų taryba savo laiske Lenkijos senatoriams nurodė, kad Mengli Gerajus norėjęs sutartį sudaryti tik su LDK ir pastarosios diplomatų dėka chanas prisiekęs abiem valstybėms⁷³. Mengli Gerajus pasižadėjo Žygimanto „draugams būti draugu, o priešams – priešu“. Lenkijos karūnai, kaip

⁷² К. В. Б а з и л е в и ч, *min. veik.*, с. 117–118.

⁷³ *LM*, kn. 7, l. 55–56.

ir Lietuvos Didžiąjai Kunigaikštystei, cibų nedaryti, kariuomenės nesiųsti, pasienio pilių ir kaimų nebausti⁷⁴.

Po 1506 m. Sutarties sudarymo Mengli Gerajus pareikalavo, kad pas jį būtų siunčiami atskiri Lenkijos pasiuntiniai. Toku atveju chanas gautų papildomų tradiciškai gausių pasiuntinių dovanų „atmenų“, o Lenkijos pasiuntinybių tarnybai būtų tekę imtis naujos veiklos. Žygimantas atsakė, kad tiek Lietuva, tiek Lenkija yra jo tėvonija, šių žemių žmonės jo pavaldiniai, ir „mes, būdami valdovu, pas tave, tokį pat valdovą, pasiuntinius siunčiame ne nuo žemių, bet nuo asmens mūsų, kaip kad anksčiau būdavo prie senolių mūsų ir tėvo mūsų pasiuntiniai siunčiami pas jūsų senolius ir tavo tėvą Ač (Chadži) Gerajų visuomet iš Lietuvos žemės“⁷⁵. Analogiško turinio instrukcija atsakymui duota ir LDK pasiuntiniui Jackui Ratomskiui⁷⁶.

Sutartys su chanais dažnai buvo atnaujinamos ar patvirtinamos pakartojant priesaiką. Chanui duodavo du sutarties raštus: prie vieno prikabindavo LDK didįjį ir LDK Ponų tarybos narių antspaudus, o prie antrojo – Lenkijos didįjį ir tuo metu Lietuvoje „prie valdovo“ buvusių didikų antspaudus. Taip patvirtinant sutartį Vilniuje, 1513 m. prie lenkiškojo rašto buvo prikabinę tik trijų Lenkijos senatorių antspaudai, o prie lietuviškojo – dvylikos Lietuvos ponų⁷⁷. Krymo chanai taip pat duodavo du sutarties raštus: LDK ir Lenkijai. Taigi LDK pasiuntiniai, formaliai būdami dviejų valstybių bendro valdovo atstovai, Kryme gynė ir Lenkijos interesus. Nebūdami Lenkijos pareigūnais, jos vardu sudarinėjo sutartis. Peržvelgus pasiuntinybių sąrašus⁷⁸, matyti, kad Žygimanto Senojo ir Žygimanto Augusto pasiuntiniai į

Krymo chanatą buvo LDK pavaldiniai. Tai patvirtina ir Ponų tarybos derybos su Lenkijos senatoriais dėl išlaidų totorių pasiuntiniams. 1517 m. Ponų taryba priminė Lenkijos senatoriams senąsias derybas ir dar Aleksandrui valdant buvusius isipareigojimus per pusę pasidalyti gausias išlaidas LDK diplomatiniais santykiams su Krymo chanatu palaikyti. Lenkai atsisakė prisidėti prie šių išlaidų. Lenkija juk moka pusę kasmetinės duoklės chanui ir nereikalauja, kad LDK mokėtų daugiau, svarbu, kad nebūtų liečiamos sienos. Iš atsakymo konteksto matyti, kad diplomatiniai santykiai su Krymu yra Lietuvos reikalas. Jei chanai turi įprotį siųsti dideles ir dažnas pasiuntinybes, o lietuviai jas priiminėja ir gausiai apdovanoja – tuo labiau. Be to, Lenkijos išdas išlaiko ne tik totorių pasiuntinius, bet ir imperatoriaus bei kitų valdovų pasiuntinius, atvykstančius pas valdovą į Lenkiją taip pat ir LDK reikalais⁷⁹. Vėliau Lenkija net bandė atsisakyti pusės kasmetinės duoklės chanui⁸¹.

Diplomatiniai santykiai su Rusų valstybe taip pat buvo tik LDK pasiuntinybių tarnybos kompetencija. Turint bendrą valdovą su Lenkija, Ponų taryba šiuos santykius, nors ir komplikuočius, visuomet gynė ir siekė, kad Lietuvos reikalai nebūtų apleisti Lenkijos sąskaita. Jei didysis kunigaikštis būdavo išvykęs į Lenkiją, Ponų taryba stengdavosi atvykusių rusų pasiuntinių nepraleisti, o išklausti pasiuntinybes Vilniuje. Todėl instrukcijose rusų pasiuntiniams primygtinai nurodoma reikalauti leidimo vykti pas valdovą ir tik paskutiniu atveju „kalbėti“ Ponų tarybai. 1544 m. Ponų taryba nepraleido į Lenkiją pas Žygimantą Senąjį vykusio rusų pasiuntinio. Ji prašė valdovo, kad išklaustų jį „pagal seną paprotį“. „toje savo Žygimantas Augustas Vilniuje“

⁷⁴ Chano pasiuntinio Tiuvikel Ulano priesaika, *LM*, kn. 7, l. 16–17.

⁷⁵ 1508 08 Žygimantas Mengli Gerajui, *LM*, kn. 7, l. 136–137.

⁷⁶ 1509 Žygimantas pasiuntiniui Kryme J. Ratomskiui, *LM*, kn. 7, l. 171–174.

⁷⁷ 1513 09 15 LDK sutarties tekstas, *LM*, kn. 7, l. 473; 1514 11 29 Mengli Gerajaus sutarties tekstas, *LM*, kn. 7, l. 616–617.

⁷⁸ Pasiuntinybių sudėtį ir išvykimo vietą žr. priede.

⁷⁹ 1517 m. Ponų taryba Lenkijos senatoriams, *LM*, kn. 7, l. 713–714.

⁸⁰ 1517 m. Lenkijos senatorių atsakymas Ponų tarybai, *LM*, kn. 7, l. 718–719.

⁸¹ 1539 03 Žygimantas Ponų tarybai, Н. Малиновский. *Сборник...* с. 326–327.

tėvonišėje valstybėje“. Rusų pasiuntinys apsisukęs grįžo į Maskvą, o kitas išklaustas Vilniuje, į Lenkiją jo nepraleido⁸². 1545 m. atvykusieji į Liubliną Moldavijos pasiuntiniai buvo išsiųsti į Vilnių, kur Žygimantas Augustas juos išklausė, nes jis yra LDK, atskiros tėvonišės valstybės, valdovas⁸³.

Būta atvejų, kai į LDK pasiuntinybių sudėtį įtraukdavo Lenkijos atstovus, pvz., į didžiąją pasiuntinybę, vykusią deryboms į Maskvą 1503 m. Ji buvo pirmoji LDK didžioji pasiuntinybė po Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro išrinkimo Lenkijos karaliumi. LDK pripažinus Ivaną III „visos Rusijos valdovu“, tai turėjo pabrėžti naują Aleksandro titulą – karaliaus.

XVI a. viduryje, kuomet plėtėsi valstybių tarptautiniai ryšiai (pvz., Rusų valstybė palaikė diplomatinis santykius su Imperija, popiežiaus valstybe, LDK, Krymo chanatu ir Turkija, užmezgė santykius su Danija, Anglija⁸⁴; Lenkijos karalystė – su popiežiaus valstybe, Imperija, Ispanija, Vengrija, Čekija, Valakija, Turkija, Danija ir kt.⁸⁵), LDK pasiuntinybių tarnybos veiklos sfera labai susiaurėjo. 1561 m. Livonija buvo prijungta prie LDK, Rusų valstybė 1552 m. prisijungė Kazanės, 1556 m. – Astrachanės chanatus. 1569 m. Liublino unijos sąlygomis Ukrainos žemės prijungtos prie Lenkijos, kartu ji perėmė ir diplomatinis santykius su Krymo chanatu. Pagrindiniu LDK pasiuntinybių tarnybos kontragentu liko Rusų valstybė. Peržiūrėjus Rusų valstybės pasiuntinybių knygas po 1569 m., susidaro įspūdis, kad čia apie Liublino uniją tarsi nežinota. Žygimantas Augustas, priimdamas rusų pasiuntinius Lenkijoje, išsikviesdavo LDK didikus⁸⁶.

⁸² Užrašas apie pasiuntinio atvykimą, *Книга посольская*, 1, № 6, c. 5–6.

⁸³ Užrašas apie Moldavijos pasiuntinių atvykimą, *Книга посольская*, 1, № 3, c. 2.

⁸⁴ *История дипломатии*, т. 1, c. 262–266.

⁸⁵ *Polska służba dyplomatyczna*, s. 32.

⁸⁶ A. Šapoka, min. veik., p. 171–172; K. Avižonis, *Bajorai...* p. 453–455.

Taigi keičiantis politiniam Rytų Europos žemėlapiui, LDK palaikant vis glaudesnius ryšius su Lenkija, valdant bendram valdovui, LDK pasiuntinybių tarnybos veiklos sfera palaipsniui susiaurėjo.

1.2. LDK PONŲ TARYBOS DIPLOMATINĖ VEIKLA

Necaptardami Ponų tarybos vaidmens LDK užsienio politikoje ir sudarant tarptautines sutartis, jos narių dalyvavimo pasiuntinybių sudėtyje – duomenų šiais klausimais yra pateikęs I. Malinovskis⁸⁷, – apsistosime prie Ponų tarybos vardu vestų diplomatinų santykių.

Juridinis LDK užsienio politikos vadovas buvo didysis kunigaikštis. Tai kilo iš jo valdžios statuso prerogatyvos. Tačiau Kazimiero valdymo pradžioje Ponų taryba jau galėjo kontroliuoti jo diplomatinę veiklą atsiradusio kancelerio urėdo dėka. Jam prižiūrint, kanceliarijoje buvo ruošiami diplomatiniai dokumentai, kancleris saugojo didįjį LDK anspaudą⁸⁸.

Išrinkus Kazimierą Lenkijos karaliumi, jos įtempti santykiai su Lietuva liko nesureguliuoti. Situaciją aštrino Lenkijos pretenzijos į Podolę ir Volynę. Augo nepasitenkinimas Kazimieru, pasinėrusiu į Lenkijos reikalus ir vis labiau pasiduodančiu lenkų ponų įtakai Lietuvos politinių interesų ir administravimo sąskaita. Netgi buvo gimusi idėja dėl atskiros LDK valdovo paskelbimo.

1452 m. birželio mėn. Vilniuje vykęs LDK seimas pasiuntė pas Ordino didįjį magistrą pasiuntinybę su pasiūlymu suorganizuoti Lietuvos–Ordino suvažiavimą dėl sienų sureguliuavimo⁸⁹. Tačiau nieko nebuvo nutarta. 1453 m. pradžioje Ponų tarybos

⁸⁷ И. А. Малиновский, *Полн.* ч. 2, с. 42–53.

⁸⁸ М. К. Любавский, *Сейм...* с. 385–386.

⁸⁹ O. Haleckio nuomone (*Ostatnie lata...* s. 202), tai buvo tiesioginių savarankiškų Ponų tarybos santykių su Ordinu pradžia.

ir opozicijos Kazimierui lyderiai kancleris Jonas Goštautas bei Trakų vaivada Jonas Manvydas savarankiškai be Kazimiero žinios, pasiuntė Radvilą Astikaitį pas Didžiosios Ordos chaną Šich Achmadą⁹⁰. Nepaisant pirmojo tarybos nario Vilniaus vyskupo Motiejaus prieštaravimų, pasiuntinybės tikslas buvo sudaryti sąjungą prieš Lenkiją⁹¹. Tie patys J. Goštautas, J. Manvydas ir kunigaikštis Jurgis Alšėniškis bei žemės maršalas Petras Mantgirdas, pasitarę Eišiškėse, 1453 m. rugpjūčio 21 d. pasiuntė pas Ordino didįjį magistrą pasiuntinybę su pasiūlymu surengti bendrą suvažiavimą, t.y. užmegzti artimus santykius, nukreiptus prieš lenkų feodalus⁹². Šiuo aktu LDK Ponų taryba tarptautiniuose santykiuose atsiribojo nuo valdovo ir, apeidama jį, siekė atstovauti Lietuvai. M. Liubavskis ir I. Malinovskis iš minėtų pavyzdžių padarė išvadą, kad, Lietuvoje nesant didžiojo kunigaikščio, Ponų taryba savarankiškai palaikė diplomatinis santykius su užsieniu, ir taikė tai visam laikotarpiui iki Liublino unijos. I. Malinovskis pabrėžė, kad Ponų tarybos teisę į tokius santykius pripažino užsienio valstybės⁹³. Tačiau šiuos Ponų tarybos viršūnės veiksmus greičiau reikia vertinti kaip kylančius iš opozicinės kovos prieš Lenkiją ir Kazimierą, kaip sąjungininkų ieškojimą kovoje dėl LDK valstybingumo ir savarankiškumo, o pastangas užmegzti savarankiškus diplomatinis santykius – epizodiniu ir nepavykusiui reiškiniu. Nusilpęs Ordinas nenorėjo stoti į atvirą konfliktą su Lenkija ir nepritarė bendram suvažiavimui su LDK Ponų taryba⁹⁴. Kazimiero sąjungininkas Krymo chanas Chadži Gerajus užpuolė vykstančią į Didžiąją Ordą Radvilos

pasiuntinybę, sumušė ir apiplėšęs nugabeno į stepių piktumą. Nugalėjęs ponų priešinimąsi ir pakirtęs ~~jo~~ ~~politinį~~ ~~tvirtiną~~, Kazimieras išsaugojo savo pozicijas⁹⁵.

Vėlesniais metais Ponų taryba savo vardu susirašinėjo su Vokiečių ordino didžiuoju, Livonijos magistras 1472 m. ~~į~~ ~~Ordino~~ ~~magistrą~~ ~~su~~ ~~prašymu~~ ~~grąžinti~~ ~~magistrui~~ ~~žymiai~~ Jaškai Prūsijoje areštuotą turtą; 1474 m. pranešė, kad dėl maro epidemijos įgaliotinių susitikimas Kaune negalės įvykti; 1477 m. sausio 1 d. Vilniaus vyskupas pranešė Livonijos magistrui, kad Kazimieras atvyko į Vilnių ir neprieštarauja sienų reguliavimui, o tų pačių metų lapkričio 25 d. Vilniaus vyskupas ir Vilniaus vaivada klausė magistro, kada jo pasiuntiniai atvyks į Vilnių⁹⁷ ir pan. Tačiau šio susirašinėjimo pavadinti diplomatinio tikraja to žodžio prasme vis dėlto negalime, jis greičiau buvo organizacinio pobūdžio. Galima išskirti vieną jį sąlygojusią aplinkybę. Lietuva nuo Melno taikos 1422 m. Ordino atžvilgiu laikėsi draugiškos politikos, liko neutrali Trylikos metų (1454–1466) ir 1519–1521 m. Lenkijos–Ordino karų laikotarpiu. Tuo tarpu Lenkijos ir Ordino santykiai buvo įtempti iki pat pasaulietinės Prūsijos valstybės įkūrimo 1525 m.⁹⁸ Be to, nuo 1466 m. Ordinas tapo Lenkijos vasalu. Kadangi Kazimieras buvo užėmęs Lenkijos poziciją, o LDK Ponų taryba Ordino atžvilgiu laikėsi savarankiškos neutralumo politikos, tai ir skatino tiesioginius Ponų tarybos bei Ordino magistro kontaktus.

Kitokio pobūdžio buvo Ponų tarybos narių susirašinėjimas su rusų bajorais⁹⁹. 1492 m. Ivano III pasiuntinys, pakeliui į Vilnių

⁹⁰ M. Strykowski, *Kronika...* 2, s. 234.

⁹¹ L. K o l a n k o w s k i, *Dzieje...* 1, s. 272.

⁹² *Skarbiec diplomatów. Zebrał i w treści opisał Ignacy Daniłowicz*, Wilno, 1860, t. 1-2, № 1908–1910 (toliau – *Skarbiec...*); L. K o l a n k o w s k i, *Dzieje...* 1, s. 275–277 (nuorodoje – iš Ordino archyvo).

⁹³ М. К. Л ю б а в с к и й, *Сейм...* с. 329; И. А. М а л и н о в с к и й, *Радз...* ч. 2, с. 97, 106.

⁹⁴ B. Dundulis, *Lietuvos kova...* p. 248.

⁹⁵ M. Strykowski, *Kronika...* 2, s. 234.

⁹⁶ H. B. I п е к о в м и н у в e l l . e. 140–141.

⁹⁷ *Skarbiec*, 2, nr. 1973, 1987–1989 ir kt.

⁹⁸ B. Dundulis, *Lietuva ir Ordino valstybės žlugimas*, p. 160;

B. Dundulis, *Lietuvos užsienio politika...* p. 145–149.

⁹⁹ Žr.: E. Banionis, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Ponų tarybos narių susirašinėjimas su Maskvos bajorais Aleksandriui valdant (1492–1506), *Jaunųjų istorikų darbai*, 1. Vilnius, 1976, p. 19–28.

sužinojęs apie Kazimiero mirtį, pasuko atgal. Oficialūs santykiai tarp valstybių nutrūko.

1492 07 14 Trakų kaštelionas ir Polocko vietininkas Jonas Zaberezinskis pas Didžiojo Naugardo vietininką Jakovą Zacharjiną pasiuntė savo raštininką Lauryną „apsipirkti“. Tačiau iš tikrųjų taip buvo pradėta tirti dirva būsimoms Aleksandro piršlyboms su Ivano III dukra Elena. Padvejojęs Ivanas III įsakė J. Zacharjinui išsiųsti į Vilnių atsakymą. Kartu buvo iškelta pagrindinė sąlyga, kad pirma turi būti sudaryta taikos sutartis, po to galima pradėti piršlybas. Po šio atsakymo J. Zaberezinskis, o iki jo – Vilniaus vaivada Mikalojus Radvila užmezgė susirašinėjimą su Maskvos vaivada kunigaikščiu Ivanu Patrikejevu. Ir tik tuomet, 1492 11 04, į Maskvą atvyko LDK pasiuntinys su pranešimu apie Aleksandro sėdimą į sostą¹⁰⁰.

Ivanas III, sužinojęs, kad Aleksandras ruošiasi siųsti didžiąją pasiuntinybę taikos sutarties deryboms, 1493 m. birželio mėn. įsakė J. Zacharjinui nutraukti susirašinėjimą¹⁰¹. 1493 06 30 LDK pasiuntiniai kreipėsi Ponų tarybos vardu ir įteikė jos laiską I. Patrikejevui¹⁰².

J. Zaberezinskis, kaip ir M. Radvila, iš esmės atstovavo Ponų tarybai, LDK pasiuntinys Stanislovas Hlebavičius atvirai pareiškė, kad laiskai siųsti su Ponų tarybos žinia¹⁰³. Ir Vilniuje puikiai buvo žinoma apie J. Zacharjino ataskaitas Ivanui III¹⁰⁴. J. Zaberezinskis, kaip Polocko vietininkas, palaikė dalykinius ryšius su Naugardo vietininkais, kurie Rusų valstybės diplomatijoje vaidino svarbų vaidmenį: vykdavo iki Naugardo ir tik čia sudarydavo sutartis Švedijos, Livonijos pasiuntiniai¹⁰⁵. Be to, J. Zaberezinskis

¹⁰⁰ *РНО*, т. 35, № 17, 18, 20; К. В. Б а з и л е в и ч, *min. veik.*, с. 306–311.

¹⁰¹ *РНО*, т. 35, № 20, с. 89.

¹⁰² *Л М*, kn. 5, 1. 153 ap., 160; *РНО*, т. 35, № 22, с. 104–105.

¹⁰³ *Ten pat*, № 18, с. 75.

¹⁰⁴ *Skarbiec*, 2, Nr. 2049.

¹⁰⁵ Н. Н. Б а н т ы ш - К а м е н с к и й, *min. veik.*, ч. 4, с. 117–117; Г. К а р н о в, *min. veik.*, ч. 1, с. 81.

Aleksandro valdymo pradžioje buvo vienas iš įtakingiausių Ponų tarybos narių. Kova su Mykolu Glinskiu dėl itakos didžiajam kunigaikščiui pasibaigė J. Zaberezinskio nugalėjimu 1506 m.

Gediminaičių palikuonis I. Patrikejevas buvo vienas įtakingiausių Maskvos bajorų. Žinia apie aktyvų jo veikimą ir ankstesnius santykius su J. Zaberezinskiu, būnant pasiuntiniu Maskvoje dar prieš 1488 m., randame pastarojo laiške. I. Patrikejevas 1499 m. buvo nušalintas nuo valstybės reikalų ir išsiųstas į vienuolyną¹⁰⁶. Priežastys slėpėsi ne tik Ivano III dinastinėse problemose, bet ir požiūryje į užsienio politikos kryptį¹⁰⁷.

Šis susirašinėjimas suvaidino preliminarinių derybų vaidmenį dėl 1494 m. taikos ir vedybinės sutarčių: jame abi pusės tikslino savo pozicijas. Susirašinėjime taip pat vyko ginčas dėl naujojo Ivano III titulo – „visos Rusios valdovo“ pripažinimo. Šio susirašinėjimo dėka Ivanas III išsaugojo savo diplomatiją, kurios formaliesiems momentams skyrė ypatingą dėmesį, nuo įsivėlimo į begalinius ginčus dėl titulo, o paliko jai siekti, kad būtų priimtos jo iškeltos taikos sutarties sąlygos.

1501 m. vasario mėn. atgaivintas J. Zaberezinskio ir J. Zacharjino susirašinėjimas. Dabar pirmasis buvo Trakų vaivada ir žemės maršalas, antrasis – Kolomnos vaivada. Laiškuose nagrinėjamos karo priežastys, tačiau toliau abipusių kaltinimų ne-nueita. Šis susirašinėjimas vėl išaugo į Ponų tarybos ir rusų bajorų susirašinėjimą¹⁰⁸. Tuo metu vyko 1500–1503 m. karas, ir oficialūs LDK bei Rusų valstybės diplomatiniai santykiai buvo nutraukti.

1503 m. derybose LDK didieji pasiuntiniai paprašė susitikimo su rusų bajorais, siūlydami, kad valstybių aukščiausieji

¹⁰⁶ А. А. З и м и н, Состав боярской думы в XV–XVI веках, *Археографический ежегодник за 1957 год*, Москва, 1958, с. 47.

¹⁰⁷ К. В. Б а з и л е в и ч, *min. veik.*, с. 360.

¹⁰⁸ *РНО*, т. 35, № 67–72.

vyriausybės organai palenktų savo valdovus sudaryti tvirtą taktiką. Tačiau šis pasiūlymas liko be atsako, o į susitikimą su pasiuntiniais atvyko oficialios rusų komisijos deryboms nariai¹⁰⁹. Pasiuntinių pastangos vesti derybas tiesiogiai su rusų bajorais ir susilpninti Ivano III kontrolę nepavyko.

K. Bazilevičius daro prielaidą, kad „matyt, Lenkijoje ir Lietuvoje „bajorų dūmos“ sudėtį, organizaciją ir kompetenciją įsivaizdavo kaip analogišką lenkiškajam senatui ar lietuviškajai tarybai“¹¹⁰. Tačiau Ponų tarybos ir bajorų susirašinėjimo turinio bei eigos analizė verčia manyti, kad LDK jį naudojo sąmoningai, kaip antrąjį – neoficialųjį diplomatinį santykių kanalą, ypač nesant oficialių santykių, ir sutikti, kad jis, anot G. Karpovo, buvo „pusiau vyriausybiniis“¹¹¹. 1503 m. derybų į Maskvą kartu su LDK pasiuntinybe atvyko ir Lenkijos atstovai, atvežę lenkų senatorių laišką bajorams. Kaip tarpininkai dalyvavo Vengrijos ir Lenkijos karaliaus pasiuntinys Zigmantas Santajus ir Livonijos magistro pasiuntinys Jonas Gildorpas. Z. Santajus atvežė Romos popiežiaus ir kardinolo Regino laiškus. Pati LDK pasiuntinybė gabenė Aleksandro žmonos Elenos laiškus tėvui Ivanui III, motinai ir broliams¹¹². Tad LDK pasiuntinių kreipimasis į bajorus buvo viena taktinių priemonių.

Ponų tarybos – bajorų susirašinėjimas trumpam atgaivintas prieš 1508, 1522 metų derybas ir buvo grynai parengiamojo pobūdžio¹¹³. 1520–1521 m. susirašinėjimas, pradėtas rusų iniciatyva, vyko tarp žymiausio to meto bajoro Jaroslavlivo vaivados Grigorijaus Fiodorovičiaus Davydovo ir Vilniaus vaivados kanclerio Mikalojaus Radvilos.

¹⁰⁹ *PHO*, t. 35, № 75, c. 382.

¹¹⁰ К. В. Б а з и л е в и ч, *min. veik.*, c. 512–513.

¹¹¹ Г. К а р п о в, *min. veik.*, ч. 1, c. 76.

¹¹² *LM*, kn. 5, l. 250, op. 253, 265–277; *PHO*, t. 35, № 73–75.

¹¹³ *LM*, kn. 7, l. 516–517, 855–856; *PHO*, t. 35, № 84, X, XI, XXXVI, c. 484–485, 499; № 86–89.

Susirašinėjimas atgimdavo baigiantis paliaubų terminui 1533 m., prieš 1536–1537, 1553, 1556, 1563, 1566 m. derybas. Prasidėdavo Ponų tarybos – bajorų laiškais, vėliau vykdavo tarp atskirų asmenų: Vilniaus kašteliono, didžiojo etmono, Gardino seniūno, dvaro maršalo Jurgio Radvilos ir vaivados, arkliadininko kunigaikščio Ivano Fiodorovičiaus Obolenskio; Trakų vaivados, didžiojo etmono, Lydos seniūno Mikalojaus Radvilos Rudojo, kunigaikščio Ivano Michailovičiaus Suiskio; Trakų kašteliono, dvaro maršalo Grigo Chodkevičiaus ir Tartu (Juričev) vaivados, Ivano Petrovičiaus Čeliadnino bei kt. Susirašinėjimas lietuvių karo veiksmų, pasiruošimo deryboms organizacinius klausimus. Ponų tarybos pasiuntiniai (kurio nors tarybos nario „žmogus“) Maskvoje per bajorus prašydavo apsauginio rašto LDK didžiajai pasiuntinybei. Praktikos, kad LDK didieji pasiuntiniai vežtų Ponų tarybos raštus bajorams, po 1503 m. atsisakyta.

Apie Ponų tarybos laiškus Krymo chanams turime labai mažai žinių. Vienas datuotinas 1505 ar 1506 m.¹¹⁴ Atrodo, kad tai pirmasis Ponų tarybos laiškas Mengli Gerajui. Iš laiško turinio matyti, kad tai atsakymas į chano iniciatyvinį laišką. Vėlesniuose Mengli Gerajaus laiškuose Ponų tarybai minimi dar du jos tų pačių metų laiškai¹¹⁵. Antrasis mums žinomas Ponų tarybos laiškas chanui Daulet Gerajui, pasiųstas per LDK pasiuntinį 1559 m.¹¹⁷ Jame nurodoma, kad chanas pirmasis atsiuntė žygūną su laišku. Daulet Gerajus prašė Ponų tarybą „patarimais ir nuolankumu nukreipti ir įkalbėti valdovą“ būti su chanu „geroje broliškoje draugystėje“.

¹¹⁴ *PHO*, t. 39, № 1, 2–5, 24, 25, 30, c. 71, № 5–8, 13.

¹¹⁵ *LM*, kn. 6, l. 304; К. Пула́ски, *Списки*. Придат. № 71; В. М а л и н о в с к и й, *Сборник*, c. 123–124.

¹¹⁶ К. Пула́ски, *Списки*. Придат. № 74; К. М. О б о л е н с к и й, *Сборник*, c. 24.

¹¹⁷ *Книга посольская*, т. 1, № 100.

Chanų laiškų Ponų tarybai LM yra kur kas daugiau¹¹⁸. Iš esmės juose kartojamas pasiuntinybių didžiajam kunigaikščiui turinys. LM pasiuntinybių knygos raštininkas 1515 m. net neįrašė į knygą chano laiško Ponų tarybai, o tik pažymėjo: „ponams, jų mylostoms, rašo taip pat, kaip ir karaliui“¹¹⁹. Iš chanų laiškų konteksto susidaro įspūdis, kad Kryme buvo suvokiamas Ponų tarybos vaidmuo LDK užsienio politikoje ir jo vieta valstybinėje santvarkoje. Chanų laiškuose konkrečių reikalavimų ar sprendimų klausimų nebuvo keliama.

Taigi abu mums žinomus kartus Ponų tarybos laiškus chanui inspiravo pastarojo laišakai. Daugiau žinių apie Ponų tarybos laiškus Krymo chanams LM rasti nepavyko¹²⁰.

1522 m. „kai kurie totorių kunigaikščiai ir murzos“ atsiuntė laišką Ponų tarybai (Žygimantas Senasis tuo metu buvo Lenkijoje) primindami, kad į Krymą dar neišsiųsti pasiuntiniai su kasmetinėmis dovanomis – „atmenomis“. Ponų taryba atsakė, kad Vilniuje siautė epidemija, bijodami pernešti ją į Krymą, tik dabar išsiunčia pasiuntinius su dovanomis¹²¹. Galima daryti prielaidą, kad į tiesioginius ir savarankiškus diplomatinius santykius su Krymo chanatu Ponų taryba nepretendavo. Tuo tarpu LDK valdovai siųsdavo laiškus chanų giminaičiams, kunigaikščiams, ulanams, murzoms ir pan.

Analogiško pobūdžio buvo ir Ponų tarybos laišakai Livonijos magistrui. Aleksandro, Žygimanto Senojo ir Ponų tarybos laiškų

kai savo turiniu buvo identiški; jie adresuoti magistrui ir tarybai¹²². Ir iš Livonijos gaudavo diplomatinius laiškus, rasytus dviejų korespondentų: magistro bei jo tarybos. 1514 m. LDK pasiuntiniai negalėjo sudaryti sutarties su Livonijos magnatais, kadangi prie jo nebuvo tarybos¹²³. Ne įamūs ir Moldavijos vaivados – prie 1447 bei 1552 m. sutarčių su LDK raštu antspaudus prikabino ir jų tarybos nariai¹²⁴. Tik LDK – Rusų valstybės sutartys buvo sudaromos vien valdovų vardu, Ponų tarybos nariai savo antspaudų prie jų nekabindavo.

Kaip minėta, 1492 m. privilegija didysis kunigaikštis įsipareigojo nesiųsti į užsienį pasiuntinių be Ponų tarybos žinios. Ši sąlyga LDK diplomatinuose santykiuose dažnai buvo naudojama taktiniams tikslams.

1496 m. atvykusiems į Vilnių su pasiūlymu sudaryti taikos sutartį Moldavijos pasiuntiniams Aleksandras atsakė, kad iš esmės su šiuo pasiūlymu sutinka, tačiau dabar prie jo nėra visos tarybos, ir išsiuntė pasiuntinius atgal¹²⁵. 1497 m. dėl tos pačios priežasties Aleksandras atsisakė duoti apsauginį raštą Mengli Gerajaus didiesiems pasiuntiniams, nors ir davė apsauginį raštą rusų pasiuntinių grįžimui iš Krymo į Maskvą per LDK teritoriją¹²⁶. Regis, tai sietina su LDK bei Lenkijos valdovų pasitarimu Parčeve 1496 m. lapkričio mėn. pabaigoje, kuriame, kaip spėjama, buvo nutarta surengti didelį karo žygį į Juodosios jūros pakraštį ir užkirsti kelią Krymo totoriams puldinėti pietines valstybių žemes. Galbūt čia buvo susitarta kartu pulti ir Moldaviją. 1521 m. Žygimantas atsiklausė Ponų tarybos, ar pas jį į Lenkiją atvykusius chano pasiuntinius dėl įtemptų santykių verta

¹¹⁸ LM, kn. 7, l. 28, 50, 73, 434, 886, 907, 909; kn. 8, l. 34, 44; K. Pulaski, *Stosunki...* priedai Nr. 74, 78, 85, 90, 94, 109, 137; K. M. Оболенский, *Сборник...* с. 24, 45, 67, 96.

¹¹⁹ LM, kn. 7, l. 700.

¹²⁰ Ir Ponų tarybos bei jos narių laiškų rusų bajorams LM yra kur kas mažiau nei Rusijos valstybės diplomatiname archyve.

¹²¹ LM, kn. 5, l. 214 ap.; kn. 6, l. 86, 87 ap.; kn. 7, l. 374, 443, 524, 577, 608, 750, 892; kn. 11, l. 103; K. Pulaski, *Stosunki...* priedai Nr. 140, 180; K. M. Оболенский, *Сборник...* с. 47, 52; *Книга посольская...* 1, № 46, 92, 132.

¹²² LM, kn. 5, l. 239 ap.; kn. 7, l. 592, 598 ir kt.

¹²³ LM, kn. 7, l. 102–125, 597 ir kt.

¹²⁴ *A3P*, I, № 47; *Книга посольская...* 1, № 36.

¹²⁵ Aleksandro atsakymas Moldavijos pasiuntiniams, LM, kn. 5, l. 193; kn. 6, l. 71.

¹²⁶ Aleksandro atsakymas Mengli Gerajaus pasiuntiniui, LM, kn. 5, l. 199; kn. 6, l. 74.

išleisti atgal. Taryba pasiūlė antracilius pasiuntinius išsiųsti, bet pirmąjį sulaukyti kaip užstatą tuo pretekstu, kad atseit be Ponų tarybos negalys jo išleisti¹²⁷.

Apibendrinant galima padaryti išvadą, kad Ponų tarybos diplomatinė veikla buvo paraleli oficialiems LDK diplomatiniams santykiams ir siekė juos paremti. Ponų tarybos ryšius su kito mis valstybėmis sąlygojo savos priežastys bei tikslai. Su Vokiečių ordinu, Livonija jie vaidino pagalbinį, organizacinį vaidmenį. Juos inspiravo skirtinga nuo Lenkijos politika Ordino atžvilgiu ir tik XV a. viduryje šie kontaktai tapo savarankiškesni. Ponų tarybos susirašinėjimas su Krymo chanais kilo iš bendrojo valstybių diplomatinio santykių praktikos pobūdžio ir žymesnio vaidmens nevaicino. Tik Ponų tarybos – Maskvos bajorų diplomatiniai kontaktai turėjo antrojo – pusiau oficialaus diplomatinio kanalo pobūdį. Ponų tarybos diplomatiniai ryšiai su užsieniu buvo sudėtinė LDK diplomatinės praktikos dalis ir tarnavo jos užsienio politikos tikslams įgyvendinti. Ši Tarybos teisė buvo žinoma ir pripažįstama kitose valstybėse.

1.3. VADOVAVIMAS LDK PASIUNTINYBIŲ TARNYBAI

Feodalinės valstybės praktikoje vadovavimas užsienio politikai, diplomatijai, pasiuntinybių tarnybai dar neturi aiškiai apibrėžto funkcinio padalijimo. Vadovavimą pasiuntinybių tarnybai galime atskirti nuo vadovavimo užsienio politikai bei diplomacijai, aptardami, kad į šią sąvoką įeina teisė skirti pasiuntinių konkretų asmenį, suteikti jam atitinkamus įgaliojimus ir aprūpinti reikiama jo veiklai dokumentais.

Mūsu temai būtina giliau panagrinēti klausimą apie vadovaimā LDK pasiuntinybių tarnybai dėl šių priežasčių: LDK ir Lenkija turėjo bendrā valdovā; XV a. viduryje atsiranda

¹²⁷ 1521 m. Ponų taryba Žygimantui, *LM*, kn. 7, l. 823.

kancelerio urėdas, kurio pareiga antspauduoti visus valdovo raštus; XV a. pabaigoje buvo teisintos Pomė tarybos teisės ribojančios didžiojo kunigaikščio veiklą užsienio politikos srityje.

Istorinėje literatūroje yra pateiktos apibendrintos vadovavimo LDK pasiuntinybių tarnybai schemas, taikytos skirtingiems laikotarpiams. Iki XV a. vidurio vienvaldžio užsienio politikos ir diplomatijos vadovas yra didysis kunigaikštis. Jo teisės šioje srityje neribojamos. Didysis kunigaikštis skiria pasiuntinius, duoda jiems nurodymus, jo vardu vyksta susirašinėjimas. Kunigaikštis veda derybas, svarbiausius sprendimus priima, patariant artimiausiems padėjėjams¹²⁸. Nuo XV a. vidurio iki 1569 m. Liublino unijos, valdovui išvykus į Lenkiją, minėtas funkcijas savarankiškai vykdė Ponų taryba¹²⁹. Po Liublino unijos tikroju pasiuntinybių tarnybos vadovu tampa LDK kancleris. Jis ruošia ir antspauduoja siunčiamus diplomatinius dokumentus, pasiuntinių instrukcijas, karaliaus vardu priima bei atsakinėja užsienio pasiuntiniams¹³⁰.

Juridinių aktų, reglamentuojančių vadovavimą pasiuntinybių tarnybai, sudaryta nebuvo. 1492 m. rugpjūčio 6 d. privilegijos 13 straipsniu didysis kunigaikštis pasižadėjo santykius su kaimyninėmis šalimis palaikyti tik su savo „ponų patarėju pritarimu“¹³¹. Šią privilegiją 1506 m. patvirtino Žygimantas Senasis,

¹²³ V. Pašuta, *Lietuvos valstybės susidarymas*, Vilnius, 1971, p. 219.

¹²⁹ М. К. Любавский, *Сель...* с. 378; Н. А. Малюновский, *Рада...* ч. 2, с. 97; B. Dundulis, *Lietuvos uzsienio politika...* p. 37–38.

¹³⁰ A. Šapoka, *min. veik.*, p. 173; K. Avižonis, *Bajoni...*, p. 182–183.

(4) Item nuntios seu oratores mittere debemus ad hoc imminens, de consilio nostrorum dominorum versus partes externas, videlicet Moscoviam, ad Zauohka orda et Perokopska orda, Valchiam, regnum Poloniarum, ducatum Miesonise, Prussiam, Lithuaniam, Eskow, Magnam Novogrod, Tver, cum Razan, secundum consuetudinem per nostros antecessores observantam necnon versus alias quascunque provincias, quo necessitas et voluntas nostrorum dominorum magni ducis Lithuaniae nostri postulabit. Item cum quilibet dominorum magni ducis Lithuaniae nostri posteritatem, licet et in alienis terris et dominis inscriptiones, concordationes, sed in nihil ad antiquo habemus pacis perpetuae, eas volumus infringere, sed in nihil cum Dei auxilio ducere atque adaugere, *Zbiór praw litewskich*. s. 64.

jos 13 straipsnis pakartotas 1529 m. Žemės privilegijoje, 1547 m. Žygimanto Augusto privilegijoje, pakartotinai patvirtin-
toje 1551 m.

Istorinėje literatūroje pabrėžiama, kad 1492 m. privilegi-
jos dėka Ponų taryba pradėjo kontroliuoti didžiojo kunigaikš-
čio veiklą užsienio politikoje, kad tai buvo feodalinės diduo-
menės teisių išplėtimas dar vienoje srityje. Tačiau, kiek ši pri-
villegija turėjo įtakos nusistovėjusiai diplomatinių santykių ir
vadovavimo pasiuntinybių tarnybai tvarkai, paliesta nebuvo.

Vienintelis šaltinis, kuriame randame fragmentiškų žinių
apie pasiuntinio kandidatūros parinkimo tvarką po 1492 m.
privilegijos, yra tik Ponų tarybos ir didžiojo kunigaikščio susi-
rašinėjimas, pastarajam būnant Lenkijoje.

Kaip matyti iš surinktų pavyzdžių, į klausimą dėl vadovavi-
mo LDK pasiuntinybių tarnybai vienareikšmiškai atsakyti ne-
galima. Praktikoje pasiuntinių paskyrimo schema įvairavo.

Pirmosios žinios siekia 1503 m. Aleksandras iš Melniko
išleido nogajų pasiuntinius, tačiau pristavams įsakė judėti la-
bai lėtai. Galutinai nuspręsti, ar sulaikyti pasiuntinius, ar leisti
jiems laisvai išvykti, buvo pavesta Ponų tarybai. Pats Aleksand-
ras buvo linkęs pasiuntinius išleisti, o kartu su jais ir savo
pasiuntinį J. Ratomskį. Šiam atvejui Aleksandras savo raštu įsa-
kė J. Ratomskiui būti pasiruošusiam keliončiai¹³². 1510 m. Žygi-
mantas Lvoje pasiuntiniu į Maskvą paskyrė Vaitiekų Narbutą,
o jei šis sirgtų – Polocko vaivadą Stanislovą Hlebavičių. Savo
laiške S. Hlebavičiui Žygimantas rašė, kad neatsikalbinėtų nuo
šio pavedimo¹³³. 1511 m. pabaigoje žygūnu į Maskvą valdovas
paskyrė Bagdoną Daugirdą, o paruošti pasiuntinybės tekstą pa-
vedė Ponų tarybai¹³⁴.

¹³² 1503 10 21 Aleksandras Ponų tarybai, *LM*, kn. 6, l. 64.

¹³³ 1510 10 28 Žygimantas Ponų tarybai, *LM*, kn. 7, l. 217.

¹³⁴ 1511 12 14 Žygimantas Ponų tarybai, *LM*, kn. 7, l. 397.

1520 m. pabaigoje Žygimantas liepė Ponų tarybai išleisti
žygūną į Maskvą ir paruošti pasiuntinybės tekstą paruošusiam
pavyzdį. Jei visos tarybos nebūtų, Vilniaus vaivada, „žiūrėda-
to raštu išsiųsti Mikalojų Šostaką“. Pažymėtina, kad M. Šosta-
kas į Maskvą atvyko be įgaliojamojo rašto. Žygimanto raštas
datuotas Chvoinicuose 1520 12 24. Tame pačiame laiške Ponų
tarybai Žygimantas praneša apie atvykusį Krymo chaną pasiun-
tinį „amžinos draugystės“ sutarties sudaryti, apie atakusius im-
peratoriaus, Vengrijos pasiuntinius, tarpininkaujantius dėl Len-
kijos – Ordino karo nutraukimo. Apie derybų rezultatus Žygi-
mantas žada informuoti Ponų tarybą. 1526 m. raštininkas Ko-
potas Vasiljevičius Malburge paruošė pasiuntinybės tekstą ir
nusiuntė jį Vilniaus vaivada bei kancleriui Albertui Goštautui,
kuris savo nuožiūra turėjo parinkti pasiuntinį į Maskvą¹³⁷. Apie
1531 m. Žygimantas iš Krokuvos klausė Ponų tarybos nuomo-
nės, ką reikėtų paskirti didžiaisiais pasiuntiniais į Maskvą pa-
liaubų deryboms, „mes liepsime tuos ponus aprūpinti, o jiems
tai tarnybai ruošti“¹³⁸.

Nagrinėjimą klausimą iliustruoja toks atvejis. 1532 m. Žy-
gimantas iš Krokuvos liepė Ponų tarybai parinkti pasiuntinį į
Krymą ir kartu klausė jos nuomonės, kokio turinio pasiuntiny-
bės tekstą jis turės pasiųsti. Ponų taryba atsakė, kad, jos nuo-
mone, jei chanui Saedet Gerajui bus siunčiamos gausios dova-
nos, pasiuntiniu paskirti Anikijų Hornostajų, o jei paprastos –
Andrių Mackevičių. Žygimanto nuomone, reikia siusti gausias
dovanas, o pasiuntiniu paskirti A. Mackevičių. Jis pasiuntė Tary-
bai pasiuntinybės teksto tezes bei Čerkasų ir Kaniovo seniūno

¹³⁵ Žygimantas Ponų tarybai, И. Малиновский, *Жыгімант*
с. 170.

¹³⁶ *PHO*, т. 35, № 89, с. 597–600.

¹³⁷ Pasiuntinybės teksto antraštė, *LM*, kn. 7, l. 964.

¹³⁸ Žygimantas Ponų tarybai, *LM*, kn. 15, l. 252 ap.

laiško apie padėtį Kryme kopiją¹³⁹. Žygimantas taip pat siūlė Tarybai pagalvoti, gal verta nusiųsti pasiuntinį (vėliau Žygimantas parinko Glebą Jesmaną) su dovanomis tuo metu Kryme buvusiam ir antrajam chanui Islam Gerajui. Vilniaus vaivada atsiuntė Žygimantui į Krokuvą abiejų pasiuntinybių tekstų kopijas¹⁴⁰. Tačiau Saedet Gerajus buvo priverstas bėgti į Turkiją, vienvaldžiū chanu Kryme liko jo brolis Islam Gerajus. Sužinojęs apie tai, A. Mackevičius, nesulaukęs instrukcijų, iš Krymo grįžo atgal. Žygimantas žodžiu liepė išdininkui J. Hornostajui padidinti dovanas, kurios buvo skirtos Saedet Gerajui, o laiške Ponų tarybai liepė su jomis pas Islam Gerajų išsiųsti A. Mackevičių. Kartu Žygimantas nusiuntė nurodymus, kaip rašyti pasiuntinybės tekstą ir instrukuoti A. Mackevičių¹⁴¹. 1552 m. Žygimantas Augustas iš Gdanskio pasiuntiniu į Moldaviją paskyrė Bagdoną Semašką bei Stanislovą Andriušaitį. Tačiau pastarasis susirgo ir Žygimantas Augustas vietoj jo paskyrė Matušą Giedraitį, bet greitai pakeitė sprendimą. Laiške žemės išdininkui Jonui Hornostajui jis rašė, kad jei M. Giedraičiui dar nepranešta ruoštis į kelionę, J. Hornostajus tegul liepia valdovo vardu ruoštis Jonui Kmitai, aprūpina jį iš išdo kelionei¹⁴².

Nagrinėjant vadovavimą LDK pasiuntinybių tarnybai, svarbu neužmiršti dar vieno momento. Pas didįjį kunigaikštį į Lenkiją atvykdavo užsienio pasiuntiniai, kuriems reikėjo duoti žodinius ar raštiškus atsakymus. Iš Lenkijos teritorijos išvykdavo LDK pasiuntinybės, čia ruošiami ir pasiuntinybių dokumentai¹⁴³. Pvz.,

¹³⁹ 1532 05 28 ir be datos Žygimantas Ponų tarybai, И. Матионовский, *Сборник...* с. 189, 192.

¹⁴⁰ Pasiuntinybės teksto antraštė, *LM*, kn. 15, l. 164, 171.

¹⁴¹ Žygimantas Ponų tarybai, *LM*, kn. 15, l. 158.

¹⁴² 1552 08 30 Žygimantas Augustas J. Hornostajui, *LM*, kn. 27, l. 28-29.

¹⁴³ Šį klausimą smulkiau nagrinėjame III skyriaus trečiajame poskyryje "LDK pasiuntinybių knygos ir jų raštininkai".

1552 08 30 Žygimantas Augustas laiške išdininkui dvaro maršalui J. Hornostajui mini, kad buvo liepes Krymo chano pasiuntinius, atvykusius į Vilnių, išsiųsti pas jį į Gdanską, kur, išklauses pasiuntinybę, išleis juos kartu su LDK pasiuntiniu J. Tiškevičiumi per Volynę tiesiai į Krymą¹⁴⁴. Pasiuntiniai atvyko į Gdanską 1552 08 29 su chano sutarties raštu. Iš LDK prie valdovo tuo metu buvo tik taurininkas, Mogiliovo ir Tikocino seniūnas Stanislovas Kęsgaila¹⁴⁵. J. Tiškevičiaus pasiuntinybės tekstas datuotas 1552 09 07¹⁴⁶. Remiantis pateiktais pavyzdžiais, reikia atsakyti kategoriškos tezės, kad, valdovui išvykus į Lenkiją, aukščiausioji vykdomoji valdžia LDK tarptautinių santykių srityje lieka Ponų tarybos rankose, kad ji vykdo vadovavimo pasiuntinybių tarnybai funkcijas, savo nuožiūra siunčia į užsienį pasiuntinius, ruošia jiems instrukcijas bei pasiuntinybių dokumentus.

Ponų taryba, siekdama valstybinės valdžios, siaurino valdovo teises ir varžė jo veiklą LDK tarptautinių ryšių srityje, tačiau be jo, kaip oficialaus asmens, negalėjo apsieiti. Susidarė abipusė priklausomybė: Ponų taryba išsiunčia pasiuntinius, tačiau savarankiškai šito daryti negali, reikalingas valdovo įsakymas paskirtam asmeniui, o valdovas pasiuntinio išsiuntimą privalo derinti, pasiuntinį parenka siūlydamas Ponų tarybai.

Ponų tarybos valdžia ir galia iš esmės buvo sukoncentruota trijų jos narių – Vilniaus vyskupo, Vilniaus vaivados (jis ir kancleris) bei Trakų vaivados rankose. Šias pareigas ėjo Radvilų, Zaberezinskių, Hlebavičių, Kęsgailų šeimos. Susieta tarpusavio giminystės ryšiais, ši oligarchija nieko nenorėjo įsileisti į savo gretas, tačiau kovojo dėl valdžios tarpusavyje. Taip ji priešinosi ir vykdomosios funkcijos koncentravimui kurio nors vieno Ponų tarybos nario rankose.

¹⁴⁴ М. К. Любавский, *Сборник документов*, № 24, с. 60.

¹⁴⁵ 1552 08 29 užrašymas apie rotarių pasiuntinių atvykimą į Gdanską, *Книга посольская...* 1, № 35, с. 60.

¹⁴⁶ *Книга посольская...* 1, № 41, с. 70.

1521 m. kilo ginčų ir nesutarimų tarp Vilniaus vaivados kanclerio M. Radvilos bei Trakų vaivados A. Goštauto. Pastarasis, be kitų skundų, Žygimantui nurodė, kad Ponų taryba sutiko su Žygimanto pasiūlymu į Maskvą siųsti žemės maršalą Joną Radvilą. Tik M. Radvila tam pasipriešino ir savavališkai pakeitė antracilius pasiuntinius. Dėl to lietuvių pasiuntiniai į Maskvą atvyko dviem savaitėmis vėliau nei Ordino pasiuntiniai, o tai, pasak A. Goštauto, turėjo įtakos sudarytų paliaubų sąlygoms¹⁴⁷. Vienas nepageidaujamų asmenų Ponų taryboje buvo J. Hornostajus, iškilęs ilgos ir ištikimos tarnybos didžiajam kunigaikščiui dėka. Jam valdovas, nesant susirinkusios Ponų tarybos, kaip išdininkui, dažnai pavesdavo išsiųsti LDK pasiuntinius. 1523 m. J. Hornostajus buvo raštininkas, nuo 1530 m. – maršalas, 1531 m. – žemės išdininkas, 1542 m. – dvaro maršalas, 1551 m. – Naugarduko vaivada¹⁴⁸. Priešindamasis kai kurių tarybos narių spaudimui, J. Hornostajus priešpastatė visišką jų teisių nepripažinimą disponuoti valstybės išdu ir priimdavo instrukcijas tik iš valdovo¹⁴⁹. Jo priešininkai teigė: „Kol gyveno Goštautas, tavo pirmtakas, vadino jį žiauriu prievartautoju ir bjauriu žmogumi, bet dabar apgailestauti reikia jį praradus ir norėtume jį prikelti, nes už mūsų laisvę kovoti nemoki“¹⁵⁰.

Kanclerio urėdą nuo 1458 m. (1539–1546 m. – vakansija) turėjo Vilniaus vaivada, o tai stiprino jo padėtį. Kaip minėta, nesant susirinkusios Ponų tarybos, jam pavedamas pasiuntinių į užsienį parinkimas ir išsiuntimas, – teisė, kylanti iš Vilniaus vaivados urėdo prerogatyvos. Maskvos didysis kunigaikštis kreipiasi į jį, kad atvykstantiems į Vilnių rusų pasiuntiniams būtų

duotos pastotės ir priskirti pristavai¹⁵¹. Šia prasme svarbi M. Liubavskio išvada, jog daugumos Ponų tarybos narių turimos specialiosios pareigos buvo tik techninio, vykdomojo, bet ne sprendžiamojo ar sprendžiamojo pobūdžio¹⁵². Pagrindinių vadovavimo pasiuntinybių tarnybai funkcijų perėjimas kancleriui susijęs su Liublino unija. Stiprėjant bajoriskajai demokratijai, seime pradėti svarstyti visi užsienio politikos klausimai, vadovavimo pasiuntinybių tarnybai sukoncentravimas vieno didelio rankose nebegrėscė seimo padėties stiprėjimui. Be to, iš aktualiausių tarptautinių santykių Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei rūpėjo tik Rusų valstybė. Pagaliau respublikoje buvo du kancleriai, ir lietuviškojo urėdo gynimas reiškė Lietuvos valstybingumo gynimą.

XV a. pabaigoje – XVI a. pradžioje LDK pasiuntiniais buvo skiriami asmenys, įeidavę į Ponų tarybos sudėtį – maršalai, raštininkai, seniūnai, vietininkai, smulkiesiems pavedimams – kai kurie dvaro pareigūnai ir dvarionys, o nuo XVI a. antrojo ketvirčio pabaigos absoliuti pasiuntinių dauguma buvo dvarionys, totorių vertėjai ir kartais djakai (dijokai, raštininkų padėjėjai). Dvarionys (*dvoriane*) – didžiojo kunigaikščio tarnai. Paprastai jais būdavo jauni ponaičiai bei jaunuoliai iš sričių aristokratijos. Dvarionio tarnyba daugeliui tapdavo tarnybinės karjeros pradžia. Stengdamiesi pasižymėti valdovo akyse, jie tikėjosi gauti koki nors urėdą ar dvarą. Tiesioginis dvarionių viršininkas buvo dvaro maršalas¹⁵³.

LDK pasiuntinių socialinės sudėties kitimą lėmė keletas priežasčių. XVI a. viduryje pasiuntiniai Rusų valstybėje ir Kryme nebesprendė sudėtingų uždavinių. Pasiuntinių į Maskvą rangas smuko, dabar jie vadinami pasiuntinėliais (*roslanik*). Kita vertus, ponai, išsikovoję politines teises, stiprino savo ekonominę galią ir siekė asmeninės nepriklausomybės, vėliau priešpastatytos valdovui ir valstybei.

¹⁴⁷ 1521 A. Goštautas Žygimantui, И. М а л и н о в с к и й, *Сборник...* с. 396.

¹⁴⁸ А. В о н и е ц к и, *min. veik.*, s. 86.

¹⁴⁹ L. K o l a n k o w s k i, *Zygmunt August...* s. 217.

¹⁵⁰ Cit. *ten pat*, p. 238.

¹⁵¹ *PHO*, p. 35, p. 444, 456, 476, 477 ir kt.

¹⁵² М. К. Л ю б а в с к и й, *Сейм...* с. 417–418.

¹⁵³ *Книга посольская...* 1, № 98, с. 151.

Reikia manyti, kad XVI a. viduryje, skiriant pasiuntinius dvarionis, jų parinkimas vis dažniau paliekamas valdovo kompetencijai, nes juridškai jam buvo lengviau disponuoti dvarionimis ir djakais, kurie gyvendavo su didžiuoju kunigaikščiu Lenkijoje. Iš XVI a. pirmosios pusės didžiojo kunigaikščio pasiūlymų Ponų tarybai dėl pasiuntinių kandidatūros matyti, kad jie būdavo parenkami pagal dalykines savybes, kaip tinkamiausi konkrečios pasiuntinybės uždaviniams spręsti.

1492 m. privilegijos išdava buvo ir vadinamųjų „mandatų“ didiesiems pasiuntiniams atsiradimas. „Mandato“ pradžioje nurodoma, kad valdovas didiesiems pasiuntiniams davė „instrukciją ir pilną teisę“ sudaryti sutartį, toliau glaustai išdėstomos pagrindinės sąlygos. Iš esmės tai įgaliojimas ir instrukcija, kurios turi laikytis pasiuntiniai. Pabaigoje valdovas įsipareigoja laikytis pasiuntinių sudarytos sutarties, tai patvirtina savo antspaudu. Išvardijama, kas dalyvavo iš Ponų tarybos ruošiant „mandatą“. Pvz., 1558 m. Piotrkove surašant aktą iš Ponų tarybos dalyvavo tik Vilniaus vaivada, žemės maršalas, kancleris Mikalojus Radvila¹⁵⁴.

1492 m. privilegijos 13 straipsnį apskritai reikia vertinti kaip decentralizuojantį LDK pasiuntinybių tarnybos vadovavimą. Ponų taryba pasitenkino didžiojo kunigaikščio veiksmų užsienio politikos srityje kontrole, ji nesistengė paimti į savo rankas vadovavimo pasiuntinybių tarnybai. XVI a. viduryje pasiuntinių parinkimas vis labiau paliekamas didžiajam kunigaikščiui, kuris disponuoja savo asmeniniais tarnais – dvarionimis. Iš dalies tai grįžtamasis procesas – XV a. viduryje pasiuntinio parinkimas ir išsiuntimas buvo absoliuti valdovo prerogatyva, o XVI a. viduryje tam reikia formalaus Ponų tarybos sutikimo.

¹⁵⁴ Книга посольская... 1, № 98, с. 151.

1.4. IŠLAIDOS LDK PASIUNTINYBIŲ TARNYBAI

Duomenų apie pasiuntinybių finansavimą ir jų išlaidas šaltiniuose aptinkama nuo XVI a. pradžios, bet jie reti ir fragmentiški. Iš mūsų nagrinėjamo laikotarpio išlikusi tik viena 1502–1509 m. išdo knyga, kurią paskelbė M. Dовнар - Запольскis¹⁵⁵. Rašyta Vilniuje, joje užfiksuotas išdo operacijos susijusios su LDK ir totorių ordų diplomatiniais santykiais.

Išvykdami pasiuntiniai iš išdo gaudavo pinigų, taip pat kailių, įvairios rūšies gelumbės, kurie buvo traktuojami kaip pinigai. Tam valdovas duodavo nurodymus išdiniinkui. Skiriamas sumas buvo maždaug vienodos ir priklausė nuo pasiuntinybės rango bei šalies, į kurią vyko pasiuntiniai. Pavyzdžiui, vykstantiems į Krymą vertėjams Ramodanui duota 13 kapų grašių, 2 k. gr. kailiniams, 10 uolekčių gelumbės; Murtozai – 15 k. gr., 2 k. gr. kailiniams, 10 uolekčių gelumbės; pasiuntiniui djakui Juknai išlaidoms ir arkliams – 100 k. gr., 5 k. gr. kailiniams, 6 uolekčiai gelumbės, o tarnams – rictimas gelumbės; Petruai Aleknaičiui – 60 k. gr. bei 14 uolekčių aksomo¹⁵⁶. Iš išdo aprūpinami ir komisarai sienoms su Livonija sureguliuoti¹⁵⁷. Ruošiant pasiuntinybę į Maskvą, Žygimantas liepė iš išdo išmokėti tiek, kiek gavo prieš tai buvęs pasiuntinys¹⁵⁸. 1532 m. djakas A. Mackevičius turėjo vežti į Krymą gautas „atmenas“. Jam pažadėjo tokį pat atlyginimą, kaip ir ankstesniam pasiuntiniui su tokiomis dovanomis¹⁵⁹. 1552 m.

¹⁵⁵ М. Довнар - Запольский и, Литовские уложения татарским ордам, Симферополь, 1898 (toliau – М. Довнар - Запольский и. Уложения...).

¹⁵⁶ Ten pat, p. 82, 83, 80, 72.

¹⁵⁷ 1540 01 13 Žygimantas Senasis Ponų tarybai, РНБ, т. 30, № 6, p. 61.

¹⁵⁸ 1521 m. Žygimantas Ponų tarybai, Н. Малиновский и, Сборник... с. 169.

¹⁵⁹ 1521 m. Žygimantas Ponų tarybai, Н. Малиновский и, Сборник... с. 192.

į Moldaviją vykstantis B. Semaška gavo 60 k. gr., 20 uolekčių aksomo ir du ritinius gelumbės. Šią sumą išdininkas J. Hornostajus nustatė savo nuožiūra: išdo knygos tuo metu buvo pas Žygimanto Augusto motiną Boną, ir jis negalėjo sužinoti, kiek paprastai duodama į Moldaviją vykstantiems pasiuntiniams¹⁶⁰. 1566 03 11 Žygimanto Augusto privilegijoje, kuria Mikalojui Naruševičiui suteikiamas žemės išdininko urėdas, nurodoma, kad jis, „žemės reikaluose“ totorių ir kitus pasiuntinius bei žygūnus aprūpindamas, turi elgtis pagal Ponų tarybos nurodymą: „o kurias išlaidas pagal mūsų žodinį nurodymą be mūsų kvitų ir raštų... siunčiant pasiuntinius ir dvarionis bei žygūnus... taip pat į svetimas žemes... – ...ir jos bus įrašytos į išdo rejestrus, visam tam mes turime iš jo ataskaitą priimti“¹⁶¹.

Pinigų išdavimo iš išdo tvarka įvairavo. Jei pasiuntinys jų negaudavo prieš išvykdamas, tai keliaudavo už savus arba pasiuntinybę aprūpindavo kuris nors didikas. Tačiau pagaliau visas išlaidas padengdavo išdas. Taip už pasiuntinybės išleidimą į Maskvą Palenkės vaivada Jonui Sapiegai išduota 10 k. gr.¹⁶² Kai tas pats J. Sapiega grįžo iš Maskvos, Krokuvoje jam iš išdo duota 10 k. gr., nors prieš išvykstant buvo aprūpintas pagal „senuosius rejestrus“¹⁶³. Ponų taryba į Krymą išsiuntė Kijevo armėną Lenką Demiatovičių, tačiau iš išdo nieko neskyrė. Po L. Demiatovičiaus skundo Žygimantas 1515 m. davė jam Otočilovičių kaimą, o už tai jis „turės žemės tarnybą tarnauti“¹⁶⁴. 1512 m., atlygindamas dideles LDK pasiuntinio raštininko Michailo Vasiljevičiaus išlaidas Kryme, taip pat už 60 asmenų

¹⁶⁰ 1552 08 03 Žygimantas J. Hornostajui, M. K. Л ю б а в с к и й, *Сейм... приложения*, № 26, с. 61–62.

¹⁶¹ И. М а л и н о в с к и й, *Сборник...* с. 56, 58.

¹⁶² Išdo kvitų sąrašas, *LM*, kn. 15, p. 184 ap.

¹⁶³ *Ten pat*, p. 184, ap. 186.

¹⁶⁴ 1515 09 24 Žygimanto dovanojimo raštas L. Demiatovičiui, И. М а л и н о в с к и й, *Сборник...* с. 307–308.

totorių pasiuntinybės išlaikymą Žygimantas pažadėjo jo tėvui Lucko arba Vladimiro vyskupo vietą.

1542–1566 m. privilegijomis, kuriomis Jonui Hlebavičiui suteikiamas Vilniaus vaivados, Motiejui Klockai – Žemaitijos seniūno, Povilui Sapiegai – Naugardo vaivados, Jurgini Chodkevičiui – Trakų kašteliono, M. Naruševičiui – išdininko, Jonui Haikai – Bresto kašteliono urėdai, tarp kitų jų nuopelnų pažymėtinas ir diplomatinų pavedimų atlikimas¹⁶⁵.

Apskritai galime daryti išvadą, kad pasiuntinio pareigos nuostolingumu nepasižymėjo. Mykolas Lietuvis, gal kiek ir hiperbolizuodamas, rašė: „Jei kas siunčiamas su pasiuntinybe, tai jis, nors ir niekuo nenusipelnęs, apščiai gauna pinigų iš valstybės išdo, nors dažniausiai grįžta reikalų nesutvarkęs“¹⁶⁶. Valdovas laiškuose pasiuntiniams dažnai ragina stengtis vykdyti savo pareigas, o už tai žadama „pamylėti malone mūsų“. Be to, buvo atvejų, kai patys pasiuntiniai naudojosi chano tarpininkavimu savo naudai: Mengli Gerajus reikalavo Petru Fursui paskirti miestą laikymui, o Mykolui Gliniskiui – maršalo urėdą, ir tai turėjo „matyti“ jo pasiuntinys¹⁶⁷. Įprastinis reiškiny buvo, kad ne tik užsienio, bet ir patys LDK pasiuntiniai kelyje piktnaudžiaudavo savo privilegijuota padėtimi. 1552 m. Konstantinas Ratomskis Žitomire vieną kartą apsistojo savaitei, o kitą, negavęs pastočių, sumušė pagavęs keletą miestiečių, kol šie neatsipirko po 20 grašių, pasigrobė keletą arklių ir pan.¹⁶⁸ Krymo chano pasiuntinybės pasižymėjo gausumu. Jų sudėtyje vykdavo jo žmonų, vaikų, kunigaikščių, ulanų, murzų ir kitų pasiuntiniai. 1521 m. su chano pasiuntiniu atvyko dar 96 tokie pasiuntiniai,

¹⁶⁵ А. В о н и е с к и й, *min. veik.*, p. 338–339.

¹⁶⁶ Privilegijų tekstai, И. М а л и н о в с к и й, *Сборник...* с. 27, 29, 39, 41, 51, 58, 68.

¹⁶⁷ Mykolas Lietuvis, *min. veik.*, p. 58.

¹⁶⁸ 1507 m. Mengli Gerajus Žygimantui, И. М а л и н о в с к и й, *Сборник...* с. 66–67.

¹⁶⁹ *АОЗР*, т. 1, с. 145.

žinoma, su savo tarnais¹⁷⁰. Lietuvoje visus juos turėdavo gausiai apdovanoti, ir totoriai tuo noriai naudojosi. Pats Mengli Gerajus ne kartą reikalavo padidinti „atlyginimą“ savo pasiuntiniams. 1507 m. iš Krymo atvykusiai pasiuntinybei buvo išleista 1 080 kapų ir 15 grašių, 1508 m. – 1 280 k. ir 20 gr. Vien chano žygūniui buvo duota 64 k. ir 10 gr. (apie tiek gaudavo į Maskvą vykstantis LDK pasiuntinys). 1507 m. totorių pasiuntiniams buvo išleista 7 tūkst., o 1508 m. – 4 tūkst. k. gr.¹⁷¹. 1517 m. LDK Ponų taryba priminė Lenkijos senatoriams senas derybas dėl išlaidų diplomatinėms santykiams su Krymu pasidalijimo dar valdant Aleksandrui ir nurodė, kad abiejų valstybių sienų saugumui garantuoti diplomatinėmis priemonėmis LDK iš išdo kasmet išleidžia po 20 tūkst. auksinų¹⁷². Tačiau lenkai atsisakė prisidėti prie šių išlaidų ir paaiškino, kad pas valdovą į Lenkiją atvykusius totorių pasiuntinius išlaiko Lenkijos išdas. O tai, kad chanai turi įprotį siųsti dažnas ir gausias pasiuntinybes, o lietuviai jas priiminėja bei gausiai apdovanoja, – tai LDK reikalas, ir tai giria¹⁷³.

Žygimantas Senasis ne kartą rašė chanams, kad jų pasiuntiniams išlaikyti iš išdo „nemaža suma išeina“. Siekiant sumažinti šias išlaidas, 1520 m. sutarties tekste įrašyta sąlyga, kad pasiuntiniai neturi būti sulaikomi ilgiau kaip du mėnesius¹⁷⁴ (kartu tai turėjo būti ir LDK pasiuntinių apsaugos Kryme laidas), o 1540 m. tekste – kad iš Krymo nebus siun-

¹⁷⁰ И. Малиновский, *Сборник...* с. 171.

¹⁷¹ М. Довнар-Запольский, *Упоминки...* с. 12, 13, 52 и др.

¹⁷² 1517 m. Ponų taryba Lenkijos senatoriams, *LM*, kn. 7, l. 713-714.

¹⁷³ 1507 m. Ponų taryba Lenkijos senatoriams, *LM*, kn. 7, l. 5 ap., kn. 8, l. 21 ap., 1517 m. Lenkijos senatoriai Ponų tarybai, *LM*, kn. 7, l. 718-719.

¹⁷⁴ 1520 10 25 Machmet Gerajaus sutarties raštas, *LM*, kn. 7, l. 782.

čiama daug žygūnų, tik chanas gali prireikus siųsti žygūnų „patį antrą, bet ne daugiau patį trečią“, t. y. su dviem lygiaverčiais palydovais pasiuntinybėje neturi būti daugiau kaip 25 žmonės¹⁷⁵. Sahib Gerajus 1518 m. aiškino, kad savo pasiuntinius pasiuntes su grįžtančiu į LDK K. Ratomskiu tik pastarajam primygtinai prašant¹⁷⁶. 1552 m. chano Daulet Gerajaus sutartyje įrašyta, kad į LDK gali atvykti tik chano, jo žmonių, vaikų, nuo trijų koračių ir dviejų jų sūnų – murzų. Jei bus daugiau pasiuntinių ar žygūnų, tai jiems nieko neturi būti duodama, ir chanas dėl to nepriekaištaus¹⁷⁷. Totorių pasiuntinybės, atvežusios šį sutarties raštą, bei LDK didžiojo pasiuntinio J. Tiškevičiaus išleidimas į Krymą beveik visiškai išsėmė išdą ir, ko gero, neapsieita be paskolų¹⁷⁸.

Diplomatinuose santykiuose su Rusų valstybe pasiuntinių įteikiamos dovanos nuo valdovo (kurių Maskvoje dažnai pabrėžtinai nepriimdavo) buvo negausios ir turėjo simbolinę diplomatinio ceremonialo prasmę, o Krymo chanams atvežtos dovanos šiems buvo vienas išdo papildymo šaltinių. Privaloma tradicija, kad LDK pasiuntiniai vežtų gausias lauktuves, išgalėjo pačioje XVI a. pradžioje. LM minima keletas sąrašų (rejestrų), pagal kuriuos LDK pasiuntiniai turėjo dalyti lauktuves Kryme¹⁷⁹. Pvz., LDK vertėjas Kryme 1514 m. išdalijo 12 auksinų, 1 sabalo ir 20 lapių kailiukų, 100 čekiškių peilių¹⁸⁰. 1532 m. A. Mackevičiaus vežamos dovanos sudarė 321 k. 54 gr., visos pasiuntinybės išsiuntimas kainavo 764 k. 23 gr.¹⁸¹

¹⁷⁵ 1530 m. LDK sutarties juodraštinis tekstas, *PIIB*, т. 30.

¹⁷⁶ Книга посольская... 1, № 28, с. 42.

¹⁷⁷ Ten pat, Nr. 40, p. 69.

¹⁷⁸ М. К. Довнар-Запольский, *Сам...* с. 574.

¹⁷⁹ 1514 12 23 Žygimantas Mengli Gerajus. 1520 Machmet Gerajus Žygimantui, *LM*, kn. 7, l. 608, 801.

¹⁸⁰ 1514 02 29 Žygimantas pasiuntinims Kryme S. Stinderui ir

II. Hromykai, *LM*, kn. 7, l. 501 ap.

¹⁸¹ Dovanų sąrašas, *LM*, kn. 15, l. 228 ap., 230.

Diplomatinių santykių praktikoje atvykusius pasiuntinius išlaikydavo juos priimanti valstybė, tačiau totorių ordose savo pasiuntinius išlaikydavo LDK išdas. 1505 m. Dedkai papildomai pasiuntė 20 k. gr., vertėjui Redžipui – 5 k. gr. Išvykdami į Krymą 1507 m., Jurgis Zenavičius gavo 500 k. gr., Jokūbas Ivašencovičius – 200 k. gr., rietimą ir 8 uolekčius gelumbės. Tačiau abu vis tiek įsiskolino 220 k. gr. J. Ivašencovičius pats padengė savo skolą. Išdas pinigus jam gražino, tačiau iki visos sumos trūko 10 k. gr. Vėliau už tai J. Ivašencovičiui buvo išduotas rietimas gelumbės. Be to, iš išdo buvo gražinta ir jų skola chano pirkliai Dimitrijui – 530 k. gr. 1508 m. už pasiuntinio į Užvolgį skolas išmokėta 40, 1512 m. J. Ratomskis liko skolingas Kryme 40, J. Sapiega – 20, vertėjas Legušas – 30 k. gr.¹⁸²

Mengli Gerajus mėgdavo sulaikyti pasiuntinius, po to reikalaujo apmokėti jų išlaikymo išlaidas. Taip Petro Furso, sulaikyto Kryme 1506 metų žiemai, pragyvenimo skola buvo įvertinta 6 960 grašių¹⁸³. Užvolgio chanas Murtoza iš pasiuntinio Streto „draugystės vardan“ paėmė keletą rietimų gelumbės¹⁸⁴. Išdas taip pat išmokėdavo pinigines kompensacijas už totorių ordose pasiuntinių patirtas skriaudas – grįžęs iš Krymo vertėjas Kulzimanas gavo 20, Motiejus Zamoranokas – iš Nogajų ordos – 400 k. gr.¹⁸⁵

Pačioje XV a. pabaigoje dėl agresyvių Krymo totorių veiksmų buvo įvestas totorių mokestis (ordinščina). Šį mokestį mokėjo miestai bei Padnieprės valsčiai. Jis buvo renkamas chanų dovanoms¹⁸⁶. Yra išlikę tik du apmokestinimo sąrašai. 1501 m.

¹⁸² М. Довнар - Запольский, Упомянуты... с. 13, 20, 46, 52, 66, 72.

¹⁸³ 1507 m. Mengli Gerajus Žygimantui, *LM*, kn. 7, p. 43 ap.

¹⁸⁴ 1484 08 Murtoza Kazimierui, *РИБ*, т. 20, стб. 850.

¹⁸⁵ 1532 11 12 išdo išlaidų sąrašas, *LM*, kn. 15, l. 186, 186 ap.

¹⁸⁶ М. Довнар - Запольский, Государственное хозяйство Великого княжества Литовского при Ягеллонах, 1. Киев, 1901, с. 701.

jo bendrą sumą sudarė 520 sabalų kailių ir 86 rietimai įvairius rūšies gelumbės, o 1530 m. – 961 k. gr.¹⁸⁷

Po ilgų derybų 1511 m. lenkai Petrkovo, o lietuviai Bras-tos (Bresto) seimuose susitarė kasmet bendrai mokėti Krymo chanui 15 tūkst. auksinų „atmenų“ už savo sienų saugumą¹⁸⁸ (jos buvo vežamos toli gražu ne kasmet). 1552 m. sutartyje numatytos kasmetinės dovanos: 394 rietimai gelumbės, be to, tradicinės „trys devynerios atmenų“¹⁸⁹.

Pasiuntinybių tarnybos reikalams naudota ir pastočių prievolė, turėjusi valstybinį pobūdį¹⁹⁰. Užsienio bei saviems pasiuntiniams išduodavo pastočių raštus, pagal kuriuos kelyje juos aprūpindavo maistu bei pastotėmis. Pastočių raštai adresuoti „vaivadoms, seniūnams, pilių bei dvarų laikytojams, vietininkams ir tįjūnams“. Taip pagal pastočių raštą 1493 m. į Maskvą vykstantiems didiesiems pasiuntiniams kasdien skiriama po 12 telyčių, 6 avinus, 80 vištų, duonos ir gėrimų, arkliams po 50 statinių avių, šieno pagal poreikį ir 110 pastočių¹⁹¹. 1541 m. didžioji pasiuntinybė, susidedanti iš trijų pasiuntinių, 4 juos lydėjusių dvarionių, 300 žmonių su 415 arklių¹⁹², kasdien gaudavo po telyčią, 4 žąsis, 10 vištų, kubilėlių medaus ir statinę alaus¹⁹³. 1566 m. tris didžiuosius pasiuntinius lydėjo 9 dvarionys, 906 žmonės su 1 289 arkliais. Pasiuntiniai pareikalavo iš rusų pristavų 300 pastočių (šie sutikdavo pasiuntinius prie sienos ir nuo tol rūpinosi jais, analogiškai buvo atvykstant rusų pasiuntiniams). Jiems buvo atsakyta, kad paprastai LDK pasiuntiniams duodama 50 pastočių¹⁹⁴. 1562 m. „pasiuntinėlių“

¹⁸⁷ *LM*, kn. 5, l. 242.

¹⁸⁸ М. К. Любавский, Сейм... с. 187–188.

¹⁸⁹ Книга посольская... 1, № 40, с. 69.

¹⁹⁰ М. Довнар - Запольский, Государственное хозяйство... с. 680.

¹⁹¹ *LM*, kn. 5, l. 162.

¹⁹² *РНО*, т. 59, с. 145.

¹⁹³ 1541 12 20 Pastočių raštas, *LM*, kn. 28, l. 72.

¹⁹⁴ *РНО*, т. 71, с. 338.

lydėjo 40 žmonių su 52 arkliais, 1543 m. žygūnų – 7 žmonės, 1549 m. trijų asmenų rusų didžiąją pasiuntinybę – 744 žmonės su 1 276 arkliais¹⁹⁵.

Jau nuo XV a. antrosios pusės pradėjo reikštis susisiekimo aptarnavimo dezorganizavimas. Dėl masinių imunitetinių privilegių susidarė skirtumas tarp tėvonijų ir dovanotinių dvarų, bajorai vis nenoriau vykdė prievolės¹⁹⁶. Pastočių prievolė vis dažniau pakeičiama piniginiiais išmokėjimais.

1494 m. Aleksandras patenkino Kijevo miestiečių prašymą ir patvirtino privilegiją, pagal kurią jie turi išlaikyti bei duoti pastotes tik LDK bei totorių pasiuntiniams, o nuo lenkų, rusų, Moldavijos vaivados ir turkų sultono pasiuntinių išlaikymo atleidžiami po senovei, kaip buvo valdant Vytautui¹⁹⁷. 1522 m. žemės privilegija pasiuntinių išlaikymą Kijeve visiškai perėmė iždas. Joje nurodyta, kad dėl didelių pasiuntinybių išlaikymo Kijevo vaivada turi kreiptis tiesiogiai į iždą, o totorių žygūnams išlaikyti kasmet skiriama po 100 k.¹⁹⁸, čerkasams – 20 k. gr.¹⁹⁹ LM yra įrašas, kad 1532 m. rusų pasiuntiniai vyko be pastočių rašto. Pristavas davė jiems 7,5 k. gr. Petrкове Žygimantas įsakė atlyginti pasiuntiniams, o pristavui iš iždo išduoti 8 k. gr. ir gelumbės. Išsiųsdamas pasiuntinius, taip pat liepė apmokėti iš iždo ten, kur jie negaus pastočių²⁰⁰. Mykolas Lietuvis, kritikuodamas LDK susisiekimo organizavimą, rašė, kad Rusų valstybėje žygūnai „skubiai važiuodami ir dažnai keisdami arklius (nes visur šiam reikalui laikomi greiti, nenuvarginti arkliai) žinias nuneša kuo greičiausiai. O Lietuvoje jūsų didenybės kan-

¹⁹⁵ S. Wyslouck, *min. veik.*, s. 41.

¹⁹⁶ М. Довнар-Запольский, *Государственное хозяйство...* c. 680–683; S. Wyslouck, *min. veik.*, s. 21, 24.

¹⁹⁷ АЗР, т. 1, с. 144–146.

¹⁹⁸ АИОЗР, т. 2, с. 130.

¹⁹⁹ АИОЗР, т. 5, с. 455.

²⁰⁰ LM, kn. 15, l. 187.

celiarija per daug išduoda leidimų tokiems važinėjimams. Todėl žmonės vargsta su pastotėmis, veždami privačius dvariskiu daiktus, o kai mus netikėtai užpuola priešas, jie dažnai pralengia tokias pastotes, vykstančias su pranešimais apie tai. Be to, ne taip jau seniai nuo šios pareigos tapo atleisti tie, kurie šiam reikalui senovėje buvo gavę dvarus ir turėjo pastotes teikti visais keliais iš maskvėnų, totorių ir turkų kraštų ligi mūsų sostinės Vilniaus²⁰¹. Mykolas Lietuvis siūlo šias privilegijas panaikinti kaip kenkiančias valstybės gerovei.

Susisiekimo priemonių dezorganizavimas skatino priimti vyriausybinius potvarkius. Dėl piktnaudžiavimo pastočių raštais 1536 05 15 buvo nuspręsta, kad jie galios tik vieną mėnesį²⁰². 1558 07 20 nutarime dėl pastočių prievolės rusiškiems valsčiams ir miesteliams nurodyta, kad pastočių raštuose būtina žymėti datą, kada imta pastotė²⁰³. 1551 m. seime patvirtintas specialus mokestis, pakeičiantis pastočių prievolę, tačiau iždui nepavykdavo surinkti numatytos sumos.

Taigi LDK diplomatinis santykius, suvokiamus kaip visos valstybės reikalą („potreba zemskaja“), finansavo valstybės iždas. Pasiuntinybių tarnybai skirtų sumų dabar apskaičiuoti neįmanoma ne vien tik dėl šaltinių trūkumo, bet ir todėl, kad jos glaudžiai susijusios su išlaidomis diplomatijos srityje.

²⁰¹ Mykolas Lietuvis, *min. veik.*, p. 59–58.

²⁰² LM, kn. 19, l. 127 ap.

²⁰³ РИБ, т. 30, стб. 597.

II SKYRIUS

LDK PASIUNTINIAI UŽSIENIO VALSTYBĖSE

2.1. MOLDAVIJOJE

Dėl sąjungos su Moldavija, esančia patogioje geografinėje padėtyje – prie Juodosios jūros, tarp Dnestro bei Dunojaus, – varžėsi Lenkija ir rusų valstybė. Susilpninti LDK bei Lenkijos pozicijas palei Juodąją jūrą siekė ir Turkija²⁰⁴. 1485 m. Moldavijos vaivada Steponas (1457–1504) pasidavė Kazimiero vasalinėn priklausomybėn, tačiau netrukus vis dėlto buvo priverstas tapti Turkijos sultono vasalu²⁰⁵. Formavosi Rusų valstybės – Krymo – Moldavijos – Vengrijos koalicija, nukreipta prieš Jogailaičius²⁰⁶.

Moldavija visų pirma rūpėjo Lenkijai. Lietuva jos atžvilgiu laikėsi atskiros neutralios politikos. 1497 m. Lenkija suorganizavo didelį karo žygį prieš turkus, LDK turėjo prisidėti ir tikėjosi atkariauti iš totorių Juodosios jūros pakraštį. Kai lenkai nukreipė savo jėgas prieš Moldaviją, Lietuva atsisakė dalyvauti šiame žygyje. Ji siekė palaikyti gerus santykius su Steponu, pasinaudoti tam tikru atšalimu Stepono ir Ivano III santykiuose, kilusio dėl pastarojo įpėdininkystės klausimo²⁰⁷ (Ivano sūnus buvo vedęs Stepono dukterį Eleną). Be to, Ivanas III priminė Aleksandrui 1494 m. taikos sutarties sąlygas, jog LDK

²⁰⁴ B. Dundulis, *Lietuvos užsienio politika*, p. 93–94; L. Kolankowski, *Dzieje...* 1, s. 384–385.

²⁰⁵ Н. А. Мохов, *Молдавия эпохи феодализма (от древнейших времен до начала XIX в.)*, Кишинев, 1964, с. 183–189.

²⁰⁶ К. В. Базилевич, *min. veik.*, с. 246; И. Б. Греков, *min. veik.*, с. 200.

²⁰⁷ B. Dundulis, *min. veik.*, p. 98–99; L. Kolankowski, *min. veik.*, 1, s. 425; Н. А. Мохов, *min. veik.*, с. 194–195; К. В. Базилевич, *min. veik.*, с. 462–465.

niekada neturi pulti Moldavijos. Kad prisideda prie Moldavijos bei Rusų valstybės sąjungos, LDK pasiuntiniams pareiškė ir Mengli Gerajus²⁰⁸.

LDK diplomatiniai santykiai su Moldavija aktyvumu nepasižymėjo. Iš esmės jie egzistavo tik valdant Aleksandrui (1492–1506).

Pranešti apie Aleksandro išrinkimą didžiuoju kunigaikščiu 1492 m. į Moldaviją išvyko Braclavo vietininkas kunigaikštis Fiodoras Četvertinskis ir Fedkus Havrilovičius. Pagrindinis jų kelionės tikslas buvo senųjų sutarčių pagrindu sudaryti naują LDK sutartį su Moldavija. Tačiau sutarties sudarymas užsitęsė. Antrą kartą F. Havrilovičius (greičiausiai kartu su maršalu Vaitiekumi Kučiukovičiumi, minimu vėlesnės pasiuntinybės tekste²⁰⁹) vyko 1495 m. pabaigoje. Apie 1497 m. gegužės mėn. sutarties sudaryti vėl išvyko F. Havrilovičius ir V. Kučiukovičius. L. Kolankovskis daro prielaidą, kad tai jiems pavyko²¹⁰. Tačiau 1498 09 10 V. Kučiukovičiaus ir F. Havrilovičiaus pasiuntinybės tikslas vėl buvo sutarties sudarymas: 1499 05 14 į Vilnių atvyko Moldavijos vaivados pasiuntiniai ir prašė Aleksandro sutarties rašto pagal atsiųstą projektą²¹¹. Netrukus (1499 05 14 – 1500 03 laikotarpis) į Moldaviją vėl išvyko F. Havrilovičius kartu su vyriausiuoju virtuvininku Petru Aleknaičiu (*kuchmistr Petr Olechnovič*). Jų vežtame rašte nurodyta, kad sudaryta LDK ir Moldavijos sutartis, Aleksandras su Ponų taryba prisiekė vaivados pasiuntinių akivaizdoje. Kartu pabrėžiama, jog moldaviškasis rašto projektas yra netinkamas, tad LDK pasiuntiniai vežasi savąjį.

Prieš 1489 m. F. Havrilovičius pabuvojo Maskvoje. 1493 m. buvo suruošta jo pasiuntinybė į Maskvą, tačiau atšaukta²¹². Už-

²⁰⁸ PHO, т. 35, с. 253; *Ten pat*, т. 41, с. 256–257.

²⁰⁹ 1497 m. Pasiuntinybės tekstas, *LM*, kn. 5, l. 190 ap.

²¹⁰ L. Kolankowski, *min. veik.*, 1, s. 437.

²¹¹ Pasiuntinybės tekstas, *LM*, kn. 15, l. 215; kn. 6, l. 76 ap.

²¹² Pasiuntinybės teksto antraštė, *LM*, kn. 5, l. 158.

ėmęs Gardino horodničiaus pareigas 1501 m.,²¹³ P. Havrilovičius pasitraukė iš diplomatinės veiklos. V. Kučiukovičius, 1494–1495 m. Vladimiro, 1496–1505 m. Volkovysko vietininkas, 1494–1506 m.,²¹⁴ į kitas šalis taip pat nebuvo siųstas. Taigi jų asmenyse susiduriame su LDK pasiuntinybių tarnybos specializacijos, siekiant konkretaus tikslo – sutarties sudarymo, pradmenimis.

1500 m. į Moldaviją vyko djakas Bogušas. Greičiausiai tai Bogušas Bohovitinovičius, taip pradėjęs savo diplomatinę karjerą²¹⁵. Dar kartą jis pas vaivadą nuvyko 1506 m. su pranešimu apie Žygimanto išrinkimą Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu ir Lenkijos karaliumi.

Valdant bendram LDK ir Lenkijos valdovui Žygimantui Senajam, diplomatiniai santykiai su Moldavija buvo Lenkijos pasiuntinybių tarnybos veiklos sritis²¹⁶. Žinome tik du LDK valdinius – pasiuntinius į Moldaviją. 1523 03 29 vyko Mykolas Semaška, 1552 m. minima, kad turės vykti maršalas Bagdonas Semaška, Mykolo sūnus. Greičiausiai tai buvo atsakomoji pasiuntinybė į 1551 12 15 Vilniuje sudarytą sutartį.

2.2. DIDŽIOJOJE ORDOJE

Istant Aukso Ordai, XV a. antrajame ketvirtyje tarp Volgos ir Dnepro kūrėsi viena didžiausių totorių feodalinė valstybė – Didžioji Orda²¹⁷. Ji buvo rimta konkurentė Krymo chanatui ir pretendavo į vadovaujančią vaidmenį Rytų Europos totorių ulusų gyvenime. 1455 m. Krymo chanas Chadži Gerajus sudavė stiprų smūgį Didžiajai Ordai, po kurio jos centras persikėlė į rytus, prie Volgos krantų. Kartu Ordoje prasidėjo vidaus politinė kri-

zė. Tarpusavyje kovojo Kučiuk Muchamedo, buvusio nominalaus Aukso Ordos chano, sūnūs Machmudas ir Achmadas. Pastarasis, išvijęs brolių į Astrachanę, liko vienvaldžiu Didžiosios Ordos chanu 1465–1481 m.²¹⁸

1480 m. Didžiosios Ordos chanas Achmadas suruošė žygį prieš Maskvą, tačiau gavo lemiamą atkirtį. Totorių būriai buvo sumušti prie Ugros upės, Maskvos vaivada Nozdrevatovas užėmė Aukso Ordos sostinę Sarai Berke, kitais metais žuvo ir pats Achmadas. Rusų valstybė galutinai išsivadavo iš totorių-mongolų jungo²¹⁹.

Achmado uluso perėjimas jo vaikams – Murtozai, Seid Achmadui, vėliau Šich Achmadui, – sustiprino išcentrines jėgas Didžiojoje Ordoje, susidedančioje iš septyniadesimties ulusų. 1486–1491 m. vykusį Mengli Gerajaus kovą su Achmado vaikais baigėsi Krymo pergale. Draskoma vidinės kovos, Didžioji Orda sparčiai silpo.

1501 m. pirmojoje pusėje Šich Achmadas su savo ulusu persikėlė prie Dono. Įsikūręs pavojingoje Rusų valstybės kaimynystėje, jis atkirto jai susisiektimo kelią su Krymu. Čia 1502 m. birželio pradžioje Mengli Gerajus galutinai sutriuškino Šich Achmadą. Ieškodamas prieglobsčio, jis atvyko į Kijevą, kur buvo suimtas ir kalinamas Lietuvoje iki 1528 m.²²⁰

LDK diplomatiniai santykiai su Didžiąja Orda antrajame XV a. ketvirtyje nepasižymėjo ypatingu pastovumu. LDK pasiuntinybių tarnybai jie buvo palyginti epizodinis reiškinys.

XV a. 60-ųjų metų pabaigoje Kazimieras siekė sudaryti koaliciją, nukreiptą prieš Ivaną III²²¹. Tuo tikslu 1469–1470 m.

²¹³ A. Boniecki, min. veik., s. 463.

²¹⁴ *Ten pat*, p. 161.

²¹⁵ Apie jį plačiau skyriuje “Rusų valstybėje”.

²¹⁶ *Polska służba dyplomatyczna*, s. 39, 59–61, 73, 74.

²¹⁷ LDK pasiuntinybių dokumentuose ji vadinama Užvolgio Orda.

²¹⁸ Б. Д. Греков, А. Ю. Якубовский, *Золотая Орда и ее падение*. Москва – Ленинград, 1950, с. 428.

²¹⁹ К. В. Базилевич, *min. veik.*, с. 134–163.

²²⁰ К. В. Базилевич, *min. veik.*, с. 217, 485–490, 507–508.

²²¹ L. Kolankowski, *min. veik.*, 1, s. 324; В. Д. Смирнов, *min. veik.*, с. 254; Н. Б. Греков, *min. veik.*, с. 162.

į Didžiąją Ordą išvyko totorius Kirėjus Kreivasis. Rusų metraščiai minėdami šią pasiuntinybę, nurodo ir Kirėjaus kilmę: „O šis Kirėjus pabėgo pas karalių nuo didžiojo kunigaikščio Ivano, o cholopas didžiojo kunigaikščio pirktas, o pirkto dar Kirėjaus senelį Misurį didysis kunigaikštis Vasilijus Dmitrijevičius iš savo žento didžiojo kunigaikščio Vytauto, o tas Misuris turėjo sūnų Amuratą. Tas Kirėjus to Amurato sūnus“. Kirėjus, metus išbuvo Ordoje, grįžo į LDK su Achmado pasiuntiniais²²².

F. Koniečno nuomone, Kirėjaus misija buvo tik žvalgomoji – su kuo iš Ordos viršūnės galima būtų užmegzti reguliarius diplomatinis santykius. Kirėjus dėl savo kilmės negalėjo būti Kazimiero asmens atstovas²²³.

1480 m. pavasarį sutarties sudaryti į Didžiąją Ordą nuvyko Sretas. Nepaisant Didžiosios Ordos sutriuškinimo tais pačiais metais bei chano Achmado žuvimo, Kazimieras ir toliau siekė sąjungos su Achmado vaikais. 1483–1484 m. pas Murtozą vėl nuvyko Sretas, su juo buvo vertėjas Ibrahimas²²⁴, pas Šich Achmadą – smolensketis Ivaška Ragozinas²²⁵.

Kiti LDK pasiuntiniai tikslo nepasiekė, grįžo atgal „pėsti ir alkani“, vėliau kelionei sukludė žiema²²⁶. Pagaliau į Ordą išvyko trys vertėjai: Bokrašas, Temiras ir Trochimecas. Greičiausiai tai buvo 1486 m. vasarą – jų vežtieji raštai yra LM pasiuntinybių sąsiuvinyje, apimančiame 1486 06 01 – 11 02 laikotarpį²²⁷.

²²² ПСРЛ, т. 27, с. 128, 136.

²²³ F. Konieczny, *Litwa a Moskwa w latach 1449–1492*, Wilno, 1929, p. 80.

²²⁴ РИБ, т. 27, с. 350; L. Kolankovskis kažkodėl Stretui davė Soltanovičiaus pavardę (*Dzieje*, 1, p. 356).

²²⁵ K. Pulaskis, neįdėmiai perskaitęs jarlyko tekstą, klaidingai nurodo, kad su Stretu vyko ir Bagdonas Levkovičius (*Stosunki...* s. 27); Anot F. Koniečno, išvykimo laikas – 1486 m. kovo mėn., o išvyko armėnas Ivaška (*Litwa a Moskwa*, s. 198).

²²⁶ Kazimieras Murtozai, Timirui, Abliumgirimui, РИБ, т. 27, с. 457–459.

²²⁷ Н. Г. Берсжков, *Литовская Метрика...* с. 92.

Apie vėlesnes LDK pasiuntinybes į Didžiąją Ordą iki 1496 m. žinių neturime, greičiausiai jų ir nebuvo. Šich Achmado jarlyke, atvežtame į Gardiną 1495 12 22, nurodoma, kad jo pasiųstas Tahiras išbuvo sulaikytas aštuonerius metus²²⁸.

1496 m. į Didžiąją Ordą išvyko kunigaikščio Vasyliaus Glinskio, Boriso sūnaus, pasiuntinybė²²⁹. Lietuvos Metrikoje po pasiuntinybės tekstu yra įrašas apie pasiuntinių aprūpinimą kelionei. Iš jo sužinome, kad kartu su V. Glinskiu vyko Andrius Droždža (pas Tiuvikelį), vertėjai Ibrahimas Timircinas ir Bairasas²³⁰. V. Glinskio pasiuntinybė tikslo nepasiekė. Stepėse juos sugavo ir į Krymą nusivedė Mengli Gerajaus totoriai²³¹.

Pačioje XV a. pabaigoje diplomatiniai santykiai su Didžiosios Ordos chanu Šich Achmadu suaktyvėjo. Čia svarbų vaidmenį suvaidino dvarionis Mykolas Chaleckis. Pirmą kartą į Ordą jis išvyko 1497 m. pradžioje²³² ir vežė dovanas, prieš tai numatytas Mengli Gerajui²³³. Antrą kartą M. Chaleckis į Didžiąją Ordą vyko

²²⁸ LM, kn. 5, l. 176 ap.

²²⁹ Pasiuntinybės teksto antraštė, LM, kn. 5, l. 177 ap.; LM, kn. 6, l. 69 ap. L. Kolankovskis kažkodėl V. Glinskį vadina Levo sūnumi (*Dzieje*, 1, s. 430). Kad tai buvo Boriso sūnus, matyti iš vėlesnio Aleksandro rašto Mengli Gerajui, LM, kn. 5, l. 198; K. Pulaski, *Stosunki...*, Nr. 31, s. 230.

²³⁰ LM, kn. 5, l. 178 ap.

²³¹ 1506 m. Aleksandras Mengli Gerajui, LM, kn. 5, l. 193.

²³² „Iš Naugarduko Chaleckio pasiuntinybė pas Užvolgio carą, sausio 29, indiktas 15“, t.y. 1497 01 29, LM, kn. 5, l. 194. K. Pulaskis savo publikacijoje nurodė indiktą 14 su klausukais (*Stosunki...* Nr. 33, p. 231).

²³³ 1496 08 08 datuoto dovanų sąrašo pradžioje nurodyta, kad vežti turėjo vežti Mengli Gerajui Kasparas Germanavičius, o pabaigoje – jog jos turi būti pasiųstos su M. Chaleckiu į Didžiąją Ordą, LM, kn. 5, l. 275; *A3P*, 1, № 142, c. 165. Taigi M. Chaleckio pasiuntinybė negali būti datuojama 1496 m. rugpjūčio mėn. (plg. *Bychovco kronika*. Komentariai, p. 63).

1498 m. rugsėjo ar spalio pradžioje²³⁴. 1500 m. kovo pabaigoje ar balandį vėl buvo suruošta M. Chaleckio, Senkos Žerebiatičiaus (pas Tiuvikelį), vertėjų Bairašo, Legušo pasiuntinybė į Didžiąją Ordą, tačiau ji neišvyko. Tai lėmė politinė situacija. Prasidėjus LDK karui su Rusų valstybe, kovai su ja Aleksandras siekė suburti visus totorių chanatus, tačiau tuo pat metu sąjungos su Mengli Gerajumi vardan buvo pasiruošęs paaukoti „Achmado vaikus“²³⁵. S. Žerebiatičius pateko į nelaisvę mūšyje su Rusijos kariuomene prie Vedrošos upės 1500 07 14²³⁶. Vietoj jų 1500 m. vasarą į Didžiąją Ordą išvyko dvarionis Tryzna. Greičiausiai tai jo pasiuntinybė, susidedančią iš dešimties žmonių, prie Azovo matė Krymo totoriai²³⁷. Tryznos diplomatinė misija buvo ribota, be didelių įgaliojimų, siekiant nenutraukti diplomatinės ryšių.

1500 m. pabaigoje į LDK atvyko Didžiosios Ordos pasiuntiniai²³⁸. Dalis jų, lydimi LDK pristavo, iškeliavo į Lenkiją.²³⁹ Čia jie, liedami vandenį ant apnuogintų kardų ir gerdami jį, prisiekė draugystę Lenkijos karaliui Jonui Albrechtui²⁴⁰. Reikia manyti, kad analogiškos priesaikos aktas įvyko ir Lietuvoje. Kartu su grįžtančiais totorių pasiuntiniais į Didžiąją Ordą Jonas

Albrechtas pasiuntė Tesliką, o Aleksandras – M. Chaleckį²⁴¹. Kartu su juo išvyko I. Timirčinas ir Nikolskis.

1500 m. rudenį totorių būriai, su kuriais buvo LDK pasiuntiniai, užėmė Severo Naugardą ir Starodubą, „ogi chanas pavedęs tuos miestus valdyti ponui Mykoliui Chaleckiui“²⁴², apsisotojo tarp Černigovo ir Kijevo. Kaip minėta, čia Mengli Gerajus sudavė lemiamą smūgį Šich Achmadui, ir Didžioji Orda nustojo egzistavusi. Kartu nutrūko M. Chaleckio diplomatinė veikla. Ir tik 1521 m. jis buvo pasiųstas į Krymą²⁴⁴.

Kaip matėme, diplomatiniai santykiai su Didžiąja Orda buvo palaikomi epizodiškai, ji nebuvo LDK pasiuntinybių tarnybos nuolatinis rūpinimosi objektas. Tačiau reikiamu metu sugebėdavo parinkti tinkamą pasiuntinio kandidatūrą. XV a. 9-ojo dešimtmečio pradžioje toks buvo Stretas, 10-ojo pabaigoje – M. Chaleckis. Šich Achmadas rašė, kad kiek lankėsi iš LDK pasiuntinių, nebuvo tokio gero kaip M. Chaleckis, ir prašė ateityje jį siųsti²⁴⁵. M. Strykovskio liudijimu, 1501 m. M. Cha-

²⁴¹ *Ten pat*, Pasiuntinybės tekstas, *LM*, kn. 5, l. 231–235 ap., M. Chaleckio (be datos) ir D. Putiatičiaus (1500 11 27) pasiuntinybių tekstai Lietuvos Metrikoje įrašyti dalimis, kurios tarpusavyje sumaišytos: 1) Instrukcija D. Putiatičiui; 2) Šich Achmado pasiuntinybės tekstai; 3) M. Chaleckio pasiuntinybė; 4) D. Putiatičiaus pasiuntinybės tekstas ir instrukcija; 5) M. Chaleckio pasiuntinybės pabaiga. Kadangi M. Chaleckio pasiuntinybės teksto pradžia yra tarp D. Putiatičiaus pasiuntinybės teksto, datuoto 1500 11 27, *A3P* leidėjai M. Chaleckio pasiuntinybę datavo 1500 m. lapkričio mėn. (*A3P*, 1, № 184, c. 212), nors teisingai sujungė išskirtas dalis. K. Pulaskis jas paskelbė atskirai (*Stosunki...* Nr. 49, 51. Plg. datavimą).

²⁴² Jie minimi Didžiojoje Ordoje buvusių pasiuntinių, kuriems 1502 m. kovo mėn. iš išdo išduotas atlyginimas, saraše I, *LM*, kn. 5, l. 246 ap., 247.

²⁴³ *Bychovco kronika*, p. 162.

²⁴⁴ *LM*, kn. 7, l. 843.

²⁴⁵ *LM*, kn. 5, l. 229 ap.; K. Pulaskis, *Stosunki...* s. 249, 263.

²³⁴ Lietuvos Metrikoje pasiuntinybės tekstas yra po 1498 09 10 datuoto diplomatinio dokumento ir po Šich Achmado atsiųsto rašto (*LM*, kn. 5, l. 212, 214 ap.). LDK Aleksandras Trakuose buvo iki 1498 10 07. Н. Г. Б е р ж к о в, Итинерарий великих князей литовских по материалам Литовской Метрики (1481–1530), *Археологический ежегодник за 1961 г.*, Москва, 1962, с. 188. M. Chaleckio pasiuntinybę reikia datuoti 1498 09 10 – 10 07 (K. Pulaskis ją datuoja 1497–1498, *Stosunki...* Nr. 42, s. 241).

²³⁵ К. В. Б а з и л е в и ч, *min. veik.*, с. 461–462.

²³⁶ *РНО*, т. 41, № 67, с. 328.

²³⁷ Rusų pasiuntinys Kryme kunigaikštis Ivanas Kubenskis Ivanui III, *РНО*, т. 41, № 68, с. 333.

²³⁸ Šich Achmado įariykas, *LM*, kn. 5, l. 229 ap.

²³⁹ Aleksandras Šich Achmadui, *Ten pat*, Nr. 49, l. 251.

²⁴⁰ M. Strykowski, *min. veik.*, 2, s. 312.

leckis laisvai kalbėjo totoriškai²⁴⁶. Kilęs iš Gomelio krašto bajorų, totoriškai jis greičiausiai išmoko kelionių į Ordą metu. Panašiai atsiliepiama ir apie I. Timirčiną, kuris taip pat aktyviai dalyvavo LDK diplomatinuose santykiuose su chanatais. Iš Nogajaus ordos rašė: „Jei siųsite ką nors, siųskite Ibrahimą, draugystės ženklas bus“²⁴⁷. Tačiau kartu reikia pažymėti, kad pasiuntinių parinkimui į totorių ordas tam tikros įtakos turėjo vienas specifinis momentas, išplaukiantis iš totoriškųjų tradicijų. Pasiuntinio asmens patvirtinimas buvo ne įgaliojamas raštas, – šis asmuo turėjo būti asmeniškai žinomas. Nogajaus murzos pasiuntinio „ženklas“ buvo tai, kad jis anksčiau lankėsi Maskvoje ir „duoną druską“ valgė²⁴⁸. Todėl LDK pasiuntiniai vykdavo kartu su totorių pasiuntiniais ar žygūnais. Tuo pačiu tai – pasiuntinių įgaliojimų patvirtinimas.

Pagrindinis LDK pasiuntinių veiklos Didžiojoje Ordoje uždavinys buvo jos skatinimas karinėms akcijoms prieš Rusų valstybę ar Krymą, jos mirtiną priešą Ivaną III ar konkurentą Mengli Gerajų. Sutartys nebūdavo sudaromos. Pasiuntiniai kartu su totorių būriais vykdavo stebėtojų. Taigi pasiuntinių misijos Didžiojoje Ordoje buvo daugiau karinio nei diplomatinio pobūdžio. Rusų šaltiniuose ne kartą pažymima, kad LDK pasiuntiniai Ordą prieš Maskvą „kelia“ (*navodit*).

Taigi M. Chaleckio asmenyje reiškėsi tam tikra LDK pasiuntinybių tarnybos specializacija, analogiška santykiams su Moldavija. Per ketverius metus M. Chaleckis tris kartus pabuvojo Didžiojoje Ordoje, jo pastangų dėka buvo sudaryta sutartis.

A. Droždža, Aleksandro favorito kunigaikščio Mykolo Glinskio giminaitis, 1498 m. gavo taurininko vietą, 1500 m. – arkliudininko, 1504 m. tapo Lydos valdytoju, o 1505 m. buvo laikinai

²⁴⁶ M. Strykowski, 2, s. 312.

²⁴⁷ LM, kn. 6, l. 86; K. Pułaski, *Stosunki...* Nr. 59, s. 280.

²⁴⁸ РИО, т. 41, № 52, с. 238.

paskirtas Kijevo vaivada²⁴⁹. Būdamas M. Glinskio šalininkas, po jo mairšto, kaip ir raštininkas Nikolskis, pabėgo į Maskvą. I. Timirčinas vėliau aktyviai dalyvavo LDK ir Krymo diplomatinuose santykiuose.

2.3. KRYMO CHANATE

XV a. 40 – 60-aisiais metais Aukso Orda suskilo į daugybę savarankiškų totorių feodalinių valstybių: Kazanės, Krymo, Astrachanės (Nogajų) chanatus, Didžiąją (Užvolgio) Ordą. Šių valstybių tarpusavio santykiai buvo sudėtingi ir painūs, o užsienio politika glaudžiai susijusi su Rusų valstybės ir LDK užsienio politika. Čia aktyviausią vaidmenį vaidino Krymo chanatas, nuo 1479 m. tapęs Turkijos vasalu ir vienu iš įrankių, vykdančių jos politiką Pietryčių Europoje²⁵¹.

1449 m. Kryme galutinai įsitvirtino Gerajų pradininkas Chadži Gerajus²⁵², kurį „Kazimieras, pagerbęs ir apdovanojęs tą chaną Ač Gerajų, išsiuntė su iškilminga palyda iš Lydos į Perekopo ordą viešpatauti. Jo įkėlimui į chano sostą drauge su juo pasiuntė krašto maršalą Radvilą.“²⁵³

Chadži Gerajus palaikė draugiškus santykius su Kazimieru iki pat savo mirties 1466 m. Iš vienos pusės juos skatino

²⁴⁹ „Русский временник“ по румянцевскому списку о восстании Михаила Глинского, Публикацию подготовил д. ист. н. А. А. Зимин, *Советские архивы*, 1970, № 5, с. 72 (toliau – *Русский временник*).

²⁵⁰ A. Boniecki, *min. veik.*, s. 853.

²⁵¹ В. Д. Смирнов, *Крымское Ханатство под верховенством Османской порты до начала XVIII в.* Санкт Петербург, 1887; Б. Д. Греков, А. Ю. Якубовский, *min. veik.*; М. Г. Сафаргалиев, *Распад Золотой Орды*, Саранск, 1960; И. Б. Греков, *min. veik.*; L. Kolankowski, *Dzieje*, 1; F. Konieczny, *min. veik.*

²⁵² Gerajai valdė Krymą iki 1783, К. Э. Босворт, *Мусульманские династии, справочник по генеалогии*, Москва, 1971, с. 209–212.

²⁵³ *Bychovco kronika*, p. 137; M. Strykowski, 2, s. 212–213.

Didžiosios Ordos pretenzijos į Krymo pusiasalį, iš kitos – ji buvo reikalinga Kazimierui, išgyvenančiam užsienio politikos sunkumus. Jo sūnus Mengli Gerajus (1469–1515) savo valdymo pradžioje oficialiai irgi laikėsi tėvo politinės linijos, nors praktiškai pradėjo ieškoti kontaktų su Maskva²⁵⁴. 1471 m. Krymo totorių žygis į Podolę ir Volynę buvo pirmas simptomas apie Mengli Gerajaus užsienio politikos kurso pasikeitimą. LDK atkakliai ieškojo sąjungos su Didžiąja Orda. 1480 m. Rusų valstybės ir Krymo chanato sutartis buvo gynybinio puolamojo pobūdžio LDK ir gynybinė – Didžiosios Ordos atžvilgiu²⁵⁵. Atėmęs chano Achmado puolimą, Mengli Gerajus nukreipė jėgas kovai su Didžiosios Ordos sąjungininku – LDK²⁵⁶.

1502 m. žlugus Didžiąjai Ordai, LDK pradėjo ieškoti sąartėjimo su Krymu. Pačiais pirmaisiais XVI a. metais pradeda reikštis ir vis stiprėjantis Mengli Gerajaus priešiškumas Rusų valstybei, jo suartėjimas su Kazanė²⁵⁷. B. Grekovo nuomone, tai inspiravo plačios Turkijos politinės užmačios²⁵⁸. 1506 m. buvo patvirtintas LDK ir Krymo susitarimas dėl sąjungos, 1513 m. sudaryta patvaresnė sąjunga. Sąjungos laikėsi ir chanas Machmet Gerajus (1515–1523), kurią 1516 ir 1520 m. atnaujino. 1521 m. buvo surengtas bendras Kazanės ir Krymo žygis prieš Maskvą, LDK jį parėmė pagalbiniais būriais²⁵⁹. Chano sostą užėmus Saedet Gerajui (1523–1533), Kryme prasidėjo vidaus suirutė, jo vaidmuo Rytų Europoje ėmė mažėti. Turkijos statylinis chanas Sahib Gerajus (1533–1551) stojo į aktyvesnės kovos su

²⁵⁴ F. Konieczny, *min. veik.*, s. 142–148; К. В. Б а з и л е в и ч, *min. veik.*, s. 103–104, 115–116, 149, 150.

²⁵⁵ Г. К а р п о в, *min. veik.*, s. 109–112.

²⁵⁶ F. Konieczny, *min. veik.*, s. 1154–157.

²⁵⁷ М. Худяков, *Очерки по истории Казанского ханства*, Казань, 1923, s. 54–60.

²⁵⁸ Б. Д. Греков, *min. veik.*, s. 233234.

²⁵⁹ В. Д. Смирнов, *min. veik.*, s. 393–399.

Rusų valstybe kelią. LDK pavyko atnaujinti su juo ankstesnias sutartis, paremiant tai gausiomis dovanomis²⁶⁰.

1549 m. sudaryta Žygimanto Augusto sutartis su Turkijos sultonui, kuri turėjo įtakos ir jo vasalo Krymo chano Daulet Gerajaus politikai LDK atžvilgiu. Silpstantis Krymo chanatas negalėjo vaidinti reikšmingo vaidmens LDK kovoje su Rusų valstybe. Jai 1552 m. užėmus Kazanę, 1556 m. – Astrachanę, iškilo tiesioginė grėsmė pačiam Krymo chanatui. Chanai, pamazų suprasdami, kad didžiausią grėsmę jiems kelia stiprėjanti Rusų valstybė, vis labiau kryo į LDK pusę, nors neatsisakydavo plėšikiškų antpuolių į LDK ir Lenkijos pietines žemes. 1565 m. buvo nustatyta mokėti LDK ir Lenkijos kasmetę duoklę chanui.

Žinios apie LDK ir Krymo chanato diplomatinis santykius bei pasiuntinius valdant Kazimierui labai fragmentiškos. Iš dalies tai paaiškinama pasyvia LDK politika Rytuose XV a. 7-ajame ir 8-ajame dešimtmeciais²⁶¹.

Su Chadži Gerajaus sūnumi Nur Dauletu, valdžiusiu Krymą 1467–1468 m., sutartį sudarė Jonas Kučiukovičius ir Ivašencas. Chanu tapus Mengli Gerajui, sutartį su juo 1471 m. ar 1472 m. sudarė Kirdėjus²⁶², jų patvirtinti į Krymą buvo nuvykę Bagdonas Sakaitis ir raštininkas Ivašencas. 1474 m. dovanas vežė kunigaikštis Jonas Glinkis. Tikriausiai šią pasiuntinybę mini Venecijos diplomatas Ambrozijus Kontarini, kartu keliavęs nuo Kijevo iki Perekopo²⁶³.

Mengli Gerajui atgavus sostą, 1480 m. jo pasiuntinys Azi Baba Vilniuje sudarė sutartį²⁶⁴. Patvirtinti jos tų pačių metų spa-

²⁶⁰ B. Dundulis, *min. veik.*, p. 114–118; L. Kolankowski, *Problem Krymu...* s. 19–23.

²⁶¹ И. Б. Греков, *min. veik.*, s. 168.

²⁶² L. Kolankovskio prielaida – tai Podolės stalininkas Jonas Kirdėjus, *Dzieje...* 1, s. 327.

²⁶³ P. Klimas, Ambrosio Contarini, Venecijos ambasadorius Lietuvoje (1474–1477), *Praetis*, t. 2, Kaunas, 1933, p. 174.

²⁶⁴ Azi Babos priesaika, *PHB*, t. 25, s. 329–330.

lio mėn. į Krymą atvyko kunigaikštis J. Glinskis. Tačiau jo misija buvo pavėluota – Mengli Gerajus surengė žygį į Podolę. 1482 m. J. Glinskis pabėgo į Maskvą, šio žingsnio aplinkybės nežinomos²⁶⁵. 1486 m. Kazimiero rašte minimas Kryme miręs LDK didysis pasiuntinys maršalas, Lydos vietininkas Petras Paškevičius²⁶⁶.

1486 08 22 į Krymą išvyko Jono Davainos ir Jokūbo Domotkano pasiuntinybė. Jų misija buvo sudėtinga. Pasiuntiniai turėjo priminti, kad LDK globojo ankstesnius chanus, pažadėjo Mengli Gerajui prieglobstį, jei jam tektų kada nors bėgti iš Krymo, iškelti vadinamųjų „Semiono žmonių“ klausimą ir pagaliau paliesti subtilų klausimą – pavadinti Mengli Gerajų „laisvu caru“, nes atseit girdėję, kad jis anksčiau „turkų sultonui tarnu buvęs“²⁶⁷. Kaip į tai reagavo Mengli Gerajus, deja, nieko nežinoma.

Pirmasis Aleksandro pasiuntinys 1492 m. į Krymą buvo paskirtas dar prieš Kazimiero mirtį. Tai Černigovo vietininkas kunigaikštis J. Glinskis, Boriso sūnus. Istorinėje literatūroje kalbant apie kunigaikštį Mykolą Glinskį, 1508 m. sukėlusį maištą, klaidingai nurodoma, kad jis vadovavo 1492 m. į Krymą vykusiai LDK pasiuntinybei. Ši klaida kartojama remiantis senaisiais autoriais²⁶⁸.

²⁶⁵ ПСРЛ, т. 5, с. 42.

²⁶⁶ РИБ, т. 27, стб. 450.

²⁶⁷ Instrukcija pasiuntiniams, РИБ, т. 27, стб. 451–456.

²⁶⁸ Русский биографический словарь, т. 5; „Герберский – Гоголь“, Москва, 1916, с. 324; А. Е. Пресняков, Образование Великодержавного государства, Очерки по истории XII–XV столетий, Пг., 1918, с. 174–176; М. С. Грушевский, История Украины–Руси, т. 4, с. 288. K. Pulaskis teisingai nurodė, kad kunigaikščio Jono Glinskio, Boriso sūnaus, nereikia maišyti su kunigaikščio Mykolo Glinskio broliu Jonu, Levo sūnumi (Stosunki... s. 16). L. Kolankovskis nepagrįsdamas teigia, kad K. Pulaskio publikacijoje 1492 m. pasiuntinio kunigaikščio Jono Glinskio vardas iškraipytas (Dzieje... 1, s. 383). 1496 09 08 Aleksandro rašte Mengli Gerajui prisimenama kunigaikščio Jono Glinskio, Boriso sūnaus, pasiuntinybė 1492 m., LM, kn. 5, l. 196 ap.

Diplomatinių santykių su Krymo chanatu Kazimiero valdymo metais patirtis iš dalies lėmė pasiuntinio asmens parinkimo kriterijus. Nemažą vaidmenį vaidino pavojai, susiję su jų kelione. Pavojingiausias kelio ruožas buvo nuo Čerkasų iki Perekopo, kur klajodavo Nogajaus ir Krymo totorių būriai, mažai pavaldūs centriniai valdžiai. Todėl chanai į Čerkasus arba net Kijevą LDK pasiuntinių pasitikti siųsdavo apsauginius būrius. Pvz., 1474 m. į Kijevą pasitikti J. Glinskio pasiuntinybės atvyko 200 raitų totorių²⁶⁹.

LDK pasiuntinių padėtis Kryme tiesiogiai priklausė nuo valstybių tarpusavio santykių. Pirmąjį Aleksandro pasiuntinį J. Glinskį 1492 m., rusų pasiuntinio įkalbėtas, Mengli Gerajus sulaukė²⁷⁰. „Pasiuntiniai ir vertėjai mūsų mums skundžiasi, kad ten, pas tave, brolių mūsų, juos plėšia ir niekina, ir muša nekalčius, ir didelėje nepagarboje mūsų pasiuntiniai pas tave“ – rašė 1506 m. Žygimantas Mengli Gerajui²⁷¹.

Dažnai praktikuojamas LDK pasiuntinių sulaikymas Kryme buvo vienas iš Mengli Gerajaus politinio žaidimo su LDK ir Rusų valstybe metodų bei papildomų dovanų reikalavimo būdas. Žygūnai, vykdavę be apsaugos, kelyje patirdavo didelių sunkumų, juos apiplėšdavo, naikindavo dokumentus. 1510 m. vertėją Kulzimaną kelyje užpuolė Astrachanės totoriai. Jo palydovai buvo užmušti, patį apiplėšė ir Azove pardavė į nelaisvę. Mengli Gerajus „paskolino“ pinigų ir išpirkė jį už 90 kapų grašių²⁷². 1518 m. Nogajaus totoriai nužudė vertėją Ramodaną, dokumentus, kuriuos jis vežė, sunaikino²⁷³. Pavyzdžių yra ir daugiau. Aišku,

²⁶⁹ P. Klimas, *min. veik.*, p. 173.

²⁷⁰ 1492 m. Aleksandras Mengli Gerajui, LM, kn. 5, l. 143, 157 ap.; Rusų pasiuntinys Kryme Konstantinas Zabolotskis Ivanui III, PHO, t. 41, № 38, c. 170.

²⁷¹ Сборник кн. Оболенского, № 1, с. 51.

²⁷² 1510 m. Mengli Gerajus Žygimantui, LM, kn. 7, l. 202.

²⁷³ 1518 m. rugpjūtis. Žygimantas Mengli Gerajui, LM, kn. 7, l. 725.

Ponų tarybos aukštieji nariai į tokias pavojingas keliones negalėjo vykti.

Tačiau svarbiausiu kriterijumi, lėmusiu pasiuntinių kandidatūrų parinkimą, buvo LDK ir Krymo diplomatinio santykių pobūdis. Krymo chanatas politiškai buvo susiskaldęs į keletą pusiau savarankiškų, giminystės ryšiais jungiamų aristokratinio grupuočių. Todėl buvo sąlygos pasireikšti politinei įtakai iš išorės, ją sustiprinant gausiomis „atmenomis“. Tiek LDK, tiek Rusų valstybės pasiuntiniai ieškojo chano aplinkoje žmonių, iš kurių buvo galima laukti paramos²⁷⁴. Slaptas žinias apie nuotakas Kryme į LDK siųsdavo kunigaikščiai Jabunčas ir Abdrachmanas, taip pat kažkoks Babašikas.

XV a. 10-ajame dešimtmetyje į Krymą buvo siunčiami tik vertėjai: Bairasas, Berendėjus, Soltanovičius ir kiti. Diplomatiniai santykiai pagyvėjo pačioje XVI a. pradžioje. 1500 m. lapkričio 27 d. buvo parengta Kijevo vaivados kunigaikščio Dimitro Putiatičiaus pasiuntinybė. Tačiau dėl įvykių, susijusių su Didžiąja Orda, ji taip ir nebuvo išsiųsta. 1505 m. D. Putiatičius mirė.

1502 m. į Krymą atvyko vertėjas Iljasas. Mengli Gerajus jį sulaukė, jo atvežtą raštą persiuntė Ivanui III²⁷⁵. 1504 m. Mengli Gerajus rašė Ivanui III apie atvykusį Aleksandro pasiuntinį, o „po to vienas po kito žygūnai ir pasiuntiniai pas mus nuo jo (Aleksandro) atvažiuoja su tomis pačiomis kalbomis“²⁷⁶ (su pasiūlymu palaikyti draugiškus santykius). Šie pasiuntiniai, sprendžiant iš 1504 10 26 Aleksandro rašto Mengli Gerajui,

²⁷⁴ К. В. Базилевич, *Внешняя политика*, с. 170; С.О. Шмидт, К характеристике Русско-Крымских отношений второй четверти XVI в., *Международные связи России до XVII в.*, Москва, 1961, с. 367.

²⁷⁵ 1502 m. Mengli Gerajus Ivanui III, *РНО*, т. 41, № 87, с. 445, 448.

²⁷⁶ 1504 07 02 Mengli Gerajus Ivanui III, *РНО*, т. 41, № 97, с. 516.

buvo: dvarionys Teodoras Kolontajus, Petras Fursas, Hrydia Bykovskis, Leonas Tiškevičius²⁷⁷. P. Fursą kelyje apiplėšė nežinomi kazokai²⁷⁸, kitus pasiuntinius Mengli Gerajus vis trumpam sulaikydavo.

Taip prasidėjo pats aktyviausias LDK ir Krymo chanato diplomatinio santykių periodas, trukęs du dešimtmečius. Jame ypač reiškėsi LDK pasiuntinybių tarnybos organizaciniai momentai, pasiuntinių parinkimo principai, sugebėjimas pritaikyti prie specifinių Krymo sąlygų. Asmenys, skiriami pasiuntiniais, Kryme pabuvojo po keletą kartų, dėl tam tikrų aplinkybių jiems tekdavo pasilikti ilgesniam laikui, tad suprantama, kad jie gerai pažinojo vietos papročius. Šiuo laikotarpiu Kryme beveik nuolat būdavo LDK pasiuntiniai, kartais jų ten susirinkdavo net keletas.

1506 m. į Krymą pagaliau atvyko Mozyriaus vietininkas Jokūbas Ivašencovičius. Mengli Gerajus jį priėmė, jam pranešė, kad jis su savo broliais, kunigaikščiais, jam prisiekė, totorių būrius „stipriai laiko savo rankose“, kad nesiaubtų LDK žemių. Mengli Gerajus pareikalavo Sich Achmadą pasodinti į kalėjimą. J. Ivašencovičius sutartį sudarė 1506 m. pirmojoje pusėje, nes su juo į LDK atvykęs Mengli Gerajaus pasiuntinys prisiekė Žygimantui Senajam²⁷⁹ (Aleksandras mirė 1506 08 19).

Mengli Gerajus iškėlė LDK pasiuntinio reikšmingumo klausimą ir pareikalavo, kad priesaikai patvirtinti į Krymą atvyktų Trakų vaivada. Kaip precedentą nurodė 1472 m. B. Sakaičio pasiuntinybė. „Nuo seno paprotys buvo, jei kas atvažiuodavo nuo jų su pasiuntinybe, priesaika būdavo, Trakų vaiva-

²⁷⁷ LM, kn. 6, l. 648.

²⁷⁸ 1504 m. Aleksandras Mengli Gerajaus sūnui Machmetui, LM, kn. 6, l. 68 ap.

²⁷⁹ Tiuvikel Ulano priesaika, К. М. Оболенский, *Сборник...* с. 29.

da atvažiuodavo.²⁸⁰ Šią pasiuntinybę minėjo dar Kazimieras 1486 m., priskaišaudamas dėl P. Paškevičiaus mirties Kryme: „Pas tave daug pasiuntinių didžiųjų siųsdavome, mūsų Trakų vaivada, žemės maršalą poną Bagdoną Andrejevičių ir kitus daugelį mūsų Tarybos ponų.“²⁸¹ Tačiau tai neatitiko tikrovės: Bagdonas Sakaitis, Andriaus sūnus, dvaro maršalu buvo nuo 1473 m., žemės – nuo 1482 m., o Trakų vaivada tapo 1484 m.²⁸² Matyt, šio rašto dėka spekuliatyvinis Kazimiero teiginys ir įsitvirtino diplomatinėje korespondencijoje. Po sutarties sudarymo 1506 m. Mengli Gerajus reikalavo, kad jos patvirtinti į Krymą atvyktų vienas iš dešimties savo antspaudą prie sutarties teksto prikabinusių Ponų tarybos narių²⁸³. Pats Mengli Gerajus pakartojo priesaiką J. Ivašencovičiaus, Breslaujos vietininko Jurgio Zenavičiaus ir totoriškojo raštininko, maršalo Ibrahimo Timirčino akivaizdoje. Šių pasiuntinių kelionė ir dovanos Mengli Gerajui kainavo 2 444 kapas ir 10 grašių²⁸⁴. I. Timirčinas kartu su Mengli Gerajaus pasiuntiniu Batušu, kuris turėjo savo akimis įsitikinti, kad Šich Achmadas yra įkalintas, pirmieji grįžo į LDK. Sutarties įrašą atvežė J. Zenavičius, o J. Ivašencovičius kartu su chano sūnumi Machmet Gerajumi ir totorių kariniais būriais pasuko į Rusų valstybę²⁸⁵.

J. Ivašencovičius buvo sūnus Ivašenco, kuris kartu su B. Sakaičiu 1473 m. sudarė sutartį su Mengli Gerajumi. 1507 m. Mengli Gerajus rašė J. Ivašencovičiui: „Esi ištikimas savo tėvo

²⁸⁰ 1506 m. Mengli Gerajus Aleksandrui, K. P u l a s k i, *Stosunki...* Priedai, Nr. 72, s. 283.

²⁸¹ 1486 08 22 Kazimieras Mengli Gerajui, *РИБ*, т. 27, стб. 452.

²⁸² A. B o n i e c k i, *min. veik.*, s.291, XIV, XLVI.

²⁸³ 1506 m. Mengli Gerajaus raštas Žygimantui, K. P u l a s k i, *Stosunki...* Priedai, Nr. 75, s. 288; K. M. О б о л е н с к и й, *Сборник...* c. 22–23.

²⁸⁴ *LM*, kn. 589, l. 47.

²⁸⁵ *LM*, kn. 7, l. 57.

sūnus ir dabar pas mus į Perekopą atvykai...“²⁸⁶ Po kautynių prie Klecko 1506 m., kai M. Glinskio vadovaujama LDK kariuomenė sumušė totorius, J. Ivašencovičius tarpininkavo Mengli Gerajaus ir M. Glinskio „susitaikymui“²⁸⁷. M. Glinskio maišto metu J. Ivašencovičius atvėrė jam Mozyriaus vartus, o vėliau, kaip ir P. Pūrsas, perbėgo į Maskvą. J. Ivašencovičius buvo vedęs M. Glinskio pusseserę. I. Timirčina, aktyviai dalyvavusi diplomatinuose santykiuose su Didžiąja Orda, pradėjo dažnai siųsti į Krymą. Mengli Gerajus 1507 m. rašė Žygimantui Senajam: „Jūsų totoriškojo raštininko Ibrahimo protėviai mūsų tėvams buvo geri tarnai ir išvyko tarnauti taviškiams... o šis dabar jūsų ištikimas tarnas maršalas ir raštininkas iš Ijušino kunigaikščių giminės Omako įžymių žmonių kilęs yra... tam, kad tarp mūsų gėris daugintųsi, visada siųskite pas mus savąjį maršalą ir raštininką Ibrahimą... šią žiemą jį atsiųskite, tegu prie mūsų peržiemoja, o pavasarį, atlikęs visus jūsų gerus darbus, pas jus atsiras“²⁸⁸. Žygimanto Senojo sprendimu 1525 m. I. Timirčinas Ponų taryboje sėdėjo po kunigaikščių Kadyševičių²⁸⁹.

1509 m. viduryje Mengli Gerajus vėl prisiekė, dalyvaujant I. Timirčiniui, pasiųstam į Krymą dar 1507 m. lapkričio 26 d., Jackui Ratomskiui, pasiųstam 1508 m. rugpjūtį, ir raštininkui Jurgiui Daškovičiui, pasiųstam 1509 m. sausio 5 d. Sutarties patvirtinti chano pasiuntiniai atvyko į Krokuvą 1510 m. gegužę²⁹¹. Bet šie susitarimai negarantavo LDK pietinių žemių saugumo.

²⁸⁶ *Ten pat*, l. 64.

²⁸⁷ 1506 m. Mengli Gerajus M. Glinskiui, K. P u l a s k i, *Stosunki...* s. 248–285.

²⁸⁸ *Русский временник*, c. 73; А. Л. Зимин, *Россия на пороге*, c. 91–92.

²⁸⁹ *LM*, kn. 7, l. 56.

²⁹⁰ A. B o n i e c k i, *Poczet rodów...* s. 354.

²⁹¹ 1510 11 13 Žygimantas Mengli Gerajui, *LM*, kn. 7, l. 274.

1510 m. pabaigoje totoriai vėl įsiveržė į LDK ir buvo 12 tūkst. žingsnių atstumu nuo Vilniaus²⁹².

1511 m. LDK ir Lenkija sutarė perpus mokėti chanui kasmetę 15 tūkst. auksinių duoklę²⁹³ ir vėl siekė naujos sutarties. Su šiuo pranešimu 1510 m. lapkričio pabaigoje išvyko djakas Michaila, 1511 05 28 – dvarionis Mykolas Pauža, 1511 11 10 – Stanislovas Skinderis, Ostrynės vietininkas. Kartu buvo iškeltas Mengli Gerajaus anūko, kaip įkaito, atsiuntimo į LDK klausimas.

1512 05 14 chano pasiuntiniai atvyko „atnaujinti“ sutarties²⁹⁴. 1512 12 14 į Krymą išvyko S. Skinderis ir J. Ratomskis, 1513 07 08 – raštininkas Michailas Vasiljevičius. Po to raštininkas, Vilniaus raktininkas, Svisločiaus laikytojas Hrynka Hromyka vežė LDK sutarties raštą, datuotą 1513 09 05, rašto, kurį turi duoti Mengli Gerajus, projektą ir 8 500 auksinių – pusę kasmetės duoklės²⁹⁵. Antrąją pusę 1513 11 30 išvežė dvarionis Fedkus Vladyka. Mengli Gerajus prisiekė, dalyvaujant S. Skinderiui, H. Hromykai, J. Ratomskiui ir Michailui Vasiljevičiui, – jo sutarties raštas į Vilnių atgabentas 1514 02 03²⁹⁶. H. Hromyka 1514 07 28 atvežė dar vieną Mengli Gerajaus sutarties jarlyką²⁹⁷. 1514 12 13 į Krymą išvyko J. Ratomskis, jis vežė pusę kasmetinės duoklės ir lotyniškai rašytą projektą, pagal kurį Mengli Gerajus turėjo duoti totoriškai rašytos sutarties jarlyką Lenkijai²⁹⁸.

Mirus Mengli Gerajui, chanu tapo jo sūnus Machmet Gerajus, su kuriuo iš karto buvo stengiamasi sudaryti sutartį. Tuo

tikslu 1516 03 14 į Krymą išvyko didysis pasiuntinys S. Skinderis su dviem sutarties raštais – nuo LDK ir Lenkijos²⁹⁹. Tačiau S. Skinderis mirė Kryme, ir ten skubiai 1516 11 05 išvyko Anikijus Hornostajus. Šios pastangos vaisių nedavė. Kryme tuo metu buvo sudėtinga politinė padėtis. Didumoje kovojo dvi grupės. Vienai – prorusikajai vadovavo įtakingas murza Apakas, kitai – karingas chano sūnus Bogatyr Soltanas³⁰⁰. Pats Machmet Gerajus laikėsi gana netvirtai, „flirtavo“ ir su Žygimantu, ir su Vasilijumi III.

1517 m. pabaigoje į Krymą atvyko J. Ratomskis ir atvežė dvylika vežimų gelumbės. Chano sūnus Bogatyr Soltanas nuvyko į Kijevą atvežti kasmetės duoklės, po to Machmet Gerajus surengė antpuolį į LDK žemes, kurio metu į nelaisvę pateko raštininkas Michailas Vasiljevičius³⁰¹. J. Ratomskis buvo sulaikytas Kryme vos ne dvejiems metams³⁰². 1518 12 08 Machmet Gerajus sudarė sutartį su Vasilijumi III³⁰³.

1519 12 13 į Krymą išvyko ką tik iš nelaisvės grįžęs raštininkas Michailas Vasiljevičius, 1520 03 01 – A. Hornostajus. Ir tik jam pagaliau pavyko sudaryti sutartį – 1521 04 05 jis į Torūnę atvežė Machmet Gerajaus sutarties jarlyką³⁰⁴. Vėliau, 1535 m., Žygimantas Senasis nurodė Saadet Gerajui, kad sutartį su Machmet Gerajumi buvo sudaręs Polocko vaivada (1514–1519) Albertas Goštautas³⁰⁵. Tačiau tokios pasiuntinybės nežinome. K. Pulaskio duomenimis, A. Goštautas buvo pasiųstas

²⁹² M. Strykowski, *Kronika Polska...* t. 1, s. 358; J. L. Decjusz, *Księga o czasach króla Zygmunta*, Warszawa, 1960, s. 48.

²⁹³ J. L. Decjusz, *min. veik.*, s. 52.

²⁹⁴ М. К. Л ю б а в с к и й, *Сейм...* с. 187–188.

²⁹⁵ *LM*, kn. 7, l. 462.

²⁹⁶ *LM*, kn. 7, l. 470–494.

²⁹⁷ Jarlyko antraštė, *LM*, kn. 7, l. 565–570.

²⁹⁸ 1514 12 13 Žygimantas Mengli Gerajui, *LM*, kn. 7, l. 607.

²⁹⁹ В. Е. Сы р о е ч к о в с к и й, *min. veik.*, с. 51–54.

³⁰⁰ 1517 m. Machmet Gerajaus instrukcija rusų pasiuntiniui Vasilijui Šadrinui, *PHO*, т. 45, № 29, с. 502.

³⁰¹ 1519 12 13 Žygimantas Machmet Gerajui, *LM*, kn. 7, l. 734.

³⁰² 1520 03 01 Žygimantas Bogatyr Soltanui, *LM*, kn. 7, l. 754;

minima, *PHO*, т. 25, № 34, с. 607.

³⁰³ А. А. З и м и н, *Россия...* с. 196.

³⁰⁴ Jarlyko antraštė, *LM*, kn. 7, l. 779. Pats sutarties jarlykas datuotas 1520 10 25.

³⁰⁵ 1535 04 15 mandatas Vosyliui Tiškevičiui, *LM*, kn. 15, l. 226.

sutikti įkaitą – chano sūnų Kazi Gerajų, bet, nuvykęs iki Čerkasų sugrižo tuščiomis³⁰⁶.

A. Hornostajus grįžo kartu su Machmet Gerajaus didžiuoju pasiuntiniu Avlijar Murza. Pažymėtina, kad į LDK pusę persimetė ir vienas aktyviausių „prorusiškosios partijos“ vadovų Apak Murza³⁰⁷. Jis, atsiprašinėdamas už ankstesniasias eibes ir dėkodamas už atsiųstuosius pinigus, rašė Žygimantui per savo tarną Kermeną ir prašė išleisti jį į Krymą prieš chano pasiuntinius, „nes ir maskviškis taip maniškis atleisdavo dėl žinių. O jei panorėsite, ir Jūsų mylistai apie čionykštę padėtį ir naujienas dažnai pranešinėsiu“³⁰⁸.

Avlijar Murza buvo sulaikytas kaip įkaitas. Jį pakeisti buvo atsiųstas Bachtijar Murzos sūnus Kleit Sulas kartu su grįžtančiu M. Chaleckiu³⁰⁹ (jis į Krymą išvyko 1521 04 22).

Avlijar Murza išvyko su A. Hornostajumi ir Eustachijumi Daškovičiumi, kurie vežė 15 tūkst. auksinų³¹⁰.

1523 m., siekdamas užgrobti Astrachanę, žuvo Machmet Gerajus. Kryme prasidėjo feodalinė tarpusavio kova, trukusi iki 1533 m.

Paminėję svarbiausius LDK pasiuntinius į Krymą XVI a. pirmaisiais dviem dešimtmečiais, apžvelgsime jų personalijas ir tarnybinę karjerą.

J. Ratomskį (iš pradžių jis – dvarionis, 1510 m. Minsko horodnyčius, 1516–1522 – Ainos vietininkas, 1510–1521 m. – aktyvus maršalų teismų narys)³¹¹, Ostrynės vietininką (1514–1516) S. Skinderį, raštininką (1512–1521) Michailą Vasiljevičių

pagal jų diplomatinę veiklą ir jos rezultatus galime pavadinti XVI a. antrojo dešimtmečio Krymo specialistais. J. Ratomskis 1507–1522 m. laikotarpiu į Krymą vyko bent šešis kartus; S. Skinderis 1511–1516 m. – keturis, iš viso per šį laikotarpį Kryme išbuvo per 20 mėnesių, ten ir mirė 1516 m. rudenį³¹².

Prašydamas pasiuntiniais skirti J. Ratomskį arba S. Skinderį, Mengli Gerajus apibūdino juos kaip gerai žinančius vietos papročius³¹³.

1510 (dar kaip djakas), 1512, 1513, 1519 m. į Krymą vyko raštininkas Michailas Vasiljevičius. Jis bene ilgiausiai yra išbuvęs Kryme. Jam buvo pavesta pasiųsti žygūną su raštu į Kazanę, teko kartu su totorių būriais vykti į rusų žemes stebėtoju. 1514 m. Michailas Vasiljevičius buvo gavęs ypač plačius įgaliojimus savo užduočiai vykdyti, tam jis turėjo pasimatyti ir su kunigaikščiu Adrachmanu³¹⁴. Machmet Gerajaus sūnaus Bogatyr Soltano antpuolio į LDK žemes metu Michailas Vasiljevičius pateko į nelaisvę, iš kurios buvo paleistas 1519 m.³¹⁵

Raštininkas Michailas Vasiljevičius buvo gavęs Torgovcų kaimą Lucko pavietai. Jam būnant Kryme, Žygimantas šį kaimą atidavė Koreckiui. Norėdamas atitaisyti skriaudą, 1512 03 17 dovanojimo raštu Žygimantas jam paskyrė Sviniuskų kaimą Vladimiro pavietai³¹⁶. Iš čia kilusi jo pavardė – Sviniuska. 1531–1543 m. jis vėl buvo raštininku.

J. Ratomskio, S. Skinderio, M. Sviniuskos asmenyse aiškiai matome LDK pasiuntinių specializaciją. Jie buvo tikrieji Krymo specialistai, diplomatai-praktikai, neužėmę aukštų vietų LDK

³⁰⁶ K. P u l a s k i, *Machmet Girėj...* s. 305–307.

³⁰⁷ K. P u l a s k i, *Machmet Girėj...*, s. 328–329; С. О. Ш м и д т, *К характеристике...* с. 369.

³⁰⁸ 1521 m. Apakas Murza Žygimantui, *LM*, kn. 7, l. 798.

³⁰⁹ 1521 m. Žygimantas Ponų tarybai, *LM*, kn. 7, l. 840.

³¹⁰ K. P u l a s k i, *Machmet Girėj...* s. 338–340.

³¹¹ А. В о н и е к и, *мин. veik.*, s. 281–282; *ПНБ*, т. 27, с. 10, 171, 281, 879, 933, 1506 ir kt.

³¹² 1516 11 05 Žygimantas Machmet Gerajui, *LM*, kn. 7, l. 688.

³¹³ 1512 07 09 Mengli Gerajus Žygimantui, *LM*, kn. 7, l. 429.

³¹⁴ 1513 07 10, 1514 11 18 Žygimantas Michailui Vasiljevičiui, *LM*, kn. 7, l. 443, 579–591.

³¹⁵ 1519 12 13 Žygimantas Machmet Gerajui, *LM*, kn. 7, l. 734.

³¹⁶ 1512 03 17 davimo raštas Michailui Vasiljevičiui, *LM*, kn. 7, l. 1098.

hierarchijoje, jų pastangos sudėtingomis XVI a. pirmojo ketvirčio sąlygomis buvo nukreiptos sutartims sudaryti, ir tai davė savo vaisių. Taigi vienu svarbiausių kriterijumi, parenkant pasiuntinius į Krymą, buvo jų asmeninės savybės ir Krymo papročių pažinimas. Tuo paaiškinamas pasiuntinių rato pastovumas.

A. Hornostajus apžvelgiamuoju laikotarpiu buvo dar tik bepradedęs savo karjerą. Jo brolio Jono Hornostajaus tolesnė diplomatinė veikla susijusi su Rusų valstybe. Minėti asmenys į kitas valstybes nebuvo siunčiami. Ir A. Hornostajaus uošvis Grigorijus Hromyka turėjo ankstesnės diplomatinės veiklos patirtį – vyko į Maskvą 1499, 1506, 1509, 1510 m.

Aktyvūs LDK pasiuntinių talkininkai buvo totorių vertėjai, vykdę žygūnų pareigas: Ramodanas, Murtoza, Legušas, Makaras, Tomaška, Redžipas, totorių raštininkas ir vertėjas Kulzimanas. vežę į Krymą raštus bei instrukcijas pasiuntiniams. Deja, apie jų veiklą žinių beveik nėra.

Po Machmet Gerajaus mirties Kryme kovojo feodalinės grupuotės. Vienai vadovavo naujasis chanas Saedet Gerajus (1523–1533), kurį palaikė Turkijos sultonas, kitai – jo sūnus Islam Gerajus. Kartu prasidėjo Krymo chanato vaidmens smukimas³¹⁷. 1523–1532 m. pastebimas LDK ir Krymo chanato diplomatinio santykių aktyvumo sumažėjimas. Pasikeičiama tik retomis pasiuntinybėmis. Su vienkartiniais pavedimais į Krymą vyksta dvarionys Andrius Šolucha, Mykolas Grigorjevičius, Kozakas, Šomakas, Sava, vertėjai Kulzimanas jaunas, Timirčino sūnus Alėjus ir kt.

LDK diplomatiniai kontaktai Kryme suaktyvėjo ruošiantis 1534–1537 m. karui su Rusų valstybe, tuo labiau kad priešiškas Rusų valstybei stiprėjo ne tik Kryme, bet ir Kazanėje.

1532 m. su dovanomis į Krymą turėjo išvykti: pas Saedet Gerajų – djakas Andrius Mackevičius, pas Islam Gerajų – dvarionis Glebas Jesmanas. Tačiau sužinojus, kad Islam Gerajus Kryme liko vienvaldis, pas jį turėjo vykti A. Mackevičius. Ar ši pasiuntinybė išvyko, nežinome.

1533 m., padedamas Turkijos sultono, į chano sostą sėdo Sahib Gerajus. Iki 1537 m. jis turėjo dalytis valdžia su Islam Gerajumi. Pas abu išvyko A. Hornostajus, dabar Kaniavos ir Dubičių laikytojas. Pasiuntinybės dokumentai neišlikę, iš vėlesnių sužinome, kad jam pavyko sudaryti sutartį³¹⁸. Sahib Gerajaus sutarties raštas buvo rašytas „ne taip, kaip protėviai duodavo“, ir naujo sutarties rašto pagal vežamą projektą išvyko didysis pasiuntinys Krasnoje Selo laikytojas Vosylius Tiškevičius³¹⁹.

1537 m. mirė Islam Gerajus. Sahib Gerajus liko vienvaldis chanas Kryme. Pas jį su gausiomis dovanomis atnaujinti A. Hornostajaus sudarytos sutarties išvyko dvarionis Mykolas Tiškevičius. Kryme jis buvo sulaikytas iki 1540 m. M. Tiškevičius išvyko 1538 m. pradžioje, nes 1539 06 02 Žygimanto rašte Sahib Gerajui nurodoma, kad M. Tiškevičius nelaisvėje yra jau pusantrų metų³²⁰.

1539 06 02 į Krymą išvyko dvarionis Vaina Varėniškis, po jo – rusiškųjų valsčių raštininkas, Vilniaus raktininkas A. Hornostajus. Sahib Gerajus, spaudžiamas Turkijos sultono, sutartį sudarė; čia svarbų vaidmenį suvaidino kunigaikštis Semionas Belskis³²¹. 1541–1542 m. į Krymą vyko didieji pasiuntiniai: sek-

³¹⁸ 1535 02 15 mandatas Vosyliui Tiškevičiui, *LM*, kn. 15, l. 226.

³¹⁹ L. Kolankovskis kažkodėl nurodo, kad ši sutartis buvo sudaryta su Islam Gerajumi (*Zygmunt August*, s. 167–137).

³²⁰ *LM*, kn. 7, l. 1220, 1222.

³²¹ L. Kolankowski, *Zygmunt August*, s. 182–184; И. Б. Гречков, *min. veik.*, c. 290.

³¹⁷ В. Д. Смирнов, *min. veik.*, c. 393–399.

retorius, Medininkų laikytojas Vaclovas Mikalionis ir dvarionis Konstantinas Ratomskis – apie juos žinome tik iš paminėjimų³²².

Taigi XVI a. 30-aisiais metais, siekiant patvaresnės sutarties su Krymo chanatu, LDK pasiuntinybių tarnybos organizacinės priemonės jau turi kitą pobūdį nei XVI a. pirmajame ketvirtyje. Dabar konkrečiu tikslu į Krymą vyksta atskiri pasiuntiniai. Jais skiriami dvarionys, retkarčiais – raštininkai. A. Hornostajus jau turėjo diplomatinės veiklos Kryme patirtį, 1546 m. jis tapo Čerkasų ir Kanevo seniūnu, nuo 1551 m. – maršalu. Djakas A. Mackevičius 1529 m. vykdė didžiosios pasiuntinybės į Rusų valstybę raštininko pareigas.

V. Tiškevičius 1558 m. vadovavo didžiajai pasiuntinybei į Maskvą. Jis sparčiai kilo karjeros laiptais, buvo daugybės vietovių, nuo 1558 m. – Palenkės, 1569 m. – Smolensko seniūnu, nuo 1546 m. – maršalu³²³. Iškilęs jis pasidarė toks galingas ir įtakingas žmogus, kad Žygimantas Augustas, norėdamas nuslopinti jo pasipriešinimą unijai su Lenkija, suteikė V. Tiškevičiui grafo titulą. Jo brolis Mykolas Tiškevičius pradėjo savo tarnybą didžiajam kunigaikščiui dvarioniu 1533 m., liko juo iki pat savo mirties. I. Jonynas ir M. Liubavskis iškėlė hipotezę, kad tai jis Mykolo Lietuvos slapyvardžiu pasirašyto traktato „Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius“³²⁴ autorius. M. Tiškevičius tik ši vienintelį kartą buvo LDK pasiuntinys.

V. Varėniškis 1528–1534 m. išdavimų iš izdo sąrašė minimas kaip grįžęs iš Ordos, jam išduota 12 kapų grašių ir gelumbės³²⁵. Matyt, jis buvo kurio nors LDK pasiuntinio palydoje. Minimas 1537 09 11 sąrašė tarp kitų dvarionių, paprastai gyvenančių prie valdovo³²⁶. K. Ratomskį, ankstesniojo aktyvaus

LDK pasiuntinio Kryme J. Ratomskio sūnu, nors jis atvežė sutartyje numatytą duoklę, Sahib Gerajus įsakė suimti, o jo tarnus pasodinti į tamsiąją³²⁷. K. Ratomskis dar kartą didžiųjų pasiuntinių vyko į Krymą 1548 m. V. Mikalionio pasiuntinybė minima 1542 11 30 Žygimanto rašte Sahib Gerajui³²⁸. Jo diplomatinę ir pasiuntinybių raštininko veiklą apžvelgsime vėliau. Lenkų istorikas J. Ochmanskis pakankamai argumentuotai iškėlė hipotezę, kad traktato „Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius“ autorius yra Vaclovas, Mikalojaus sūnus iš Maišiagalos³²⁹. Tačiau apžvelgdamas ir kitus 4–5-ojo dešimtmečio LDK pasiuntinius Kryme, J. Ochmanskis nenurodė A. Mackevičiaus bei V. Tiškevičiaus, vykusių ir į Rusų valstybę.

Nuo XVI a. 5-ojo dešimtmečio vidurio LDK diplomatiniai santykiai su Krymo chanatu organizacinių priemonių atžvilgiu įeina į gana pastovią ir ramią vagą. Sahib Gerajus galutinai stojo į Lietuvos pusę. Sutarties sudarymas su naujuoju Krymo chanu Daulet Gerajumi (1551–1577) ypatingų sunkumų nekėlė, o išsisprendė tarsi savaime. 1552 08 29 į Gdanską atvyko totorių pasiuntiniai. Žygimantas Augustas juos priėmė su Lenkijos senatoriais, Lietuvai atstovavo tik taurininkas, Mogiliovo ir Tiko cino seniūnas Stanislovas Kęsgaila³³⁰.

5–7 dešimtmečiais į Krymą tebuvo siunčiama po vieną pasiuntinį per metus. Pasiuntiniai šaltiniuose dažnai vadinami „didžiaisiais“. Pagrindinis jų misijų tikslas – nuvežti chanui kasmetę duoklę. Diplomatinė dokumentų turinys lietė palyginti nesudėtingais tapusius LDK ir Krymo chanato santykius. Pirklių reikalus, smulkius klajoklių konfliktus pietų pasienyje ir kt. Laikotarpyje tarp pasiuntinybių retkarčiais pasikeičiama žygūnų vežamais raštais. Silpstantis Krymo chanatas nebegalėjo

³²² РИБ, т. 30, с. 81, 88.

³²³ A. Bonieckis, *min. veik.*, s. 357.

³²⁴ M. Liubavskis, Kas buvo Mykolas Lietuvis, XVI a. viduryje parašęs traktatą „Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius“, (Mykolas Lietuvis, *min. veik.*, p. 129–130).

³²⁵ LM, kn. 15, l. 186.

³²⁶ LM, kn. 21, l. 4.

³²⁷ 1542 10 12 Žygimantas Sahib Gerajui, РИБ, т. 30, стб. 82.

³²⁸ Ten pat, стб. 88.

³²⁹ J. Ochmański, *min. veik.*, s. 765–783.

³³⁰ Книга посольская... 1, № 38, с. 60.

vaidinti reikšmingo vaidmens LDK kovoje su Rusų valstybe. Pastarajai užėmus Kazanę 1552 m., o 1556 m. – Astrachanę, chanai suprato, kad pagrindinis pavojus jiems gresia iš Rusų valstybės pusės. 1565 m. nustota mokėti Krymo chanams kasmetę LDK ir Lenkijos duoklę³³¹.

Asmenų, skiriamų pasiuntiniais į Krymą, ratas susiaurėjo, pakito tarnybinė ir socialinė padėtis. Absoliuti jų dauguma – dvarionys. LDK pasiuntinybių tarnybai jau nebebuvo aštraus Krymo reikalų žinovų poreikio. Tik keletą asmenų galime pavadinti Krymo specialistais. Diplomatinė veikla jie chronologiškai pakeisdavo vienas kitą. Šiuo atžvilgiu žymiausia figūra buvo dvarionis Aleksandras Vladyka, vykęs į Krymą didžiuoju pasiuntiniu prieš 1545 (?), 1548, 1552, 1563 ir 1567 m. Anoniminis LDK bičiulis iš Krymo siūlė pasiuntiniu skirti A. Vladyką³³². 1548 m. M. Radvila rūpinosi, kad A. Vladyka gautų raštininko urėdą, tačiau Žygimantas Augustas nesutiko. Vėliau A. Vladyka maršalas, Birštono laikytojas³³³. Jis buvo Žygimanto Senojo dvarionio, vykusio pasiuntiniu į Krymą 1513 m. pabaigoje, sūnus. Mirė 1578 m.

Dvarionis Skuminas Tiškevičius, Mykolo Tiškevičiaus sūnėnas, vyko į Krymą 1554, 1559, 1562 metais. Chanas Daulet Gerajus rašė Žygimantui Augustui, kad S. Tiškevičius yra labai geras pasiuntinys, savo pareigas atlieka taip, „kad draugystė tarp valdovų turi stiprėti ilgam laikui“, ir siūlė jį gerai apdovanoti³³⁴. Mirė S. Tiškevičius 1566 m., būdamas maršalas ir Černigovo seniūnas³³⁵.

Pažymėtina, kad kitų asmenų, skiriamų LDK pasiuntiniais į Krymą, pagrindinė diplomatinė veikla buvo susijusi su Rusų

³³¹ L. Kolankowski, *Problem Krymu...* s. 19–23.

³³² Книга посольская... 1, № 30, c. 44.

³³³ J. Wolff, *min. veik.*, s. 176, 264.

³³⁴ Книга посольская... 1, № 64, c. 101.

³³⁵ A. Boniecki, *min. veik.*, s. 358.

valstybe. S. Tiškevičiaus pusbrolis Jurgis Tiškevičius į Krymą kaip didysis pasiuntinys vyko 1552 m., o į Rusų valstybę – tris kartus, du iš jų – didžiosios pasiuntinybės sudėtyje. Djakas Mykolas Haraburda buvo žygūnas 1559 metais. Tačiau prie Dnepro rusų vaivada suėmė vykstančią pasiuntinybę, raštą persiuntė Ivanui IV, o šis – Žygimantui Augustui kaip pastarojo suktumo įrodymą. Pats M. Haraburda buvo atvežtas į Maskvą, o iš čia į LDK išleistas 1562 04 14³³⁶. M. Haraburda į Maskvą vyko tris kartus, o po Liublino unijos – dar bent tris kartus. Dvarionis Jurgis Bykovskis Kryme buvo 1562, 1563, 1571, Maskvoje – du kartus.

Taigi LDK pasiuntinybių tarnybos ir jos organizacinių priemonių santykiuose su Krymo chanatu nuo XV a. vidurio iki 1569 m. vyko tam tikra evoliucija. Čia įtakos turėjo bendroji tarptautinė padėtis Rytų Europoje bei LDK ir Krymo chanato tarpusavio santykiai. Pagal pasiuntinybių tarnybos organizacinių priemonių, diplomatinių santykių pobūdį bei pasiuntinių parinkimo principus galime išskirti tris laikotarpius: 1) Kazimiero valdymo metus; 2) XVI a. pirmąjį ketvirtį; 3) XVI a. 4–8 dešimtmečius. LDK pasiuntinybių tarnyba sugebėjo gana lanksčiai prisitaikyti prie kiekvieno laikotarpio sąlygų. Pagrindiniai pasiuntinių parinkimo principai susiformavo antruoju laikotarpiu. Jame pasireiškęs Krymo chanato specialistų ugdymas buvo tęsiamas ir vėliau. Trečiajame laikotarpyje pasiuntinių parinkimą iš dvarionių tarpo lėmė ne tik pasikeitus santykių pobūdis, bet ir bendroji LDK pasiuntinybių tarnybos organizacinė tendencija. Tai matyti ir peržvelgus atitinkamo laikotarpio LDK pasiuntinių į Rusų valstybę sąrašus.

Tarp LDK pasiuntinių į Krymo chanatą pastebimi ir kai kurie paveldimumo momentai – tėvų diplomatinę veiklą tęsė jų vaikai. Tai ypač ryšku peržiūrint vertėjų, vykdžiusių žygūnų pareigas, sąrašą.

³³⁶ PHO, т. 71, № 4, c. 63–67.

Apskritai Krymo chanato vaidmens Rytų Europoje palaipsnis mažėjimas ir LDK diplomatinį santykių raidos pobūdis neskaitino LDK pasiuntinybių tarnybos metodų bei patirties, kuri buvo sukaupta XVI a. pirmajame ketvirtyje, tobulesnio vystymo.

2.4. RUSŲ VALSTYBĖJE

1449 m. buvo sudaryta LDK ir Lenkijos karaliaus Kazimiero sutartis su Maskvos didžiuoju kunigaikščiu Vasilijumi II. Ji fiksavo tam tikrą jėgų pusiausvyrą, pabrėžė priverstinę pertrauką abiejų šalių puolamojoje politikoje. Istorinėje literatūroje vertinama kaip „didysis rusų žemių padalijimo tarp Maskvos ir Vilniaus aktas“³³⁷.

1478 m. prisijungusi Didįjį Naugardą, 1485 m. Tverę, galutinai išsivadavusi iš totorių-mongolų jungo, Rusų valstybė drastiškai išėjo į tarptautinę areną. XVI a. 9-ajame dešimtmetyje prasidėjo antrasis Ivano III (1462–1505) užsienio politikos etapas. Galutinai susiformavo pagrindiniai jos tikslai: sudėtingoje diplomatinėje kovoje patraukti į savo pusę potencialius LDK ir Didžiosios Ordos sąjungininkus, galutinai sutriuškinti pastarosios likučius, po to apjungti visas rusiškąsias žemes³³⁸. Kartu iškilo ir naujo valstybės pavadinimo klausimas. Ivano III titule „visos Rusios valdovas“, valstybės viduje naudojamame nuo 1479, o santykiuose su užsieniu – nuo 1485 m., slėpėjo visų Senosios Rusios žemių sujungimo doktrina³³⁹.

³³⁷ L. K o l a n k o w s k i, *Dzieje...* 1, s. 300; А. Е. П р е с н я к о в, *Образование Великорусского государства*, Санкт Петербург, 1918, с. 413.

³³⁸ К. В. Б а з и л е в и ч, *min. veik.*, с. 10.

³³⁹ С. М. К а ш т а н о в, *Социально-политическая история России конца XV – первой в. половины XVI в.*, Москва, 1967, с. 123; А. Л. Х о р о ш к е в и ч, *Русское государство в системе международных отношений конца XV–начала XVI в.*, Москва, 1980, с. 83–88.

Rusų valstybės – LDK atviras konfliktas brendė palengva. Okos aukštupio kunigaikščiai – Belevskiai, Belskiai, Odojevskiai, Vorotynskiai ir kt. – vis labiau linko į Maskvos pusę ir pereidavo į jos valdžią. Rusų kariniai daliniai aktyviai palaikė savo šalininkus. Kilo nepaskelbtas 1487–1494 m. pasienio karas, davęs pradžią kitiems karams.

1494 m. taikos sutartis valstybių santykių iš esmės nepagerino. Pasienio konfliktai tęsėsi, abipusiai kaltinimai sutarties laužymu buvo pagrindinė diplomatinio susirašinėjimo tema. Ypač aštriai iškilo Ivano titulo „visos Rusios valdovas“ klausimas – rusų diplomatai jį pirmą kartą pavartojo 1493 m. Pagaliau 1500 m. balandį LDK oficialiai pripažino šį titulą,³⁴⁰ – vėliausiai už kitas valstybes.

Tačiau taika buvo neilga. 1500–1503 m. karo metu rusų kariuomenė pasiekė didelių laimėjimų. 1503 03 28 paliaubų šešeriems metams sutartimi Rusų valstybei buvo pripažinta jos užimta didelė teritorija – apie 20 miestų³⁴¹.

Žygimantas Senasis (1506–1545) savo valdymo pradžioje bandė grįžti prie tėvo Kazimiero politikos. LDK pasiuntiniai apeliavo į senąją Kazimiero – Vasilijaus II sutartį. 1507–1508 m. vėl vyko karo veiksmai, pasibaigę 1509 10 14 sutartimi. 1512 m. rusų kariuomenė pradėjo puolimą, 1514 m. ji užėmė Smolenską.

LDK feodalai nenorėjo taikytis su didžiulių teritorijų praradimu. 1517 m. derybose LDK pasiuntiniai kėlė praktiškai neįgyvendinamus reikalavimus. Be rezultatų baigėsi ir 1520 m. derybos. Pagrindinė kliūtis buvo Smolensko bei rusų belaisvių po 1514 m. Oršos mūšio klausimas. LDK – Rusų valstybės santykiai perėjo į naują stadiją – užkulisinės diplomatinės kombinacijos ir atviros derybos vedamos tuo pačiu metu. LDK

³⁴⁰ *LM*, kn. 5, l. 217 ap.

³⁴¹ Sutarties raštai, *LM*, kn. 5, l. 272 ap. – 275; *PHO*, т. 35, № 75, с. 398–402.

diplomacijai aktyviai talkininkavo imperatoriaus pasiuntiniai. Kartu Žygimantui Senajam buvo aišku, kad nepavyks sėkmingai kariauti su trimis priešininkais iš karto – Rusų valstybe, Ordinu ir Krymu. Vasilijui III (1506–1533) karas su LDK realių perspektyvų taip pat neturėjo. Rusų valstybės politika vakarinių sienų atžvilgiu buvo įgytų naujų teritorijų išsaugojimas garbingos taikos keliu³⁴².

1522, 1526, 1532 m. paliaubos sudarytos remiantis esama padėtimi. Pagrindinis cilinių pasiuntinybių tarp derybų turinys – pasienio konfliktai ir abipusiai kaltinimai. Abu valdovai atvirai menkino vienas kito titulus.

1534–1537 m. karas žymių teritorinių pakitimų nepadarė. Gili valstybių kofrontacija, kurios pagrindinė oficiali priežastis liko Smolensko klausimas, neturėjo alternatyvaus sprendimo. 1537, 1542, 1549 m. derybose keliant neįgyvendinamus reikalavimus, vyksta įnirtingi ginčai dėl įvairių procedūrinių ir formalių momentų. LDK pasiuntiniai kategoriškai nepripažino Ivano IV titulo „caras“. Pastarasis, nusprendęs visas pastangas nukreipti kovai su Kazanės chanatu, 1549 m. buvo linkęs paliaubas pratęsti³⁴³, jos atnaujintos 1554 ir 1556 m. Sudėtingus valstybių santykius dar labiau komplikavo jų išitraukimas į kovą dėl Livonijos (1558–1583), be rezultatų baigėsi 1558, 1561, 1563, 1566 m. derybos.

Nei XVI a. vykę dažni karai ir teritoriniai pakitimai, nei diplomatinės priemonės neišsprendė painių LDK ir Rusų valstybės santykių.

Aštri politinė ir karinė LDK – Rusų valstybės konfrontacija turėjo tiesioginės įtakos LDK pasiuntinybių tarnybos organizacijai pusei. Valstybių tarpusavio diplomatinį santykių ceremonialas savo sudėtinėmis dalimis – pasiuntinių sutikimais, priėmi-

³⁴² А. А. З и м и н, *Россия...* с. 421.

³⁴³ С. О. Ш м и д т, *Предпосылки и первые годы Казанской войны (1545–1549)*, *Труды МГИИ*, т. 6. Москва, 1954.

mais pas valdovą, derybų eiga, gyvenimo sąlygomis – iš esmės sutapo. Skirtumas buvo reglamentacijos griežtume, dėmesyje atskiriems elementams³⁴⁴. Tai kilo iš ceremonialui teikiamos politinės bei ideologinės prasmės.

Rusų valstybės diplomatinį papročių formavimuisi didelės reikšmės turėjo staigus išėjimas į tarptautinę arena. jos visuomeninės minties raida. Valdant Ivanui III, diplomatinis ceremonialas tampa reikšmingu užsienio politikos, ideologinės kovos ginklu, jos sąlygotumuose atsispindėjo aukščiausiosios valdžios ir valstybės prestižo klausimai³⁴⁵.

Rusų valstybės valdovai griežtai kontroliavo diplomatinį ceremonialą. S. Herberšteinas pastebėjo, kad puošniu ceremonialu buvo siekiama pademonstruoti didžiojo kunigaikščio galybę, o užsienio pasiuntinių atvykimą panaudoti savo didybės išaukštinimui³⁴⁶.

LDK tuo metu vyko Ponų tarybos valdžios stiprėjimas didžiojo kunigaikščio veiklos kontrolės sąskaita. Tad nors diplomatinis ceremonialas procedūriniu tvarka iš esmės atitiko ir netgi buvo priešpastatomas rusiškajam, tačiau tokio koncentruoto idėjinio ir politinio turinio neturėjo. Rusų pasiuntiniai įdėmiai sekė LDK diplomatinio ceremonialo procedūrą, gana smulkiai aprašydavo ją savo ataskaitose, ypatingą dėmesį skirdami įvairiems nukrypimams.

Negausi faktologinė medžiaga leidžia nubrėžti tik pačią bendriausią rusų pasiuntinių priėmimo schemą, ir tai įvairuojančią.

Rusų pasiuntiniai niekada nebuvo tikri, kad juos didysis kunigaikštis priims Vilniuje. Taip 1552 m. pasiuntiniams LDK pasienyje buvo pranešta, kad Žygimantas Vilniuje, bekeliaujant

³⁴⁴ Vienintelis šaltinis apie LDK diplomatinį ceremonialą nagrinėjamu laikotarpiu – rusų pasiuntinių ataskaitos. Į jį čia žiūrima per rusiškųjų papročių prizmę.

³⁴⁵ Л. А. Ю з е ф о в и ч, *min. veik.*, с. 115.

³⁴⁶ С. Г е р б е р ш т е й н, *min. veik.*, с. 188.

pasiuntiniams teko pasukti į Brestą, po to į Petrkovą ir pagaliau į Krokuvą, kur ir buvo priimti³⁴⁷. Jų instrukcijose buvo nuolat įsakmiai reikalaujama, jei didysis kunigaikštis būtų Lenkijoje, o Tarybos ponai nenorėtų ten jų leisti ir reikalautų išdėstyti pasiuntinybės turinį, pasiuntiniai tik po ilgų derybų, nematydami kitos išeities, gali diplomatinis dokumentus atiduoti ponams, o „kalbų“ neturi sakyti³⁴⁸. Praktiškai leidimą vykti į Lenkiją pasiuntiniai išreikalaudavo.

Perėjus sieną, rusų pasiuntinius du varstus prieš Oršą pasitikdavo didžiojo kunigaikščio pristavai³⁴⁹. Jei valdovas tuo metu būdavo Lenkijoje, pristavai lydėdavo visa LDK teritoriją, o pasienyje perduodavo lenkų pristavams³⁵⁰.

Du – trys varstai prieš Vilnių, o kartais ir priemiestyje pasiuntinius didžiojo kunigaikščio vardu pasitikdavo dvarionys su palyda, kurios skaičius svyravo nuo poros šimtų iki tūkstančio žmonių. Sutinkantieji Lietuvos didžiojo kunigaikščio vardu domėdavosi pasiuntinių sveikata, kaip sekėsi kelionė. Rusijoje šiuo atveju visi turėdavo nultipti nuo arklių ir nusiimti kepurės. Dažnai kildavo ginčų, kurie pirmieji tai turi padaryti. Lietuvoje pasitenkindavo tik kepurį nusiėmimu nenulipant nuo arklių.

Vykstant pas valdovą į audienciją, pasiuntiniams surengdavo nemažai susitikimų. Jų skaičius ir reikšmė įvairavo. Eilinį rusų pasiuntinį Fiodorą Vokšerovą, jo paties žodžiais, gerai priimtą Lietuvoje, 1554 m. ant pirmojo laiptelio į prieangį sutiko du dvarionys, priemenės duryse – taip pat du dvarionys, priemenės viduryje – maršalas ir raštininkas Eustachijus Valavičius bei Kremeneco seniūnas Petras Semaška. O blogai priimtą pasiuntinį Romaną Pivovą 1559 m. prieangyje sutiko maršalas

³⁴⁷ PHO, t. 35, № 94, c. 667.

³⁴⁸ Ten pat, t. 35, c. 613, 697; t. 59, c. 134, 264 ir kt.

³⁴⁹ Duomenis turime tik po Smolensko paėmimo 1514 m., Ten pat, t. 35, c. 664; t. 59, c. 328, 440; t. 71, c. 497.

³⁵⁰ Ten pat, t. 59, c. 440.

Skuminas Tiškevičius ir Jonas Kmita, tarpduryje į mence – E. Valavičius. Šie du aprašyti atvejai ir analogiškas Gardine 1567 m.³⁵¹ – vieninteliai išplėstiniai, apie kuriuos turime duomenų. Dažniausiai pasitenkinama vienu susitikimu, net ir didžiųjų pasiuntinių. 1536 m. Timofejui Chludnevui iš viso nebuvo suruoštas susitikimas. Į priekaištus, kad jam nepareikšta pagarba, jį lydintis A. Hornostajus paaikšino, kad jiems einant į audienciją, Žygimantas tarčsis su Ponų taryba, jam nebuvo pranešta apie pasiuntinio atvykimą į rūmus. Kitą dieną susitikimas pasiuntiniui buvo surengtas priemenėje³⁵².

Taigi matome, kad pasiuntinių susitikimo ceremonialui Lietuvoje nebuvo teikiama daug reikšmės. Susidūrus su griežtai reglamentuotu rusiškuoju, tokį patį buvo bandoma priešpastatyti ir Vilniuje. Tačiau organizacinė pusė šlubavo. Tai leidžia kartu padaryti išvadą, kad aprašytieji ceremonialo variantai buvo taikomi tik rusų pasiuntiniams. Apie kitų šalių pasiuntinių priėmimo tvarką žinių apskritai neturime. Tačiau LDK pasiuntiniai, gerai žinodami rusiškuosius diplomatinis papročius, Maskvoje kovodavo dėl savo ir savo valdovo garbės.

Audiencijos pas valdovą pradžioje pasiuntiniai nusilenkdavo jam, įteikdavo dovanas nuo savęs ir nuo savo valdovo bei įgaliojamuosius raštus. LDK pasiuntiniai lenkdavosi Ivanui III, jo žmonai, vaikams, o po 1503 m. – tik vieną kartą didžiajam kunigaikščiui. Dovanos-lauktuvės LDK ir Rusų valstybės diplomatiniam ceremoniale turėjo tik simbolinę prasmę. Nuo 1549 m., lietuviams nepripažįstant Ivano IV titulo „caras“, valdovai dovanomis nebesikeisdavo, buvo apsiribojama tik pasiuntinių įteikiamomis dovanomis nuo savęs. Svarbiausias formalusis audiencijos momentas buvo pasiuntinio kvietimas būčiuoti valdovo ranką. Tai reiškė malonę pasiuntiniui, o klausimas apie atsiuntusio valdovo sveikatą – pastarojo „pašlovinimą“.

³⁵¹ PHO, t. 59, c. 455, 591, 524.

³⁵² Ten pat, c. 61.

Vieno kurio nors elemento nebuvimas reiškė konfliktinę situaciją tarp valstybių. Vykstant karo veiksams, LDK pasiuntinius kviesdavo bučiuoti ranką, tačiau apie valdovo sveikatą neklausdavo. 1536 m. LDK pasiuntinys pastalininkas Nikodemus Techanovskis tik palaikė Ivano IV ranką³⁵³, o Maskvoje kaip tik buvo vengiama užuominų apie Ivano IV ir Žygimanto Senojo amžiaus skirtumą. 1543 m. Ivanas IV nekviėtė Tomo Mojszevičiaus bučiuoti rankos ir prie vaišių stalo dėl jo jaunumo³⁵⁴.

Dėl nuolat įtemptų santykių pasiuntinius griežtai saugodavo nuo kontaktų su pašaliniais, ypač tai akivaizdu Maskvoje. 1517 m. LDK pasiuntiniai skundėsi S. Herberšteiniui: „Mus saugo kaip dykumų žvėris“³⁵⁵. Apie 1532 m. Maskvoje už Neglinajos upės, prie Uspenskio pakrausės, buvo pastatyta nuolatinė LDK pasiuntinių apgyvendinimo vieta, vadinama „Lietuvos kiemu“³⁵⁶.

LDK – Rusų valstybės diplomatinuose santykiuose pasiuntinių rangai buvo griežtai apibrėžti: didieji pasiuntiniai, pasiuntiniai ir žygūnai. Didžiąją pasiuntinybę paprastai sudarydavo 3 pasiuntiniai (trečiasis – raštininkas), jos tikslas – derybos ir sutarties sudarymas. XVI a. pabaigos lenkų politinis filosofas K. Varševickis apibrėžė reikalavimus, pagal kuriuos turi būti parenkamas pasiuntinys į tą ar kitą šalį. Į Rusų valstybę jis siūlė skirti išvalgius, tačiau sugebančius ilgai derėtis žmones³⁵⁷. Po sutarties sudarymo vykdavo priesaikos ceremonijas. Abu sutarties raštus dėdavo ant dubens, o ant viršaus – kryžių. Po kryžiumi gulėdavo prisiekiančio valdovo raštas. Bučiavimo ak-

³⁵³ *Ten pat*, c. 44.

³⁵⁴ *Ten pat*, c. 403–405.

³⁵⁵ *Памятники дипломатических сношений с державами иностранными*, т. 1, Санкт Петербург, 1851, стб. 253.

³⁵⁶ С. А. Белокуров, *мин. veik.*, c. 80.

³⁵⁷ K. Warszewicki, *O posle i poselstwach*, Warszawa, 1935, s. 193–194.

tas turėjo būti atliekamas pagal visas taisykles. Pasiuntiniai aky-lai sekdamo, kad valdovas bučiuotų tiesiai į kryžiaus susikirtimą, o ne žemiau ar šalia, kad nebakstėtų nosimi. Lietuvos didžiojo kunigaikščio priesaikos aktui atvykdavo rusų didieji pasiuntiniai. Jie atsiveždavo LDK pasiuntinių Maskvoje palikta sutarties raštą su pasiuntinių priedais ir antspaudais apie tai, kad jie ant šio rašto prisiekę, o Lietuvos didysis kunigaikštis priesaiką pakartos. Kartu rusų pasiuntiniai atsiveždavo Maskvos didžiojo kunigaikščio rašto, duoto LDK pasiuntiniams, nuorašą. Pagal instrukciją pasiuntiniai reikalavė, kad „karaliaus žodis“ būtų rašomas pagal LDK pasiuntinių paliktą raštą. Tik primygtinai reikalaujant, pasiuntiniai galėjo šį raštą parodyti, bet neišleisti iš rankų. Pačiu blogiausiu atveju, jei Lietuvos didysis kunigaikštis nenorėtų rašyti naujo rašto, pasiuntiniai galėjo sutikti, kad jis prikabintų savo antspaudą prie LDK pasiuntinių paliktojo. Praktiškai rusų pasiuntiniai pasiekdavo savo. Į Rusų valstybės Pasiuntinybių vadybos archyvą patekdavo ne tik Lietuvos didžiojo kunigaikščio, bet ir LDK pasiuntinių Maskvoje palikti sutartiniai raštai su jų antspaudais³⁵⁸. 1554 m. Liubline Žygimantas Augustas norėjo prisiekti tik ant savojo sutarties rašto. Derybų komisija aiškino, kad Maskvos didžiojo kunigaikščio sutarties raštas yra Vilniuje, o nuo senovės būdavo prisiekama tik ant savojo sutarties rašto. Tačiau rusų pasiuntiniai tam griežtai pasipriešino. Po penkių dienų Žygimantas Augustas prisiekė ant abiejų valdovų raštų³⁵⁹.

LDK ir Rusų valstybės diplomatinuose santykiuose pasiuntinių rangai buvo griežtai reglamentuoti. „Didieji pasiuntiniai“ vykdavo deryboms bei sutartis sudaryti. Eilinių pasiuntinių užduotis – nuvežti „pasiuntinybę“, pasakyti „kalbas“, parvežti

³⁵⁸ *Опись 1614 г.*, c. 17, 65–67, 69, 70; *Опись архива Посольского приказа 1626 года*, Подготовил к печати к. ист. наук В. И. Гальцов, под редакцией д. ист. наук С. О. Шмидта, Москва, 1977, c. 86–89 (toliau – *Опись 1626 г.*).

³⁵⁹ *РНО*, т. 59, c. 442–443.

atsakymą. Žygūnų funkcijos apsiribojo diplomatinių raštų nuvežimu.

Pirmajame Ivano III valdymo dešimtmetyje žinome tik vieną LDK pasiuntinybę – raštininko Jokūbo ir Ivašenco 1468 m. pavasarį. 1474 m. į Maskvą vyko dvaro maršalas, Breslaujos vietininkas Bagdonas Sakaitis ir raštininkas Vaska Liubičius. 1482 m. B. Sakaitis, dabar Polocko vietininkas, vyko ginčytiniais pasienio reikalais. Tą patį klausimą lietė ir 1484 m. Polocko vaivados, dvaro maršalo Jono Zabrezinskio pasiuntinybė. 1486 m. Naugarduko ir Slonimo vietininkas Soltanas Aleksandravičius bei raštininkas Petraška pranešė Ivanui III apie Tverės kunigaikščio perbėgimą į LDK.

Kaip minėta, 1486 m. kilo LDK – Rusų valstybės nepaskelbtas pasienio karas. Su šia data sietinos tam tikros LDK pasiuntinybių tarnybos organizacinės priemonės. Formuojasi asmenų, skiriamų pasiuntiniais, ratas, pasireiškia jų veiklos kryptingumas. Šitai lėmė besikeičiantis LDK santykių su Rusų valstybe pobūdis, tiesioginės konfrontacijos ryškėjimas. 1486 m. prasideda pirmoji LM pasiuntinybių knyga³⁶⁰, kaip tik nuo tų metų į Maskvą pradedama siųsti tą patį asmenį kelis kartus iš eilės.

Karo veiksmai vyko Okos aukštupyje, taip pat Didžiųjų Lukų, Rževo, Toropeco apylinkėse³⁶¹. 1486–1489 m. su skundais dėl sienų pažeidinėjimo, plėšimų, su reikalavimais nubausti kaltininkus keturis kartus vyko kunigaikštis Timotiejus Masalskis (1486 06 01, 1487, 1488, 1489). Iš dalies jo paskyrimą lėmė besikartojantis pasiuntinybių turinys. Įtakos turėjo ir tai, kad T. Masalskis buvo Smolensko okolničius. Beje, su analogiškais reikalavimais ir skundais 1488 m. vyko smolensketis Ivaška Pliuskovas, kuriam Aleksandras 1503 m. dovanojo Lepunkų

³⁶⁰ Н. Г. Бережков, *Литовская Метрика...* с. 92.

³⁶¹ L. K o l a n k o w s k i, *Dzieje...* 1, s. 386–398, 403–405; К. В. Б а з и л е в и ч, *min. veik.*, с. 287–298.

dvarą, rusų kariuomenės užimtą tėvoniją³⁶². Būdami iš rytinių LDK žemių, T. Masalskis ir I. Pliuskovas turėjo gerai žinoti situaciją pasienyje.

1490 06 29 į Maskvą atvyko maršalo, Lydos vietininko Stanislovo Petraškevičiaus (Strumilos anūko) ir raštininko Zenkos pasiuntinybė. Jie Ivanui III pateikė jau konkrečius kaltinimus dėl priglautų „su tėvonijomis, su mūsų miestais ir mūsų valsčiais“ kunigaikščių Vorotynskių ir Belskių. S. Petraškevičius pagal savo maršalo pareigas 1494 m. sutiko rusų didžiąją pasiuntinybę dvaro kieme prie priemenės, vaisino juos. 1495 m. Markove sutiko atvykstančią kunigaikštę Elena³⁶³. Tų pačių metų gegužės mėn. vyko į Maskvą, o 1498 m. – vadovavo pasiuntinybei.

1492 03 09 į Maskvą išvyko vėliavininkas, Utenos vietininkas Vaitiekus Kločka. Šį kartą skundai buvo ne dėl Vorotynskio ir Belskio perbėgimo pas Ivaną III, bet dėl jų daromos žalos savo giminaičiams, t.y. kad jie perbėgdami pasisavino tėvonijas, priklausančias visai giminei. V. Kločka aktyviai įsijungė į rusiškuosius reikalus. 1493 05 08 išvyksta į Maskvą tuo pačiu perbėgėlių kunigaikščių reikalu, 1493 08 20 – apsauginio rašto didiesiems pasiuntiniams, o tų pačių metų lapkričio mėn. dalyvauja didžiosios pasiuntinybės taikai sudaryti sudėtyje. Pažymėtina, kad oficialiai V. Kločka buvo „prie“ didžiųjų pasiuntinių. Tai rodo, kad jis buvo rusiškųjų reikalų žinovas. Beveik tuo pačiu metu į diplomatinius reikalus su Rusų valstybe įsitraukė Merkinės seniūnas maršalas Stanislovas Hlebavičius. Pirmoji jo misija į Maskvą 1492 m. buvo sudėtinga. Pranešdamas apie Aleksandro išrinkimą Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, S. Hlebavičius per bajorus pradėjo zonuoti Aleksandro vedybų su Ivano III dukterimi Elena ir taikos sutarties sudarymo galimybę. Kaip tik po S. Hlebavičiaus misijos pirmasis Ivano III

³⁶² А. Б о н и е к и, *min. veik.*, с. 248.

³⁶³ P H O, т. 35, с. 142, 185.

pasiuntinys pas Aleksandrą Dimitras Zagriažskojus Vilniuje pirmą kartą titulavo Ivaną III „visos Rusios valdovu“³⁶⁴. Pirmoji po 1486–1494 m. karo didžioji pasiuntinybė, išvykusi 1493 11 06, pasižymėjo reprezentacine sudėtimi. Ją sudarė aukščiausieji Ponų tarybos nariai: Trakų vaivada, žemės maršalas Petras Mantgirdas ir Žemaitijos seniūnas Stanislovas Kęsgaila. Tai turėjo pabrėžti sudaromos sutarties reikšmingumą ir iškilmingumą (tuo labiau kad LDK taip tikėjosi atcityje išspręsti konfliktą su Rusų valstybe). Jos nariai socialine padėtimi ir vieta valstybinėje hierarchijoje turėjo įkūnyti didįjį kunigaikštį ir aukščiausiąją LDK valdžią. Kartu „prie pasiuntinių“ vyko V. Kločka ir raštininkas Fiodoras (Fedkus) Grigorjevičius. Jie iš esmės buvo tikrieji rusiškųjų reikalų žinovai. „Amžinos“ taikos sutartis buvo sudaryta 1494 02 05, o Aleksandro ir Ivano III dukters Elenos vedybinė – diena anksčiau. Pasiuntiniai sutiko su visais Ivano III reikalavimais³⁶⁵.

Taika buvo neilga. Rusų valstybės galybė augo, jos įtaka LDK pasienio srityse didėjo. Kai kurie jų kunigaikščiai pereinėjo į Maskvos pusę. Ivanas III kaltino Aleksandrą, kad šis nestatęs Elenai cerkvės, spaudžias stačiatikius, nesilaiko sutarties ir netituluoja jo „visos Rusios valdovu“. Su atsakomaisiais kaltinimais dėl sienų pažeidinėjimo į Maskvą vyko F. Grigorjevičius (1495), Zenka (1497), raštininkas Jonas Sapiega (1497), dvarionys Vasilijus Bokiejus (1498), Vaska Doroškevičius (1498), S. Petraškevičius, J. Sapiega (1498). 1499 m. S. Hlebavičius ir J. Sapiega pažadėjo pripažinti naująjį Ivano III titulą, jei šis duos raštą, kuriame Kijevas ir kiti Ukrainos miestai bus įrašyti LDK. 1500 m. balandžio mėn. S. Petraškevičiaus ir F. Grigorjevičiaus vežtame rašte Ivanas III vadinamas „visos Rusios valdovu“, kartu prašoma išduoti pabėgėlius kunigaikščius.

³⁶⁴ *PHO*, t. 3 5, № 19, c. 87.

³⁶⁵ *LM*, kn. 5, l. 161–163; *PHO*, t. 35, № 24, c. 110–137.

1500–1503 m. karas pasibaigė 1503 03 28 paliaubomis, pagal kurias didžiulė LDK teritorija pripažinta Rusų valstybei³⁶⁶. Didžioji pasiuntinybė deryboms buvo formuojama jau kitais principais nei 1494 m. Ją sudarė: Polocko vaivada maršalas S. Hlebavičius, maršalas karalienės Elenos ochmistras, Kauno vietininkas V. Kločka, raštininkas karalienės kancleris, Breslaujos ir Žiezmarų vietininkas Jonas Sapiega. Pasiuntiniai buvo aprūpinti Elenos laiškais tėvui, motinai, broliams. Kartu su jais vyko Lenkijos delegacija, derybose tarpininkavo Livonijos bei Vengrijos pasiuntiniai.

Visi 1503 m. didžiosios pasiuntinybės nariai jau turėjo diplomatinės veiklos patirties, kurią trumpai apžvelgėme. S. Hlebavičius 1504 ir 1508 m. Maskvoje paliaubas siūlė pakeisti taikos sutartimi, 1510 m. sienų ginčams spręsti – surengti ponų ir bajorų atstovų suvažiavimą. Iš viso S. Hlebavičius Maskvoje lankėsi 7 kartus. Beje, jis 1492 m. buvo sienų su Ordinu ir Livonija nustatymo komisijos narys. Mirė 1513 m. V. Kločka dar buvo pasiuntinybių sudėtyje 1509, 1510 m., iš viso Maskvoje lankėsi 7 kartus. Be to, 1501, 1507 m. jis vyko į Livoniją, 1512 m. aktyviai dalyvavo ištremiant karalienę Eleną į Stakliškes ir ją nunuodijant³⁶⁷. Pažymėtina Jono Sapiegos, Semiono sūnaus³⁶⁸, veikla. Savo karjerą pradėjo raštininku – juo buvo dar 1486 m. Į Maskvą vyko 6 kartus. 1506 m. dalyvavo pasiuntinybėje, ruošusioje dirvą būsimoms deryboms, o 1508 m. – didžiosios pasiuntinybės, sudariusios šią sutartį, antrasis narys. 1510 m. Vilniuje vedė derybas su rusų pasiuntiniais ir atsakė jiems Žygimanto vardu³⁶⁹. 1513 m. paskiriamas Palenkės vaivada. Antroji J. Sapiegos žmona buvo minėto S. Hlebavičiaus duktė Elz-

³⁶⁶ Sutarties raštai, *LM*, kn. 5, l. 272 ap. – 275; *PHO*, t. 35, № 75, c. 398–402.

³⁶⁷ *PHO*, t. 35, c. 497, 523–524.

³⁶⁸ Jo nereikia maišyti su jo sūnėnu Jonu Sapiega, Bagdono sūnumi (kas padaryta *PHO*, t. 35 vardų rodyklėje).

³⁶⁹ *PHO*, t. 35, № 84, c. 493.

bieta³⁷⁰. 1514 m. jis vyko į Livoniją sudaryti sutarties. J. Sapiega dar 1492 m. lankėsi Romoje ir priėmė uniją ar perėjo į katalikybę³⁷¹. Prie Elenos buvęs padjakis Fedka Šeštakovas 1499 m. slaptame rašte Ivanui III rašė apie prasidėjusį LDK stačiatikių persekiojimą, kad čia ypač reiškiasi Smolensko vyskupas ir J. Sapiega³⁷². 1517 m. Vasilijus III atsakyme LDK pasiuntiniams kaltino Sapiegą kaip vieną Elenos nunuodijimo organizatorių³⁷³.

Taigi Aleksandro valdymo metais, karo veiksmų ir nuolatinių pasienio konfliktų metu, susidūrus su atskiromis Ivano III pretenzijomis ir kaltinimais, LDK pasiuntinybių tarnybai reikėjo persiorientuoti, kurti naujas organizacines priemones. S. Petraškevičiaus, V. Kločkos, F. Grigorjevičiaus, S. Hlebavičiaus, J. Sapiegos asmenyje formuojami patyrę diplomatai – rusų reikalų žinovai. Į kitas valstybes jie siunčiami retais atvejais. Kartu kyla karjeros laiptais, aktyviai reiškiasi valstybės gyvenime. Vienkartiniams diplomatiniais pavedimams skiriami dvarionys bei raštininkai. Nuo 1503 m. nusistovi ir didžiųjų pasiuntinybių sudarymo principai. Peržiūrėję vėlesnių didžiųjų pasiuntinybių vadovų sąrašą, matome, kad absoliuti jų dauguma (išskyrus 4 asmenis) mūsų nagrinėjamu laikotarpiu vyko į Maskvą tik po vieną kartą. Po 1494 m. smunka jų reprezentacinis lygis. Iš aštuoniolikos kartų net septynis didžiosioms pasiuntinybėms vadovauja Polocko vaivados (1503, 1508, 1522, 1526, 1536, 1541, 1553), Ponų taryboje užimantys dvidešimt ketvirtąją vietą; tris kartus – Palenkės vaivados (1520, 1531, 1558), užimantys keturiolikąją, ir du kartus – Vitebsko vaivados (1548, 1555), užimantys trylikąją vietą. Likusius kartus vadovai buvo Mogiliovo vietininkas (1517), Volkovysko laikytojas (1529) ir Tikocino

³⁷⁰ A. Boniecki, *min. veik.*, s. 305.

³⁷¹ К. В. Б а з и л е в и ч, *min. veik.*, с. 434.

³⁷² РИО, т. 35, с. 274–275.

³⁷³ Ten pat, № 85, с. 524.

seniūnas (1560). Žinių apie kitokia jų diplomatinę veiklą neturime, kontaktų su rusų pasiuntiniais iki šių paskyrimų jie neturėjo. Tai leidžia daryti išvadą, kad apskritai didžiųjų pasiuntinybių vadovai buvo nominalūs diplomatai. Palyginti nepalaužtą socialinį jų lygį galima paaiškinti. Valstybėms esant tik paliaubų būklėje, kurių metu periodiskai atsinaujina karo veiksmų, su nuolatinėmis abipusėmis teritorinėmis pretenzijomis, reprezentacinę didžiosios pasiuntinybės sudėtį priešininkas galėjo panaudoti kaip savo pranašumo ir pagarbos sau įrodymą. Maskvoje tam kaip tik teikė ypatingą reikšmę. Tikrieji diplomatai ir reikalų žinovai buvo antrieji, o vėliau ir tretieji – raštininkai – didžiųjų pasiuntinybių nariai. 1503 10 23 į Maskvą išvyko S. Hlebavičius, Jurgis Zenavičius ir raštininkas, Smolensko okoliničius, Aukštadvario vietininkas Bagdonas Sapiega. Iš esmės tai buvo didžioji pasiuntinybė, kėlusi klausimą dėl taikos sutarties sudarymo. Tačiau toliau abipusių kaltinimų nenuėita.

Pasiuntinybes į Maskvą su kaltinimais dėl pasienio konfliktų keičia pasiuntinybės, tiriančios dirvų deryboms dėl taikos sutarties. Po djako Zabolotskio (1504), dvarionio Kuncevičiaus (1504), Bagdono Daugirdo (1505, 1506) pasiuntinybių, 1506 m. išvyko Vitebsko vietininkas Jurgis Hlebavičius, J. Sapiega ir Smolensko arklidininkas Jonas Pluskovas; 1507 m. – Slonimo vietininkas Jonas Radvila, vyriausiasis virtuvininkas Petras Alekna, B. Sapiega; 1508 m. – P. Alekna, B. Sapiega. Tarp šių pasiuntinybių į Maskvą vyko raštininkai Grigorijus Hromyka (1506), Fiodoras (Fedka) Sviatoša (1506, 1508). 1508 10 08 dienei pasiuntiniai S. Hlebavičius, maršalas, sekretorius, Vitebsko ir Breslaujos vietininkas J. Sapiega, maršalas, Jasiūnų, Perlačo, Ožos vietininkas Vaitiekus Narbutas bei raštininkas Jonas Sapiega, Bagdono sūnus, sudarė „amžinos“ taikos sutartį. Rusų valstybei buvo galutinai pripažintos jai perėjusios Severo žemės³⁷⁴.

³⁷⁴ Sutarties raštas, LM, kn. 7, l. 159.

Remdamiesi sutartimi su prašymais išleisti belaisvius ir išduoti kunigaikščio Mykolo Glinskio šalininkus, pabėgusius į Maskvą, 1509 01 31 išvyko J. Radvila, V. Kločka, raštininkas, Žiežmarių ir Daugų vietininkas Bogušas Bohovitinovičius; 1509 11 28 – V. Narbutas ir raštininkas, Vilniaus raktininkas G. Hromyka; 1510 m. – S. Hlebavičius, V. Kločka, G. Hromyka. Pastarasis Maskvoje yra buvęs dar 1499, 1506, o 1513 m. vyko į Krymą.

LDK pasiuntinybių tarnyboje toliau buvo gilinama specializacija, į Maskvą siunčiamų asmenų ratas siaurėjo. Čia pirmą vietą užima dvarionys Bagdonas Daugirdas, vykęs 7 kartus: 1505, 1506, 1511, 1512, 1512, 1514, 1523 m. ir jo bendrapavardis Stanislovas Daugirdas, taip pat vykęs 7 kartus: 1508, 1509, 1509, 1510, tarp 1517–1520, 1522, 1524 m. Pasiuntinybės nebuvo sudėtingos, jie greičiau vykdė diplomatių kurjerių vaidmenį. Be jų, su analogiškais užduotimis į Maskvą 1510–1525 m. vyko tik Jonas Vežgaila (1510), žygūnai Mikalojus (1512), Mikalojus Šostakas (1520), Bogušas Vaitkovas (1521), raštininkas Boguchvalas Dmitrijevičius (1524).

XVI a. pirmojo dešimtmečio pasiuntinybės sutarčių sudarymas sietinas su S. Hlebavičiaus, J. Sapiegos, V. Kločkos, B. Sapiegos vardais, o antrojo ir trečiojo dešimtmečių – su Bogušo Bohovitinovičiaus. 1500 m. į Moldaviją vyko djakas Bogušas. Galbūt tai tas pats B. Bohovitinovičius. 1509 m. dabar jau kaip raštininkas, Žiežmarių ir Daugų vietininkas dalyvavo pasiuntinybės į Maskvą sudėtyje. 1517 m. maršalas Mogiliovo vietininkas Jonas Ščitas bei B. Bohovitinovičius, dabar jau ir maršalas (nuo 1511 m.), tarpininkaujant imperatoriaus pasiuntiniui S. Herberšteinui, Maskvoje vedė sudėtingas, tačiau be rezultatų pasibaigusias derybas. Pagrindinė nesutarimo priežastis buvo Smolensko ir rusų belaisvių (po 1514 m. mūšio prie Oršos) klausimas. 1518 m. B. Bohovitinovičius vyko pas imperatorių, nuo tų pačių metų jis Kameneco seniūnas, 1519 m.

tapo žemės išdininku³⁷⁵. 1520 m. didieji pasiuntiniai Palenkės vaivada, Perlamo ir Ožos seniūnas Jonas Kostevičius bei B. Bohovitinovičius jau sutiko paliaubų sutartyje Smolenska užrašyti Rusų valstybei. Per derybas nutarta karo veiksmus nutraukti iki sutarties sudaryti atvyks LDK didžioji pasiuntinybė. Polocko Hornostajus 1522 09 14 Maskvoje sudarė paliaubų sutartį 5 metams³⁷⁶. 1526 11 04 tie patys P. Kiška, B. Bohovitinovičius, tarpininkaujant S. Herberšteinui, pratęsė paliaubas 6 metams³⁷⁷. B. Bohovitinovičius aktyviai dalyvavo derybose su rusų pasiuntiniais³⁷⁸. Jo, kaip raštininko, veiklą aptarsime kitame skyriuje. Mirė B. Bohovitinovičius 1530 m.

B. Bohovitinovičių iš dalies pakeitė maršalas, Volkovysko laikytojas Motiejus Kločka, ankstesniojo aktyvaus pasiuntinio Vaitiekaus Kločkos sūnus. 1529 m. jis vadovavo didžiajai pasiuntinybei, 1531 ir 1536 m. – antrasis jų narys. M. Kločka nuo 1532 m. Vitebsko vaivada, 1542 m. tapo Žemaitijos seniūnu. Jo žmona buvo S. Hlebavičiaus duktė Elžbieta, mirė M. Kločka 1543 m.³⁷⁹

Trečiojo dešimtmečio pabaigoje LDK ir Rusų valstybės santykiai iš dalies stabilizavosi. Nors 1529 m. LDK didiesiems pasiuntiniams M. Kločkai, dvaro arklidininkui, Ainos laikytojui Vasilijui Čyžui ir djakui Andriui Mackevičiui paliaubų pratęsti nepavyko, pasienio reikalams spręsti buvo nutarta surengti komisijų suvažiavimą. Rusai siūlė sudaryti taikos sutartį paliaubų sąlygomis su belaisvių paleidimu. 1529 10 27 į Maskvą su

³⁷⁵ 1518 06 05 pasiuntinybės teksto antraštė, *LM*, kn. 7, l. 720; A. Boniecki, *min. veik.*, s. 11.

³⁷⁶ Sutarčių tekstai, *LM*, kn. 7, l. 871–878; *PHO*, t. 35, № 96, c. 637–642.

³⁷⁷ Rusiškasis sutarties tekstas, *PHO*, t. 35, № 102, c. 743–747.

³⁷⁸ *Ten pat*, c. 667–669, 749 ir kt.

³⁷⁹ A. Boniecki, *min. veik.*, s. 131.

pranešimu apie Žygimanto Augusto paskyrimą Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu išvyko Jonas Bohovitinovičius, Bogušo brolis; 1530 02 20 su priekaištais, kad nesprenžiami pasienio reikalai, keliavo Dovydas. Tuo pačiu klausimu ir apsauginio rašto didiesiems LDK pasiuntiniams 1531 m. du kartus vyko dvarionis Olechna Bokiejus. 1532 04 10 Jonas Sapiega, Bagdono sūnus, M. Kločka ir sekretorius, Žicz marių laikytojas Povilas Naruševičius pratęsė dar nepasibaigusias paliaubas iki 1533 12 24³⁸⁰. Bet ir po šio termino aktyvių karo veiksmų nebuvo.

1533 12 04 mirė Vasilijus III. Kadangi naujajam Rusų valstybės valdovui Ivanui IV (1533–1588) tebuvo tik treji metai, sudarytai laikinajai vyriausybei vadovavo jo motina Elena, Mykolo Glinskio dukterėčia. Rusų valstybėje prasidėjo kova dėl valdžios. Tuo pasinaudoti tikėjosi LDK. Jos iniciatyva prasidėjo 1534–1537 m. karas, nepadaręs žymesnių teritorinių pakeitimų. Abi pusės buvo linkusios tartis. Karo metu oficialios LDK pasiuntinybės į Rusų valstybę nebuvo siunčiamos. Jas pakeitė Ponų tarybos – bajorų susirašinėjimas, kuriame buvo liečiamas taikos derybų atgaivinimo klausimas. Kartu vyko ginčai, kas pirmasis turi išsiųsti pasiuntinius šioms deryboms. Ponų argumentas buvo tai, kad senam Žygimantui Senajam nedera siųsti pasiuntinių pas jaunąjį Ivaną IV, bajorų – kad nuo senovės deryboms į Maskvą atvykdavo LDK pasiuntiniai³⁸¹. 1537 m. derybose Maskvoje LDK didieji pasiuntiniai Polocko vaivada maršalas Jonas Hlebavičius, M. Kločka ir raštininkas V. Mikalionis siūlė sudaryti taiką tokiomis pat sąlygomis kaip Vasilijaus II ir Kazimiero arba Žygimanto Senojo bei Vasilijaus III. Bajorai siūlė taikos sąlygas pagal paskutiniąsias paliaubas. Pagaliau, remiantis esama padėtimi, 1537 02 18 sudarytos paliaubos 5 metams.

³⁸⁰ Sutarties raštai, LM, kn. 15, l. 173 ap.–174; PHO, t. 35, № 111, c. 857–859.

³⁸¹ PHO, t. 59, № 4, c. 37.

Gomelis su valsčiais užrašytas LDK, o Sebežas ir Zavoločius su valsčiais – Rusų valstybei³⁸².

1537–1548 m. žinomos tik trys eilinės ir viena didžioji LDK pasiuntinybės. Rusų pasiuntinybių knygų leidėjai 1538–1541 m. LDK ir Rusų valstybės diplomatinį dokumentų nebuvimą aiškina galimu šio laikotarpio pasiuntinybių knygų neislikimu, nors kartu ir netvirtina jas buvus³⁸³. Analogiškas šio laikotarpio diplomatinį dokumentų LM nebuvimas tik patvirtina tezę dėl oficialių diplomatinį santykių apmirimo.

1542 03 21 paliaubų sutartį 7 metams sudarė J. Hlebavičius, stalininkas, Melnicko seniūnas Nikodemas Techanovskis ir raštininkas, Perlamo bei Ožos laikytojas Mikalojus Andriuškevičius³⁸⁴. Kartu buvo nutarta surengti komisijų suvažiavimą Sebiežo žemės sienai nustatyti. N. Techanovskis, vykęs į Maskvą dar 1536 m. tirti dirvos deryboms, taip pat M. Andriuškevičius buvo paskirti šios komisijos nariais³⁸⁵, bet suvažiavimas neįvyko. Sebiežo žemės klausimui buvo skirtos dvarionių Stanislovo Konžastovskio (1542), Tomo Mojsejevičiaus (1543) pasiuntinybės. 1545 m. Jonas Komajevskis pranešė Ivanui IV, kad Žygimantas Augustas tapo tikruoju Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu.

1549 m. didieji pasiuntiniai Vitebsko vaivada Stanislovas Kiška, J. Komajevskis ir djakas Glebas Jesmanas vedė sudėtingas derybas. Iš pradžių nuo kalbų apie taiką pereita prie paliaubų sąlygų svarstymo, nutarta sudaryti jas penkeriems metams. Tačiau iškilo Ivano IV titulo „caras“ klausimas. G. Jesmanui atsisakius įrašyti jį į sutarties raštą, pasiuntiniai susiruošė į kelionę. Bajorai juos sulaikė ir sutiko su sąlyga, kad paliaubų rašte titulo „caras“ nebūtų. 1549 02 13 sudarytos paliaubos

³⁸² Sutarties raštai, LM, kn. 15, l. 189–194; PHO, t. 59, № 7, c. 125–130.

³⁸³ Pastraipinė pastaba, PHO, t. 59, c. 143–144.

³⁸⁴ Sutarties raštai, PHO, t. 59, № 10, c. 189–194.

³⁸⁵ Ten pat, c. 212, 220, 229 ir kt.

5 metams³⁸⁶. J. Komajevskis 1543 m. buvo antrojoje komisijoje dėl Sebežo žemės sienų, vyko į Maskvą. 1545 m. G. Jesmanas, minėtosios komisijos narys, 1532 m. buvo paskirtas pasiuntiniu į Krymą.

Nuo penktojo dešimtmečio LDK pasiuntinybių sudėtyje pastebima naujų kokybinių pakitimų. Anksčiau didžiųjų pasiuntinybių raštininkai tik vykdavo savo tiesiogines pareigas, o dabar yra pilnateisiai jų nariai ir aktyviai dalyvauja derybose. Technines raštininkų funkcijas vykdo djakai. Kartu mažiau pastebimas ryšys tarp raštininkų diplomatinės veiklos ir jų karjeros, kurią daugiau lėmė kitos užimamos pareigos.

1537 m. didžiosios pasiuntinybės raštininkui Vaclovui, Mikalojaus sūnui iš Maišiagalos (E. Gudavičius siūlo jo tėvavardį sulietuvinti „Mikalionis“³⁸⁷), talkino jo prižiūrimas padjakis Ugrimas³⁸⁸. 1554 m. V. Mikalionis Liubline kartu su Eustachijumi Valavičiumi sutiko rusų didžiuosius pasiuntinius, rašė LDK sutarties raštą³⁸⁹. V. Mikalionis, Skirsnemunės ir Raseinių laikytojas, vyko į Maskvą didžiosios pasiuntinybės raštininku 1556 m. Jo biografiją smulkiai apžvelgė J. Ochmanskis³⁹⁰.

Iki tol raštininkai būdavo tretieji pasiuntinybių nariai ir vykdavo tik tiesiogines savo funkcijas, o nuo penktojo dešimtmečio dažnai iškyla į antruosius pasiuntinius. Pvz., 1542 m. Maskvoje sutarties raštą rašė padjakis Eustachijus Valavičius³⁹¹. 1546 m. jis Vilniaus vaivados Jurgio Hlebavičiaus raštininkas, 1553 m., būdamas maršalas, raštininkas, Medininkų laikytojas, E. Valavičius – antrasis didžiosios pasiuntinybės narys.

³⁸⁶ Sutarčių raštai, *РХО*, т. 59, № 18, с. 303–307, 324–328; *Книга посольская*... 1, № 34, с. 52–55.

³⁸⁷ Lietuvos istorijos metraštis, 1977, Vilnius, 1978, p. 160.

³⁸⁸ *РХО*, т. 59, с. 105.

³⁸⁹ *Ten pat*, p. 441.

³⁹⁰ J. O c h m a n s k i, *min. veik.*

³⁹¹ *РХО*, т. 59, № 9, с. 166.

Jis sparčiai kilo karjeros laiptais. Tolesnė jo diplomatinė veikla sąlygojo užimamos pareigos. Kaip maršalas dalyvavo sutinkant ir išlydint rusų pasiuntinius, pristatė juos Žygimantui Augustui, dalyvavo derybų komisijose, kalbėjo valdovo vardu kaip patus, paėmė juos, pasirašė ant LDK pasiuntinybės rašto. 1560 m. E. Valavičius per LDK pasiuntinį kreipėsi į Aleksiejų Adaševą, 1562 m. pasiuntinys jo pavedimu susitiko su Ivanu Michailovičiumi Viskovatu ir prašė tarpininkauti nutraukiant karo veiksmus. 1568 m. kartu su kitais Ponų tarybos nariais siuntė žygūną į Maskvą, kuris jų nurodymu titulavo Ivaną IV „caru“, 1581 m. rašė bajorams³⁹².

Antrasis poslinkių momentas liečia pasiuntinių rangus. Pamažu eilinius pasiuntinius pakeitė žemesnio rango diplomatiniai agentai, šaltiniuose vadinami „poslanik“. Neturėdami lietuviško atitikmens, toliau juos sąlyginai vadinsime „pasiuntinėliais“. Jų pareigos tarpinės – tarp pasiuntinėlio ir žygūno. Pasiuntinėliai dažniausiai vykdavo be įgaliojamųjų raštų. Absoliuti pasiuntinėlių dauguma – dvarionys, nepadarę tarnybinės ar diplomatinės karjeros. Iš jų tik keli vyko į Maskvą daugiau nei vieną kartą. Tikraisiais diplomatais galime laikyti tik didžiųjų pasiuntinybių antruosius pasiuntinius ir raštininkus.

Trečiasis šeštojo ir septintojo dešimtmečių pakitimų bruožas – pasiuntinių veikla taip griežtai neapsiriboja Rusų valstybe, tie patys asmenys siunčiami ir į Krymo chanatą.

1553 m. didžiąją pasiuntinybę sudarė Polocko vaivada Stanislovas Davaina, E. Valavičius, raštininkas ir Kremencio seniūnas Petras Semaška. S. Davaina anksčiau dalyvavo komisijoje sienoms Sebežo žemėje nustatyti. Ivanas IV tik išklausė pasiuntinių „kalbas“, o įgaliojamojo ir pasiuntinystės raštų nepriėmė, nes

³⁹² *РХО*, т. 59, с. 166, 455–456, 547, 591, 601; т. 71, с. 11–19, 54, 353, 526–528, 534, 536, 550, 579; *Опись 1614 г.*, с. 75; *Опись 1626 г.*, с. 95, 98, 99, 106.

juose nebuvo tituluojamas „caru“. Pasiuntiniams pranešta, kad jeigu jie neturi įgaliojimo vesti derybas dėl titulo, gali grįžti atgal. Bet Ivanas IV ryšium su Kazanės reikalais buvo linkęs sudaryti paliaubas bent metams. Grįžę iš kelio pasiuntiniai išreikalavo surengti komisijų suvažiavimą Sebežo žemės sienoms nustatyti dar prieš sutarties sudarymą – 1553 09 01 ir kad paliaubų sutartyje būtų įrašyta, jog paliaubos sudarytos bajorų iniciatyva. Paliaubų dvejiems metams raštą rašė P. Semaškos padjakis Ivanas Astaševs. Ivanas IV prisiekė 1553 09 12. Jo titulas „caras“ įrašytas tik rusiškajame rašte³⁹³.

1556 02 07 didieji pasiuntiniai Polocko vaivada kunigaikštis Steponas Zbaražskis, maršalas, raštininkas, Tikocino seniūnas Jonas Šimkevičius, V. Mikalionis sudarė paliaubų sutartį 6 metams³⁹⁴. J. Šimkevičius 1558, 1560, 1566, 1567 m. dalyvavo rusų pasiuntinių priėmimo ir derybų su jais komisijose³⁹⁵. 1561 m. vadovavo didžiajai pasiuntinybei.

1560 09 13 į Maskvą atvyko djakas Mykolas Harabuda su pranešimu apie išsiųstus LDK didžiuosius pasiuntinius. Tai minėti J. Šimkevičius, J. Haika, djakas M. Valadkevičius. Atvyko į Maskvą 1561 02 06. Rusų derybų komisijai atsisakius įtraukti Livoniją į svarstomų klausimų ratą, pasiuntiniai išvyko atgal.

1560–1563 m. vyko aktyvus Ponų tarybos – bajorų susirašinėjimas. Į Maskvą vyko pasiuntinėliai dvarionys Barkolabas Korsakas (1562), Jurgis Bykovskis (1563), Vasilijus Mackevičius (1563), Andrius Ivanovičius (1563). Keičiantis abipusiais kaltinimais dėl karo Livonijoje, buvo ieškoma derybų galimybės. 1563 12 05 į Maskvą atvyko LDK didieji pasiuntiniai Belsko seniūnas Jurgis Chodkevičius, maršalas Slonimo seniūnas Grigas Valavičius, djakas M. Harabuda. 1554, 1556 m. priimant

³⁹³ *PHO*, t. 59, № 27, c. 381–420.

³⁹⁴ *Ten pat*, Nr. 32, p. 486–516.

³⁹⁵ *Ten pat*, t. 59, p. 529–530, 547, t. 71, p. 11–19, 528–544.

rusų pasiuntinius, G. Valavičius, Eustachijaus Valavičiaus brolis, atliko tik dvarionio pareigas: dalyvavo ju susitikime prie Vilniaus, kvietė į audienciją. 1567 m. jau sėdėjo Ponų taryboje ir vedė derybas su rusų pasiuntiniais³⁹⁶. Po daugybės kitų pareigų 1573 m. G. Valavičius tapo Smolensko vaivada³⁹⁷. M. Haraburda kaip žygūnas 1559 m. vyko į Krymą. Prie Dnepro jį užpuolė rusų vaivada Danila Adaševs ir išsiuntė į Maskvą, kur buvo paleistas į LDK³⁹⁸. 1560 08 23 M. Haraburda išvyko į Maskvą kaip „pasiuntinėlis“.

Prieš derybas LDK pasiuntiniams buvo įteikti raštiški kaltinimai. Išdėstomos visos priežastys nuo 1549 m., dėl kurių Ivanas IV turi dabar kariauti su Žygimantu Augustu. Kaip pastarojo dviveidiškumo įrodymą primena M. Haraburdos pasiuntinybę į Krymą ir dabartinį jo dalyvavimą didžiojoje pasiuntinybėje. Pateikiamos Ivano IV sąlygos taikos sutarčiai. Rusų valstybei turi būti perleistos visos rusiškosios žemės, tarp jų ir Haličas, LDK privalo atsisakyti pretenzijų į Livoniją, pripažinti Ivano IV „caro“ titulą. Pasiuntiniai tokiu atveju pareikalavo perleisti Didįjį Naugardą ir Pskovą. Ivanas IV pareiškė norą pats kalbėtis su pasiuntiniais. Per pokalbį J. Chodkevičius paprašė leidimo pasiuntinių vardu kalbėti M. Haraburda, kadangi jie nuo jaunų dienų gyveno prie karaliaus ir „jų rusų kalba susimaišė su lenkų“. Ivanas IV atsakė viską suprasias, tačiau J. Chodkevičius pakartojo prašymą. Ivanas IV jį atmetė³⁹⁹. Ši detalė byloja, kad M. Haraburda buvo patyręs diplomatas.

Nors šioms pasiuntiniams nei taikos, nei paliaubų sutarties sudaryti nepavyko, jie vėl buvo siunčiami derybų 1566 m.: J. Chodkevičius, Bresto vaivada, Volkovysko laikytojas Jurgis Tiš-

³⁹⁶ *PHO*, t. 59, c. 455, 529; t. 71, c. 527–528, 545.

³⁹⁷ A. B o n i e c k i, *min. veik.*, s. 383.

³⁹⁸ *PHO*, t. 71, № 4, c. 61–62.

³⁹⁹ *PHO*, t. 71, № 12, c. 187–302.

imamais naujais urėdais (F. Valavičius, J. Hajka). Kiti, likdami raštininkais, sudarė rusų reikalų specialistų branduolį (M. Ilarburda, V. Mikalionis). Apskritai šių specialistų ratas siaurėjo, diplomatinė veikla aktyviausia didžiųjų pasiuntinybių sudėtyje. „Pasiuntinėliai“ dvarionys iš esmės vykdė tik diplomatinį kurjerių pareigas.

LDK pasiuntinybių į Rusų valstybę sudėčiai įtakos turėjo ne tik sprendžiamų klausimų svarba, bet ir tuo metu susiklostę valstybių tarpusavio santykiai. Gilėjanti konfrontacija ir alternatyvaus sprendimo galimybės nebuvimas neskaitino LDK pasiuntinybių tarnybų ieškoti naujų organizacinių priemonių.

2.5. SKYRIAUS IŠVADOS

LDK pasiuntinybių tarnyba nuo XV a. paskutiniojo ketvirtio iki 1569 m. Liublino unijos perėjo tam tikrą evoliuciją. Čia įtakos turėjo tiek išoriniai veiksniai – dinamiškai kintanti tarptautinė padėtis Rytų Europoje, LDK diplomatinės santykių su kaimyninėmis valstybėmis pobūdis bei evoliucija, tiek ir pačios LDK raida, jos užsienio politikos uždaviniai.

Aleksandro – atskiro LDK valdovo valdymo metais formavo naujos LDK pasiuntinybių tarnybos organizaciniai ir veiklos metodai, kristalizavosi pasiuntinių parinkimo principai. Aktyviai pradėta ugdyti LDK pasiuntinius – santykių su atskiromis valstybėmis specialistus. Pasiuntiniai buvo parenkami iš maršalų, raštininkų, dvarionių. Kaupiantis konkrečiam asmeniui diplomatinės veiklos patirtį, jo veikla plečiama skiriant aukštesnio rango pasiuntinių, keliant sudėtingesnius uždavinius. Pasiuntinio parinkimą lėmė valstybės sprendžiamo klausimo svarbos, asmens diplomatinės patirties bei užimamos socialinės tarnybinės padėties visuma. Šios sąlygos ilgainiui tapo taisykle.

Pasiuntinybių rangai, sudėtis ir jų veiklos metodai valstybėse buvo skirtingi. Čia LDK pasiuntinybių tarnyba pasireiškė kaip pakankamai lanksti organizacinio požiūrio ir sugubanti prisitaikyti prie vietos sąlygų bei laikotarpio.

Asmenys, diplomatinę veiklą pradėję Aleksandro laikais, sparčiai kilo karjeros laiptais ir gaudavo naujų urėdų. Tad Žygimanto Senojo valdymo pradžioje eiliniai pasiuntiniai dažniausiai buvo skiriami dvarionys.

Nors pačioje XVI a. pradžioje iš LDK pasiuntinybių tarnybos veiklos sferos iškrito Didžioji Orda ir Moldavija, XV a. paskutinis dešimtmetis – XVI a. pirmasis ketvirtis buvo LDK pasiuntinybių tarnybos organizacinių priemonių ieškojimo, pasiuntinių parinkimo principų formavimosi ir jų veiklos periodas.

XVI a. trečiasis ir ketvirtasis dešimtmečiai pasižymėjo LDK pasiuntinybių tarnybos veiklos ir organizacinių priemonių stagnacija. Tai lėmė tarptautinė padėtis, valstybių tarpusavio santykių pobūdis bei dalinis LDK užsienio politikos aktyvumo sumažėjimas.

Penktuoju – septintuoju dešimtmečiais LDK diplomatiniai santykiai su Rusų valstybe ir Krymo chanatu tekėjo palyginti ramiai ir nusistovėjusia vaga. Jų pobūdis neskaitino naujų LDK pasiuntinybių tarnybos organizacinių formų ieškojimo. Galima sakyti, kad jos netgi supaprastėjo. Absoliuti pasiuntinių dauguma – dvarionys. Tik didžiųjų pasiuntinybių į Rusų valstybę nariai buvo aukštesnės socialinės bei tarnybinės padėties asmenys. Atskirų valstybių specialistų ratas labai susiaurėjo, tie patys asmenys buvo siunčiami į įvairias valstybes. Mažai dvarionių, tiesiogiai pavaldžių valdovui, skyrimas pasiuntiniais rodo Ponų tarybos įtakos pasiuntinybių tarnybai sumažėjimą.

Taigi LDK pasiuntinybių tarnybos veiklos sferos susiaurėjimas ir aktyvumo silpnėjimas neskaitino jos, kaip valstybinės institucijos, XV–XVI a. sandūroje pasireiškusių užuomazgų tolesnio vystymosi ir LDK pasiuntinybių tarnybos naujų organizacinių priemonių ieškojimo, kreipė į jos paprastėjimo linkme.

III SKYRIUS

LDK PASIUNTINYBIŲ TARNYBOS
KANCELIARIJA

3.1. LDK PASIUNTINYBIŲ DOKUMENTAI

Tarpvalstybiniai diplomatiniai kontaktams palaikyti buvo surašoma daugybė dokumentų. Jų kompleksą sudaro įvairūs pagal turinį bei paskirtį dokumentai. Vienus paruošdavo LDK kanceliarija, kitus – patys pasiuntiniai, trečius atveždavo iš užsienio. Vieni buvo diplomatiniai tiesiogine šio žodžio prasme, kiti skirti pasiuntinių veiklai įteisinti ir aprūpinti kelionėje. Antrosios grupės dokumentus vadinsime „pasiuntinių dokumentais“.

Įgaliojamieji raštai patvirtindavo jų, kaip LDK valdovo atstovų, tapatybę. LDK pasiuntinių įgaliojamieji raštai, nuvežti į Maskvą, pateko į Rusų valstybės Pasiuntinybių vadybos archyvą. Pavyko rasti tik kelis jų nuorašus LM⁴⁰⁵. LDK pasiuntinių į Krymo chanatą įgaliojamųjų raštų nuorašų nerasta. 1500 m. įgaliojamąjį raštą vertėjui Berendėjui ir Aleksandro pasiuntinybės tekstą Mengli Gerajus persiuntė Ivanui III. Nuorašai yra rusų pasiuntinybių knygoje⁴⁰⁶. Reikia manyti, įgaliojamieji raštai į Krymą nebuvo labai paplitę. Juos atstojo pasiuntinybės tekste įrašyta formulė: „O ką (pasiuntinys) nuo mūsų tau sakys, tai mūsų kalbos, tikėk jam“.

Pasiuntiniams, vykstantiems sutarčių sudaryti, būdavo išduodamas įgaliojimas („mandatas“). Jo pradžioje nurodoma, kad

⁴⁰⁵ LM, kn. 5, l. 166, 169, 218; kn. 7, l. 1086; Книга посольская... I, № 59, с. 97.

⁴⁰⁶ РИО, т. 41, с. 330.

valdovas pasiuntiniams suteikia galią („полномочия и власть мою мою и науку“) sutarčiai sudaryti. Toliau trumpai išdėstomos LDK sąlygos. Rašto pabaigoje valdovas įsipareigoja laikytis pasiuntinių sudarytos sutarties sąlygų ir tai patvirtina savo antspaudu bei parašu. Nurodoma, kas iš Ponų tarybos dalyvavo, ruošiant įgaliojimą. Šis raštas praktiškai įteisindavo didžiąją pasiuntinybę ir jos veiksmus, buvo skirtas tik patiems pasiuntiniams, niekam neįteikiamas. Sprendžiant iš jų turinio, raštų atsiradimas sietinas su 1492 m. Aleksandro privilegija, kuria didysis kunigaikštis įsipareigojo be Ponų tarybos žinios neįsiųsti į užsienį pasiuntinių. Įgaliojimo raštuose pasireiškė LDK valstybinės struktūros specifika. Rusų valstybėje, Krymo chanate didieji pasiuntiniai prieš išvykdamį prisiėkdavo savo valdovams vykdyti jų nurodymus. LM yra tik keturių įgaliojimo raštų nuorašai: 1520 m. (minimas tik valdovo antspaudas, parašas – ne), 1535, 1541 ir 1558 m. (ruošiant pastarąjį Petrkovė iš Ponų tarybos dalyvavo tik Vilniaus vaivada, žemės maršalas, kancleris Mikalojus Radvila)⁴⁰⁷. 1532 m., ruošiantis siųsti pas Saedet Gerajų djaką A. Mackevičių, Žygimantas Senasis laiske Ponų tarybai mini pasiuntinių dokumentą, vadinamąjį „краганцея“: „А ваша бы милость (Рада панов) краганцею на того дьяка нашего там справити казати и посольство от нас к царю... зложити таковым обычаем, иж мы хотим з ним по тому у приязни заховатиб як за отца нашего Казимира короля его милости и за царя Миниле-Кирия бывало“⁴⁰⁸.

Terminą „краганцея“ sutikome tik šiame Žygimanto Senojo rašte, kuriame toliau svarstomas pas Islam Gerajų siunčiamo pasiuntinio klausimas: „и которого иного дворянина нашего доброго человека с тем до Остам-Солтана послали и краганцею теж на его имя справити велели, и, посольство от

⁴⁰⁷ LM, kn. 10, l. 67 ap. – 68; kn. 15, l. 225–226; kn. 28, l. 74; Книга посольская... I, № 97, с. 150–151.

⁴⁰⁸ И. М а л и н о в с к и й, Сборник... с. 192, 193.

нас до него зложивши, указави, яко вашої милости будет милети“. Šio termino N. Gorbačevskis savo žodyne nemini. Galbūt jis reiškė įgaliojamąjį raštą ir yra iškreiptas žodis „та-рантия“.

LDK teritorijoje pasiuntinius kelyje pastotėmis bei maistu aprūpindavo pagal pastočių raštus. Juos išduodavo tiek LDK, tiek užsienio pasiuntiniams. LM pirmuosiuose įrašuose apie pastočių raštus (paskutinis XV a. dešimtmetis) tik nurodoma, kiek arklių ir kokia maisto norma skirta į užsienį išvykstantiems LDK pasiuntiniams⁴⁰⁹. Tai turėjo būti pavyzdys rengiant pastočių raštus kitoms pasiuntinybėms. Pačių pastočių raštų nuorašų LM pavyko rasti tik tris: du išduoti LDK pasiuntiniams, vykstantiems į Maskvą 1529 06 05 ir 1541 12 20, trečiasis – 1536 05 23 grįžtantiems Krymo chano pasiuntiniams⁴¹⁰. Raštai adresuoti vaivados, seniūnams, dvarų laikytojams ir pan., nurodoma, kiek ir kokio maisto turi būti skiriama pasiuntiniams kiekviename sustojime.

Valstybės vidaus reikalams LDK kanceliarija išduodavo pastočių raštus vienkartiniam naudojimui, bet dažnai pasitaikydavo piktnaudžiavimų. Todėl 1536 m. buvo nuspręsta, kad raštai galios tik vieną mėnesį⁴¹¹, o vėliau pradėta reikalauti žymėti datą, kada imta pastotė⁴¹². Tačiau Mykolo Lietuvos teigimu, kanceliarija vis tiek per daug išduoda pastočių raštų⁴¹³.

Išvykstantiems pasiuntiniams būdavo duodamos žodinės ir rašytinės instrukcijos. Papildomas instrukcijas gaudavo jau būdami paskirties vietoje (dažniausiai Kryme). Instrukcijų turinys, apimtis įvairavo priklausomai nuo pasiuntinybės tikslo ir tarptauti-

nės padėties. LM yra nemažai instrukcijų nuorašų, tačiau kartu reikia atkreipti dėmesį, kad kai kurių pasiuntinybių tekstai niekada nėra įrašyti su formuluotėmis, būdingomis instrukcijoms. Iš tikrųjų tai yra pasiuntinybių tekstų juodraščiai, iš pirmo žvilgsnio juos galima palaikyti instrukcijomis.

Išvykstantiems LDK pasiuntiniams iš užsienio būdavo gaunami apsauginiai raštai (*opasnaja gramota, list*), garantuojantys laisvą jų atvykimą bei išvykimą. Ši sąlyga būdavo įrašoma ir sutartyse. Apsauginiuose raštuose nurodydavo, kas iš pasiuntinių ar žygūnų prašydavo apsauginio rašto, pasiuntinybės tikslą ir patvirtindavo teisę „pasiuntiniams laisvai atvykti ir išvykti“. Raštą būtinai datuodavo. Žemesnio rango diplomatiniai agentai – pasiuntinėliai, žygūnai dažniausiai vykdavo be apsauginių raštų.

LDK išduotą apsauginį raštą atvykstantiems užsienio pasiuntiniams LM pavyko rasti tik vieną. Jis išduotas Moldavijos vaivados didiesiems pasiuntiniams, datuotas 1535 06 15⁴¹⁴. Kur kas daugiau yra apsauginių raštų nuorašų, išduotų per LDK teritoriją į trečiąją šalį vykstantiems užsienio pasiuntiniams (rusų – į Moldaviją, Krymą, Turkiją, Vakarų Europą; Moldavijos – į Maskvą ir pan.)⁴¹⁵.

LDK diplomatinuose santykiuose su Krymo chanatu, iš visko sprendžiant, apsauginiai raštai nebuvo plačiau praktikuojami. Radome tik dvi užuominas apie juos: 1497 m. Mengli Gerajus prašė apsauginio rašto savo didžiajam pasiuntiniui, o 1510 m. – įkaitą į LDK atlydėjusiai palydai⁴¹⁶. LDK pasiuntiniams Kryme apsaugos garantija turėjo būti iš ten atsiunčiamas įkaitas „žymus žmogus“ arba aukštos kilmės totorių pasiuntinių buvimas LDK. Rusų pasiuntiniai į Krymą vykdavo tik atvykstant

⁴⁰⁹ LM, kn. 5, l. 162, 178 ap., 214 ap., 222 ap., 246 ap.

⁴¹⁰ LM, kn. 7, l. 984; kn. 28, l. 42 ap., 72.

⁴¹¹ S. Wysłouch, *min. veik.*, s. 58.

⁴¹² Žygimanto Augusto 1558 06 20 nutarimas dėl pastočių prievolės, *РИБ*, т. 30, с. 6. 597.

⁴¹³ Mykolas Lietuvis, *min. veik.*, p. 58.

⁴¹⁴ LM, kn. 15, l. 227 ap.

⁴¹⁵ LM, kn. 5, l. 165 ap.; kn. 7, l. 1035; kn. 15, l. 198; kn. 23, l. 1-1 ap.; kn. 28, 108 ap.; *Книга посольская...* 1, № 4, с. 4; *РИБ*, т. 41, № 59, с. 279–280.

⁴¹⁶ LM, kn. 6, l. 74; K. P u ł a s k i, *Stosunki...* priedai, Nr. 108, s. 353.

totorių pasiuntiniams, jų apsikėitimo punktas buvo Putivlis⁴¹⁷. Žinome tris apsauginius raštus chanų vaikams ir anūkams, turėjusiems atvykti į LDK įkaitais sudarytų sutarčių sąlygų vykdymo garantijai⁴¹⁸.

LDK diplomatinį dokumentų grupę sudaro oficialūs tarpvalstybinių santykių dokumentai: pasiuntinybių tekstai (*posolstvo, list, jarlyk*), pasiuntinių „kalbos“, atsakymai užsienio pasiuntiniams bei tarpvalstybinės sutartys. Šios grupės dokumentai LM sudaro didžiausią ir nuosekliausiai įrašytų pasiuntinybių dokumentų dalį.

Dažnai nedatuotų pasiuntinybių tekstų antraštės LM būna vienintelis šaltinis apie pasiuntinį, jo išvykimo vietą ar datą. Be sutarčių tekstų, LM įrašyti ir jų projektai⁴¹⁹. Visų pirma tai liečia Krymo chanatą. Be to, su chanais sutartys dažnai būdavo „atnaujinamos“.

Kaip šaltinis mums būtų svarbi dar viena LDK pasiuntinybių dokumentų grupė: vietos pareigūnų pranešimai apie pasiuntinių kelionę, užrašymai apie jų susitikimus, derybų eigą, buitines sąlygas, pasiuntinių dienoraščiai ir ataskaitos. Deja, tokių žinome tik keletą.

Apie LDK pasiuntinių kelionių metu vedamų užrašų ar dienoraščių praktiką nieko nežinome. M. Obolenskis paskelbė 1556 m. LDK didikų pasiuntinių į Rusų valstybę dienoraštį⁴²⁰. Tai vienintelis žinomas tokio pobūdžio dokumentas.

⁴¹⁷ С. О. Шмидт, *К характеристике...* с. 370.

⁴¹⁸ LM, kn. 7, l. 365, 550, 686.

⁴¹⁹ LDK sutarčių su Rusų valstybe tvarką aptarėme II skyriaus 2.4 poskyryje. Plačiau žr.: Е. И. Идлова, *Русская посольская служба в конце XV – первой половине XVI в., Феодальная Россия во всемирно-историческом процессе*, Москва, 1972, с. 305–306.

⁴²⁰ К. М. Оболенский, *Сборник...* № 5.

Taip pat skurdžios žinios apie pasiuntinių ataskaitas. Kokia nors forma – žodinės ar raštinės jos turėjo būti. LM yra tik vienos – 1510 m. iš Krymo grįžusio raštininko Makaro „slaptos“ žodinės ataskaitos užrašymas⁴²¹. Vėliau 1576 m. LDK pasiuntinio į Rusų valstybę ataskaita paskelbė M. Obolenskis⁴²². Trumpus užrašymus apie užsienio pasiuntinybių sutikimo aplinkybes aptinkame šeštojo dešimtmečio pasiuntinybių knygoje⁴²³.

Diplomatiniai dokumentai buvo saugomi LDK. Žinome, tačiau, kaip matyti iš 1584 m. LM inventoriaus (LM užrašymų 1 ir 2 knygos), jame trūko daugelio svarbių diplomatinio dokumentų. Dėl pastovios LDK valdovo rezidencijos užsienio pasiuntiniams priimti nebuvimo diplomatiniai dokumentai galėjo būti išbarstyti. LDK diplomatinis archyvas ir jo likimas lieka mažai nagrinėtu tyrimo objektu⁴²⁴.

Kur buvo saugomi pasiuntinių dokumentai, apie jų atidavimą į archyvą ir apskritai ar jie būdavo atiduodami, deja, nieko nežinome. Tad LDK diplomatinį archyvą mums atstoja LM pasiuntinybių knygos.

3.2. DIPLOMATINIŲ DOKUMENTŲ KALBA

Lietuvos feodalinės valstybės valdovams jau nuo XIII a. diplomatiniam susirašinėjimui su užsienio šalimis prireikė rašto. Kaip ir kitose to meto valstybėse, Lietuvoje raštui imta vartoti kitų tautų kalbas – iš pradžių tai buvo vokiečių ir lotynų kalbos. Gedimino (1316–1341) dvare vertėjais bei raštininkais dirbo

⁴²¹ LM, kn. 7, l. 291; K. Pulaski, *Stosunki...* priedai, Nr. 120.

⁴²² К. М. Оболенский, *Сборник...* № 6.

⁴²³ *Книга посольская...* 1.

⁴²⁴ С. Л. Пташницкий, *мин. veik.*, с. 4–5.

⁴²⁵ J. Jakubowski, *Archiwum państwowe W. X. Litewskiego i jego losy, Archeion*, 9, Warszawa, 1931, s. 3.

vienuoliai pranciškonai. Valstybės vidaus reikalams aktai pradėti rašyti tik nuo krikščionybės įvedimo 1387 m. Palengva kanceliarijoje įsitvirtina iš įvairių LDK sričių kilę pigesni rusų raštininkai⁴²⁶. Nuo XIV a. pabaigos LDK kanceliarijos raštvedybos kalba tampa rusų kalba – tokiu pavadinimu ji įsitvirtino ir istoriografijoje. Ši kalba turėjo nemažai besiformuojančios baltarusių kalbos ypatybių ir šiek tiek skyrėsi nuo Maskvos rusų kalbos. Tai bažnytinės slavų kalbos rusiškoji atmaina, paveikta vakarinės rytų slavų dalies šnekamosios kalbos⁴²⁷. Rusų valstybės Pasiuntinių vadybos archyvo 1614 m. aprašo sudarytojai nematė skirtumo tarp LDK ir Rusų valstybės diplomatinės kalbos. 1626 m. aprašo sudarytojai jau pažymėjo, kad 1537 m. LDK pasiuntinių paliaubų sutarties raštas rašytas rusiškai; 1549 m. – baltarusiškais rašmenimis; 1556 ir 1570 m. – rusiškais rašmenimis. Vėlesni LDK pasiuntinių dokumentai, pradedant 1573 m. įgaliojamoju raštu, pasak aprašo sudarytojų, rašyti baltarusiškais rašmenimis⁴²⁸. Z. Zinkevičius pasiūlė LDK kanceliarijoje vartotą kalbą (raštų, ne šnekamąją) vadinti LDK slaviškąja kanceliarine kalba⁴²⁹.

Kyla klausimas: kokia kalba buvo rašomi LDK diplomatinės santykių su totorių valstybėmis dokumentai?

M. Liubavskis nurodė, kad šaltiniuose minimi totoriškieji arba arabiškieji raštininkai, reikalingi susirašinėjimui su Rytų šalimis. K. Jablonskis priskaičiavo šešiomis kalbomis, tarp jų ir arabiskai, Vytauto laikais rašančius raštininkus. M. Kosmanas, nagrinėdamas LDK kanceliariją jos formavimosi stadijoje Vytauto laikais, padarė išvadą, kad joje tuo metu tebuvo du sąlyginiai

⁴²⁶ Lietuvių literatūros istorija, t. 1, p. 49; K. Jablonskis, Istorija ir jos šaltiniai, Vilnius, 1979, p. 223–224.

⁴²⁷ Lietuviškoji tarybinė enciklopedija, t. 6, Vilnius, 1980, p. 524.

⁴²⁸ Опись 1614 г.; Опись 1626 г., с. 86–90, 92, 96, 99, 100, 105 и др.

⁴²⁹ Z. Zinkevičius, Lietuvių antroponimika, Vilnius, 1977, p. 12–13.

skyriai: lotynų-vokiečių ir rusų kalbų. M. Kosmano nuomone, flamandų keliautojas Žilberas de Lanua (Ghillebert de Lannoy) bus apsirikęs – atsiųstą totoriškai rašytą raštą palaikė ruoštu LDK kanceliarijoje. Totoriai, bendraudami su Europos šalimis, siųsdavo du raštus, kurių vienas būdavo adresato kalba, tad LDK kanceliarijai nebuvo reikalo turėti totorių skyrių. J. Bardachas užsimena tik apie lotynų ir rusų kalbų raštininkus Žygimanto Senojo laikais⁴³⁰.

Į totorių valstybes siųsti diplomatiniai dokumentai jų antraštėse LM vadinami dvejopai: raštais (listy) bei jarlykais. Jarlykas – tiurkų kalbų kilmės žodis, išlikęs ir rusų šaltiniuose. V. Smirnovas nurodė keletą tokių skolinių rusų kalboje, tarp jų ir „tolmačy“ (vertėjai)⁴³¹. Dokumento pavadinimas „list“ ar „jarlykas“ apie jo kalbą nieko nepasako.

Šaltiniuose randame žinių, kad iš LDK į Krymą buvo siunčiami totoriškai⁴³² rašyti diplomatiniai dokumentai.

1500 m. Mengli Gerajus persiuntė Ivanui III iš Aleksandro pasiuntinybės gautą tekstą, rašytą totoriškai ir rusiškai, 1501 m. rusų pasiuntinys Kryme matė Aleksandro totoriškai rašytą raštą; 1502 m. Mengli Gerajus gavo iš LDK raštą, „kurį nemokantis besermėniškai rašė ir mes (Mengli Gerajus) ką perskaitėme, o kitko negalėjome perskaityti“⁴³³.

⁴³⁰ М. К. Л ю б а в с к и й, *Cefim...* с. 393; К. J a b l o n s k i s, *min. veik.*, p. 221; Р. К л и м а s, *min. veik.*, p. 50; М. К о s m a n, Kancelaria wielkiego księcia Witolda, *Studia źródłoznawcze*, 14, Warszawa-Poznań, 1969, s. 102–103; J. B a r d a c h, *min. veik.*, s. 362.

⁴³¹ В. Д. С м и р н о в, *min. veik.*, с. XXV–XXVII.

⁴³² Sąvokos „totoriai, totorių kalba“ semantiškai jungia daugybę senųjų pavadinimų ir tarmių. Karaimų bei Krymo totorių kalbos priklauso tiurkų kalbų kipčiakinei grupei. Krymo totoriai kalbos atžvilgiu dalijosi į dvi grupes: šiaurės, arba stepių (nogajai), ir pietinio kranto, raštą rėmėsi arabiškuoju alfabetu, И. А. Б а с к а к о в, *Введение в изучение тюркских языков*, изд. 2-ое, Москва, 1969, с. 281, 351. Vadindami raštus „totoriškais“, akcentuojame jų parašymą arabiškais rašmenimis.

⁴³³ РИО, т. 41, с. 329–332, 355, 445, 448–449.

1508 m. vertėjas Murtoza į Krymą vežė rusiškai rašytą jarlyką, kurį Kryme tuo metu buvęs maršalas ir totorių raštininkas Timirčinas perrašė totoriškai, o Mengli Gerajus perskaitė ir „gerai suprato“⁴³⁴. 1511 m. LDK pasiuntinys Stanislovas Skinderis rusiškai rašytą raštą turėjo perskaityti, o antrą rašytą totoriškai, įteikti chanui, kad šis „pats perskaitytų“⁴³⁵. 1514 m. Kryme buvusiam Michailui Vasiljevičiui persiųstas totoriškai rašytas raštas, kurį jis su žygūnu turėjo persiųsti į Kazanę⁴³⁶; tais pačiais metais J. Ratomskis vežė į Krymą du pasiuntinybės teksto egzempliorius. Vienas buvo rašytas rusiškai, kitas totoriškai⁴³⁷.

Diplomatinis dokumentas dviem kalbomis rašydavo ne vien tik sekdami tradicija. Tai buvo ir tam tikra juridinės atributikos norma.

Diplomatinį dokumentų totoriškai rengimas LDK kanceliarijoje XVI a. pradžioje nebuvo epizodinis reiškinys, susijęs su LDK pastangomis padaryti Mengli Gerajų savo sąjungininku kovoje prieš Rusų valstybę: 1559 m. rusų vaita užpuolė į Krymą vykstantį LDK žygūną ir atėmė iš jo totoriškai rašytą Žygimanto Augusto raštą chanui Daulet Gerajui⁴³⁸. LDK pasiuntinybių tarnybai pasitelkti totorių raštininkų ir vertėjų nesudarė sunkumų. Vilniaus ir Trakų apylinkėse gyveno nemažai totorių bei karaimų. Lankydamasis Trakuose, į juos dėmesį atkreipė minėtasis Ž. de Lanua ir vadino juos tiesiog saracėnais⁴³⁹. Legenda jų atvykimą į LDK sieja su Vytauto iš Krymo atkeltomis šeimomis⁴⁴⁰.

⁴³⁴ 1508 m. Mengli Gerajus Žygimantui, *LM*, kn. 7, l. 155.

⁴³⁵ 1511 07 16 Žygimantas pasiuntiniui Mykolui Paužai, K. P u - i a s k i, *Stosunki...* priedai, Nr. 122.

⁴³⁶ 1514 11 18 Žygimantas Michailui Vasiljevičiui, *LM*, kn. 7, l. 558–589.

⁴³⁷ Pasiuntinybės teksto antraštė, *LM*, kn. 7, l. 601.

⁴³⁸ *PHO*, t. 71, № 4, c. 63.

⁴³⁹ P. K l i m a s, *min. veik.*, p. 30.

⁴⁴⁰ S. K r y c z y ņ s k i, Tatarzy litewski, *Rocznik tatarski*, t. 3, Warszawa, 1938, s. 6 ir kt.; A. Z a j a c z k o w s k i, *Karaims in Poland*, Warszawa, 1969, s. 64 ir kt.

Iš totorių raštininkų daugiausia žinome apie jau aptartą maršalą, totorių raštininką Ibrahima Timirčiną, ir tai tik todėl, kad jis buvo gana aktyvus LDK bei Krymo diplomatinėse santykių narys. Vertėjų vardus taip pat sužinome iš diplomatinėse dokumentų ar jų antraščių Lietuvos Metrikoje. Tai Timirčino sūnūs Iljasas, Chidiras (o gal Timirčino broliai?), Redžipas Ibrahimovičius, Asmanas, Bairašas, Bokrašas, Čerkasas, Ivaška, Kulzimanas, Kulzimanas jaunesnysis, Alėjus ir Muchamedinas Kulzimanovičiai (sūnūs?), Legušas, Makarcas, Murtoza, Ramodanas, Milkumanas Ramodanovičius (sūnūs?) ir kt. Ne visi vertėjai buvo totorių kilmės asmenys. Rusų pasiuntiniai savo pranešimuose Ivanui III mini į Krymą atvykusius LDK vertėją armėną Berendėjų, žygūną armėną Soltaną⁴⁴¹.

LDK ir Krymo chanato diplomatiniai dokumentai buvo rašomi ne vien tik rusiškai ar totoriškai. Vienas LDK bičiulis Apyrek Manbe 1512 07 09 savo laiške Žygimantui Senajam patarė atsiųsti apsauginį raštą Mengli Gerajaus anūkui, turėjusiam atvykti į LDK įkaitu, du egzempliorius – rusišką ir itališką (*po vlosku*)⁴⁴². 1513 m. į Krymą buvo pasiųsti du sutarties rašto egzemplioriai: vienas rašytas rusiškai nuo LDK, kitas lotyniškai nuo Lenkijos⁴⁴³. 1514 07 28 LDK pasiuntiniui Grigorijui Hromykai atvežus rusiškai ir totoriškai rašytą sutarties raštą⁴⁴⁴. 1514 12 23 į Krymą buvo pasiųstas lotyniškai ar itališkai rašytas raštas (*список писанный по фряжски*), pagal kurį Mengli Gerajus turėjo duoti „musulmonišką“ sutarties raštą su auksiniu antspaudu Lenkijai⁴⁴⁵. M. Obolenskis paskelbė Mengli Gerajaus sutarties raštą Lenkijai, datuotą 1514 11 29⁴⁴⁶. Jis rašytas itališkai, jo

⁴⁴¹ *PHO*, t. 41, № 68, c. 333, 335.

⁴⁴² *LM*, kn. 7, l. 434.

⁴⁴³ Minimi: 1513 m. Žygimantas Mengli Gerajui, *LM*, kn. 7, l. 462.

⁴⁴⁴ Minimi: Mengli Gerajus Žygimantui, *LM*, kn. 7, l. 533. Sutarties tekstas, *LM*, kn. 7.

⁴⁴⁵ 1514 12 23 Žygimantas Mengli Gerajui, *LM*, kn. 7, l. 605.

⁴⁴⁶ *Сборник статей М. А. Оболенского*, Казань, 1850, c. 32–40.

rusiškojo vertimo nuorašas yra LM (kn. 7, l. 616–619). Raštą pasirašė chano išdininkas Augustinas de Garibaldis. Mengli Gerajaus dvare tarnavo ir daugiau italų bei ispanų, pvz., Vincencas de Zugulfi, Jonas Baptista di Nikolao⁴⁴⁷.

1521 m. vienas promaskvietiškos grupuotės vadovų Apakas, persimesdamas į LDK pusę, savo laišką Žygimantui užbaigė žodžiais: „O rašiau žydiškai, nes ir man nuo jūsų mylistos žydiškai rašyta“⁴⁴⁸. Diplomatinės korespondencijos rašymas žydiškai nebuvo naujiena – pvz., taip dar XV a. aštuntajame dešimtmetyje iš Krymo buvo rašoma Ivanui III⁴⁴⁹.

3.3. LDK PASIUNTINYBIŲ KNYGOS IR JŲ RAŠTININKAI

Prieš pradėdant vesti reguliarias pasiuntinybių knygas, XV a. devintojo dešimtmečio viduryje buvo sudarytas senųjų diplomatinių dokumentų rinkinys (daugiausia XV a. penktojo dešimtmečio) ir 1479–1486 m. pasiuntinybių tekstų rinkinys. Pirmosios LM knygos pradėtos reguliariai vesti 1486 m. birželio mėn., tarp jų ir pirmoji reguliari pasiuntinybių knyga. Ją sudaro 1486 m. birželio – lapkričio mėn. dokumentai⁴⁵⁰. Pastebėtina, kad Lenkijoje reguliari pasiuntinybių knyga pradėta vesti 1487 m.⁴⁵¹; 1487 m. dokumentais prasideda Rusų valstybės diplomatinių santykių su LDK pasiuntinybių knyga⁴⁵².

⁴⁴⁷ K. Pułaski, *Stosunki...* s. 178.

⁴⁴⁸ LM, kn. 7, l. 800.

⁴⁴⁹ РИО, т. 41, с. 8.

⁴⁵⁰ Н. Г. Бережков, *Литовская Метрика...* с. 96.

⁴⁵¹ I. Sulowska-Kurasiowa, *Księgi polskiej kancelarii koronnej w drugiej połowie XV wieku*, *Studia źródłoznawcze*, 11, 1961, s. 90.

⁴⁵² РИО, т. 35, с. 1.

N. Berežkovas, išnagrinėjęs LM knygas-kopijas, rekonstravo pirminę originalių knygų dokumentinę sudėtį. Tarp jų N. Berežkovas išskyrė (iki 1530 m.) 7 pasiuntinybių knygas bei du Aleksandro laikų pasiuntinybių sąsiuvinius.

Pirmoji reguliari pasiuntinybių knyga apima laikotarpį nuo 1486 06 01 iki 1486 11 02. Antroje pasiuntinybių knygoje įrašyti dokumentai nuo 1492 01 11 iki 1493 03. Jas skiriančio šešių metų laikotarpio pasiuntinybių knygų greičiausiai neįliko. Antrosios pasiuntinybių knygos pradžia sutampa su Kazimiero atvykimu į Vilnių – iš Lenkijos jis atvyko 1492 01 01⁴⁵³, o sausio 11 d. išsiunčiama pasiuntinybė į Pskovą, kurios tekstas yra pirmasis knygos dokumentas⁴⁵⁴.

Pirmąją pasiuntinybių knygą su antrosios pradžia jungia vienas bendras bruožas. Jose iki 1493 m. įrašyti tik LDK pasiuntinybių ir atsakymų užsienio pasiuntiniams tekstai, t.y. tik siunčiamų raštų nuorašai. Pirmasis įrašytas užsienio diplomatinis dokumentas yra Moldavijos vaivados Stepono pasiuntinybės tekstas, gautas Vilniuje 1493 02 08⁴⁵⁵. Toliau antroje ir kitose pasiuntinybių knygose, be LDK pasiuntinybių tekstų, įrašyti ir iš užsienio gautieji, taip pat LDK pasiuntinybių dokumentai: instrukcijos, įgaliojameji, pastočių raštai ir kt. Šiuo atžvilgiu iliustratyvus ir pasiuntinybių knygų antraščių suliginimas. Antrosios antraštės: „Тут вписываны поселства розные“, trečiosios: „А то поселства которых коли его милости великому князю откул приношены и отказы против им теж от его милости сланы и отказы откул приношены.“

Iš to galima padaryti išvadą, kad 1493 m. buvo patobulinta diplomatinių dokumentų raštvedybos praktika. Iki tol pasiuntinybių knygose buvo įrašomi tik LDK pasiuntinybių tekstai, kadangi originalai iškeldavavo į užsienį. Aktyvėjant LDK diplomati-

⁴⁵³ F. Papé, *Polska i Litwa*, 1, s. 403.

⁴⁵⁴ LM, kn. 5, l. 141.

⁴⁵⁵ LM, kn. 5, l. 151 ap.

niams santykiams su kitomis valstybėmis, aštrėjant konfrontacijai su Rusų valstybe, tapo būtina diplomatinis dokumentus kaupti vienoje vietoje užsienio politikos bei pasiuntinybių tarnybos reikalams. Šio atžvilgiu reikšmingas antrojoje pasiuntinybių knygoje esantis įrašas. Jis prasideda: „Так мають посельства писати веруших листов до князя Московского“, po jo įgaliojamojo rašto formulės pradžia, kurioje prie Ivano III titulo pridėta: „брату и тестю“⁴⁵⁶ (pirmą kartą panaudota ryšium su Aleksandro ir Ivano III dukters Elenos vedybomis 1494 06 11⁴⁵⁷). Pažymėtina, kad antrasis analogiškas įrašas padarytas 1500 m. ryšium su Ivano III naujojo titulo pripažinimu – pridėta „государь всея Руси“⁴⁵⁸.

Ši patobulinta praktika vėliau iš esmės nebesikeitė ir toliau apsiribojo tik savų bei užsienio pasiuntinybių tekstų įrašymu į pasiuntinybių knygas. Kiti pasiuntinybių dokumentai čia patekdavo gana retai (įgaliojamieji, pastočių raštai, instrukcijos, mandatai ir pan.). Pažymėtina, kad nuo XVI a. antrojo ketvirčio pasitaiko atvejų, kai perrašomi kai kurie senesnieji dokumentai – sutarčių tekstai. Tai turėjo palengvinti didžiųjų pasiuntinybių bei jų dokumentų parengimą.

Kas buvo pirmųjų pasiuntinybių knygų raštininkai?

Pirmosios pasiuntinybių knygos dokumentus 1486 m. parengė ir į knygą įrašė raštininkas Fedka. Tai matyti iš pirmojo dokumento antraštės „Поселства початок, что я Федько писал к великому князю Московскому з Вильни“⁴⁵⁹. Prie kitų dokumentų raštininkas nenurodytas, matyt, vengiant pasikartojimo. Antrosios pasiuntinybių knygos pradžioje taip pat raštininko Fedkos pavardė. Po pirmosios Aleksandro pasiuntinybės į užsienį įrašyta: „Prie raštininko prie Fedkos“⁴⁶⁰.

⁴⁵⁶ LM, kn. 5, l. 166.

⁴⁵⁷ РИО, т. 35, № 28, с. 146.

⁴⁵⁸ LM, kn. 5, l. 218.

⁴⁵⁹ РИБ, т. 27, стр. 443.

⁴⁶⁰ LM, kn. 5, l. 142 ap.

1486 ir 1488 m. raštininko Fedkos vestuose rejestruose yra duomenų, kad tuo pačiu metu piniginiai atlyginimai iš izdo buvo išduoti raštininkams Fedkai, Fedkai Aleškovičiui, Fedkai Belcevičiui, Fedkai Januškevičiui, Fedkai Torkovičiui, Fedkai Vladykai⁴⁶¹. Tas pats asmuo negalėjo įrašyti savęs du kartus skirtingai: su tėvavardžiu ir be jo. J. Volfo kataloge taip pat figūruoja raštininkas Fedka be tėvavardžio, tačiau, ir pirmąją, ir antrąją pasiuntinybių knygas vedė raštininkas Fedka.

Trečioji pasiuntinybių knyga prasideda 1494 birželio mėn. ir baigiasi 1503 m. dokumentais⁴⁶². Jos pradžioje nrašė raštininkas nenurodytas.

1495 11 30 į Maskvą išvyko raštininko Fedkos Grigorjevičiaus pasiuntinybė, atgal iš Maskvos išvyko 1496 03⁴⁶³. Jo kelionės laiku Didžiosios Ordos pasiuntinybės tekstą į trečiąją pasiuntinybių knygą 1495 12 22 įrašė raštininkas Ivanas Vladyka: 1496 m. sausio mėn. jis atsakė totorių pasiuntiniams Aleksandro vardu, o 1496 02 13 – rusų pasiuntiniui⁴⁶⁴. Visus tris kartus prie diplomatinių dokumentų pasiuntinybių knygoje nurodytas I. Vladykos vardas, tuo tarpu nei anksčiau, nei vėliau jo vardo prie diplomatinių dokumentų nerandame. Sugretinę šiuos faktus galime daryti išvadą, kad trečiosios pasiuntinybių knygos pradinės dalies autorius buvo Fedka Grigorjevičius.

F. Grigorjevičius vyko į Maskvą dar 1493 11 06 „prie didžiųjų pasiuntinių“, dalyvavo derybose, rašė Aleksandro rašta 1494 04 21 patvirtinant šią sutartį Vilniuje. 1495 11 30 F. Grigorjevičius vežė pirmuosius skundus dėl sutarties laužymo ir sienų pažeidimų, o 1500 03 05 jo įgaliojamajame rašte Ivanas III pirmą kartą tituluojamas „visos Rusios valdovu“⁴⁶⁵. Kaip

⁴⁶¹ РИБ, т. 27, стр. 196, 264.

⁴⁶² LM, kn. 5, l. 166–269 ap.

⁴⁶³ РИО, т. 35, № 42, с. 215, 219.

⁴⁶⁴ LM, kn. 5, l. 176 ap., 177; kn. 6, l. 68, 68 ap.

⁴⁶⁵ РИО, т. 35, с. 112, 142, 296.

matome, jo diplomatinė veikla gana kryptinga ir susijusi su ankstesniųjų diplomatinį dokumentų turiniu. Labai tikėtina, kad raštininkas Fedka ir F. Grigorjevičius tas pats asmuo, dokumentuose vadinęsis trumpai – „Fedka“. Rusų pasiuntinybių knygų raštininkai 1496 m. pradžioje, nepaisydami įgaliojajame rašte nurodyto Fedkos tėvavardžio, vadino jį tik „Fedka“⁴⁶⁶. Pranešdamas apie F. Grigorjevičiaus atvykimą į Maskvą 1500 m., Ivanas III rašte Mengli Gerajui vadino jį „raštininku Fedka Tolstij“⁴⁶⁷.

Raštininkas Fedka, be pasiuntinybių knygos, 1486 m. pradėjo ir davimų rejestrus⁴⁶⁸. 1496 05 13 vedė Trakuose pinigų gavimo ir išdavimo iš izdo rejestrą⁴⁶⁹. Tampa aišku, kodėl pasiuntinybių knygose atsirado įrašų apie išdavimus iš izdo į užsienį vykstantiems LDK pasiuntiniams. LDK archyvas, kartu ir diplomatinis, buvo saugomas izde⁴⁷⁰. Glaudus ryšys tarp kanceliarijos bei izdo raštvedybių paaiškina senųjų izdo knygų patekimą į kanceliarijos aktų knygas (Metrika); jos buvo saugomos kartu su kanceliarijos knygomis visą XVI a. ir kartu perrašytos⁴⁷¹.

Taigi F. Grigorjevičius būtų pirmasis raštininkas, specializavęsis diplomatinį dokumentų rašyme, vedęs pasiuntinybių knygas ir tapęs diplomatu. 1498–1500 m. jis Stakliškių, 1502 m. – Birštono vietininkas, tais pačiais metais ir mirė⁴⁷².

F. Grigorjevičius nuo pasiuntinybių knygų vedimo pasitraukė 1498 m. Jo darbą nuo 1498 07 27 tęsė raštininkas Ivanas Jackovičius Vladyka⁴⁷³, tačiau 1499 m. jis mirė⁴⁷⁴.

⁴⁶⁶ *Ten pat*, t. 35, c. 215.

⁴⁶⁷ *Ten pat*, t. 41, c. 316.

⁴⁶⁸ *РИБ*, т. 27, с. 182.

⁴⁶⁹ *LM*, kn. 6, l. 326.

⁴⁷⁰ С. Л. Пташицкий, *min. veik.*, c. 4.

⁴⁷¹ Н. Г. Бережков, *Литовская Метрика...* c. 28.

⁴⁷² А. В о п і е с к і, *min. veik.*, s. 54; J. Wolff, *min. veik.*

⁴⁷³ „То описки при Ивану Яковичу Владыке и Трапезе июля 27 нехита 1“, *LM*, kn. 5, l. 212.

⁴⁷⁴ J. Wolff, *min. veik.*, c. 256.

I. Vladyka raštininku buvo dar 1486 m., 1492 m. vyko į Maskvą pranešti apie Aleksandro sėdimą į sostą.

Toliau trečiojoje pasiuntinybių knygoje dar kartą rašyti raštininko Januškos 1499 05 14 Vilniuje, 1500 03 20 Gardine⁴⁷⁵. Kitokių žinių apie Januską neturime.

Paskutinis trečiosios pasiuntinybių knygos raštininkas buvo Jonas Sapiega, Semiono sūnus. Pirmasis minimas jo raštas – 1502 07 Naugarduke⁴⁷⁶. 1502 m. pabaigoje, ruošdamasis vykti su didžiąja pasiuntinybe į Maskvą, J. Sapiega padarė tokį įrašą: „Теж я Сопега маю сложити от короля посольство в кротце к великому князю, к великой княгине, к молодым князям“⁴⁷⁷. J. Sapiega trečiąją pasiuntinybių knygą baigė Krokuvoje⁴⁷⁸ 1503–1504 m. sandūroje (paskutiniai knygų dokumentai nedatuoti, ketvirtasis nuo pabaigos išsiųstas iš Krokuvos. Aleksandras Krokuvoje buvo tik 1503 m. gruodžio – 1504 m. sausio mėn.)⁴⁷⁹.

Raštininkai Fedka, I. Vladyka, Januska iš esmės buvo techniniai raštininkai – vykdytojai, gerai išmanę savo darbą. Jie, be abejo, dirbo ir prie kitų rūšių dokumentų, skirtų valstybės vidaus poreikiams, tačiau čia dubliavo kitus raštininkus. Tad darbas su diplomatiniais dokumentais buvo koncentruojamas vieno raštininko rankose nuo pat reguliariųjų Pasiuntinybių knygų vedimo pradžios. Šių dokumentų rengimas reikalavo ne tik formaliųjų atributų (pvz., titulų vartojimo tvarkos, kreipimosi formulės ir pan.) išmanymo, bet ir turinio dėstymo, frazių formulavimo, kalbos stilistikos. Pagaliau diplomatinis dokumentas galėjo rengti tik asmuo, gerai išmanantis tarptautinių santykių

⁴⁷⁵ *LM*, kn. 5, l. 214, ap. 218.

⁴⁷⁶ „При писару Иванку Сопежичу яришки принесенные к Новогородку...“, *LM*, kn. 5, l. 247.

⁴⁷⁷ *LM*, kn. 5, l. 262.

⁴⁷⁸ *LM*, kn. 5, l. 296 ap.

⁴⁷⁹ Н. Г. Бережков, *Итнерарий...* c. 190.

raida, turėjo mokėti naudotis archyviniais dokumentais. Taigi darbas su diplomatiniais dokumentais suteikė galimybę gilinti specializaciją, formuoti ribotą raštininkų ir djakų kontingentą, o kartu ir atskirą kanceliarijos padalinį. Tai pasireiškė XV a. pabaigoje.

M. Liubavskio nuomone, dokumentai į atskiras LM knygas pagal jų pobūdį pradėti rūšiuoti tik Žygimanto Senojo valdymo pabaigoje. Tai susiję su daliniu raštininkų darbo pasidalinimu bei jų specializacija⁴⁸⁰. Tačiau, kaip matėme, tai reikia nukelti į XV a. devintąjį dešimtmetį, kuomet buvo pradėtos vesti reguliarios LM knygos, tarp jų ir pasiuntinybių. Kaip prielaidą tai pastebėjo dar S. Ptašickis⁴⁸¹.

Toliau N. Berežkovo sąrašė (Nr. 28 A) yra pirmasis Aleksandro laikų pasiuntinybių sąsiuvinis. Jame keturi 1498–1499 m. dokumentai⁴⁸². Apie jo raštininką jokių duomenų neturime.

Ketvirtoji pasiuntinybių knyga (N. Berežkovo sąrašė Nr. 27) apima du laikotarpius, 1494–1499 m. ir 1503–1504 m.⁴⁸³ Pirmojo periodo dokumentai kartoja trečiosios pasiuntinybių knygos dokumentus, tačiau jų yra kur kas mažiau – 35 iš 83. Ši knygų dubliavimąsi N. Berežkovas aiškina tuo, kad kopijuotojas galbūt pastebėjo, jog kur kas daugiau šio laikotarpio dokumentų yra kitoje originalioje knygoje, ir nutraukė darbą⁴⁸⁴. Apie ketvirtosios pasiuntinybių knygos raštininkus jokių duomenų neturime.

Toliau chronologiškai antrasis Aleksandro laikų pasiuntinybių sąsiuvinis, apimantis 1505 12 ar 1506 01 – 1506 05 02 laikotarpį (N. Berežkovo sąrašė – Nr. 28 B)⁴⁸⁵. Sąsiuvinyje yra tik keturių pasiuntinybių tekstai, Gardine jį pradėjo raštininkas Bo-

⁴⁸⁰ М. К. Любавский, *Сейм...* с. 388.

⁴⁸¹ С. Л. Пташицкий, *мин. veik.*, с. 25.

⁴⁸² LM, kn. 5, l. 335–336.

⁴⁸³ LM, kn. 6, l. 65–82 ap; 82 ap. – 90.

⁴⁸⁴ Н. Г. Бережков, *Литовская Метрика...* с. 44.

⁴⁸⁵ LM, kn. 6, l. 33 ap. – 35.

gušas Bohovitinovičius, užbaigė sąsiuvinį Vilniuje. (J. Sapiega tuo metu dalyvavo LDK pasiuntinybėje, kuri atvyko į Maskvą 1506 02 15)⁴⁸⁶.

Iš Žygimanto Senojo valdymo pradžios turime tris pasiuntinybių knygas. Pagal mūsų numeraciją – penktąją 1506–1507 metų⁴⁸⁷, šeštąją 1506–1509 m.⁴⁸⁸ ir septintąją 1506–1530 m.⁴⁸⁹ (N. Berežkovo sąrašė atitinkamai Nr. 29, 30, 31). Penktosios ir šeštosios knygų dokumentai dubliuojasi septintoje knygoje, pradinėje dalyje.

Penktoje knygoje yra įrašai: „Король его милость Жигимонт послал... к Махмет Гирею солтану и пану Якубу Иващенко и дал тому слуге я, Сопега 8 коп грошей слуге Капустину Токтамышу а царевичу...“, toliau seka vėlesnis lenkiškas perrašinėtojo prierašas „*Tu niedopisano „Instigator“*“⁴⁹⁰. Šį įrašą su tęsiniu randame šeštoje pasiuntinybių knygoje, jis datuotas 1507 08 12⁴⁹¹.

Septintoji pasiuntinybių knyga pradėta 1506 m. Gardine ir baigiasi 1530 m. dokumentais. 413 lape yra įrašas: „Справа Богушом Боговитиновичом маршалком и писарем как воевода Витебский пан Иван [Семёнович Сопега – Э. В.] ездил от короля его милости до великого князства Литовского. В Кракове месяца августа 19 ден индикт 15 [1512 08 19]“. Kitas įrašas, liečiantis knygos raštininką, analogiškas: „Справа Богуша маршалка и писаря государя короля его милости у Вильни ездил пан воевода Подляшский маршалок и секретар пан Иван [Семёнович] Сопега до Лифтин в посольстве“.

⁴⁸⁶ ПСРЛ, т. 6, с. 54.

⁴⁸⁷ Šios knygos dabartinėje Lietuvos Metikos sudėtyje nebėra. Ji skelbta *Сборник кн. Оболенского*, № 1, с. 5–105.

⁴⁸⁸ LM, kn. 8, l. 64–90 ap.

⁴⁸⁹ LM, kn. 7, l. 1–1042.

⁴⁹⁰ К. М. Оболенский, *Сборник...* с. 78–79.

⁴⁹¹ LM, kn. 8, l. 48.

от короля его милости. Марта 2 ден индикт 2 [1514 03 02]⁴⁹². Trečiasis įrašas datuotas 1516 06 18 Vilniuje: „Справа пана Богдана Боговитиновича у Вильни. Тот лист послан...“⁴⁹³. Šie įrašai rodo, kad pirmasis septintos pasiuntinybių knygos raštininkas buvo J. Sapiega, vėliau jos vedimą perėmė B. Bohovitinovičius.

J. Sapiegos diplomatinę veiklą apžvelgėme anksčiau. J. Sapiega raštininku buvo dar 1486 m., tačiau kitus urėdus pradėjo gauti tik paskutiniaisiais XV a. metais. 1504 m. atsisakė raštininko pareigų ir tapo sekretoriumi, o 1506–1517 m. buvo vyriausiasis sekretorius. Šios pareigos Lenkijoje buvo pirmasis ne senatorių urėdas, o jį turįs asmuo – pagrindinis pretendentas į kanclerio ar pakanclerio urėdą. Šis urėdas LDK nepriėjo, ir jį turėjo tik J. Sapiega⁴⁹⁴.

Su J. Sapiegos ir B. Bohovitinovičiaus vardu sietinas tam tikras poslinkis pasiuntinybių tarnybos kanceliarijoje. Dabar darbas su diplomatiniais dokumentais ir pasiuntinybių knygomis sudarė jiems sąlygas aktyviai įsitraukti į diplomatinę, o kartu ir į Ponų tarybos veiklą. Didžiajam kunigaikščiui būnant Lenkijoje, kancleris prie jo nuolat nebūdavo, o prie valdovo esantis raštininkas, tuo labiau diplomatinių dokumentų, galėjo laisvai prieiti prie valdovo ir turėjo tam tikrą įtaką reikalams, priklausančioms kanceliarijos veiklos sričiai. Kaip teisingai pastebėjo J. Bardachas, raštininko urėdas buvo tramplynas į aukštesnius urėdus⁴⁹⁵. J. Sapiega, B. Bohovitinovičius iš kuklių raštininkų tapo valstybės vyrais, užėmė nemažai urėdų. Nuo pasiuntinybių knygų vedimo pasitraukė, tačiau toliau aktyviai dalyvavo diplomatinėje veikloje. B. Bohovitinovičiui uzurpavus šią veiklos sferą, jį pakeitęs pasiuntinybių knygos raštininkas Michailas Kopotas taip ir neiškilo, o Jonas Hornostajus „prasimušė“

⁴⁹² LM, kn. 7, l. 507.

⁴⁹³ LM, kn. 7, l. 653.

⁴⁹⁴ J. Wolff, *min. veik.*, p. 313, 262–263.

⁴⁹⁵ J. Bardach, *min. veik.*, p. 362.

tik po B. Bohovitinovičiaus mirties 1530 m. Kaip tik apie tokius išsitarnavusius didžiūnus rašė Mykolas Lietuvis: „Lietuvų je vienas žmogus turi dešimt tarnybų, o kiti šalinami nuo valdymo“⁴⁹⁶.

1518 06 05 B. Bohovitinovičius išvyko su Lenkijos pasiuntiniais pas imperatorių⁴⁹⁷. Pasiuntinybių knygos vedimą perėmė raštininkas Michailas Vasiljevičius Kopotas⁴⁹⁸. 1520 m. didžiosios pasiuntinybės į Maskvą įgaliojamojo rašto, patekusio į Rusų valstybės archyvą, antrojoje pusėje įrašyta: „Kopotas Vasiljevičius Terpigoreva, raštininkas“⁴⁹⁹. Tos pačios pasiuntinybės instrukcija ir „mandatas“ yra tarp M. Kopoto rašytų dokumentų davimų knygoje – tai vienintelis tokio pobūdžio dokumentas šioje knygoje⁵⁰⁰.

Nuo 1524 12 01 iki 1525 06 Krokuvoje M. Kopotą pavadavo raštininkas Jonas Hornostajus⁵⁰¹. 1525 08 24 į Krokuvą grįžęs M. Kopotas tęsė darbą ir apie tai padarė įrašą: „Ты справы почался за пана Коптя Васильевича, маршалка и писаря государственного, державца Перевалского приехавши до Кракова. Август 24, индикт 13“⁵⁰². 1526 03 27 M. Kopotas Marienburge parašė pasiuntinybės į Maskvą tekstą ir pasiuntė jį Vilniaus vaivada, kad šis pasiųstų raštą į Maskvą su savo nuožiūra parinktu žygūnu⁵⁰³. M. Kopoto, kaip pasiuntinybių knygos raštininko, kompetenciją iliustruoja ši antraštė LM 14 knygoje: „О езджене послов и гонцов до Москвы старую дорою на Борисов и на Друческ а не Могилев. 1528 июнь 15 индикта“

⁴⁹⁶ Mykolas Lietuvis, *min. veik.*, p. 51.

⁴⁹⁷ Polska służba dyplomatyczna, p. 51, 53.

⁴⁹⁸ Справа писаря Коптева почалася у Кракове по лето 1518 августа 2 индикт 6, LM, kn. 7, l. 724.

⁴⁹⁹ РИО, т. 35, с. 576.

⁵⁰⁰ LM, kn. 10, l. 66–68.

⁵⁰¹ LM, kn. 7, l. 937, 953.

⁵⁰² LM, kn. 7, l. 958.

⁵⁰³ Pasiuntinybės teksto antraštė, LM, kn. 7, l. 967.

1. *Kopot*⁵⁰⁴. M. Kopotas raštininku buvo nuo 1506 m.: 1529 m. jis raštininkas, maršalas, Medininkų, Pervalkos, Darsuniškio laikytojas. A. Bonieckis nurodo, kad M. Kopotas mirė 1529 m. J. Volfas – 1531 m.⁵⁰⁵

Septintąją pasiuntinybių knygą užbaigė raštininkas Jonas Hornostajus. 1528 10 09 „per jį“ pasiųstas raštas Čerkasų ir Kanevo seniūnui Eustachijui Daškovičiui; 1529 02 atsako rusų pasiuntiniui, vadinosi „valdovo raštininku“⁵⁰⁶. Pažymėtina, kad iki pat knygos pabaigos, kurios dokumentai datuoti 1530 01, beveik prie visų diplomatinėjų dokumentų yra prierašai: „*Справа писаря Ивана Горностая*“. Veikiausiai šiuo trumpu laikotarpiu (po M. Kopoto mirties) klausimas dėl J. Hornostajaus, kaip pasiuntinybių knygos raštininko, taip ir nebuvo galutinai išspręstas.

J. Hornostajus turėjo diplomatinės veiklos praktiką: 1517 m. vyko į Krymą, 1522 m. buvo didžiosios pasiuntinybės į Maskvą sudėtyje ir rašė paliaubų sutartį, 1526 ir 1529 m. dalyvavo derybose su rusų pasiuntiniais⁵⁰⁷. J. Hornostajus 1530 m. tapo maršalu, 1531 m. – žemės išdininku, po to daugybės vietovių laikytoju, 1542 m. – dvaro maršalu, 1551 – Naugarduko vaivada, mirė 1558 m.⁵⁰⁸

Kaip minėta, septintoji pasiuntinybių knyga baigiasi 1530 m.

XVI a. 30-ųjų metų vientisos pasiuntinybių knygos neturime. Šio laikotarpio dokumentai kartu su kitokio pobūdžio dokumentais yra LM Užrašymų 15 knygoje, taip pat Užrašymų 7 knygoje, 1080–1089 lapuose.

LM Užrašymų 15 knygos antraštė tokia: „*Метрика короля его милости Жигимонта Старшого справ судовых, уфали земские, поселства розные и некоторые данные от року*

⁵⁰⁴ Įrašo antraštė, LM, kn. 14, l. 370.

⁵⁰⁵ A. B o n i e c k i, *min. veik.*, s. 139; J. Wolff, *min. veik.*, s. 259.

⁵⁰⁶ Tekstų antraštės, LM, kn. 7, l. 993, 999.

⁵⁰⁷ LM, kn. 7, l. 993, 999; PHO, t. 35, c. 635, 776, 808.

⁵⁰⁸ A. B o n i e c k i, *min. veik.*, s. 86.

1528 аж до року 1534. Даты не порядке писаны“⁵⁰⁹. Kadangi šioje knygoje yra ir 1535–1538 diplomatiniai dokumentai, iš karto aišku, kad knygos antraštė nebuvo sudaryta perrašant knygą 1597 m.

Išanalizavus LM Užrašymų 15 knygos-kopijos dokumentus ir sugrupavus juos pagal jų pobūdį bei chronologiją, matome, kad ją sudaro:

Pirmoji teismų sprendimų dokumentų grupė. Rašyta Vilniuje 1528 06 10 – 1529 10 31, chronologija išlaikyta (lapai 36 ap. – 109).

Antroji grupė. Rašyta Krokuvoje 1531 06 03 – 1533 03 07, chronologija išlaikyta (lapai 113 ap. – 138). Čia lapuose 117 ap. – 119 įrašytas Olechna Bokiejaus iš Maskvos atvežtas atsakymas į jo pasiuntinybę, datuotas 1531 m. gegužės mėn.⁵¹⁰

Trečioji grupė. Rašyta Krokuvoje 1533 05 15 – 1533 06 08, chronologija išlaikyta (lapai 146 ap. – 152).

Ketvirtoji grupė. Rašyta Kaune 1533 09 – Vilniuje 1533 12 03, chronologija išlaikyta (lapai 141 ap. – 143).

Sulyginę lapus matome, kad ketvirtoji grupė knygoje sukeista vietomis su trečiąja.

Tarp visų grupių yra įrašyta po keletą chronologiškai anks-
tesnių – net keletos dešimtmečių dokumentų. Tačiau daugumas įrašymas pagal jų turinį logiškai patiksinamas.

Lapuose 154–175 susimaišę teismų sprendimų ir diplomatiniai dokumentai. Tad penktoji teismų sprendimų dokumentų grupė yra lapuose – (161 ap. – 161) – (162 ap. – 163) – (165 ap. – 169) – (174 ap. – 175). Čia tik du dokumentai datuoti – abu Vilniuje 1533 11 18.

Lapuose (160 ap. – 161) – (164–165) – (176) – (173–174) yra chronologiškai kompaktiška 1532 m. diplomatinė dokumentų grupė. Tai du Žygimanto Senojo raštai Ponų tarybai dėl pa-

⁵⁰⁹ LM, kn. 15, l. 22.

⁵¹⁰ PHO, t. 35, № 109, c. 839.

siuntinybių į Krymą, 4 pasiuntinybių į Krymą dokumentai, Vasilijaus III apsauginis raštas LDK pasiuntiniams, 1532 04 10 paliaubų su Rusų valstybe sutartis ir 1532 m.⁵¹¹ Turkijos sultono pasiuntinybės tekstas.

Taigi galime padaryti kai kurias išvadas. LM Užrašymų 15 knyga-kopiją sudaro keletos originalių knygų dokumentai. Iš pradžių susimaišę Teismų, Pasiuntinybių ir Arendų (1529–1531 m., ji yra lapuose (198 ap. – 203) dokumentai. Iš viso ji apima 1529–1534 m. laikotarpį. Knygos antraštė buvo sudaryta jau po dokumentų susimaišymo – apie tai liudija išvardytos dokumentų rūšys, sumaišyta chronologinė seka ir pagaliau „1534 m.“ data antraštėje. Po to į šią knygą įsimašė dar 1535–1538 m. diplomatiniai dokumentai, tačiau antraštė, perrašant knygą 1597 m., nebuvo pakeista.

Įrodę, kad 30-ųjų metų diplomatiniai dokumentai yra įsimašę į kito pobūdžio knygas, pabandysime atkurti pasiuntinybių knygą.

Mūsų nuomone⁵¹², minėtoji Užrašymų 15 knygos 1531 m. pabaigos – 1532 m. diplomatinė dokumentų grupė yra septintosios pasiuntinybių knygos (Užrašymų 7 knyga) pabaiga. Paskutinis jos dokumentas – atsakymas Krymo pasiuntiniui, datuotas 1532 12 15 – atitrūkęs nuo minėtos grupės Užrašymų 15 knygoje net per 51 lapą ir yra lape 226 ap.

Aštuntosios pasiuntinybių knygos antraštę randame Užrašymų 7 knygoje 1080 lape: „Под лета божьего рождения 1533 года месяца июля 10 день идиикт 7 у четверг на день святых мучениц четыре десять и пять и же в Николин от

того часу о приехании государском почалися справовати отправления послом и голицом которых и чужих земли при-
ходили к его милости через полскарбего земского маршатка и писаря государского старосты слонимского и местни-
ковского державицы дорсунинского и зельвельского пана Ива-
на Горностая. Tačiau po naujos pasiuntinybių knygos seka tik Moldavijos vaivados pasiuntinybės tekstas bei atsakymas į jį, t.y. 1533 07 27 Jono Bohovitinovičiaus pasiuntinybės į Maskvą do-
kumentai (iki 1089 lapo).

Toliau chronologiškai, tačiau su pusantrų metų tarpu, diplomatiniai dokumentai yra LM Užrašymų 15 knygoje. Analogiškų pavyzdžių, kai vienos originalios knygos pradžia ar pabaiga patenka į kitą knygą-kopiją, o šias dalis jungiantieji dokumentai dingę, N. Berežkovas yra pateikęs keletą.

Taigi J. Hornostajaus užvestos 1533 07 10 aštuntosios pasiuntinybių knygos tęsinys yra po antrašte: „Кды будучи королю и великому князю Жиктимонту в панстве его милос-
ти отчизном великом князстве Литовском отправовал его милость посла своего великого пана Василия Тишкевича до орды Перекопского с тым посельством которое ниже описано. А то было справовано под лето 1535 месяца апреля 15 идиикт 8.“⁵¹³ Po šio įrašo seka truputį ankstesnis dokumen-
tas – 1535 01 10 pasiuntinybės į Krymą tekstas, turiniu glaudžiai susijęs su V. Tiškevičiaus pasiuntinybe – antruoju dokumen-
tu. Paskutinis šios grupės dokumentas datuotas 1535 06 15.

Nuo 1536 10 15 aštuntąją pasiuntinybių knygą vedė raštinin-
kas Michailas Vasiljevičius Sviniuska: „Справа пана Михала пи-
сара. Государь король его милости ввещавачи з великого князства Литовского до коруны Польское опустил з Вилини посла великого князя Московского князя Ивана Васильевича Тимофея Костентиновича Хлуднева лета 1536 октября 15 ден

⁵¹¹ Datuota pagal: L. K o l a n k o w s k i, *Zygmunt August*, s. 122.

⁵¹² Galutiniam atsakymui reikalinga kompleksinė visų knygų-kopijų analizė. Bet tai yra atskiro tyrinėjimo uždavinys. Galimas daiktas, kad diplomatinė dokumentų grupė yra tik atskiri sąsiuviniai – skyriuje apie LDK pasiuntinius užsienyje nurodėme LDK diplomatinėjų santykių su Rusų valstybe bei Krymo chanatu aktyvumo smukimą ir net pertrūkius 4-ajame dešimtmetyje.

⁵¹³ LM, kn. 15, l. 205.

МЕТРИК 10.⁵¹⁴ Aštuntoji pasiuntinybių knyga baigiasi 1538 02 14 dokumentu⁵¹⁵.

Reikia manyti, kad Lietuvos Metrikos knygų vedimo tvarka bei jų būklė XVI a. 30-ųjų metų antrojoje pusėje pareikalavo vyriausybinių įsikišimų. 1538 m. Petrko vo seimo nutarime pabrėžta, kad knygos turi būti rašomos ypač kruopščiai ir tvarkingai saugomos. Todėl jos buvo perduotos kanclerio ir pakanclerio žiniai⁵¹⁶.

1538 m. rugsėjo mėn. raštininkas Michailas Vasiljevičius Krokuvoje pradėjo devintąją pasiuntinybių knygą⁵¹⁷, kuri apima laikotarpį iki 1542 11 30. Bet kartu Michailas Vasiljevičius paraleliai pradeda dar vieną – dešimtąją pasiuntinybių knygą. Ji apima laikotarpį nuo 1538 11 01 iki 1539 06 02 ir yra Užrašų 7 knygoje⁵¹⁸. Dešimtosios pasiuntinybių knygos dokumentai – tik trys, iš esmės tai pasiuntinybių sąsiuvinis. Jo pirmasis dokumentas yra devintojoje pasiuntinybių knygoje. Kad diplomatiniais dokumentais šiuo laikotarpiu rūpinosi Michailas Vasiljevičius, liudija tai, kad 1545 m., nustatant sienas su Rusija, iš velionio Michailo Vasiljevičiaus rejestrų buvo išimti su šiuo klausimu susiję ankstesnieji dokumentai⁵¹⁹.

Raštininkas Michailas Vasiljevičius – tai tas pats M. V. Sviņiuska, antrajame XVI a. dešimtmetyje dažnai siųstas į Krymą (žr. atitinkamą skyrių). Po dešimties metų pertraukos nuo 1531 iki 1543 m. vėl užėmė raštininko pareigas. 1531–1536 m. jis Medininkų, 1534–1538 Stakliškių, 1538 Karmėlavos, 1540 Upytės laikytojas⁵²⁰.

Vienioliktoji (ji be pradžios) pasiuntinybių knyga apima 1545 09–1548 m. laikotarpį; dvyliktoji – 1551–1571 m. laikotarpį⁵²¹.

Dvyliktoje pasiuntinybių knygoje yra įrašas: „Тая справа : Орды через послов и гонцов царовых до господара его милости постана мела быти наперед уписана по е отиравы, што у Кнѣзине гонцов отпращовано, але коли послы пришли до Кракова, я на тот час был на службе господарской на Москве, а для того поменялося у кнѣгах при отправе посла царского тая справа через посла короля его милости с послом царевым, уписана с одного“⁵²². Peržiūrėjus pagal šį įrašą pasiuntinybių tekstus, matyti, kad asmuo, padaręs šį įrašą, išvyko į Maskvą, prieš tai į knygą įrašęs Jurgio Tiškevičiaus pasiuntinybės į Krymą tekstą, datuotą 1552 09 07⁵²³. Po sumaišytų diplomatinių santykių su Krymu dokumentų seka didžiojo pasiuntinio į Krymą Skumino Tiškevičiaus pasiuntinybės tekstas, datuotas 1554 01 30 Knyšine⁵²⁴.

Per laikotarpį nuo 1552 09 08 iki 1554 01 30 į Maskvą vyko trys pasiuntinybės. Jonas Haika išvyko 1552 10 22 (rašto data) nuo Ponų tarybos pas bajorus, iš Maskvos išvyko 1552 12 23⁵²⁵. J. Tiškevičius negalėjo iš Krymo grįžti anksčiau nei J. Haika – tokiu atveju ir Krymo pasiuntinių, atvykusių su grįžtančiu J. Tiškevičiumi, pasiuntinybės tekstai⁵²⁶ būtų chronologiškai tvarkingai įrašyti. 1553 04 21 iš Krokuvos išvyko Andriejus Stanislovovas. Jis pranešė apie didžiųjų pasiuntinių išsiuntimą į Maskvą – jis negali būti pasiuntinybių knygų raštininkas. Didžiosios pasiuntinybės įgaliojamasis raštas datuotas 1553 04 28 Krokuvoje. Ji

⁵¹⁴ LM, kn. 15, l. 188.

⁵¹⁵ LM, kn. 15, l. 182 ap.

⁵¹⁶ С. Л. Пташицкий, *min. veik.*, c. 7; *Volumina Legum*, 1, 526.

⁵¹⁷ Ji yra antrojoje *Viešųjų reikalų knygoje*, skelbta: РИБ, т. 30, стб. 1–88.

⁵¹⁸ LM, kn. 7, l. 1220–1231.

⁵¹⁹ Книга посольская... 1, с. 17.

⁵²⁰ А. Вонпески, *min. veik.*, s. 339.

⁵²¹ Книга посольская... 1, с. 1–320.

⁵²² Книга посольская... 1, № 49, с. 81.

⁵²³ Книга посольская... 1, № 41, с. 70.

⁵²⁴ Книга посольская... 1, № 53, с. 87.

⁵²⁵ РИО, т. 59, № 24, с. 362–369.

⁵²⁶ Книга посольская... 1, № 50–52, с. 81–86.

⁵²⁷ РИО, т. 59, № 26, с. 378–381.

į Maskvą atvyko 1553 08 22, išvyko – 1553 09 14⁵²⁸. Pasiuntinybės nariai buvo: Polocko vaivada Stanislovas Davaina; maršalas ir raštininkas, Medininkų laikytojas Eustachijus Valavičius; djakas, Kremencio seniūnas, Petras Semaška. Pastarasis vadovavo paliaubų rašto rašymui, kurį rašė jo padjakis Ivaška Astaševas⁵²⁹.

Kaip matyti iš pateikto įrašo, jį padarė asmuo, tiesiogiai susijęs su dvyliktoja pasiuntinybių knyga. Tai galėjo būti P. Semaška (gal kartais ir jo padjakis I. Astaševas). Pažymėtina, kad šios pasiuntinybės dokumentų dvyliktojoje pasiuntinybių knygoje nėra.

Taigi nuo XVI a. penktojo dešimtmečio pasiuntinybių knygų vedime pasireiškia dar siauresnė specializacija. Jas vedantis asmuo užima žemesnę nei anksčiau tarnybines padėtį.

Toks pasiuntinybių knygų raštininkų socialinės bei tarnybinės padėties kitimas žemėjimo linkme pastebimas ir apžvelgiant didžiųjų pasiuntinybių į Rusų valstybę raštininkus.

1494 m. raštininkas F. Grigorjevičius į pasiuntinybės sudėtį neįėjo, o buvo „prie pasiuntinių“ kaip LDK – Rusų valstybės santykių ir diplomatinį dokumentų specialistas. Sudarant 1494 m. sutartį Maskvoje, jis skaitė LDK sutarties raštą, rašė naująjį, patvirtintą Vilniuje 1494 04 21. J. Sapiega, Semiono sūnus, 1503 m. buvo trečias pasiuntinys, rašė paliaubų sutarties raštą⁵³⁰. 1508 m. taikos sutarties raštą rašė ketvirtasis pasiuntinybės narys raštininkas Jonas Sapiega, Bagdono sūnus, savo ranka⁵³¹. (J. Sapiega, Semiono sūnus, buvo jau antrasis šios pasiuntinybės raštininkas).

Toliau raštininkų pozicijos didžiosiose pasiuntinybėse tvirtėjo. Tai susiję su B. Bohovitinovičius vardu. Be raštininko pareigų,

jis turėjo ir kitų urėdų, buvo pilnateisis 1517, 1520, 1522, 1526 m. didžiųjų pasiuntinybių narys, aktyviai dalyvavo derybose ir rašė sutarčių raštus⁵³².

Nors nuo ketvirtojo dešimtmečio pradžios didžiųjų pasiuntinybių raštininkais skiriami žemesnės tarnybinės bei socialinės padėties asmenys, sutarčių raštų techniniai vykdytojai dabar jau djakai. 1529 m. pasiuntinybės raštininkas buvo djakas A. Mackevičius; 1571 m. – sekretorius, Žiežmarių laikytojas Povilas Naruševičius; 1536 m. – sekretorius V. Mikalionis, sutarties raštą rašė padjakis Ugrimas; 1542 m. pasiuntinybės raštininkas – Vilniaus pavieto dvarų raštininkas, Ožos ir Perlamo laikytojas Mikalojus Andriuškevičius, raštą rašė padjakis Eustachijus Martoševas⁵³³. 1549 m. pasiuntinybės raštininkas djakas Glebas Jesmanas atsisakė paliaubų sutarties rašte įrašyti Ivano IV titulą „caras“ ir paaiškino: „pasiuntiniai – ponai dideli, jiems už tai nieko nebus, o mane, jei šį žodį įrašysiu, stipriai nubaus, negaliu aš šio žodžio įrašyti“. Patį sutarties raštą rašė padjakis Stanislovas Pavlovas⁵³⁴. 1553 m. raštą rašė raštininko P. Semaškos padjakis Ivaška Astaševas⁵³⁵ ir t. t. Raštininkai tik pasirašydavo po parengtu tekstu. Tai buvo pirmasis ir būtinas rašto patvirtinimo elementas, jis reiškė sutarties teksto parengimą oficialiai patvirtinti.

Taigi aktyvėjant LDK diplomatiniams santykiams su kaimyninėmis valstybėmis, jiems tampant reguliariais, pasiuntinybių tarnybos reikalams 1486 m. pradėtos vesti reguliarios pasiuntinybių knygos. Iš pradžių jose buvo kaupiami tik į užsienį išsiunčiamų diplomatinį dokumentų nuorašai, tačiau, neilgai trukus, nuo 1493 m. pradėta įrašinėti ir gaunamuosius dokumentus. XV a. pabaigoje susiklostę pasiuntinybių knygų vedimo principai

⁵²⁸ РИО, т. 59, № 27, с. 385, 387, 407.

⁵²⁹ РИО, т. 59, № 27, с. 405.

⁵³⁰ РИО, т. 35, с. 124, 142, 396–397.

⁵³¹ Опись 1614 г., с. 65.

⁵³² РИО, т. 35, с. 587–729.

⁵³³ РИО, т. 59, с. 105, 106.

⁵³⁴ РИО, т. 59, с. 287, 301.

⁵³⁵ РИО, т. 59, с. 405.

vėliau iš esmės nekito. XVI a. penktojo-septintojo dešimtmečių pasiuntinybių knygos buvo vedamos nuosekliau, jose palyginti daugiau papildomų įrašų apie pasiuntinybių išsiuntimo ir sutikimo aplinkybes.

Pasiuntinybių knygoms vesti vadovavo vienas raštininkas. Taip pasiuntinybių tarnybos žemiausioje grandyje pasireiškė specializacija. XV a. pabaigoje – XVI a. pradžioje skirtumas tarp raštininkų, vadovavusių pasiuntinybių knygų vedimui bei diplomatinių dokumentų rengimui, ir techninių vykdytojų buvo nedidelis. Iš šių raštininkų, gerai žinančių diplomatinę archyvą, ugdomi santykių su Rusų valstybe specialistai, jie įtraukiami į aktyvią diplomatinę veiklą.

Nuo XVI a. pradžios raštininkai – nuolatiniai didžiųjų pasiuntinybių nariai. Palengva jie užima tvirtas pozicijas tarp kitų pasiuntinių, jų diplomatinę veiklą vis daugiau lemia nauji užimami urėdai. Tarp jų ir raštininkų, tiesiogiai susijusių su pasiuntinybių knygų vedimu bei diplomatinių dokumentų rengimu, XVI a. viduryje jau buvo žymus socialinės ir tarnybinės padėties skirtumas.

3.4. LDK PASIUNTINYBIŲ KNYGŲ VEDIMO VIETA

M. Liubavskis šiuo klausimu pateikė tokią schemą. Kanceliarijoje, kanclerio prižiūrimi, raštininkai rengdavo diplomatinius dokumentus. Kadangi pasiuntinybių tekstus pasirašydavo valdovas, tai jis, būdamas Lenkijoje, siųsdavo kancleriui tuščią blanką su savo parašu („mamramą“)⁵³⁶. Iš to seka, kad diplomatinis dokumentas rengę raštininkai visuomet būdavo Vilniuje, čia dokumentus perrašydavo į pasiuntinybių knygas. Šis teiginys tapo istoriografinė tradicija.

⁵³⁶ М. К. Любавский, *Сейм...* с. 386.

Tačiau nors ir surinkę negausius duomenis šiuo klausimu, su M. Liubavskio schema besąlygiškai sutikti negalime.

1511 12 14 Žygimantas Senasis laiške Ponų tarybai siūlo parengti pasiuntinybės tekstą apie pasienio konfliktus su Rusų valstybe „а печат великая горова там у пана воеводы Виленского“ ir pasiųsti į Maskvą dvarionį Bagdona Daugirdą⁵³⁷. Rusų pasiuntinybių knygoje nurodyta, kad B. Daugirdas nuo Žygimanto Senojo su skundais dėl sienų pažeidinėjimo atvyko 7020 (1512) metais⁵³⁸. Pažymėtina, kad šio teksto pasiuntinybių knygose nėra.

Grįšime prie jau minėtų 1520 m. didžiosios pasiuntinybės į Maskvą dokumentų. Įgaliojamąjį raštą M. Kopotas rašė Torūnėje ir pats pasirašė antroje pusėje⁵³⁹, o prie rašto prikabinęs LDK antspaudas⁵⁴⁰. Torūnėje rašytos ir instrukcijos pasiuntiniams. Jų pabaigoje nurodyta, kas iš Ponų tarybos dalyvavo ją ruošiant⁵⁴¹.

1520 m. Žygimantas Senasis laiške Ponų tarybai liepia kuo greičiausiai siųsti žygūną į Maskvą „Справивши лист с того выпису, который до вашей милости послати“. Jei nebūtų visos tarybos, tai, vengdamas gaišaties, Vilniaus vaivada turi pasiųsti dvarionį Mykolą Šostaką⁵⁴². M. Šostako pasiuntinybės tekstas datuotas 1520 12 24 Chvojnacuose⁵⁴³, jis vyko be įgaliojamojo rašto.

1526 03 27 M. Kopotas, parašęs pasiuntinybės tekstą, iš Malburgo pasiuntė jį Vilniaus vaivada, kad šis parinktų žygūną ir išsiųstų į Maskvą⁵⁴⁴. Žygūno Mikalojaus Ivašenco pa-

⁵³⁷ LM, kn. 7, l. 397.

⁵³⁸ PHO, т. 35, с. 496.

⁵³⁹ PHO, т. 35, с. 575–576.

⁵⁴⁰ LM, kn. 10, l. 68.

⁵⁴¹ LM, kn. 10, l. 66 ap.

⁵⁴² М. К. Любавский, *Сейм...* приложения, № 4, с. 10.

⁵⁴³ PHO, т. 35, с. 600.

⁵⁴⁴ Pasiuntinybės teksto antraštė, LM, kn. 7, l. 964.

siuntinybės tekstas datuotas 1526 03 28 Malburge, įgaliojamojo rašto nebuvo⁵⁴⁵.

Apie 1531 m. Žygimantas Senasis iš Krokuvos rašė Ponų tarybai, kad reikia ką nors pasiųsti į Maskvą, nes Vasilijus III „на наши послы нам лист опасный прислал, бо первой сего мамрам на то до твоей милости, пане воевода Виленский, яко до канцлера, послали“. Toliau Žygimantas Senasis klausia nuomonės, ką reikėtų paskirti didžiaisiais pasiuntiniais į Maskvą paliaubų sutarčiai sudaryti, „мы быюмо тым паном казали отправу дати и за часу ся на тую службу нашу готовится и с которым быюмо поселством мелли послати“⁵⁴⁶. M. Liubavskis čia pavartotą žodį „mamram“ supranta kaip tuščią blanką su valdovo parašu ir daro išvadą, kad į šį blanką Vilniuje būdavo įrašomas diplomatinio dokumento turinys⁵⁴⁷. N. Gorbačevskis žodį „mamram (membrana)“ aiškina dviem sąvokomis: 1) pergamentas; 2) savo ranka parašytas pergamentas⁵⁴⁸. Žygimanto Senojo rašte paminėta terminą „mamram“ mes linę traktuoti antrąja N. Gorbačevskio prasme: tai galėjo būti minimas Žygimanto Senojo raštas-instrukcija Vilniaus vaivadais išsiųsti žygūną į Maskvą arba pats diplomatinio rašto-projekto Vasilijui III tekstas. Žygūnas galėjo būti dvarionis Olechna Bokiejus. Į Maskvą jis atvyko 1531 12 08, įgaliojamojo rašto neturėjo. Atvežtasis Žygimanto Senojo raštas datuotas 1531 10 01 Krokuvoje, jame priekaištaujama Vasilijui III dėl paliaubų sutarties laužymo. A. Bokiejui buvo išduotas apsauginis raštas LDK didiesiems pasiuntiniams, kurio jis prašė žodžiu⁵⁴⁹.

⁵⁴⁵ РИО, т. 35, с. 705 XVI a. 707.

⁵⁴⁶ ЛМ, kn. 15, l. 252. Skelbta: Документы Московского архива министерства юстиции, т. 1, 1897, с. 527. Klaidingai datuota 1528 m.

⁵⁴⁷ М. К. Любавский, Сейм... с. 386.

⁵⁴⁸ Н. Горбачевский, Словарь древнего актового языка Северо-западного края и царства Польского, Вильно, 1874, с. 214.

⁵⁴⁹ РИО, т. 35, № 40, с. 839–845.

1532 m. Žygimantas Senasis iš Krokuvos pavedė Ponų tarybai paruošti ir išsiųsti pas Saedet Gerajų pasiuntinybę⁵⁵⁰ Vilniaus vaivada ir kancleris A. Goštautas pasiuntinybės teksto nuorašą atsuntė į Krokuvą, kur buvo įrašytas į pasiuntinybių knygą su tokia antrašte: „Поселство до Садет-Гирея паря Перекопского послано Андреем Малкевичем с котореим пан воевода Виленский копею списованим листе своем до короля его милости ку Кракову присла“⁵⁵¹. A. Mackevičiui būnant kelyje į Krokuvą atvyko Islam Gerajaus pasiuntiniai su žinia, kad jis Kryme liko vienvaldis. Ponų tarybai pasiūsta Islam Gerajaus pasiuntinybės teksto kopija⁵⁵². Taigi šiuo atveju matome, kad pasiuntinybių knyga buvo vedama Krokuvoje. 1537 m. pradžioje į Krokuvą iš Maskvos grįžo didieji pasiuntiniai ir atvežė paliaubų sutarties raštą. Jis buvo įrašytas į pasiuntinybių knygą Krokuvoje tokia antrašte: „То есть грамота перемирная Московского которую писарь латинский пан Венцлавус до короля его милости принес с которе копея слово от слова списана и до пана воеводы Виленского им же послана“⁵⁵³.

1552 m. Žygimantas Augustas laiške iždininkui, dvaro maršalui J. Hornostajui liepė Krymo chano pasiuntinius, atvykusius į Vilnių, atsiųsti į Gdanską: čia, išklauses pasiuntinybę, išsiųsias juos kartu su dvarioniu Jurgiu Tiškevičiumi tiesiai į Krymą per Volynę⁵⁵⁴. Pasiuntinybių knygoje yra trumpas aprašymas apie šių pasiuntinių priėmimą Gdanske 1552 08 29⁵⁵⁵. Pasiuntiniai išvyko kartu su J. Tiškevičiumi, instrukcija jam datuota 1522 09 07⁵⁵⁶.

⁵⁵⁰ [1532] Žygimantas Senasis Ponų tarybai, ЛМ, kn. 15, l. 154–157.

⁵⁵¹ ЛМ, kn. 15, l. 164.

⁵⁵² [1532] Žygimantas Senasis Ponų tarybai, ЛМ, kn. 15, l. 157 ap.

⁵⁵³ ЛМ, kn. 15, l. 189.

⁵⁵⁴ М. К. Любавский, Сейм... приложения, № 20. с. 60–61.

⁵⁵⁵ Книга посольская... 1, № 38, с. 60.

⁵⁵⁶ Книга посольская... 1, № 41, с. 70.

Apibendrinami galime pateikti diplomatinų dokumentų rengimo ir jų įrašymo į pasiuntinybių knygas schemą. Dokumentus paprastai rengdavo bei į pasiuntinybių knygas įrašydavo raštininkas, keliauęs su valdovu. Apie išsiunčiamus ar gaunamus Lenkijoje diplomatinis dokumentus informuojama Ponų taryba. Ji savo ruožtu analogiškais atvejais siunčia valdovui dokumentų kopijas. Pasiuntinybių knygų gana nuosekli chronologija, dokumentų antraščių toponimika byloja, kad pasiuntinybių knygos keliavo su valdovu. Tai patvirtina trumpi įrašai apie pasiuntinių priėmimus ir išsiuntimus Lenkijoje bei papildomi priedašai prie dokumentų. Iš jų turinio ir juodraštinio pobūdžio matyti, kad juos darė asmuo, pats stebėjęs įvykių eigą. Netiesiogiai apie tai kalba ir vėlesnių metų įrašas: „Тая оправа нижей написана до Орды яко з скорбу коронного ест учинена, так теж и с канцелярен Полское были мела, юж там еще способу таковое отправа не было, прото з росказанья короля его милости, тут уделена и до тех книг канцелерских вписана“⁵⁵⁷, t.y. toliau sekantis 1576 m. pasiuntinybės į Krymą iš Torūnės tekstas turėjo būti įrašytas Lenkijos pasiuntinybių knygoje, tačiau dėl išdėstytų priežasčių pateko į LDK knygas.

Kaip minėta, pasiuntinybių knygos, be archyvinės funkcijos, buvo vedamos ir einamiesiems pasiuntinybių tarnybos reikalams. Kadangi užsienio pasiuntinius priimdavo Lenkijoje, o ir LDK pasiuntinybės siunčiamos iš Lenkijos teritorijos, diplomatiniais dokumentams rengti reikalingi duomenys buvo imami iš pasiuntinybių knygų, todėl jos keliaudavo kartu su valdovu.

Apie Lietuvos didžiojo kunigaikščio parašą diplomatinuose dokumentuose jokių duomenų neradome. Rusų pasiuntinybių knygų raštininkai skrupulingai sekdamo naujus LDK diplomatinų dokumentų atributus. Taip jie pažymėjo raštininko M. Kopoto parašą 1520 m. didžiosios pasiuntinybės įgaliojamajame

rašte, kad prie 1566 m. pasiuntinybės teksto prikabinas „karaliaus antspaudas“, o šalia „raštininko ir kanclerio E. Valaviciiaus parašas“⁵⁵⁸. Valdovas pasirašydavo ir prikabinavo savo antspaudą ant įgaliojimų („mandatų“) didiesiems pasiuntiniams. Bet šie dokumentai nebūdavo įteikiami užsienyje, jie likdavo pas pasiuntinius.

Pirmą kartą žinią apie valdovo parašą randame 1626 m. Pasiuntinių vadybos archyvo apraše: Steponas Batoras pasirašė ant įgaliojamojo rašto LDK pasiuntiniams 1581 m⁵⁵⁹. Ant 1584 – 1610 m. į Maskvą siųstų dokumentų buvo valdovo antspaudas ir kanclerio Leono Sapiegos parašas⁵⁶⁰.

IŠVADOS

LDK nuo 1447 m. turėjo bendrą valdovą su Lenkija. To meto diplomatiniai santykiai tarp valstybių buvo palaikomi valdovų vardu. Iš dalies tai sąlygojo tam tikrą LDK pasiuntinybių tarnybos veiklos savitumą. Karaliaus titulas stūmė į antrąją vietą didžiojo kunigaikščio titulą. Nusistovėjo tradicija, kad visiškai atskiros nuo Lenkijos pasiuntinybių tarnybos veiklos sfera buvo valstybės Rytuose, LDK pasiuntiniai čia atstovavo ir Lenkijai. Laikui bėgant, dėl įvairių priežasčių LDK pasiuntinybių tarnybos veiklos sfera siaurėjo.

Diplomatinų santykių su užsieniu išlaidas padengdavo valstybės iždas. Pasiuntinio pareigų atlikimas turėjo įtakos gaunant naujus urėdus ar žemę valdyti. Pareiga vykti pasiuntiniu į užsienį buvo suvokiama kaip bendravalstybinė prievolė.

Oficialusis LDK užsienio politikos ir pasiuntinybių tarnybos vadovas buvo didysis kunigaikštis. Išduodamas 1492 m. privilegija,

⁵⁵⁸ РИО, т. 35, с. 576; т. 71, с. 353.

⁵⁵⁹ Опись 1626 г., с. 98.

⁵⁶⁰ Опись 1626 г., с. 104, 105, 116, 123, 124.

⁵⁵⁷ Книга посольская... 2, № 4, с. 6.

jis įsipareigojo be Ponų tarybos žinios bei pritarimo nesiųsti į užsienį pasiuntinių. Kontroliuodama valdovo veiksmus užsienio politikoje, Ponų taryba suvaržė ir jo veiksmus vadovaujant pasiuntinybių tarnybai. Susidarė abipusė priklausomybė: valdovas derina pasiuntinio kandidatūrą ir pasiuntinybės tekstą su Ponų taryba, pastaroji negali išsiųsti pasiuntinio be valdovo oficialaus įsakymo išvykti. 1492 m. privilegija decentralizavo vadovavimą pasiuntinybių tarnybai, Ponų taryba savo ruožtu nesiekė perimti jo į savo rankas. Kanclerio vaidmenį pasiuntinybių tarnyboje užgožė Vilniaus vaivados urėdas, kadangi juos abu turėdavo tas pats asmuo. XVI a. viduryje Ponų taryba iš dalies nusišalino nuo pasiuntinybių tarnybos reikalų. Tai sąlygojo ir ne tokie aktyvūs, pakitę LDK diplomatiniai santykiai su užsieniu, pačios LDK valstybės bei jos vykdomojo aparato socialinės struktūros raida. Nepaisant LDK pasiuntinybių tarnybos vadovavimą decentralizuojančių tendencijų XV a. pabaigoje, tuo pat metu pradėjo reikštis LDK pasiuntinybių tarnybos, kaip valstybinio instituto, organizacinės užuomazgos. Pirmiausia tai ryšku jos žemiausioje, techninėje grandyje – kanceliarijoje. 1486 m. pradėtos vesti einašios LM pasiuntinybių knygos, 1493 m. patobulinta jų raštvedyba. Pasiuntinybių knygų vedimo bei jų dokumentų rengimo srityje specializuojasi vienas raštininkas. Ši praktika liko nepakitusi per visą mūsų nagrinėjamą laikotarpį.

XV a. paskutiniajame dešimtmetyje pradėta ugdyti LDK diplomatinį santykių su kaimyninėmis valstybėmis specialistus. Jų, kaip diplomatų praktikų, veikla iš esmės ribojosi kuria nors viena valstybe. Pasiuntiniais skiriami palyginti neaukštos tarnybinės padėties asmenys iš gana siauro dvarionių (valdovo asmeniniai tarnai), raštininkų, vietininkų, maršalų rato. Daugeliui šių asmenų pasiuntinio pareigos buvo antroji pakopa jų tarnybinėje karjeroje (pirmoji – jų pagrindinės pareigos). Įsitvirtinus tarp pasiuntinių, plečiasi ir jų diplomatinė veikla. Pamažu jie skiriami vis aukštesnio rango pasiuntiniais su sudėtingesniais pavedimais. Iš dalies tai sąlygoja ir naujai gaunami urėdai, įgalinantys dalyvauti LDK vyriausybėje veikloje bei užsienio

politikos reikaluose. Kartu asmenų, skiriamų pasiuntiniais, rate pradeda reikštis jų skilimo į dvi grupes tendencija. Viena sudarė asmenys, kylantys tarnybinės karjeros laiptais. Kitiems, daugiausia dvarionims, liko tik nuolatinis diplomatinis kurjerių pareigos.

XV a. paskutinis – XVI a. pirmieji du dešimtmečiai buvo pats aktyviausias LDK pasiuntinybių tarnybos veiklos laikotarpis. Jame ypač ryškios naujos organizacinės priemonės. Naudojant atitinkamus metodus, sugebėta prisitaikyti prie atskirų valstybių specifinių sąlygų, susiklostė pasiuntinybių sudarymo principai.

XVI a. antrasis ketvirtis buvo LDK pasiuntinybių tarnybos veiklos bei jos organizacinių priemonių dalinės stagnacijos laikotarpis. Tai sąlygojo tarptautinė padėtis. Ketvirtajame dešimtmetyje nutrūkus oficialiesiems diplomatiniais santykiams su Rusų valstybe, juos pakeičia Ponų tarybos – Maskvos bajorų susirašinėjimas. Į Krymo chanatą siunčiamos pasiuntinybės dažnai sulaikomos.

Nuo XVI a. vidurio LDK pasiuntinybių tarnybos veikla Krymo chanate ir Rusų valstybėje teka palyginti ramia ir pastovia vaga. Eilinių pasiuntinių į Rusų valstybę rangas smunka iki „pasiuntinėlių“, vykstančių be įgaliojimų raštų. Vykstantieji į Krymo chanatą dažnai vadinami „didžiais pasiuntiniais“. Absoliuti dauguma pasiuntiniais skiriamų asmenų – didžiojo kunigaikščio asmeniniai tarnai dvarionys. Ponų taryba LDK pasiuntinybių tarnybos vadovavime dalyvauja gana pasyviai. Galutinai nusistovi pasiuntinybių knygų reguliaraus vedimo tvarka. Ši darba atlieka raštininkas – techninis vykdytojas, jam vadovauja palyginti neaukštos socialinės padėties raštininkas.

Taigi LDK tarptautinių santykių raida bei pobūdis, pasiuntinybių veiklos sferos siaurėjimas, decentralizuojančios tendencijos LDK valdymo bei vykdomajame aparatuose ir didžiojo kunigaikščio valdžios silpnėjimas neskatino LDK pasiuntinybių tarnybos XV a. pabaigos organizacinių priemonių tolesnio vystymo. LDK pasiuntinybių tarnybos susiformavimo į atskirą valstybinę įstaigą.

PRIEDAS

LDK PASIUNTINIŲ Į UŽSIENIO VALSTYBES
SĄRAŠAS

Sąrašą pateikiami šie pasiuntinybės duomenys: 1) išvykimo data (pagal pasiuntinybės teksto datą; skliausteliuose mūsų nustatyta ar spėjama data); 2) ruošimo vieta; 3) rangas (eilinės, paprastos nežymimos); 4) sudėtis. Pavardės, vardai, urėdai pateikiami taip, kaip nurodyta šaltiniuose: skliausteliuose – mūsų papildomai surinkti duomenys iš kitų šaltinių bei A. B o n i e c k i, *Poczet rodów w Wielkim Księstwie Litewskim w XV i XVI wieku*, Warszawa, 1887; J. W o l f f, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386–1795*, Kraków, 1885; 5) nuorodos į šaltinius (santrumpos: D ł u g o s z – J. D ł u g o s z, *Dziela Wszystkie...*; LM – *Lietuvos Metrika*; K. P u ł a s k i – K. P u ł a s k i, *Stosunki z Mendli–Girejem, chanem tatarów perekopskich (1469–1515). Akta i listy*, Kraków–Warszawa, 1881; S t r y j k o w s k i – M. S t r y j k o w s k i, *Kronika Polska, Litewska, Żmudska i wszystkich Rusi*, Warszawa, 1846, t. 2; П С Р Л – *Полное собрание русских летописей*; Р И Б – *Русская историческая библиотека*; Р И О – *Русское историческое общество*

LDK PASIUNTINIAI LENKIJOS KARALYSTĖJE
(1492–1501)

1492 m.

Mikalojus, Mikalojaus s. (Radvila), raikytojas
Миколай Миколаевич (Радивилл), крайчий
LM, kn. 5, l. 150.

1493 03 09 Birštonas

Liutauras (Jonas Chreptavičius, dvaro įždininkas, Slonimo vietininkas), maršalas

Литавор (Ян Богданович Хребтович, наместник
Слонимский и Бортский)
LM, kn. 5, l. 155.

1493 08 17 Trakai

Andrius Aleknaitis (Perlamo, Bardų vietininkas)
Андрей Олехнович (наместник Переломский и Бортский)
LM, kn. 5, l. 159 ap.

(1495 m. pabaiga)

Stanislovas Petraškevičius (Strumila), maršalas, (Lydos vietininkas)
Станислав Петраникович (Струмило, наместник Лодский)
маршалок
LM, kn. 5, l. 174.

1496 04 09 Merkinė

Liutauras (Jonas Chreptavičius, Slonimo vietininkas), maršalas
Литавор (Ян Богданович Хребтович, наместник
Слонимский), маршалок
LM, kn. 5, l. 179.

(tarp 1496 04 09 – 1496 08 10)

Adomas (Jokūbo s., iš Kotros, raštininkas ir sekretorius,
Sandomiro ir Vilniaus kanauninkas)
Адам (Якубович из Котры, писарь и секретарь,
Сандомирский и Виленский)
LM, kn. 5, l. 182 ap.

1499 02 07 Gardinas

Martynas, Žemaitijos vyskupas
Мартин, бискуп Жомонтский
LM, kn. 5, l. 333.

(1500 m. pradžia)

Stanislovas Zaberezinskis, Jono s., stalininkas (Breslaujos vietininkas)

Станислав Заберезинский Янович, подстолий (наместник Браславский)

LM, kn. 5, l. 219.

LDK PASIUNTINIAI VENGRIJOS KARALYSTĖJE

(1501 m. pradžia)

kn. Mykolas Glinskis, Levo s. (dvaro maršalas)

kn. Михаил Львович Глинский (маршалок дворный)

LM, kn. 5, l. 253.

LDK PASIUNTINIAI PAS IMPERATORIŲ

1518 06 05 Krokuva

Bogušas Bohovitinovičius, maršalas, raštininkas

Богуш Боговитинович, маршалок, писарь

LM, kn. 7, l. 720.

LDK PASIUNTINIAI VOKIEČIŲ ORDINE

(1492 10 30 Trakai)

Dobrogostas Narbutas

Доброгост Нарбутович

LM, kn. 5, l. 149 ap.

LDK PASIUNTINIAI LIVONIJOJE

1492 10 30 Trakai

Vaitiekus Ivaškovičius

Войтех Ивашкович

LM, kn. 5, l. 149 ap.

(1493 m.)

Mikalojus Petkevičius

Миколай Петкович

LM, kn. 5, l. 156 ap.

(1500 m. pradžia)

Jurgis Kostevičius

Юрий Костевич

LM, kn. 5, l. 221.

(prieš 1502 09)

Vaitiekus, Jono s. (Kločka), maršalas, didžiosios kunigaikštienės ochmistras, Kauno vietininkas

Войтех Янович (Клочко), маршалок, охмистр великой княгини, наместник Ковенский

minima LM, kn. 5, l. 239 ap.

?

Vaitiekus Narbutas (maršalas?)

Adomas, magistras (Jokūbo s., iš Kotros, raštininkas ir sekretorius, Sandomiro ir Vilniaus kanauninkas)

Войтех Нарбутович (маршалок ?); Адам мистр (Якубович из Котры, писарь и секретарь, каноник Сандомирский и Виленский).

LM, kn. 6, l. 302 ap.

(1506 m. antroji pusė)

Jurgis Zaviša, Jono s.

Юрий Янович Завишич

LM, kn. 7, l. 29, 1090.

(1507) 07 08 Vilnius

Lenartas, kamarnikas

Ленарт, каморник

LM, kn. 7, l. 65; kn. 8, l. 50 ap.

(1507/8 m.) Gardinas

Vaitiekus, Jono s. (Kločka), maršalas, karalienės ochmistras,
Kauno ir Belsko vietininkas
Adomas, raštininkas (Jokūbo s., iš Kotros, sekretorius,
Sandomiro ir Vilniaus kanauninkas)

Войтех Янович (Клочко), маршалок, охмистр королевы,
наместник Ковенский и Бельский; Адам писарь (Яку-
бович из Котры).

LM, kn. 7, l. 91; kn. 8, l. 64 ap.

1509 02 08 Vilnius

Vaitiekus Narbutas, maršalas (Jašiūnų, Ožos ir Perlamo vie-
tininkas)

Adomas, raštininkas (Jokūbo s., iš Kotros, sekretorius,
Sandomiro ir Vilniaus kanauninkas)

Войтех Нарбутович, маршалок (наместник Яевинский,
Ожский и Переломский); Адам писарь (Якубович из
Котры, секретарь, каноник Сандомирский и Виленский).

LM, kn. 7, l. 179.

(1511 m.) Vilnius

Lenartas (kamarnikas)

Ленарт (каморник)

minimas grįžimas 1511 11 03, LM, kn. 7, l. 386.

(1513 m.)

Jonas Filipovičius, sekretorius, Vilniaus kustošas

Ян Филипович, секретарь, кустош Виленский

LM, kn. 7, l. 591.

(1514 03 02)

Jonas Sapiega, Palenkės vaivada (Semiono s., maršalas,
sekretorius)

Иван (Семенович) Сопега, воевода Полянский (марша-
лок, секретарь)

minima LM, kn. 7, l. 1160.

LDK PASIUNTINIAI MOLDAVIJOJE

(1492 m.)

Četvertinskis Fiodoras, kunigaikštis, Breslaujos vietininkas
Fedka Havrilovičius (Meleškovičius)

Четвертинский Федор, наместник Брагавский; Федко
Гаврилович (Мелешкович)

LM, kn. 5, l. 148.

(1495 m. pabaiga)

Vaitiekus Jakubovičius Janovičius (Kučiukovičius, Vladimiro
vietininkas), maršalas

Fedka Havrilovičius (Meleškovičius), taurininkas

Войтех Якубович (Кучукович, наместник Владимирский),
маршалок; Федко Гаврилович (Мелешкович)

LM, kn. 5, l. 175 ap.; kn. 6, l. 67; minimi kartu: LM, kn.
5, l. 196 ap.: *РНО*, т. 35, с. 233.

(po 1497 m. gegužės mėn.)

Fedka Havrilovičius (Meleškovičius)

Федко Гаврилович (Мелешкович)

LM, kn. 5, l. 196 ap.

1498 09 10 Trakai

Vaitiekus (Jakubovičius) Kučiukovičius, maršalas, (Vladimiro
vietininkas)

Fedka Havrilovičius (Meleškovičius)

Войтех Якубович (Кучукович, наместник Владимирский),
маршалок; Федко Гаврилович (Мелешкович)

LM, kn. 5, l. 212 ap.; minimi: LM, kn. 5, l. 215.

(tarp 1499 05 14 ir 1500 02 28)

Petras Aleknaitis, kuchmistras

Vaitiekus Jakubovičius (Kučinkevičius, Vladimiro vietininkas),
maršalas

Fedka Gavrilovičius (Meleškovičius)

Петр Олехнович, кухмистр; Войтех Якубович (Кучукович,
наместник Владимирский), маршалок Федко Гаврилович
(Мелешкович)

LM, kn. 5, l. 216.

(1500 m. gegužės pabaiga – 1500 m. birželio pabaiga)

Bogušas (Bohovitinovičius ?), dĵakas

Богун (Боговитинович ?), дьяк

LM, kn. 5, l. 237; К. В. Б а з и л е в и ч, *Внешняя
политика...* с. 463.

(1506 arba 1507 m.)

Bogušas (Bohovitinovičius ?), raštininkas

Богун (Боговитинович ?), писарь

minimas: LM, kn. 7, l. 40; kn. 8, l. 39.

1523 03 19 Krokuva

Mykolas Semaška

Михаил Семашко

LM, kn. 7, l. 880.

(1552 m.)

Bagdonas (Michailovičius) Semaška (maršalas, karalienės
Bonos raštininkas)

Богдан (Михайлович) Семашко (маршалок, писарь ко-
ролевы Бонны)

minimas: М. К. Л ю б а в с к и й, *Русско-литовский
сейм*, приложения, с. 61-62.

LDK PASIUNTINIAI NOGAJAUS ORDOJE

(1501 m. pradžia)

Bairasas (vertėjas)

Байраш (толмач)

LM, kn. 5, l. 236 ap

(1524 m. vasaris) Krokuva

Motiejus Zamoranokas, dvarionis

Матвей Заморанок, дворянин

LM, kn. 7, l. 880.

LDK PASIUNTINIAI KAZANĖS CHANATE

1506 02 06

Soroka (dvarionis)

Сорока (дворянин)

LM, kn. 7, l. 27; kn. 8, l. 32 ap.; minimas 1516 m.: LM, kn.
7, l. 661.

1516 06 18 Vilnius

Makareccas, vertėjas

Макарец, толмач

LM, kn. 7, l. 661.

LDK PASIUNTINIAI DIDŽIOJOJE ORDOJE

1453 m.

Radvila Astikaitis
Radziwil Hostikowicz
Długosz, t. 5, s. 110.

1470/71 m.

Kirėjus Kreivasis
Кирей Кривоѣ
ПСРЛ, т. 18, с. 224; т. 24, с. 128; minimas РИО, т. 41,
с. 58.

1480 m. pavasaris

Stretas
Stret
S t r y j k o w s k i, t. 2, s. 283; minimas РИБ, т. 27,
с. 348.

(1484 m.)

Stretas
Ibrahimas
Ivaška Ragozinas, smolenskietis
Стрет; Обрагим толмач; Ивашка Рагозин, смоляннин
minimi 1, 2 – РИБ, т. 27, с. 350; 1, 3 – РИО, т. 41,
с. 43.

(1486 m. antroji pusė)

Bokrašas, vertėjas
Trochimas, vertėjas
Бокраш, толмач; Трохимей, толмач
РИБ, т. 27, с. 457–459.

(1496 m.)

1. Kunigaikštis Vosylius (Boriso s.) Glinkis
2. Andrius Droždža
3. Ibrahimas Timirčinas (vertėjas)
4. Bairašas (vertėjas)
Князь Василий (Борисович) Глинский. Андрей Дрожижа.
Абрагим Тимирчин; Байраш, (толмач)
1, 2 – LM, kn. 5, l. 178; kn. 6, l. 69 ap.; 1, 2, 3, 4 – LM,
kn. 5, l. 178 ap.

1497 01 29 Naugardukas

Chaleckis (Mykolas)
Čerkasas, vertėjas
Халецкий (Михаил); Черкас, толмач
LM, kn. 5, l. 194, 194 ap.

(1498 m. pradžia)

Bairašas (Bokrašas ?), vertėjas
Байраш (Бокраш), толмач
minimas LM, kn. 6, l. 331.

(tarp 1498 09 10 – 1498 10 07) Trakai, neišvyko

Chaleckis (Mykolas)
Халецкий (Михаил)
LM, kn. 5, l. 214 ap.

(po 1500 03 02) neišvyko

Chaleckis (Mykolas)
Senka Žerebiatičius
Bairašas (vertėjas)
Legušas (vertėjas)
Халецкий (Михаил); Сенка Жеребятич; Байраш (толмач);
Легуш (толмач)
LM, kn. 5, l. 221 ap. – 222 ap.

(1500 m. vasara)

Tryzna (dvarionis)

Трызна (дворянин)

LM, kn. 5, l. 224.

(po 1501 01)

Chaleckis (Mykolas)

Ibrahimas Timirčinas (vertėjas)

Nikolskis (Vasilijaus s., raštininkas)

Teslikas (nuo Lenkijos)

Халецкий (Михаил); Абрагим Тимирчин (толмач);

Никольский Васильевич (писарь); Теслик (от Польши)

LM, kn. 5, l. 231 ap., 235 ap.; minimi LM, kn. 5, l. 246

ap.; S t r y j k o w s k i, t. 2, s. 312.

LDK PASIUNTINIAI KRYMO CHANATE

(1468 m.)

Jonas Kučiukovičius

Ivašencas

Ян Кучукович; Ивашенцо

minimi 1506 m. – K. P u ł a s k i, *Stosunki...* priedai, s. 293.

(1471/72 m.)

Kirdėjus

Кирдей

minimas – K. P u ł a s k i, *Stosunki...* priedai, s. 199.

(1472 m.)

Bagdonas Andriuškevičius (Andriaus s., Sakaitis)

(Ivašencas (Ivaška Fiodorovičius ?))

Богдан Андрушкович (Андреевич Сакович); Ивашенцо

(Ивашка Федорович ?)

minimi – K. P u ł a s k i, *Stosunki...* priedai, s. 293.

(1474 m.)

Kunigaikštis Jonas Glinskis

dux Glinski

D ł u g o s z, t. 5, s. 609.

(1478 m.)

Chidiras (vertėjas)

Хидир (толмач)

minimas – K. P u ł a s k i, *Stosunki...* priedai, s. 291.

(1480 08 – 1480 09)

Kunigaikštis Jonas Glinskis

Князь Иван Глинский

РИБ, т. 27, с. 330–332.

(1481 01 05) Vilnius (gal su sekančia ?)

Chidiras Timirčinas (vertėjas)

Хидир Тимирчин (толмач)

РИБ, т. 27, с. 336.

?

Petrašas (Petras Paškevičius, maršalas)

Zenka

Chidiras (vertėjas)

Iljasas, Chidiro brolis (?)

Петраш (Петр Пашкович, маршалок); Zenka; Хидир

(толмач); Ильяз, Хидирин брат (?)

РИБ, т. 27, с. 358, 361, 449.

?

Jokūbas

Якуб

уп. РИБ, т. 27, с. 358.

(1486 06 – 1486 08) Trakai
Miška Svirinas, dvarionis
Мишка Свирин, дворянин
РИБ, т. 27, с. 449.

1486 08 22 Trakai
Jonas Davaina (Volkovysko vietininkas)
Jokūbas Domotkanas
Ян Довойнович (наместник Волквыйский); Якуб Домоткан
РИБ, т. 27, с. 451.

(1490 m.)
Ibrahimas Timirčinas (vertėjas)
Абрагим Тимирчин (толмач)
уп. РИО, т. 41, с. 112.

(1490 m.)
Iľjasas Timirčinas
Ильяз Тимирчин
уп. РИО, т. 41, с. 113.

(1491 m.)
Berendėjus (vertėjas)
Берендей (толмач)
minimas LM, kn. 5, l. 142 ap.

1492 07 27 Vilnius
Kunigaikštis Jonas Glinskis, Boriso s., Černigovo vietininkas
Iľjasas, vertėjas
Князь Иван Борисович Глинский, наместник Черниговский; Ильязь, толмач
1 – LM, kn. 5, l. 142 ap.; 1, 2 – minimi LM, kn. 5, l. 157 ap.

1492 12 19 Vilnius
Bairašas, vertėjas
Байраш, толмач
LM, kn. 5, l. 151.

(tarp 1496 06 15 – 1496 08 27) Vilnius (grįžo iš kelio ?)
Kasparas Germanovičius
Каспар Германович
LM, kn. 5, l. 188, 227–228; minimas РИО, т. 41, с. 227.

(1496/7 m.)
Berendėjus (vertėjas)
Берендей (толмач)
LM, kn. 5, l. 193.

(1500 m.)
Berendėjus (vertėjas)
Берендей (толмач)
РИО, т. 41, с. 330–333.

1500 11 27 Vilnius, neišvyko
Kunigaikštis Dimitrijus Putiatičius, Kijevo vaivada
Aleksa Skoruta
Князь Дмитрий Путятин, воевода Киевский; Олехно
Скорута
LM, kn. 6, l. 52.

(1501 m. pirmoji pusė) žygūnas
Soltanas, armėnas, kijevietis
Солтан, армянин, киянин

1502 06 14
Iľjasas, vertėjas
Ильязь, толмач
РИО, т. 41, с. 448.

?
Fiodoras Kolontajevas, dvarionis
Федор Колонтаев, дворянин
minimas *LM*, kn. 6, l. 84.

?
Petras Fursas, dvarionis
Петр Фурс, дворянин
minimas *LM*, kn. 6, l. 84.

?
Hrydia Bykovskis, dvarionis
Грыдя Быковский, дворянин
minimas *LM*, kn. 6, l. 83 ap.; kn. 7, l. 20; М. К. О б о л е н с к и й, *Сборник*, с. 37.

(1504 m.) Krokuva
Leonas Tiškevičius, dvarionis
Лев Тишкевич, дворянин
LM, kn. 5, l. 285; kn. 6, l. 82.

1504 10 26 Krokuva (gal kartu su sekančia ?)
Fiodoras Kolontajevas, dvarionis
Федор Колонтаев, дворянин
LM, kn. 6, l. 84.

?
Kunigaikštis Glebas Pronskis (Bobruisko vietininkas)
Князь Глеб (Юрьевич) Пронский (наместник Бобруйский)
LM, kn. 6, l. 86.

(1505 m.)
Dedka
Redžipas, vertėjas
Дедко; Реджиц, толмач
1 – *LM*, kn. 6, l. 52; 1, 2 – minimi *LM*, kn. 7, l. 9.

(1506 m.)
Petras Fursas, dvarionis
Петр Фурс, дворянин
minimas *LM*, kn. 7, l. 46; М. К. О б о л е н с к и й, *Сборник*, с. 63.

(1506 m.)
Jokūbas Ivašencovičius (Mozyriaus vietininkas)
Якуб Ивашенцович (наместник Мозырский)
minimas *LM*, kn. 7, l. 9.

(1506 m.)
Soroka (dvarionis)
Сорока (дворянин)
minimas *LM*, kn. 7, l. 20; kn. 8, l. 30; М. К. О б о л е н с к и й, *Сборник*, с. 36.

(1507 m.)
Jurgis Zenavičius (Breslaujos vietininkas)
Jokūbas Ivašencovičius (Mozyriaus vietininkas)
Ibrahimas Timirčinas (maršalas, totorių raštininkas)
Юрий (Иванович) Зеновьевич, (наместник Брагславский);
Якуб Ивашенцович (наместник Мозырский); Ибрагим
Тимирчин (маршалок, писарь татарский)
1, 2 – *LM*, kn. 7, l. 17; kn. 8, l. 28; М. К. О б о л е н с к и й, *Сборник*, с. 30; 1, 2, 3 – minimi *LM*, kn. 7, l. 53; kn. 8, l. 45 ap.; М. К. О б о л е н с к и й, *Сборник*, с. 89.

1507 07 20 Vilnius
Ramodanas, vertėjas
Рамодан, толмач
LM, kn. 7, l. 51; kn. 8, l. 49 ap.; М. К. О б о л е н с к и й, *Сборник*, с. 68.

1507 08 09 Minskas

Miška, vertėjas

Мишка, толмач

LM, kn. 7, l. 62; kn. 8, l. 49 ap.; M. K. O b o l e n s -
k n i j, Сборник, с. 82.

1507 10 05 Trakai

Jackus Ratomskis (dvarionis)

Яцек Ратомский (дворянин)

LM, kn. 7, l. 81; kn. 8, l. 59; M. K. O b o l e n s -
k n i j, Сборник, с. 98.

1507 11 26 Gardinas

Ibrahimas Timirčinas (maršalas, totorių raštininkas)

Ибрагим Тимирчин (маршалок, писарь татарский)

LM, kn. 7, l. 95; kn. 8, l. 66.

1508 02 11 Krokuva

Ramodanas, vertėjas

Рамодан, толмач

LM, kn. 7, l. 109; kn. 8, l. 73.

1508 04 30 Krokuva

Kulzimanas, totorių raštininkas, vertėjas

Кулзиман, писарь и толмач татарский

LM, kn. 7, l. 110; kn. 8, l. 73 ap.

1508 06 11 Naugardukas

Murtoza, vertėjas

Муртоза, толмач

LM, kn. 7, l. 113; kn. 8, l. 82 ap.

1508 08 Smolenskas

Jackus Ratomskis (dvarionis)

Яцек (Иванович) Ратомский (дворянин)

LM, kn. 7, l. 129; kn. 8, l. 82 ap.

1509 01 05

Jukna (Daškovičius ?), raštininkas

Реджіпас, vertėjas

Юхно (Дашкевич), писарь; Реджин, толмач

1 - LM, kn. 7, l. 160; 1, 2 - minimi LM, kn. 7, l. 201.

1509 07 15 Krokuva

Legušas, vertėjas

Легуш, толмач

LM, kn. 8, l. 99 ap.

1510 06 05 Krokuva

Makaras, vertėjas

Макарець, толмач

LM, kn. 7, l. 202.

1510 11 13 (11 18) Krokuva

Michailas (Vasiljevičius Sviniuska ?), dĵakas

Михаил (Васильевич Свинюска ?), дѣяк

LM, kn. 7, l. 274, 280.

1511 05 28 Brestas

Mykolas Pauža (dvarionis)

Михаил Паужа (дворянин)

LM, kn. 7, l. 324.

1511 10 10 (10 05) Brestas, (Lukovas)

Skinderis (Stanislovas), Ostrynės vietininkas

Скиндер (Станислав), наместник Острынский

LM, kn. 7, l. 346, 374.

(1511/12 m.)

Jackus Ratomskis (dvarionis)

Яцек (Иванович) Ратомский (дворянин)

LM, kn. 7, l.; K. P u ł a s k i, Stosunki... priedai, s. 386.

1512 12 14 Petrkaivas

Skinderis (Stanislovas), Ostrynės vietininkas
Jackus Ratomskis (dvarionis)

Скиндер (Станислав), наместник Острынский
Яцек (Иванович) Ратомский (дворянин)
LM, kn. 7, l. 445.

1513 07 20 Melnikas

Michailas Vasiljevičius (Sviniuska), raštininkas
Михаил Васильевич (Свинюска), писарь
LM, kn. 7, l. 441.

(1513 m.)

Hrydia Hromyka (raštininkas, Vilniaus raktininkas)
Гридя (Исаевич) Громыка (писарь, ключник Виленс-
кий)
LM, kn. 7, l. 461.

1513 11 30 Vilnius

Fedkus (Vladyka, Jackaus s.), dvarionis
Федко (Яцкович Владыко), дворянин
LM, kn. 7, l. 480.

1514 02 25 (02 29) Vilnius

Timoška, vertėjas
Тимошка, толмач
LM, kn. 7, l. 496, 500.

1514 05 26 (05 31) Vilnius

Ramodanas, vertėjas
Рамодан, толмач
LM, kn. 7, l. 519.

1514 06 22 Vilnius

Redžipas, Ibrahimo s. (Timirdėnas), vertėjas
Реджип Обрагимович (Тимирчан), толмач
LM, kn. 7, l. 550.

1514 11 18 Vilnius

Vertėjas iš Kijevo
Киевский толмач
LM, kn. 7, l. 571.

1514 12 23 Vilnius

Jackus Ratomskis (dvarionis)
Яцек (Иванович) Ратомский (дворянин)
LM, kn. 7, l. 601.

(1515/16 m.)

Legušas, vertėjas
Легуш, толмач
minimas jo grįžimas 1516 05 24 - LM, kn. 7, l. 645.

1516 03 14 (03 18; 03 29) Vilnius, didysis pasiuntinys

Stanislovas Skinderis, Ostrynės vietininkas (maršalas)
Kulzimanas, vertėjas
Станислав Скиндер, наместник Острынский (маршалок);
Кулзиман, писарь
1 - LM, kn. 7, l. 629, 633, 642; 1, 2 - minimi LM, kn. 7, l. 696.

1518 08 27 Vilnius

Vertėjas iš Kijevo
толмач Киевский
LM, kn. 7, l. 667.

1516 09 09 Vilnius

Ramodanas, vertėjas
Рамодан, толмач
LM, kn. 7, l. 677.

1516 11 05 Vilnius, grįžo iš kelio (K. P u ł a s k i, *Machmet Girei...* s. 309)
Jonas Hornostajus
Иван Горностаѣ
LM, kn. 7, l. 686.

(1517 m.) žygūnas
Makaras, vertėjas
Макар, толмач
minimas *PIO*, т. 95, с. 441.

1517 04 02 Vilnius
Jonas Hornostajus
Иван Горностаѣ
LM, kn. 7, l. 702.

(1517 m.)
Albertas Goštautas, Martyno s., Polocko vaivada
Jackus Ratomskis (dvarionis)
Ramodanas, vertėjas – 1518 m. *LM*, kn. 7, l. 725.
Ольбрахт Мартинович Гаштольд, воевода Полоцкий; Яцек
(Иванович) Ратомский, (дворянин); Рамодан, толмач
minimi *LM*, kn. 7, l. 742, 726, 725.

1519 12 13 Torūnė
Michailas (Vasiljevičius Sviniuska), raštininkas
Михаил (Васильевич Свиноуска), писарь
LM, kn. 7, l. 734.

1520 03 01 Torūnė
Anikijus Hornostajus, dvarionis
Аникиѣ Горностаѣ, дворянин
LM, kn. 7, l. 741, 750; kn. 11, l. 101; уш. М. К. О б о -
л е н с к и ѣ, *Сборник*, с. 49; Осман, толмач. 1, 2 –
minimi *LM*, kn. 7, l. 792.

1521 04 22 Torūnė
Mykolas Chaleckis (Mykolo s., Ovčuro seniūnas)
Jesmanas, vertėjas
Михаил (Михайлович) Халенкий, (староста Овруцкий);
Есман, толмач
LM, kn. 7, l. 808, 812, 843;

1521 08 21 Torūnė
Timaška, vertėjas
Тимашка, толмач
LM, kn. 7, l. 776.

(1522 m. didysis pasiuntinys)
Anikijus Hornostajus, dvarionis
Eustachijus Daškovičius, Kijevo vaivada
Аникиѣ Горностаѣ, дворянин; Остафий Дашкович, вое-
вода Киевский
minimi *LM*, kn. 7, l. 840, 844.

(1523 m.) Krokuva
Andrius Šolucha, dvarionis
Андрей (Богданович) Шолуха, дворянин
LM, kn. 7, l. 887.

1526 06 26 Gdanskas, žygūnas
Mykolas Grigorjevičius, dvarionis
Михаил Григорьевич, дворянин
LM, kn. 7, l. 971.

?

Motiejus Zamorankas
Матвей Заморанок
LM, kn. 7, l. 982.

1529 12 01 Vilnius

Kozakas, dvarionis

Alėjus, Ibrahimo s. (Timirčinas), vertėjas

Козак, дворянин: Олей Обратимович (Тимирчин)

LM, kn. 7, l. 1008.

(1530 m. pradžia) Petrkaivas

Šomakas Lazarevičius, dvarionis

Шомак Лазаревич, дворянин

LM, kn. 7, l. 1024.

(1531 m.)

Sava

Сава

LM, kn. 15, l. 260.

1531 11 20

Kulzimanas jaunesnysis, vertėjas

Кулзиман младый, толмач

LM, kn. 15, l. 231 ap.

(1532 m.) didysis pasiuntinys, grįžo iš kelio

Andrius Mackevičius, dĵakas

Андрей Мацкевич, дѣак

LM, kn. 15, l. 154.

(1532 m.) grįžo iš kelio

Glebas Jesmanas, dvarionis

Глеб (Ивашкович) Есманович, дворянин

minimas LM, kn. 15, l. 154.

(1533 m.) didysis pasiuntinys

Andrius Mackevičius, dĵakas

Андрей Мацкевич, дѣак

minimas LM, kn. 15, l. 158.

? didysis pasiuntinys

Anikijus Hornostajus (Kaniavos ir Dubičių laikytojas)

Аникий Горностаѣ (державца Каневский и Дубицкий)

LM, kn. 15, l. 222 ap.

1535 04 15 Vilnius, didysis pasiuntinys

Vosylius Tiškevičius, Krasnoje Selo laikytojas

Василий Тишкевич, державца Красносельский

LM, kn. 15, l. 209.

(1537 m. pabaiga) didysis pasiuntinys

Mykolas Tiškevičius, dvarionis

Михаил Тишкевич, дворянин

minimas LM, kn. 15, l. 181; kn. 7, l. 1222; РНБ, т. 30, с. 11.

(1538 m. pabaiga)

Kulzimanas, vertėjas

Кулзиман, толмач

LM, kn. 7, l. 1220.

(1539 06 02 ?)

Vaina Varėniškis, dvarionis

Война (Гринькович) Оранский, дворянин

LM, kn. 25, l. 105; kn. 7, l. 1223.

1540 01 10

Bagdonas, armėnas, vertėjas

Богдан, армянин, толмач

РНБ, т. 30, с. 59.

? didysis pasiuntinys

Anikijus Hornostajus (rusiškųjų valsčių raštininkas, Vilniaus raktininkas)

Аникий Горностаѣ (писарь волостей русских, ключник Виленский)

minimas LM, kn. 28, l. 40, 43 ap.; РНО, т. 51, с. 202.

? didysis pasiuntinys

Vaclovas Mikalojaus s., sekretorius, Medininkų laikytojas
Венцлав Миколаевич, секретарь, державца Медницкий
minimas *РИБ*, т. 30, с. 88.

? didysis pasiuntinys

Konstantinas Ratomskis, dvarionis
Константин (Яцкович) Ратомский, дворянин
minimas *РО*, т. 30, с. 82.

1542 11 30

Chačka, vertėjas
Хачко, толмач
РИО, т. 30, с. 84.

(prieš 1545 m.) didysis pasiuntinys

Aleksandras (Fiodoro s. Vladyka, dvarionis)
Александр (Фёдорович) Владыка, дворянин
minimas *Книга посольская...* 1, с. 22.

(prieš 1548 09) didysis pasiuntinys

Konstantinas Ratomskis, dvarionis
Константин (Яцкович) Ратомский, дворянин
minimas *Книга посольская...* 1, с. 40.

(po 1548 09) didysis pasiuntinys

Aleksandras Vladyka (dvarionis)
Александр (Фёдорович) Владыка (дворянин)
minimas *Книга посольская...* 1, с. 47.

(prieš 1552 05) didysis pasiuntinys

Aleksandras Vladyka (dvarionis)
Александр (Фёдорович) Владыка (дворянин)
minimas *Книга посольская...* 1, с. 60.

1552 09 07 didysis pasiuntinys

Jurgis Tiškevičius, Vasilijaus s. (dvarionis)
Murtoza, Kulzimano s., vertėjas
Юрий Васильевич Тишкевич (дворянин), Муртоза Кульзи-
манович, толмач
1 – *Книга посольская...* 1, с. 70; 1, 2 – minimi ten pat, p. 80.

(1552/53 m.)

Kasimas, Kulzimano s., vertėjas
Касым Кульзيمانович, толмач
Книга посольская... 1, с. 78.

?

Muchodinas, vertėjas
Муходин, толмач
minimas *Книга посольская...* 1, с. 79, 100.

1554 01 30 Knyšinas didysis pasiuntinys

Skuminas, Leono s. (Tiškevičius)
Скумин Львович (Тишкевич)
Книга посольская... 1, с. 87.

1555 01 05

Bagdonas Epimachas, Andriaus s. (dvarionis)
Богдан Андреевич Епимах (дворянин)
Книга посольская... 1, с. 114.

(1556 m.) didysis pasiuntinys

Kunigaikštis Andrius Odyncevas, Andriaus s. (dvarionis)
князь Андрей Семенович Одынец
Книга посольская... 1, с. 114.

1557 05 02 didysis pasiuntinys

Razmus Daugirdas, Bagdono s. (dvarionis)
Размус Богданович Довгирдов (дворянин)
Книга посольская... 1, с. 133.

1558 04 25 Vilnius, žygūnas
Muchodinas, vertėjas
Муходин, толмач
Книга посольская... 1, с. 141.

1559 m. Krokuva, žygūnas
Mykolas Haraburda, Bagdono s., djakas
Михаил (Богданович) Гарабурда, дьяк
Книга посольская... 1, с. 157.

?
Obuška, vertėjas
Обушко, толмач
Книга посольская... 1, с. 168.

? didysis pasiuntinys
Skuminas Tiškevičius, Leono s., maršalas, Černobylio laikytojas
Скумин Львович Тишкевич, маршалок, державца Черно-
бильский
Книга посольская... 1, с. 169.

? Vilnius
Bagdonas, vertėjas
Богдан, толмач
Книга посольская... 1, с. 175.

?
Kazimieras Siendiukas, vertėjas
Казимир Сендюкович, толмач
Книга посольская... 1, с. 183.

1560 10 Vilnius, žygūnas
Grigorijus Kaidašas, dvarionis
Григорий Кайдаш, дворянин
Книга посольская... 1, с. 109.

(1560/61 m.) žygūnas ? nenuvyko
Mykolas Haraburda, djakas
Михаил (Богданович) Гарабурда, дьяк
уп. РИО, т. 71, с. 63.

1562 05 17 Vilnius
Jurgis Bykovskis, dvarionis
Юрий (Янушкович) Быковский, дворянин
Книга посольская... 1, с. 211.

?
Kasymas, Kulzimano s., vertėjas
Касым Кульзиманович, толмач
Книга посольская... 1, с. 218.

?
Alėjus, Kulzimano s., vertėjas
Олей Кульзиманович, толмач
Книга посольская... 1, с. 218.

?
didysis pasiuntinys
Aleksandras Vladyka, Fiodoro s., maršalas, Birštono laikytojas
Александр Федорович Владыка, маршалок, державца Бирш-
танский
Книга посольская... 1, с. 218.

(1563 m.)
Jurgis Bykovskis, dvarionis
Юрий (Янушкович) Быковский, дворянин
Книга посольская... 1, с. 244.

?
Šeremetas, vertėjas
Шеремет, толмач
minimas Книга посольская... 1, с. 266.

?

Tahiras, vertėjas

Тагир, толмач

minimas *Книга посольская...* 1, c. 266.

?

Aleksandras Vladyka, Fiodoro s., maršalas, Birštono laikytojas

Александр Федорович Владыка, маршалок, державца Биригтанский

minima, kad bus siunčiamas *Книга посольская...* 1, c. 309.

LDK PASIUNTINIAI RUSŲ VALSTYBĖJE

1486 m. pavasaris

Jokūbas, raštininkas

Ivašencas

Якуб, писарь; Ивашенец

minimas *ПСРЛ*, т. 18, c. 153; т. 28, c. 125.

1474 m. ruduo

Bagdonas Sakaitis (Andriaus s., dvaro maršalas, Breslaujos vietininkas)

Vaska Liubičius (raštininkas)

Богдан (Андреевич) Сакович (маршалок дворный, наместник Брацлавский); Васка Любич, (писарь)

minimi *ПСРЛ*, т. 8, c. 181; т. 18, c. 250; т. 28, c. 136, 138.

(1482 03 – 1482 05)

Bagdonas Sakaitis (Andriaus s., Polocko vietininkas)

Богдан (Андреевич) Сакович (наместник Полоцкий)

minimas *РХО*, т. 41, c. 33; minimas kaip buvęs su sekancia – *РХО*, т. 35, c. 12, 14.

(prieš 1484 06)

Jonas Zaberezinskis (Jurgio s., Polocko vaivada, dvaro maršalas)

Ян (Юрьевич) Забerezинский (маршалок дворный, воево-

да Полоцкий)

уп. *РХО*, т. 41, c. 43; *РХО*, т. 35, c. 12, 14

(prieš 1486 06)

Soltanas, Aleksandro s., maršalas (Slonimo vietininkas)

Petraška, raštininkas

Солтан Александрович, маршалок (наместник Слонимский); Петрашко, писарь

minimi *РИБ*, т. 27, c. 444.

(prieš 1486 06)

Kunigaikštis Timotiejus, Vladimiro s. (Masalskis)

Князь Тимофей Владимирович (Мосальский)

minimas *РИБ*, т. 27, c. 443.

1486 06 03 Vilnius

Zenka (dvarionis)

Зенько (дворянин)

РИБ, т. 27, c. 443.

1486 08 25 Trakai

Fedčicha

Федчиха

РИБ, т. 27, c. 460.

? (gal tai ankstesnioji pasiuntinybė ?)

Fedkus Havrilovičius

Федько Гаврилович

minimas *РХО*, т. 35, c. 25.

1487 10

Kunigaikštis Timotiejus Masalskis (Vladimiro s., Smolensko okolničius)

Князь Тимофей (Владимирович) Мосальский (околицкий Смоленский)
РНО, т. 35, с. 1.

1488 02 20 Trakai*

Kunigaikštis Timotiejus Masalskis (Vladimiro s., Smolensko okolničius, Dubravos vietininkas)

Князь Тимофей (Владимирович) Мосальский (околицкий Смоленский, наместник Дубровенский)
РНО, т. 35, с. 14.

1488 10 31 Petrkaivas

Ivaška Pliuskovas, Fiodoro s., bajoras

Ивашка Федорович Плюсков, боярин
РНО, т. 35, с. 19.

1489 05 30*

kunigaikštis Timotiejus, Fiodoro s. (Masalskis), Smolensko okolničius, Dorogobužo vietininkas

князь Тимофей Фёдорович (Мосальский), околицкий Смоленский, наместник Дорогобужский
РНО, т. 35, с. 34.

1490 04 29 Gardinas*

Stanislovas, Petro s. (Petraškovičius, Strumilos anūkas), stalininkas, Lydos vietininkas

Станислав Петрович (Петрашкович, Стромиллов внук), подстолий, наместник Лидский
РНО, т. 35, с. 47.

1491 10 20 Gardinas*

Vasylius Chreptavičius (Bagdono s.)

* Taip pažymėti duomenys iš Įgaliojamųjų raštų pasiuntiniams.

Василий (Богданович) Хрептович
РНО, т. 35, с. 53.

1492 03 09 Trakai*

Vaitiekus, Jono s. (Kločka), vėliavininkas, Utenos vietininkas
Войтех Янович (Клочко), хоружий, наместник Утенский
РНО, т. 35, с. 57.

1492 09 27 Naugardukas*

Stanislovas Hlebavičius, maršalas, Merkinės vietininkas
Станислав Глебович, маршалок, наместник Мерешкий
LM, kn. 5, l. 148 ap.; РНО, т. 35, с. 72.

1493 02 20 Vilnius, atšaukta

Fedkus Havrilovičius
Федко Гаврилович
LM, kn. 5, l. 153 ap., 158.

1493 05 18 Vilnius*

Andrius Aleknaitis, Perlamo ir Barčių vietininkas
Vaitiekus, Jono s. (Kločko), Utenos vietininkas
Андрей Олехнович, наместник Переломский и Бортецкий
Войтех Янович (Клочко), наместник Утенский
LM, kn. 5, l. 158; РНО, т. 35, с. 108.

1493 08 20 Trakai*

Vaitiekus, Jono s. (Kločko), Utenos vietininkas
Войтех Янович (Клочко), наместник Утенский
LM, kn. 5, l. 60; РНО, т. 35, с. 108.

1493 11 06 Vilnius, didieji pasiuntiniai*

Petras, Jono s. (Mantgirdas), Trakų vaivada, žemės maršalas
Stanislovas, Jono s. (Kęsgaila), Žemaitijos seniūnas
prie jų: Vaitiekus, Jono s. (Kločko), Utenos vietininkas
Fedkus Grigorjevičius, raštininkas

Петр Янович (Монтигирлович), воевода Троцкий, маршалок земской; Станислав Янович (Кезгайла), староста Жомойтский; при них: Войтех Янович (Клочко), наместник Утенский; Федко Григорьевич, писарь
LM, kn. 5, l. 160 ap.; *РНО*, т. 35, с. 112.

1494 06 11 Vilnius*

Jonas Liutauras (Bagdono s.) Chreptavičius, maršalas, Slonimo vietininkas
Adomas (Jokūbo s.), raštininkas
Ян Литавор (Богданович) Хрептевич, маршалок, наместник Слонимский; Адам (Якубович), писарь
LM, kn. 5, l. 166; kn. 6, l. 65 ap.; *РНО*, т. 35, с. 146.

1494 09 20 Krinkai*

Povilas Putiatičius (Pašina Putiatičius), dvarionis
Павел Путятич (Пашина Путятич), дворянин
LM, kn. 5, l. 167 ap.; kn. 6, l. 66; *РНО*, т. 35, с. 156.

1494 10 26 Kaunas*

Adomas, Jokūbo s., raštininkas
Адам Якубович, писарь
LM, kn. 5, l. 168; kn. 6, l. 66 ap.; *РНО*, т. 35, с. 158.

1498 02 17 Gardinas*

Vasilijus Bokiejus, dvarionis
Василий Бокей, дворянин
LM, kn. 5, l. 205; kn. 6, l. 77 ap.; *РНО*, т. 35, с. 246.

1498 03 19 Punia*

Voska Doroškovičius, dvarionis
Васька Дорошкович, дворянин
LM, kn. 5, l. 206; kn. 6, l. 77 ap.; *РНО*, т. 35, с. 258.

1498 06 09 Vilnius*

Stanislovas, Petro s. (Petraskovičius, Strumilo anūkas), maršalas, Lydos vietininkas
Jonas Sapięga, raštininkas
Станислав Петрович (Петрашкович Струмило сунук), маршалок, наместник Лидский, Ивашка Сопежич, писарь
РНО, т. 35, с. 265.

1499 05 25 Vilnius*

Grigorijus Hromyka, djakas
Григорий Громыка, дяк
РНО, т. 35, с. 281.

1499 07 05 Vilnius*

Stanislovas Hlebavičius, maršalas, Vitebsko vietininkas
Jonas Sapięga, raštininkas
Станислав Глебович, маршалок, наместник Витебский
Ивашка Сопежич, писарь
РНО, т. 35, с. 281.

1500 03 05 Gardinas*

Stanislovas, Petro s. (Kiška), Smolensko vietininkas
Fedkus Grigorjevičius, raštininkas, Stakliškių vietininkas
Станислав Петрович (Кишка), наместник Смоленский
Федка Григорьевич, писарь, наместник Стоктинский
LM, kn. 5, l. 217 ap.; 224 ap.; *РНО*, т. 35, с. 290.

1500 12 25 Vilnius*

Bagdonas Ivašencovičius, dvarionis
Богдан Ивашенцович, дворянин
РНО, т. 35, с. 308.

1500 12 10 Vilnius*

Stanislovas Narbutas
Станислав Нарбутович
РНО, т. 35, с. 310.

1503 01 09 Vilnius, didieji pasiuntiniai*

Stanislovas Hlebavičius, maršalas, Polocko vietininkas,
Vaitiekus, Jono s. (Kločka), maršalas, karalienės ochmistras,
Kauno vietininkas
Jonas Sapiega (Semiono s.), raštininkas, karalienės kancleris,
Breslaujos ir Žiežmarių vietininkas
Сланислав Глебович, маршалок, наместник Полоцкий; Вой-
тех Янович (Клочко), маршалок, охмистер королевы, на-
местник Ковенский; Иван (Семёнович) Сопежич, писарь,
канцлер королевы, наместник Браславский и Жижморский
LM, kn. 5, l. 260; РИО, т. 35, с. 365.

1503 08 26 Vilnius, žygūnas

Mackus Kuncevičius
Манко Кунцевич
РИО, т. 35, с. 435.

1503 10 20 Melnikas*, žygūnas

Petras Epimachas, Semiono s., dvarionis
Петр Семёнович Епимах, дворянин
РИО, т. 35, с. 445.

1503 10 28 Melnikas*

Stanislavas Hlebavičius, Polocko vaivada, (maršalas)
Jurgis Zenavičius (Jono s.), (Breslaujos vietininkas)
Bagdonas (Semiono s.) Sapiega, raštininkas, Smolensko
okolnčius, Aukštadvario vietininkas
Сланислав Глебович, наместник Полоцкий, (маршалок);
Юрий (Иванович) Зиновьевич, (наместник Браславский);
Богдан (Семёнович) Сопежич, писарь, околичный Смо-
ленский, наместник Высоковдорский
РИО, т. 35, с. 455.

1504 04 25 Torunė*

Mackus Kuncevičius, dvarionis

Манко Кунцевич, дворянин
РИО, т. 35, с. 467.

1504 09 27 Krokuva

Zabolotskis, djakas
Заболотский, дяк
РИО, т. 35, с. 472.

1505 03 15 Brestas

Bagdonas Daugirdas, dvarionis
Богдан Довгирдов, дворянин
РИО, т. 35, с. 478.

1506 m.

Bagdonas Daugirdas (dvarionis)
Богдан Довгирдов (дворянин)
РИО, т. 35, с. 479.

1506 m.

Jurgis Hlebavičius, Vitebsko vietininkas
Jonas (Semiono s.) Sapiega, maršalas, karalienės kancleris,
Breslaujos ir Žiežmarių vietininkas
Jonas, Fiodoro s. (Pliuskovas), Smolensko arklidininkas
Юрий Глебович, наместник Витебский; Иванка (Се-
мёнович) Сопежич, маршалок, канцлер королевы, на-
местник Браславский и Жижморский. Иван Федорович
(Плюсков), конюший Смоленский
РИО, т. 35, с. 480.

1506 m.

Grigorijus Hromyka, raštininkas
(raštininku su juo – Levka, Kijevo mitropolito Jonos žmogus)
Григорий Громыка, писарь; (писарем с ним Левка,
человек митрополита Киевского Ионы)
РИО, т. 35, с. 481.

1506 m.

Fedkus Sviatoša (Mykolo s.), raštininkas
Федька Святюша (Михайлович), писарь
РНО, т. 35, с. 482.

(1507 m.)

Jonas Radvila, Mykolo s., Slonimo vietininkas
Aleknaitis (Petras, Jono s.), vyriausiasis virtuvininkas, Kostomanės vietininkas
Bagdonas Sapięga (Semiono s.), raštininkas, Smolensko okoliničius, Aukštadvario vietininkas
Ян Миколаевич Радивил, наместник Слонимский, воеводич Виленской; (Петр Янович) Олехнов, кухмистр, наместник Костоманский; Богдан (Семёнович) Сопежич, писарь, околичный Смоленский, наместник Высоколворский
LM, kn. 6, l. 482; *РНО*, т. 35, с. 482; К. М. О б о л с к и й, *Сборник...* с. 17.

(1508 m.)

Stanislovas Daugirdas (dvarionis)
Станислав Довгирдов (дворянин)
РНО, т. 35, с. 483.

1508 06 21 Minskas

Mikalojus, kamarnikas
Миколай, каморник
LM, kn. 7, l. 117; kn. 8, l. 77.

1508 m. Gardinas

Petras (Jono s., Aleknaitis), vyriausiasis virtuvininkas, Skirsnemunės vietininkas
Bagdonas Sapięga (Semiono s.), Smolensko okoliničius, Aukštadvario vietininkas
Петр (Янович Олехнович), кухмистр, наместник Скерстомонский; Богдан (Семёнович) Сопега, околичный

Смоленский, наместник Высоколворский
LM, kn. 7, l. 101; kn. 8, l. 69; *РНО*, т. 35, с. 484.

1508 m.

Juška, raštininkas
Юшко, писарь
РНО, т. 35, с. 484.

1508 08 05 Smolenskas

Fedkus Sviatoša (Mykolo s.), raštininkas
Федька (Михайлович) Святюша, писарь
LM, kn. 7, l. 127; kn. 8, l. 81 ap.; *РНО*, т. 35, с. 485

1508 m. Smolenskas, didieji pasiuntiniai

Stanislovas Hlebavičius, Polocko vaivada (maršalas)
Jonas (Semiono s.) Sapięga, maršalas, sekretorius, Vitebsko ir Breslaujos vietininkas
Vaitiekus Narbutas, maršalas, sekretorius, Perlamo ir Ožos vietininkas
Jonas Sapięga (Bagdono s.), raštininkas
Станислав Глебович, воевода Полоцкий, (маршалок); Иванко (Семенович) Сопежич, маршалок, секретарь, наместник Витебский и Браславский; Войтех Нарбутович, маршалок, наместник Переломо-Ожецкий; Иванко Богданович Сопежич, писарь
LM, kn. 7, l. 153; kn. 8, l. 93 ap.; *РНО*, т. 35, с. 486.

1509 01 03 Vilnius

Stanislovas Daugirdas (dvarionis)
Станислав Довгирдов (дворянин)
LM, kn. 7, l. 158; kn. 8, l. 95.

1509 01 31

Jonas Radvila, Mikalojaus s., maršalas, Slonimo vietininkas
Vaitiekus, Jono s. (Kločka), maršalas, karalienės ochmistras,

Belsko ir Kauno vietininkas

Bogušas Bohovitinovičius, raštininkas, Žiežmarių ir Daugų vietininkas

Ян Миколаевич Радивил, маршалок, наместник Слонимский; Войтех Янович (Клочко), маршалок, охмистр королевы, наместник Бельский и Ковенский; Богущ Боговитинович, писарь, наместник Жижморский и Довговский

LM, kn. 7, l. 175; *РНО*, т. 35, с. 489.

1509 m.

Stanislovas Daugirdas (dvarionis)

Станислав Довгирдов (дворянин)

РНО, т. 35, с. 490.

1509 11 28 Krokuva

Vaitiekus Narbutas, maršalas, Josvainių, Ožos ir Perlamo vietininkas

Grigorijus Hromyka (Isajaus s.), raštininkas, Vilniaus raktininkas

Войтех Нарбутович, маршалок, наместник Ясвонский, Ожский и Переломский; Григорий (Исаевич) Громыка, писарь, ключник Виленский

LM, kn. 7, l. 226.

1510 10 14 Krokuva

Jonas Vežgaila

Ян Вежгайла

LM, kn. 7, l. 279.

1511 07 04 Brestas

Bagdonas Daugirdas (dvarionis)

Богдан Довгирдов (дворянин)

LM, kn. 7, l. 325; *РНО*, т. 35, с. 495.

(1511/12 m.)

Bagdonas Daugirdas (dvarionis)

Богдан Довгирдов (дворянин)

РНО, т. 35, с. 496.

1512 m.

Bagdonas Daugirdas (dvarionis)

Богдан Довгирдов (дворянин)

РНО, т. 35, с. 498.

(1512/13 m.)

Mikalojus

Миколай

LM, kn. 7, l. 516; *РНО*, т. 35, с. 499.

1513 m.

Kamornikas (?)

Каморной (Литвинец ?)

РНО, т. 35, с. 499; minimas LM, kn. 7, l. 502.

1514 03 01 Vilnius

Bagdonas Daugirdas (dvarionis)

Богдан Довгирдов (дворянин)

LM, kn. 7, l. 502; *РНО*, т. 35, с. 499.

1517 06 01 Polockas*

Jonas Ščitas, Jokūbo s., maršalas. Mogiliovo vietininkas

Bogušas Bohovitinovičius, maršalas, raštininkas, Daugų vietininkas

Ян Якубович Щит, маршалок, наместник Могилевский;

Богущ Боговитинович, маршалок, писарь, наместник Довговский

РНО, т. 35, с. 505.

1520 07 05 Törünė, didieji pasiuntiniai*

Jonas, Stanislovo s., Kostevičius (Leliuševičius), Palenkės vaivada, maršalas, Perlamo ir Ožos seniūnas
Bogušas Bohovitinovičius, iždininkas, maršalas, raštininkas, Kameneco laikytojas

Ян Станиславович Костевич (Лелюшевич), воевода Подляшский, маршалок, староста Переломский и Ожский; Богуш Боговитинович, подскарбий, маршалок, писарь, державца Каменецкий

LM, kn. 7, l. 855, kn. 10, l. 66, 67; РИО, т. 35, с. 575.

1520 12 24 Chvojnica

Mykolas Šestakovas (Petro s.), dvarionis

Миколай (Петрович) Шестаков, дворянин

РИО, т. 35, с. 600.

1521 07 01 Krokuva, žygūnas

Bogušas Voikovas

Богуш Войтков

РИО, т. 35, с. 606.

1522 02 Gardinas*

Stanislovas Daugirdas (dvarionis)

Станислав Довгирдов (дворянин)

LM, kn. 7, l. 846; РИО, т. 35, с. 608.

1522 06 25 Vilnius, didieji pasiuntiniai*

Petras, Stanislovo s. (Kiška), Polocko vaivada, Drohičino seniūnas

Bogušas Bohovitinovičius, žemės iždininkas, maršalas, Slonimo ir Kameneco seniūnas

Jonas Hornostajus, raštininkas

Петр Станислович (Кишка), воевода Полоцкий, староста Дорогицкий; Богуш Боговитинович, подскарбий земский, маршалок, староста Слонимский и Каменецкий; Иван

Горноста́й, писарь
РИО, т. 35, с. 624.

1523 07 04 Krokuva*

Bagdonas Daugirdas (dvarionis)

Богдан Довгирдов (дворянин)

РИО, т. 35, с. 674.

1524 03 09 Krokuva*

Stanislovas Daugirdas (dvarionis)

Станислав Довгирдов (дворянин)

РИО, т. 35, с. 683.

1524 04 04 Krokuva

Boguchvalas, Dimitro s., raštininkas, Krasnoje Selo laikytojas

Богухвал Дмитриевич, писарь, державца Краснесельский

РИО, т. 35, с. 700.

1526 03 28 Marienburgas

Mikalojus Ivašencovas

Миколай Ивашенцов

РИО, т. 35, с. 707.

1526 08 11 Varšuva (Gdanskas), didieji pasiuntiniai*
Petras Stanislovo s. (Kiška), Polocko vaivada, Drohičino seniūnas

Bogušas Bohovitinovičius, žemės iždininkas, maršalas, raštininkas, Slonimo ir Kameneco seniūnas

Петр Станислович (Кишка), воевода Полоцкий, староста Дорогицкий; Богуш Боговитинович, подскарбий земский, маршалок, писарь, староста Слонимский и Каменецкий

LM, kn. 7, l. 973; РИО, т. 35, с. 716.

1527 11 04 Radomlė*

Jonas Jesmanas, dvarionis
Иванко Есманович, дворянин
РНО, т. 35, с. 761.

1529 06 07 Vilnius, didieji pasiuntiniai*

Motiejus, Vaitiekaus s., Jonaitis (Kločka) maršalas, Volkovysko laikytojas
Vasilijus, Bagdono s., Čyžas, arklidininkas, Ainos laikytojas
Andrius Mackevičius, dĵakas
Матвей Войтехович Янович (Клочко), маршалок, державца Волковыйский; Василий Богданович Чиж, конюший, державца Анинский; Андрей Мацкевич, дьяк
LM, kn. 7, l. 984; *РНО*, т. 35, с. 35, 787.

1529 10 27 Vilnius*

Jonas Bohovitinovičius, dvarionis
Ян Боговитинович, дворянин
LM, kn. 7, l. 989; *РНО*, т. 35, с. 35, 813.

1530 02 20 Krokuva

Dovydas
Давид
РНО, т. 35, с. 826.

1531 08 15 Krokuva

Alekna Bokiejus, dvarionis
Олехно Бокей, дворянин
РНО, т. 836.

1531 10 01 Krokuva

Olechna Bokiejus, dvarionis
Олехно Бокей, дворянин
РНО, т. 840.

1531 12 01 Krokuva, didieji pasiuntiniai*

Jonas, Bagdono s., Sapiega, maršalas, Palenkės vaivada
Motiejus, Vaitiekaus s., Jonaitis (Kločka), maršalas, Volkovysko ir Merkinės seniūnas
Povilas, Vaitiekaus s., Naruševičius, sekretorius, Žiežmarių laikytojas
Иван Богданович Сопега, воевода Поллянский, маршалок; Матвей Войтехович Янович (Клочко), маршалок, староста Волковыйский и Мерецкий; Павел Войтехович Нарушевич, секретарь, державца Жижсорский
LM, kn. 15, l. 181 ap.; *РНО*, т. 35, с. 848.

1533 07 27

Jonas Bohovitinovičius, dvarionis
Иванко Боговитинович, дворянин
LM, kn. 7, l. 1086.

1536 07 03 Vilnius*

Nikodemas, Jono s., Techanovskis, stalininkas, Krėvos vietininkas
Никодим, Янович Техановский, подстолий, наместник Кревский
LM, kn. 15, l. 188; *РНО*, т. 59, с. 67.

1536 10 20 Vilnius, didieji pasiuntiniai*

Jonas, Jurgio s., Hlebavičius, Polocko vaivada, maršalas
Motiejus, Vaitiekaus s. (Jonaitis Kločka), Vitebsko vaivada, Volkovysko laikytojas
Vaclovas, Mikalojaus s., raštininkas
Ян Юрьевич Глебович, воевода Полоцкий, маршалок
Матвей Войтехович (Янович Клочко), воевода Витебский, державца Волковыйский; Венцлав Миколаевич, писарь
LM, kn. 15, l. 188 ap.; *РНО*, т. 59, с. 67.

1541 12 20 Vilnius, didieji pasiuntiniai*

Jonas, Jurgio s., Hlebavičius, Polocko vaivada, maršalas
Nikodemas, Jono s., Techanovskis, stalininkas, Melniko
seniūnas

Mikalojus, Mikalojaus s., Andriuškevičius, Vilniaus pavieto
dvarų raštininkas, Ožos ir Perlamo laikytojas

Ян Юрьевич Глебович, воевода Полоцкий, маршалок
Никодим, Янович Техановский, подстолий, староста
Мельницкий; Миколай Миколаевич Андрошкевич, пи-
сарь дворов Виленского повета, державца Ожский и
Переломский

LM, kn. 28, l. 74; РИО, т. 59, с. 149.

1542 12 10 Krokuva

Stanislovas, Petro s., Konžastovskis, dvarionis

Станислав Петрашкевич Конжастовский, дворянин

РИО, т. 59, с. 208.

1543 07 12 Krokuva

Tomas Mojsejevičius, dvarionis

Томас Мойсеевич, дворянин

РИО, т. 59, с. 218.

1545 01

Jonas, Jurgio s., Komajevskis, dvarionis

Ян Юревич Комаевский, дворянин

Книга посольская..., 1, с. 1.

1548 09 20 Radomlė, didieji pasiuntiniai*

Stanislovas Kiška, Petro s., Vitebsko vaivada

Jonas Komajevskis, Jurgio s., maršalas, Ožos ir Perlamo
laikytojas

Glebas Jesmanas, djakas

Станислав Петрович Кишка, воевода Витебский; Ян
Юревич Комаевский, маршалок, державца Ожский и

Переломский; Глеб Есман, дяк

Книга посольская... 1, с. 51; РИО, т. 59, с. 267

1550 05 21 Petrkaivas

Stanislovas Jedrovskis

Станислав Едровский

РИО, т. 59, с. 338.

1551 03 23 Krokuva

Matušas Giedraitis, Bartolomėjaus s.

Матуш Бартоломеевич Гелдройт

РИО, т. 59, с. 352.

1551 12 28 Vilnius

Povilas Ostrovickis

Павел Островецкий

РИО, т. 59, с. 358.

1553 04 21 Krokuva

Andrius, Stanislovo s. (Liuliu, dvarionis)

Андрей Станиславович (Люлю, дворянин)

РИО, т. 59, с. 380.

1553 04 28 Krokuva didieji pasiuntiniai

Stanislovas Davaina, Stanislovo s., Polocko vaivada

Eustachijus Valavičius, Bagdono s., maršalas, raštininkas,

Medininkų laikytojas

Petras Semaška, Mykolo s., djakas, Kremeneco seniūnas

Станислав Станиславович Давойна, воевода Полоцкий;

Остафий Богданович Волович, маршалок, писарь, державца

Медницкий; Петр Михайлович Семашко, дяк, староста

Кременецкий

РИО, т. 59, с. 387; min. Книга посольская... 1, с. 91.

1554 12 10 Vilnius*

Jurgis Tiškevičius, Vosylius s., dvarionis

Юрий Васильевич Тишкевич, дворянин

Книга посольская... 1, с. 97; РИО, т. 59, с. 459.

1555 11 25 Vilnius, didieji pasiuntiniai*

Steponas Zbaražskis, Andriaus s., Vitebsko vaivada

Jonas Šimkevičius, maršalas, raštininkas, Katynės seniūnas
Vaclovas, Mikalojaus s., raštininkas, sekretorius, Skirsnemunės
ir Raseinių laikytojas

Стефан Адреевич Збарашский, воевода Витебский; Ян
Шимкович, маршалок, писарь, староста Хатинский; Венц-
лав Миколаевич, писарь, секретарь, державца Скерсто-
монский и Росейнский

Книга посольская... 1, с. 117; РИО, т. 59, с. 492.

1556 09 10 Vilnius*

Grigas Viktorinas, dvarionis

Григорий Викторин, дворянин

Книга посольская... 1, с. 124; РИО, т. 59, с. 534.

1556 05 05 Vilnius*

Jonas Volčekas, Jurgio s., Vilniaus arklidininkas, Vosyliškių
laikytojas

Lukošius Haraburda, djakas

Ян Юрьевич Волчек, конюший Виленский, державца
Василишский; Лукаш Гарабурда, дяк

Книга посольская... 1, с. 146; РИО, т. 59, с. 554.

1558 12 28 Petrkovas, didieji pasiuntiniai

Vosylius Tiškevičius, Palenkės vaivada, Minsko seniūnas

Mikalojus Šimkovičius Pašušvinskis, maršalas, Veliuonos ir
Ariogalos laikytojas

Jonas Haika, Mikalojaus s., raštininkas, Gardino arklidininkas,
Ašmenos, Utenos, Krasnoje Selo laikytojas

Василий Тишкевич, воевода Полянский, староста Менс-
кий; Николай Шимкович Пошуншинский, маршалок,

державца Веленский и Оряктольский, Ян Миколаевич
Гайка, писарь, конюший Гродненский, державца Ошмянс-
кий, Утенский, Красносельский

Книга посольская... 1, с. 150; РИО, т. 59, с. 567

1559 09 30 Vilnius

Andrius, Jono s. (vėliavininko s.), dvarionis

Андрей Иванович (сын хоружего), дворянин

Книга посольская... 1, с. 165; РИО, т. 59, с. 595.

1559 12 08(12) Vilnius

Martynas Valadkovičius, djakas

Мартин Володкович, дяк

Книга посольская... 1, с. 176; РИО, т. 59, с. 605.

1560 06 15 Vilnius

Andrius Liuliu (Stanislovo s.), dvarionis

Андрей (Станиславович) Люлю, дворянин

Книга посольская... 1, с. 185; РИО, т. 59, с. 624.

1560 08 23 (09 _) Vilnius

Mykolas Haraburda, Bagdono s.

Михаил Богданович Гарабурда

Книга посольская... 1, с. 189; РИО, т. 59, с. 629.

1560 12 04 didieji pasiuntiniai*

Jonas Šimkevičius, maršalas, raštininkas, Tikocino seniūnas

Jonas Haika, Mikalojaus s., raštininkas, Gardino arklidininkas,
Ašmenos, Utenos, Krasnoje Selo laikytojas

Martynas Valadkovičius, djakas

Ян Шимкович, маршалок, писарь, староста Тыкотинский;
Ян Миколаевич Гаика, писарь, конюший Гродненский.

державца Ошмянский, Утенский, Красносельский, Мартин
Володкович, дяк

РИО, т. 71, с. 26.

1562 01 30 Vilnius

Barkolabas Korsakas, Jono s., dvarionis

Борколаб Иванович Корсак, дворянин

Книга посольская... 1, с. 209; *РХО*, т. 71, с. 52.

1563 05 12(22) Tikocinas

Jurgis (Jonuškos s.) Bykovskis, dvarionis

Юрий (Янушевич) Быковский, дворянин

Книга посольская... 1, с. 227; *РХО*, т. 71, с. 138.

1563 07 26(08 03) Vilnius

Vasilijus Mackevičius, dvarionis

Василий Мацкевич, дворянин

Книга посольская... 1, с. 230; *РХО*, т. 71, с. 167.

1563 10 12 Vilnius

Andrius, Jono s. (vėliavininko s.), dvarionis

Андрей Иванович (сын хоружего), дворянин

Книга посольская... 1, с. 242; *РХО*, т. 71, с. 180.

1563 11 didieji pasiuntiniai

Jurgis Chodkevičius, Aleksandro s., Belsko seniūnas, rai-
kytojas

Grigas Valavičius, Bagdono s., maršalas, Slonimo seniūnas

Mykolas Haraburda, Bagdono s., djakas

Юрий Александрович Хоткевич, крайчий, староста Бельс-
кий; Григорий Богданович Волович, маршалок, староста

Слонимский; Михаил Богданович Гарабурда, дяк

Книга посольская... 1, с. 247; *РХО*, т. 71, с. 189.

1566 03 11 Vilnius

Fiodoras Juriaga, Bagdono s., dvarionis

Федор Богданович Юряга, дворянин

РХО, т. 71, с. 333.

1566 03 21 didieji pasiuntiniai*

Jurgis Chodkevičius, Aleksandro s., Trakų kaštelionas, Belsko
seniūnas

Jurgis Tiškevičius, Vosylius s., Bresto vaivada, Volkovysko
laikytojas

Mykolas Haraburda, Bagdono s., raštininkas, Svisločiaus
laikytojas

Юрий Александрович Хоткевич, пан Троцкий, староста
Бельский; Юрий Васильевич Тишкевич, воевода Бе-
рестейский, державца Волковыйский; Михаил Богдано-
вич Гарабурда, писарь, державца Свислоский

Книга посольская... 1, с. 255; *РХО*, т. 71, с. 350.

1566 12 02 Gardinas

Vasilijus Zagorovskis, Petro s., dvarionis

Василий Петрович Загоровский, дворянин

Книга посольская... 1, с. 257; *РХО*, т. 71, с. 439.

1567 08 23 Gardinas

Jurgis Bykovskis, Jonušo s.

Юрий Янушевич Быковский

Книга посольская... 1, с. 261; *РХО*, т. 71, с. 571.

1568 07 30 Gardinas

Bukriaba Ulonas (dvarionis)

Букряба Улан (дворянин)

Книга посольская... 1, с. 273; *РХО*, т. 71, с. 571.

1569 01 12 Liublinas

Fiodoras (Skuminas) Tiškevičius, dvarionis

Фёдор (Скумин) Тишкевич, дворянин

Книга посольская... 1, с. 277; *РХО*, т. 71, с. 587.

1569 07 22 Liublinas

Andrius Chaleckis, Josifo s.

Андрей Есифович Халепский

Книга посольская..., 1, с. 284; *РНО*, т. 71, с. 614.

1569 08 01 Liublinas, didieji pasiuntiniai

Janas Skratošinas, Inovlaclavo vaivada – nuo Lenkijos
Mikalojus Tolvaišas, Jurgio s., Minsko kaštelionas, Daugpi-
lio seniūnas

Rafailas Zlešnia, Radejevo seniūnas

Andrius, Jono s., sekretorius, Naugarduko pakamarys

Ян Скратошин, воевода Иновлоцлавский – от Польско-
го королевства; Миколай Юрьевич Талвош, каштелян
Менский, Рафаил Злежня, староста Радеевский; Андрей

Иванович, секретарь, подкоморий Новгородский
Книга посольская... 1, с. 290; *РНО*, т. 71, с. 640.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

ŠALTINIAI

Akta unji Polski z Litwą 1385–1791 / Wyd. St. Kutrzeba i Wł.
Semkowicz, Kraków, 1932.

Archivum książy Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie / Wyd.
pod kierownictwem Z. L. Radziwińskiego, przy współdziale
P. Skobielskiego i B. Gorczaka, t. 1–5, Lwów, 1887–1897.

*Codex diplomaticus Lithuaniae. Codicibus manuskriptis in archivo
sekreto Regiomontano asservatis* Ed. E. Raczyński, Vrat-
slaviae, 1845.

*Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Litva-
niae* / Ed. M. Dogiel, t. 4, 5, Vilnae 1764.

J. D ł u g o s z, *Opera omnia*, t. 10–14, Kraków, 1873–1878.

Lietuvos Metrika, Užrašymų kn. 4, 5, 6, 7, 8, 10, 15, 23, 28; *Tėismų
mikrofilmas iš Centrinio Rusijos valstybės istorijos senųjų
aktų archyvo Maskvoje.*

Lietuvos metraštis, Bychovco kronika / Vertė, įvadą ir paaiškinimus
parašė R. Jasas, Vilnius, 1971.

Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. 1. / Sudarė P. Pakarklis, K.
Jablonskis, J. Jurginis, V. Neupokojevas; Vyr. red. J. Žiugžda,
Vilnius, 1955.

M y k o l a s L i e t u v i s, *Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų
papročius*, Vilnius, 1966.

*Skarbiec diplomatów etc. posługujących do krytycznego wyjaśnienia
dziejów Litwy, Rusi Litewskiej i ościennych im krajów*. Zebrał
i w treści opisał Ignacy Danéłowicz, t. 2. Wilno, 1862.

*Stosunki z Mengli-Girejem, chanem tatarów perekopskich (1469–
1515)*, Akta i listy / Wydał i szkicem historycznym poprzedził
Kazimierz Pułaski, Kraków–Warszawa, 1881.

M. S t r y j k o w s k i, *Kronika Polska, Litewska, Żmódzka
i wszystkiej Rusi*, wyd. nowe, t. 1–2, Warszawa, 1846.

*Zbiór praw Litewskich od roku 1389 do roku 1529. tudzież rozprawy
sejmowe o tychże prawach od roku 1544 do roku 1563* Poznań.
1841.

Акты, относящиеся к истории Западной России Собранные
и изданные Археографической комиссией. т. 1 (1340–
1506), Санкт Петербург, 1846; т. 2 (1506–1541), Санкт
Петербург, 1848; т. 3 (1544–1587), Санкт Петербург, 1848.

Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России /
Собранные и изданные Археографической комиссией. т.
(1361–1598), Санкт Петербург, 1863.

С. Г е р б е р ш т е й н, *Записки о Московитских делах*,
Москва, 1906.

Грамота Крымского хана Менгли-Гирея к Польскому королю
Сигизмунду I 1514 г., *Сборник статей М. А. Оболенского*,
Казань, 1850, с. 31–40.

Документы Московского архива Министерства Юстиции /
Подг. М. В. Довнар-Запольский, т. 1, Москва, 1897.

*Духовные и договорные грамоты великих и удельных князей
XIV–XVI в.* / Подготовил Л. В. Черепнин; Отв. ред. С. В. Бах-
рушин, Москва–Ленинград, 1950.

- Книга посольская Великого княжества Литовского 1506 года, Сборник статей князя Оболенского, № 1, Москва, 1838.
- Книга посольская Метрики Великого княжества Литовского, содержащая в себе дипломатические сношения Литвы в годы государственания Сигизмунда Августа (с 1545 по 1572 год) / Издана М.А. Оболенским и И. Даниловичем, Москва, 1843.
- Литовская Метрика, Отдел 1, ч. 1: книги Записей, т. 1, Русская историческая библиотека, т. 27, Санкт Петербург, 1910.
- Литовская Метрика, Отделы 1-2, ч. 3: книги Публичных дел, т. 1, Русская историческая библиотека, т. 30, Санкт Петербург, 1914.
- И. М а л и н о в с к и й, Сборник материалов, относящихся к истории панов - рады Великого княжества Литовского, Томск, 1901.
- П. А. М у х а н о в, Сборник, Санкт Петербург, 1836.
- Опись архива Посольского приказа 1626 года, ч. 1-2, подготовил к печати В. И. Гальцов / Под редакцией С. О. Шмидта, Москва, 1977.
- Опись Царского архива XVI века и архива Посольского приказа 1614 года / Под редакцией С. О. Шмидта, Москва, 1960.
- Памятники дипломатических сношений древней России с державами иностранными, Сборник русского императорского исторического общества, т. 35, Санкт Петербург, 1882; т. 41, 1884; т. 59, 1887; т. 71, 1892; т. 95, 1895.
- „Русский временник по румянцевскому списку о восстании Михаила Глинского / Публикацию подготовил А. А. Зигмин, Советские архивы, 1970, № 5, с. 68-73.
- Статут Великого княжества Литовского 1529 года / Под редакцией академика АН Литовской ССР К. И. Яблонска, Минск, 1960.

LITERATŪRA

- K. A v i ž o n i s, Bajorai valstybiniame Lietuvos gyvenime Vazų laikais, Kaunas, 1940.
- O. B a c k u s, Motives of West Russian nobles in deserting Lithuania for Moscow 1377-1514, Laurence, 1957.
- E. B a n i o n i s, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntiniai Krymo chanate XVI a. pirmajame ketvirtyje, Lietuvos istorijos metraštis 1978 metai, Vilnius, 1979, p. 5-18.
- E. B a n i o n i s, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės XVI a. pirmosios pusės pasiuntinių dokumentai Lietuvos Metrikoje, Jaunųjų istorikų darbai: Medžiaga respublikinei jaunųjų istorikų konferencijai, 1978 m. lapkritis, antroji knyga, Vilnius, 1978, p. 31-40.
- E. B a n i o n i s, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Ponų tarybos narių susirašinėjimas su Maskvos bajorais Aleksandriui valdant (1492-1506), Jaunųjų istorikų darbai: Medžiaga respublikinei jaunųjų istorikų konferencijai, 1976 m. spalio pirmoji knyga, Vilnius, 1976, p. 19-28.
- J. B a r d a c h, Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV-XVII w., Warszawa, 1970.
- B. B a r a n o w s k i, Przyczynki do stosunków karaimów polskich ze wschodem muzułmańskim, Wilno, 1938.
- J. B a s z k i e w i c z, Państwo suwerenne w feudalnej doktrynie politycznej, Warszawa, 1964.
- W. B i a ł o w i e j s k a, Stosunki Litwy z Moskwą w pierwszej połowie panowania Aleksandra Jagiellończyka (1492-1499), Ateneum Wileńskie, t. 7, 1930.
- A. B o n i e c k i, Poczet rodów w Wielkim Księstwie Litewskim w XV i XVI wieku, Warszawa, 1887.
- Dyplomaci w dawnych czasach. Relacje staropolskie z XVI-XVII stulecia, opracowali Adam Przyboś i Roman Zelewski, Kraków, 1959.
- B. D u n d u l i s, Lietuva ir Ordino valstybės žlugimas (1466-1525), Istorija, 10, Vilnius, 1969, p. 159-168.

- B. Dundulis, Lietuva ir Trylikos metų karas tarp Lenkijos ir Ordino (1454-1466 m.), *Istorija*, 9, Vilnius, 1968, p. 123-144.
- B. Dundulis, Lietuvos kova dėl valstybinio savarankiškumo 15 amž., Vilnius, 1968.
- B. Dundulis, Lietuvos užsienio politika XVI a., Vilnius, 1971.
- O. Górka, *Kronika czasów Stefana Wielkiego Moldawskiego* Kraków, 1931.
- O. Halecki, *Ostatnie lata Świtrygielły i sprawa Wołyńska za Kazimiera Jagiellonczyka*, Kraków, 1915.
- S. Herbst, Wojna Moskiewska 1507-1508 r., *Księga ku czci Oskara Haleckiego*, Warszawa, 1935.
- K. Jablonskis, *Istorija ir jos šaltiniai*, Vilnius, 1979.
- K. Jablonskis, *Lietuvių kultūra ir jos veikėjai*, Vilnius, 1973.
- K. Jablonskis, Lietuvos valstybės ir teisės istorija nuo XIV a. pab. iki XVI a. vidurio, Vilnius, 1971.
- J. Jakubowski, Archiwum państwowe Wielkiego Księstwa Litewskiego i jego losy, *Archeion*, 9, Warszawa, 1931, s. 1-18.
- J. Jasnowski, *Mikolaj Czarny Radziwill (1515-1565)* Warszawa, 1939.
- M. Jučas, Lietuvos didikų kunigaikščių metraštis, Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai, Serija A 1957, t. 2, p. 111-121.
- M. Jučas, Lietuvos metraščiai, Vilnius, 1968.
- M. Jučas, Nuo Krėvos sutarties iki Liublino unijos, Kaunas, 1970.
- J. Jurginis, *Legendos apie lietuvių kilmę*, Vilnius, 1971.
- J. Jurginis, *Renesansas ir humanizmas Lietuvoje* Vilnius, 1965.
- J. Jurginis, I. Lukšaitė, Lietuvos kultūros istorijos bruožai (Feodalizmo epocha. Iki aštuoniolikto amžiaus), Vilnius, 1981.

- J. Jurginis, V. Merkys, A. Tautavičius, Vilniaus miesto istorija, Vilnius, 1968.
- P. Klimas, *Ambrosio Contarini, Venecijos ambasadorius Lietuvoje (1474-1477)*, Kaunas, 1931.
- L. Kolankowski, *Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego za Jagiellonów 1397-1499*, t. 1, Warszawa, 1930.
- L. Kolankowski, Problem Krymu w dziejach historycznych, *Kwartalnik historyczny*, 49, 3, 1935.
- L. Kolankowski, Zygmunt August wielki książę Litwy do roku 1548, Lwów, 1931.
- F. Konieczny, Litwa a Moskwa w latach 1449-1492, *Dziejów Rosji*, t. 2, Wilno, 1929.
- F. Konieczny, Sprawy z Mengli-Girejem (1473-1504), *Ateneum Wileńskie*, t. 4, Wilno, 1927.
- F. Konieczny, Walter von Platenberg landmistr inflancki wobec Zakonu, Litwy i Moskwy 1500-1523, *Rozprawy wyd. histor.-filoz. Akademii Umiejętności* t. 2, Kraków, 1891.
- M. Kosman, Kancelaria wielkiego księcia Witolda, *Studia źródłoznawcze*, t. 14, Warszawa-Poznań, 1969, s. 91-121.
- S. Kryczyński, Tatarzy litewscy, *Rocznik tatarski*, t. 3, Warszawa, 1938.
- S. Kutrzeba, *Historia ustroju Polski w zarysie* t. 2, Litwa, wyd. 2, Lwów-Warszawa, 1921.
- M. Kuźmiński, Olbracht Marcinowicz Gasztold, *Ateneum Wileńskie*, t. 5, Wilno, 1928.
- I. Lappo, *Lietuva ir Lenkija po 1569 m. Liublino unijos* Kaunas, 1932.
- S. Lazutka, *I Lietuvos Stansas-Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės feodalinis kodeksas* Vilnius, 1973.
- Lietuvos TSR istorija, red. J. Žiugėda, t. 1, Vilnius, 1957.
- Lietuvos TSR valstybės ir teisės istorija Vilnius, 1970.
- J. Makowski, *Organa państwa w stosunkach międzynarodowych* Warszawa, 1957.
- J. Makowski, *Prawo dyplomatyczne i organizacja służby zagranicznej*, cz. 1-2, wyd. 2, Warszawa, 1952.

- M. Małowist, *Wschód a Zachód Europy w XIII-XVI wieku*, Warszawa, 1973.
- S. Małlik, *Narodziny nowożytnej dyplomacji*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1971.
- T. Narbutt, *Dzieje narodu Litewskiego*, t. 1-9, Wilno, 1835-1841.
- J. Ochmański, Michalon Litwin i jego traktat o zwyczajach tatarów, litwinów i moskwinów z połowy XVI wieku, *Kwartalnik historyczny*, 4, 1976, s. 765-783.
- F. Papée, *Aleksander Jagiellończyk*, Kraków, 1949.
- F. Papée, *Polska i Litwa na przełomie wieków średnich*, t. 1, Kraków, 1904.
- V. Pašut, *Lietuvos valstybės susidarymas*, Vilnius, 1971.
- R. Przędzicki, *Diplomatie et protocole a la cour de Pologne*, t. 1, Paris, 1934.
- R. Przędzicki, *Ceremoniał dyplomatyczny w dawnej Polsce. Sprawy obce*, t. 1, 1929-1930.
- S. Ptaszyc, Gdzie przechowywały się i przechowują się obecnie akty unji Litwy z Polską, *Kwartalnik historyczny*, t. 16, 1902.
- K. Pułaski, Machmed-Girej, chan tatarów perekopskich i stosunki jego z Polską (1515-1523), *Skicie i pozukiwania historyczne*, serya druga, Petersburg, 1898, s. 283-350.
- J. Reychman, *Tłumacze języków wschodnich w Polsce XVIII wieku*, b. v. ir b. d.
- Z. Skopińska, Traktat 31 sierpnia 1449 r. w świetle polityki Litwy i Moskwy w latach 1440-1453, *Ateneum Wileńskie*, t. 5, Wilno, 1928.
- Z. Spieralski, *Awantury mołdawskie*, Warszawa, 1967.
- I. Sułkowska-Kurasiova, Księgi polskiej kancelarii koronnej w drugiej połowie XV wieku, *Studia źródłoznawce*, 11, 1961.
- I. Sułkowska-Kurasiova, J. Wojchertowa, Księgi posielskie (Libri Legationum) Metriki Koronnej, *Archeion*, t. 48, Warszawa, 1968, s. 61-73.

- I. Sułkowska-Kurasiova, *Polska kancelaria Królewska w latach 1447-1506*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1967.
- S. Sužiedėlis, *Lietuvos ir Livonijos konfliktas 1556-1557*, Kaunas, 1938.
- I. Valikonaitė, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Ponežų tarybos vaidmuo valstybiniam ir politiniam gyvenimui XV a. antrojoje pusėje (iki 1492 m.), *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų darbai: Istorija*.
- S. Vansevicius, Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Ponežų tarybos valdžia XV-XVI a., *Teisės bruožai Lietuvoje XV-XIX*, Vilnius, 1980, p. 24-41.
- A. Vasiliauskas, Vytauto Didžiojo diplomatika, *Senovė*, t. 4, 1938.
- A. Wyczański, *Polska w Europie XVI stulecia*, Warszawa, 1973.
- S. Wyśłouch, *Posługi komunikacyjne w miastach W. Ks. Litewskiego na prawie magdeburskiem do połowy XVI w.*, Wilno, 1936.
- J. Wolff, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386-1795*, Kraków, 1885.
- A. Zajaczkowski, *Dyplomatyka Złotej Herdy i Krymu z XV w.*, *Przegląd historyczny*, t. 36, 1948.
- A. Zajaczkowski, *Karaimai in Poland*, Warszawa, 1961.
- A. Zajaczkowski, J. Reychman, *Zarys dyplomacji osmańsko-tureckiej*, Warszawa, 1955.
- Z. Zinkevičius, *Lietuvių antroponimika, Vilniaus lietuvių asmenvardžiai XVII a. pradžioje*, Vilnius, 1977.
- K. В. Базилевич, *Внешняя политика Русского централизованного государства. вторая половина XV в.*, Москва, 1952.
- Н. Н. Бантыш-Каменский, *Переписка между Россией и Польшею по 1700 год*, ч. 1, Москва, 1862.
- Ю. Бардах, *Литовские статуты - памятники права периода Возрождения. Культурные связи народов Восточной Европы в XVI в.*, Москва, 1976.

- Ю. Бардах, Введение в историю права и институтов, *Czaspismo prawno-historyczne*, t. 29, Poznań, 1977.
- Н. А. Баскаков, Введение в изучение тюркских языков, изд. 2-ое, Москва, 1969.
- С. А. Белокуров, О Посольском приказе, Москва, 1906.
- М. Бережков, Древнейшая книга Крымских посольских дел 1474-1506 г. г., Симферополь, 1894.
- М. Бережков, Елена Ивановна, великая княгиня литовская и королева польская, Москва, 1897.
- Н. Г. Бережков, Итinerary великих князей литовских по материалам Литовской Метрики, 1481-1530, Архео-графический ежегодник за 1961 г., Москва, 1962, с. 180-205.
- Н. Г. Бережков, Литовская Метрика как исторический источник: О первоначальном составе книг Литовской Метрики по 1522 г, Москва-Ленинград, 1946.
- К. Э. Босворт, Мусульманские династии: Справочник по генеологии, Москва, 1971.
- М. Е. Бычкова, Родословие Глинского, Записки отдела рукописей библиотеки им. В.И. Ленина, т. 38, Москва, 1977.
- И. И. Вернер, О времени и причинах образования московских приказов, Москва, 1907.
- Н. И. Веселовский, Татарское влияние на русский посольский церемониал в Московский период русской истории, Санкт Петербург, 1911.
- С. Б. Веселовский, Дьяки и подьячие XV-XVII вв., Москва, 1975.
- Б. Д. Греков, А. Ю. Якубовский, Золотая Орда и её падение, Москва - Ленинград, 1950.
- И. Б. Греков, Восточная Европа и упадок Золотой Орды, Москва, 1975.
- И. Б. Греков, Очерки по истории международных отношений Восточной Европы XIV-XVI вв., Москва, 1963.

- Н. Горбачевский, Словарь древнего актового языка северо-западного края царства Польского, Вильна, 1874.
- Ф. Н. Добрянский, О литовских татарах, Вильна, 1906.
- М. В. Довнар-Запольский, Государственное хозяйство Великого княжества Литовского при Ягеллонах, т. 1, Москва, 1901.
- М. В. Довнар-Запольский, Книга расходов татар 1502-1509 гг., Известия Таврической ученой архивной комиссии, т. 26, Симферополь, 1897.
- М. В. Довнар-Запольский, Заметка о Крымских делах в Метрике Литовской, Известия Таврической ученой архивной комиссии, т. 28, Симферополь, 1898.
- М. В. Довнар-Запольский, Литовские упоминки татарским ордам: Скарбовая книга Метрики Литовской 1502-1509 гг., Симферополь, 1898.
- М. А. Дьяконов, Власть московских государей, Санкт Петербург, 1889.
- В. Л. Егоров, Развитие центробежных устремлений в Золотой Орде, Вопросы истории, 1974, № 3, с. 36-50.
- А. А. Зимин, Дьяческий аппарат в России второй половины XV-первой трети XVI в., Исторические записки, т. 87, Москва, 1971.
- А. А. Зимин, О сложении приказной системы на Руси, Доклады и сообщения института АН СССР, вып. 3, Москва, 1954, с. 164-176.
- А. А. Зимин, О составе дворцовых учреждений Русского государства конца XV и XVI вв., Исторические записки, т. 63, Москва, 1958.
- А. А. Зимин, Реформы Ивана Грозного, Москва, 1960.
- А. А. Зимин, Россия на пороге нового времени, (Очерки политической истории России первой трети XVI в.), Москва, 1972.

- А. А. З и м и н, Состав Боярской думы в XV–XVI веках, *Археографический ежегодник за 1957 г.*, Москва, 1958.
- Е. И. Индова, Русская посольская служба в конце XV первой половине XVI в., *Феодальная Россия во всемирноисторическом процессе*: [Сборник статей, посвященных Льву Владимировичу Черепнину], Москва, 1972, с. 294–311.
- История дипломатии*, изд. 2-ое, переработанное и дополненное / Под редакцией В.А. Зорина, В.С. Семенова, С.Д. Сказкина, В.М. Хвостова, т. 1, Москва, 1959.
- История Литовской ССР (с древнейших времен до наших дней)*, Вильнюс, 1978.
- Ж. К а м б о н, *Дипломат*, Москва, 1946.
- Г. К а р п о в, *История борьбы Московского государства с Польско-Литовским, 1462–1508*, Москва, 1867, ч. 1–2.
- Л. Г. К а т у ш к и н, Термин „консул“ в дипломатической практике Италии XV в., *Вспомогательные исторические дисциплины*, № 7, Ленинград, 1976.
- С. М. К а ш т а н о в, *Социально-политическая история России XV-первой половины XVI в.*, Москва, 1967.
- Ф. К о ж е в н и к о в, Из истории правовой организации внешних сношений Москвы как центра Русского государства, *Вестник Московского университета*, № 6, 1947.
- С. К у т ш е б а, *Очерк истории общественно-государственного строя Польши*, Санкт Петербург, 1907.
- И. И. Л а п и н о, *К истории панского класса в Великом княжестве Литовском*, Москва, 1914.
- Ф. И. Л е о н т о в и ч, *Бояре и служилые люди в Литовско-русском государстве*, Санкт Петербург, 1907.
- Ф. И. Л е о н т о в и ч, *К истории административного строя Литовского государства*, Варшава, 1899.
- Ф. И. Л е о н т о в и ч, *Рада великих князей Литовских*, Москва, 1907.
- Ф. И. Л е о н т о в и ч, *Сословный тип территориально-*

- административного состава Литовского государства и его причины*, Санкт Петербург, 1895.
- А. К. Л е о н т о в, *Образование приказной системы управления в Русском государстве: Из истории создания централизованного государственного аппарата в конце XV – первой половине XVI в.*, Москва, 1961.
- В. Л е ш к о в, *О древней русской дипломатии*, Москва, 1847.
- К. Е. Л и в а н ц е в, *Сословно-представительная монархия в Польше, её сущность и особенности, (II половина XV-конец XVI вв.)*, Ленинград, 1968.
- Н. П. Л и х а ч е в, *Разрядные дьяки XVI в.*, Санкт Петербург, 1888.
- М. К. Л ю б а в с к и й, *История западных славян*, Москва, 1918.
- М. К. Л ю б а в с к и й, *К вопросу об организации политических прав православных князей, панов и шляхты в Великом княжестве Литовском до Люблинской унии*, Москва, 1900.
- М. К. Л ю б а в с к и й, *Литовско-русский сейм: Опыт по истории учреждений в связи с внутренним строем и внешней жизнью государства*, Москва, 1900.
- М. К. Л ю б а в с к и й, *Областное деление и местное управление Литовско-русского государства во времени издания первого Литовского Статута*, Москва, 1892.
- М. К. Л ю б а в с к и й, *Очерк истории Литовско-русского государства до Люблинской унии включительно*, Москва, 1910.
- И. А. М а к с и м е й к о, *Сеймы Литовско-русского государства до Люблинской унии 1569 г.*, Харьков, 1902.
- И. А. М а л и н о в с к и й, *Рада Великого княжества Литовского в связи с боярской думой древней России*, ч. 1–2, Томск, 1903–1912.
- П. А. М о х о в, *Могущая эпоха феодализма*, Кишинев, 1964.
- Г. П и к о л ь с о н, *Дипломатическое искусство*, Москва, 1962.

- Г. Н. Никольсон, *Дипломатия*, Москва, 1941.
- А. А. Новоселский, *Борьба Московского государства с татарами в XVIII в.*, Москва, 1948.
- Н. Е. Носов, *Становление сословно-представительных учреждений в России*, Ленинград, 1969.
- С. Н. Палаузов, *Румынские государства Валохия и Молдавия в историческо-политическом отношении*, Санкт-Петербург, 1859.
- В. И. Пичета, *Белоруссия и Литва XV–XVI вв.*, Москва, 1961.
- И. И. Полн, *Социально-политическая история России XVI–начала XVII вв.*, Сборник статей, Москва, 1963.
- Польша и Русь. *Черты общности и своеобразия в историческом развитии Руси и Польши XII–XVI вв.*, под редакцией акад. Б.А. Рыбакова, Москва, 1974.
- А. Е. Пресняков, *Образование Великорусского государства. Очерки по истории XIII–XV столетий*, Санкт-Петербург, 1918.
- А. Е. Пресняков, *Лекции по русской истории (читанные в 1908–1910 гг.)*, т. 2, *Западная Русь и Литовско-Русское государство*, Москва, 1989.
- С. Пташицкий, *Описание книг и актов Литовской Метрики*, Санкт-Петербург, 1887.
- А. И. Рогов, *Русско-польские культурные связи в эпоху возрождения*, (Стрийковский и его Хроника), Москва, 1966.
- В. И. Савва, *О Посольском приказе в XVI в.*, вып. 1, Харьков, 1917.
- Э. Сатоу, *Руководство по дипломатической практике*, Москва, 1961.
- М. Г. Сафаргалев, *Распад Золотой Орды*, Саранск, 1960.
- А. А. Сахаров, *Дипломатические обычаи древней России*, Б.м. и б.д.

- Ф. И. Сергеев, *Русская дипломатическая терминология XI–XII вв.*, Кишинев, 1971.
- В. Д. Смирнов, *Крымское ханство под верховенством Османской порты до начала XVIII века*, Санкт-Петербург, 1887.
- И. И. Смирнов, *Очерки политической истории Русского государства 30–50-х годов XVI века*, Москва-Ленинград, 1958.
- В. Е. Сыроечковский, *Мухамед-Гирей и его вассалы. Ученые записки Московского государственного университета*, вып. 67.
- М. М. Тихомиров, *Российское государство XV–XVII веков*, Москва, 1973.
- Б. Н. Флоря, *Русско-польские отношения и балтийский вопрос в конце XVI – начале XVII вв.*, Москва, 1973.
- А. Л. Хорошкевич, *К истории издания и изучения Литовской Метрики*, *Acta Baltico-Slavica*, т. 8, Warszawa, 1973, р. 69–94.
- А. Л. Хорошкевич, *Русское государство в системе международных отношений конца XV–начала XVI в.*, Москва, 1980.
- М. Г. Худяков, *Очерки истории Казанского ханства*, Казань, 1923.
- Н. С. Чаев, *„Москва – третий Рим“ в политической практике Московского правительства XVI века. Исторические записки*, т. 17, Москва, 1945.
- Л. В. Черепнин, *Образование Русского централизованного государства в XIV–XV веках*, Москва, 1960.
- Н. Б. Шеламанова, *Состав документов Посольского приказа и их значение для исторической географии России XVI в.*, *Археографический ежегодник за 1964 г.*, Москва, 1965, с. 40–55.
- С. О. Шмидт, *Восточная политика России накануне „Казанского взятия“. Международные отношения. Политика. Дипломатия. XVI–XV века. Сборник статей к*

- 80-летию академика И.М. Майского, Москва, 1964, с. 538-558.
- С. О. Шмидт, К истории Царского архива середины XVI в., *Труды МГИАИ*, т. 2, Москва, 1958, с. 364-407.
- С. О. Шмидт, К характеристике русско-крымских отношений второй четверти XVI в., *Международные связи России до XVII в.*, Москва, 1961, с. 366-375.
- С. О. Шмидт, Предпосылки и первые годы Казанской войны (1545-1549), *Труды МГИАИ*, т. 6, Москва, 1954.
- С. О. Шмидт, Становление Российского самодержавия: Исследование социально-политической истории времен Ивана Грозного, Москва, 1973.
- Л. А. Юзефович, Русский посольский бычай XVI века, *Вопросы истории*, 1977, № 8, с. 114-126.

TOTORIAI IR LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS PASIUNTINYBIŲ TARNYBA XV – XVI A.

Kiekvienos tautos istorinis likimas – tai ilgas procesas su visomis galimomis ir neįtikėtinomis istorijos proceso peripetijomis. Kiekviena tauta turi poreikį pažinti ir suvokti savo istorijos kelią ir istorinį likimą. Šis poreikis negali ribotis tik savosios praeities pažinimu, jis apgobia ir kitų tautų praeitį, pirmiausia kaimyninių tautų, su kuriomis greta, kartais ir kovojant, teko eiti nelygiu istorinio likimo keliu.

Vienos ar kitos tautos pasirodymas istorijos arenoje, istorinės atminties fiksavimas nevienareikšmis. Tautos istorinė atmintis apie savo praeitį prasiskverbia giliau, turiningesnė ir įvairiausiškesnė negu apie kaimynines tautas. Apie jas istorinė atmintis yra fragmentiškesnė, čia didesnę vaidmenį atlieka atskiri istoriniai įvykiai, turėję tiesioginės įtakos savo tautos gyvenimui. Gerokai svarbesni tautai amžių eigoje susiformavę istoriniai stereotipai ir legendos.

Kiekvienos tautos istorinėje atmintyje yra slenkstis, šiapus kurio atmintis stovi ant realios istorinės dirvos, ant realių, nors galbūt per amžius ir transformuotų, istorinių faktų. Kitapus šio slenkščio prasideda legendinė praeities dalis. Būtent šioje legendinėje dalyje visada bus siužetas apie savosios tautos pasirodymą istorijos arenoje. Kalbant apie kaimynines tautas, šis siužetas transformuojasi į legendas apie jų pasirodymą laiku, kurio nesiekia palyginti patikima savosios tautos atmintis.

Istorinė atmintis ir pirmieji rašytiniai istorijos šaltiniai užfikso savo lietuvių bei totorių tarpusavio santykius XIII ir XIV a. Tai ir dviejų karinių jėgų susidūrimas, ir dviejų didelių valstybių kova dėl Rytų Europos pietinių erdvių. Užfiksuotas ir kitas siužetas – totoriai LDK vidaus gyvenime. Pranciškonas Lukas Vaddingas, savo „Analuose“ rašydamas apie 1324 m. datuotus įvykius, pažymėjo, kad ordino broliai, nuvykę į Lietuvos didžiojo kunigaikščio žemes skleisti Kristaus mokslą jo pavaldiniams, „randa pagonybėje paskendusią ir ugnį garbinančią tautą, o tarp šios tautos – skitus ateivius iš kažkokio chano valdų, besimeldžiančius azijietiška kalba“. Tikriausiai turėti galvoje totoriai, kurių būta ne tiek jau mažai, jei pranciškonai manė reikalinga juos paminėti. Totoriai dalyvavo Gedimino mūšyje su Vokiečių ordinu 1319 m., pagalbinis jų būrys žygiavo su Kęstučio kariuomene prieš Lenkijos karalių Kazimierą 1350 m. Kai 1362 m. Algirdas nužygiavo užimti tuo metu Aukso Ordos totorių rankose buvusios Podolės, jo gretose taip pat buvo pagalbiniai LDK totorių būriai.

Totorių gyvenviečių pagausėjimas siejamas su Vytauto valdymo metais (1392 – 1430). Kai Aukso Ordoje prasidėjo vidaus karai ir suirutė, chanas Toktamyšas 1394 m. buvo priverstas bėgti ir prašyti Vytauto pagalbos. LDK jis buvo iškilmingai priimtas ir apgyvendintas Lydoje. 1397 m. Vytautas su Toktamyšu surengė žygį prieš pastarojo konkurentus ir priartėjo prie Azovo jūros. Aukso Ordos kariuomenei atsitraukus prie Volgos, sąjungininkai grįžo į LDK su gausiu grobiu ir daugybe totorių belaisvių. Dalį belaisvių Vytautas išsiuntė savo pusbroliui Lenkijos karaliui Jogailai, o kitus įkurdino netoli Vilniaus, prie Vokės upės, Lydos, Trakų, Ašmenos, Naugarduko, Bresto apylinkėse ir Volynėje. Įsikūrusiems totoriams paliko tikybos laisvę, suteikė privilegijų ir tokiu būdu įsigijo ištikimų pavaldinių, pasiruošusių ištikimai tarnauti jam bei jo įpėdinams. Flamandų keliautojas Žiliberas de Lanua, 1414 m. aplankęs Trakus, pastebėjo, kad čia, be lietuvių, rusų, vokiečių, žydų (karaimų), yra daug savo kalba kalbančių totorių, kuriuos keliautojas vadino „tikrais saracėnais“.

Antrosios kelionės metu 1421 m. Ž. de Lanua Kremencė, Volynėje priėmė didysis kunigaikštis Vytautas Vytauto svitoje buvo totorių kunigaikštis, o atsisveikindamas, be kitų dovanų, didysis kunigaikštis padovanojo flamandui totoriška lanka ir saudą su strėlėmis. Kelionei per stepes jam buvo duota palyda, kurioje taip pat buvo du totoriai.

Bendrosios žinios per amžius suformulavo tam tikrus stereotipus, siejančius totorių apsigyvenimą Lietuvoje su didžiojo kunigaikščio Vytauto asmenybe ir bendra supratimu apie juos, kaip apie karius, žirgų augintojus bei darzininkus. Maziau žinoma apie totorių valstybinę tarnybą Lietuvos didiesiems kunigaikščiams, jų integraciją į LDK valstybės ir visuomenės gyvenimą. Šiame straipsnyje tirsime Lietuvos totorių vietą vienoje iš XV – XVI a. LDK valstybės gyvenimo sričių – LDK tarptautiniuose santykiuose ir pasiuntinybių tarnybos veikloje.

* *

LDK teritorija XIV a. pabaigoje siekė Juodąją jūrą. Pietrytinėse stepėse ji ribojosi su grėsmingu to meto valstybiniu susivienijimu – Aukso Orda. Tai nebuvo valstybė, išaugusi kurios nors vienos tautos raidos dėka, ji nebuvo vientisa nei etnine, nei visuomenės raidos prasme. Atsilikdama ganybinių jėgų augimo sferoje Aukso Orda per XIV a. neišvengiamai slinko iširimo kryptimi. XIV a. antrojoje pusėje čia nerimo suirutė, o tai greitino jos subyrėjimą į atskiras dalis. Tačiau šio irimo eigoje savo ruožtu formavosi kokybiškai nauji valstybiniai dariniai, kurie XV ir netgi XVI a. atliko svarbų vaidmenį Rytų Europos geopolitinėje raidoje. Nuo Aukso Ordos atskilusios turtingiausios ir kultūriškai labiausiai išsivysčiusios sritys pavirto Krymo ir Kazanės chanatais. Kita jos dalis suskilo į klajoklių valstybinius darinius – Astrachanės chanatą, Didžiąją ir Nogajaus ordą. Istorijos moksle šiuos chanatus priimta laikyti Aukso Ordos tęsiniais ir vadinti totoriškais.

Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas pakankamai sėkmingai stengėsi pasinaudoti Aukso Ordos irimo procesu. Pietrytinių

stepių saugumui buvo pageidautina turėti kiek įmanoma draugiškesnius kaimynus. Be to, tarptautinėje arenoje vis drąsiau jautėsi stiprėjanti Maskvos kunigaikštystė. Totoriai Vytautui buvo reikalingi ir kaip sąjungininkai. Didžiojo kunigaikščio Vytauto politiką tęsė jo įpėdiniai.

Kaip rašoma Bychovo kronikoje, 1449 m. „atvyko pas didįjį kunigaikštį Kazimierą Širino ir Baryno bei visos Perekopo ordos (Krymo chanato – E.B.) kunigaikščiai ir ulonai, ir visi murzos, prašydami ir žemai lenkdamiesi, kad duotų jiems valdovų chaną Ač Gerajų (Chadžį Gerajų – E.B.), kuris atvyko iš Ordos į Lietuvą dar prie didžiojo kunigaikščio Žygimanto ir didysis kunigaikštis Žygimantas davė jam Lydą. Ir didysis kunigaikštis Kazimieras tą chaną Ač Gerajų pasiuntė iš Lietuvos į Perekopo ordą, apdovanojęs, su garbe ir didele pagarba. Ir su juo pasiuntė pasodinti jį į chano sostą krašto maršalą Radvilą“. Chadži Gerajui pavyko suvienyti visą Krymo pusiasalį, jo valdžioje buvo stepės kairiajame Dnepro žemupio krante, kur vasarą ganėsi totorių arklių kaimenės. Ir nors Krymo chanatas politinė prasme liko suskilęs į keletą pusiau savarankiškų gimininių – aristokratinų grupuočių, chanas Chadži Gerajus iš esmės sugebėjo sulaikyti Krymo totorius nuo antpuolių į LDK žemes. Be to, 1461 m. jis davė Lietuvos didžiajam kunigaikščiui ir Lenkijos karaliui Kazimierui raštą su aukso antspaudu, kuriuo jam buvo suteikiama teisė užimti rusų žemes, tarp jų ir Didįjį Naugardą.

Aukso Ordai iširus, Didžioji Orda (lietuviškuosiuose šaltiniuose – Užvolgio orda) sudarė rimtą konkurenciją Krymo chanatui, pretenduojančiam į vadovaujantį vaidmenį Rytų Europos totorių ulusų gyvenime. 1455 m. Krymo chanas Chadži Gerajus sudavė stiprų smūgį Didžiajai Ordai, po kurio ji pasitūmėjo į rytus, prie Volgos krantų. Prasidėjo suirutė. Jos metu vienas iš chano sūnų, Achmadas, tapo nugalėtoju ir 1465 – 1481 m. buvo vienvaldis Didžiosios Ordos valdovas. Achmado asmenyje Aukso Ordos griuvėsiuose paskutinį kartą atgimė valdžia, pretendavusi valdyti visas Džučio uluso paveldimas valdas ir atkurti buvusią Rusios priklausomybę Aukso Ordai.

Lietuvos didysis kunigaikštis Kazimieras buvo suinteresuotas palaikyti draugiškus santykius su abiem tarpusavyje besivaržančiais chanais – Chadži Gerajumi ir jo įpėdiniu Mengli Gerajumi (1468 – 1515) dėl pietrytinio pakraščio ramybės, su Achmadu – kaip su aktyviu sąjungininku, karingai nusiteikusių prieš Maskvos didįjį kunigaikštį Ivaną III (1462 – 1505).

1471 m. į Didžiąją Ordą buvo pasiųstas didžiojo kunigaikščio Kazimiero pasiuntinys totorius Kirėjus. Gali būti, kad galvota sudaryti susitarimą dėl bendro žygio į Maskvą, bet, kaip praneša rusų metraščiai, didysis kunigaikštis Kazimieras „tuo metu susikovė su kitu karaliumi, su Vengrijos“, o „ta pačia vasarą piktavalis Ordos valdovas Achmadas pajudėjo su didelėmis jėgomis į rusų žemę, pakurstytas karaliaus“ (t.y. Kazimiero – E.B.). Rusų metraščiuose taip pat išliko biografinių žinių apie Kirėjų: „O tas Kirėjus nuo didžiojo kunigaikščio Ivano (t.y. Maskvos – E.B.) pabėgo pas karalių (t.y. Kazimierą – E.B.); ir yra pirktinis didžiojo kunigaikščio vergas, o pirkto dar Kirėjaus senelį Misurį didysis kunigaikštis (t.y. Maskvos – E.B.) Vasylius Dimitrejevičius iš savo uošvio, didžiojo kunigaikščio Vytauto. O tas Misuris turėjo sūnų Amuradą, o tas Kirėjus to Amurado sūnus“. Kirėjus buvo Didžiojoje Ordoje prieš žinomuosius 1480 m. įvykius ir, rusų metraščių žiniomis, būtent Kirėjaus įkalbinėjimų dėka chanas Achmadas nutarė rudenį žygiuoti į Maskvą.

Nepaisydama to, kad rusų pajėgos prie Ugros upės sudavė triuškinantį smūgį Aukso Ordai, o chanas Achmadas žuvo, LDK dar kurį laiką stengėsi išlaikyti savo sąjunginius santykius su Aukso Orda. 1484 m. ten buvo pasiųstas išdininkas Ivanas Stretas, lydimas vertėjo (tolmačiaus) Ibrahimo Timirčino. 1486 m. – vertėjai Bokrašas ir Trochimecas.

Peržiūrėdami LDK pasiuntinybių į Krymo chanatą sąrašus, taip pat matome, kad į jų sudėtį įėjo totorių kilmės asmenys. 1467 ar 1468 m. LDK pasiuntiniai, būsimasis didžiojo kunigaikščio dvaro maršalas Jonas Kučiukovičius ir Ivašeneas sudarė draugystės sutartį su chanu Nur Dauletu. Kada į chano sos-

ta sėdo Mengli Gerajus, sutartį su juo 1471 ar 1472 m. sudarė LDK pasiuntinys Kirėjus, o jos patvirtinti 1472 m. išvyko dvaro maršalas Bagdonas Sakaitis ir Ivašencas. 1478 – 1482 m. tris kartus į Krymą vyko vertėjas Chidiras Timirėnas, Ibrahimo brolis. Kada chano Mengli Gerajaus pasiuntinys 1480 m. prisiekė draugystę didžiajam kunigaikščiui Kazimierui, į Krymą su gausiomis dovanomis iškeliavo kunigaikštis Jonas Glinskis, pabuvojęs Kryme dar 1478 m.

Didžiojo kunigaikščio Kazimiero valdymo paskutiniųjų dviejų dešimtmečių LDK diplomatinių santykių su Didžiąja Orda ir Krymo chanatu praktika formavo tuos pasiuntinių parinkimo principus, kuriuos LDK pasiuntinių tarnyba sėkmingai naudojo vėlesniais dešimtmečiais. Į Didžiąją Ordą daugiausia kaip žygūnai buvo siunčiami vertėjai; atrenkant pasiuntinius į Krymo chanatą, naudotasi tuo pačiu principu, bet svarbesniais atvejais pirmaisiais pasiuntiniais buvo skiriami asmenys, stovėję ant aukštesnių hierarchinių laiptelių. Bet svarbiausia, kad visais atvejais vyravo totorių kilmės ar su totoriškąja aplinka susiję asmenys, bent jau tarnyba didžiajam kunigaikščiui LDK pietrytinėse pilyse ar miestuose, t.y. turėję tam tikrų kontaktų su Krymo totoriais. Kirėjaus, Ibrahimo ir Chidiro Timirėnų, Bokrašo vardai rodo jų totorišką kilmę, Jonas Glinskis – totorių kunigaikščių giminės narys, kildinęs save iš totorių chano Mamajaus sūnaus, o minėtojo Ivašenco sūnus Jokūbas buvo vedęs kunigaikščio Ivano J. Glinskio dukterį. Kol kas apsiribosime tik šiomis pastabomis, kadangi prie minėtų asmenų dar sugrįšime.

Tai, kad Lietuvos didysis kunigaikštis Kazimieras labai aktyviai ir pasitikėdamas naudojo totorių kilmės asmenis kaip savo pasiuntinius į Didžiąją Ordą ir Krymo chanatą, leidžia mums atkreipti dėmesį į kai kuriuos aspektus. Pirma, galime numanyti, kad totoriai LDK jau iki XV a. vidurio turėjo tam tikrą padėtį ir šaknis, buvo suprantami kaip pastovi etninė LDK grupė. Jie naudojos Lietuvos didžiųjų kunigaikščių pasitikėjimu, o, antra vertus, buvo lojalūs aukščiausiai LDK valdžiai. XV a. tautinė priklausomybė nebuvo visa lemiantis kriterijus. Pagal to meto

supratimą, tautą sudarė siuzereno valdiniai, priklausantys privileijuotiems luomams, o tauta buvo tapatinama su valstybe. Vartodami dabarties terminus galime teigti, kad totoriai LDK buvo lygiateisiai piliečiai, nors teisinė jų padėtis – atskira ir labai sudėtinga tema. Krymo totoriu 1508 m. antpuolio metu Lietuvos totoriai jiems sakė: „Nei Dievas, nei Pranasas neleidžia plėšikauti, todėl mes jus laikome plėšikais“. Savo kreipimėsi į Lietuvos didįjį kunigaikštį Žygimantą Senąjį 1521 m. Lietuvos totoriai rašė: „Savo kartais mes prisiekėme, kad nylime lietuvius, kai mes buvome karo belaisviai. Ižengiantiems į šią žemę sakė, kad šis smėlis, šis vanduo ir šie medžiai yra mums visiems bendri... Mes jūsų krašte nesame svetimšaliai...“ Štai kodėl LDK pasiuntinių tarnyba (sąlygine šio termino vartojimo prasme) visiškai drąsiai ir pasitikėdama ėmė naudoti totorius. Kartu tai liudija, kad LDK pasiuntinių tarnyba XV a. antroje pusėje buvo pakankamai subrendusi ir sugebanti prisitaikyti, siekdama įgyvendinti jai patikėtus uždavinius, tuo labiau kad LDK tarptautinė padėtis XV a. pabaigoje tapo nepaprastai sudėtinga, o jos užsienio politikoje pakankamai daug dėmesio buvo skiriama totorių chanatams.

Maskvos Rusia, prisijungusi Didįjį Naugardą ir Tverę, 1480 m. prie Ugros upės sutriuškinusi Didžiąją Ordą, tapdama Rusų valstybe, energingai ėmėsi įgyvendinti savo pagrindinius užsienio politikos uždavinius: sudėtingoje diplomatinėje kovoje patraukti į savo pusę potencialius LDK ir vis dar pavojingas Didžiosios Ordos priešus, o tada pradėti visų rusų žemių, tarp jų ir buvusių LDK sudėtyje, suvienijimą savo valdžioje. 1487 – 1494 m. prasidėjęs pasienio karas tarp LDK ir Rusų valstybės išaugo į nepabaigiamus per visą XVI a. karus. Į LDK ir Rusų valstybės santykių sukūrį buvo įtraukta Didžioji Orda bei Krymo chanatas.

Maskvos didysis kunigaikštis Ivanas III 1480 m. sudarė su chanu Mengli Gerajumi sutartį, kuri buvo gynybinio – puolamojo pobūdžio LDK ir gynybinio – Didžiosios Ordos atžvilgiu. Todėl J. Glinskio 1480 m. pasiuntinybė į Krymą pavėlavo. LDK ir Krymo chanato santykiai pastebimai atšalo. Tačiau didysis kuni-

gaikštis Kazimieras neatsisakė vilties atkurti draugiškus santykius su chanu Mengli Gerajumi. Dėl to teko nusišukti nuo Didžiosios Ordos chanų – „Achmado vaikų“. 1486 m. į LDK atvykusį Didžiosios Ordos pasiuntinį Tahirą sulaikė beveik dešimtmečiui. Tiek laiko buvo nutrūkę ir diplomatiniai santykiai.

1490 m. į Krymo chanatą žygūnu pasiųstas vertėjas Ibrahimas Timirčinas, tais pačiais metais – jo brolis vertėjas Chidiras Timirčinas, 1491 m. – vertėjas Berendėjus, 1492 m. – vertėjas Bairašas. Vėl sutvarkyti santykius su chanu Mengli Gerajumi pabandė tik atsisėdęs į sostą Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras (1492 – 1506). Į Krymą buvo pasiųsti jau minėtas Černigovo vietininkas J. Glinskis ir vertėjas Iljasas Timirčinas. Ne be Ivano III pastangų Mengli Gerajus sulaikė J. Glinskį ir pasodino į belangę (senesniojoje istorinėje literatūroje buvo padaryta klaida: manyta, kad Aleksandro pasiuntinys buvo garsusis Mykolas Glinskis. Deja, ir mūsų dienų historiografijoje ši klaida tradiciškai kartojama). Diplomatiniai santykiai su Krymo chanatu priblėso, tik po kelerių metų per žygūnus buvo bandoma juos pagyvinti. 1497 ir 1500 m. į Krymą vyko vertėjas Berendėjus, 1501 m. – Kijevo armėnas Soltanas, 1502 m. – Iljasas Timirčinas. Pastarąjį Mengli Gerajus taip pat sulaikė, o atvežtąjį Aleksandro raštą persiuntė Ivanui III.

Vertėjų Ibrahim, Chidiro ir Iljaso tėvas totorių kunigaikštis Timirčinas turėjo žemės Trepunų (?) valsčiuje, kurią jam padovanojo dar didysis kunigaikštis Kazimieras. Chidiras mirė 1494 m., o Iljasui vėliau, 1511 m., didysis kunigaikštis Žygimantas Senasis dovanojo žemės Semeliškių valsčiuje. Totorių kunigaikštis Bairašas 1495 m. buvo apdovanotas žeme Medininkų ir Trakų valsčiuose. Bairašas, sprendžiant iš žinių apie jį, buvo persikėlėlis iš Krymo – 1480 m. į LDK iš Krymo buvo atvykęs chano Mengli Gerajaus pasiuntinys Bairašas.

Susidarius tokiai padėčiai, didysis kunigaikštis Aleksandras pabandė suartėti su Didžiąja Orda. 1496 m. ten buvo pasiųsta pasiuntinybė, į kurias sudėtį įėjo kunigaikštis Vosylius Borisovičius Glinskis (minėtojo J. Glinskio brolis), Andrius Droždža, vertėjai

Ibrahimas Timirčinas ir Bairašas. Tačiau pasiuntinybė nepasiekė tikslo – stepėse ją perėmė Krymo totoriai ir atvedė ten į chaną Mengli Gerajų. Bet nelaistė jie ten ilgai.

Apie kunigaikštį V. Glinskį šaltiniuose beveik nieko nėra. A. Droždža buvo susigiminiavęs su kunigaikščiais Glinskiais. Jis jo motina Fedka – Vosylius ir Jono Glinskis. A. Droždža 1503 m. buvo Vilniaus arkididkininkas, 1505 m. ėjo Kijevo vietininko pareigas, 1508 m. kartu su M. Glinskiu pabėgo į Maskvą.

1497 m. į Didžiąją Ordą buvo pasiųstas dvarininkas Mykolas Chaleckis. Jis vežė gausybę dovanų, kurias aršiai buvo priėmęs Mengli Gerajui. M. Chaleckis 1498, 1500 ir 1501 m. taip pat buvo siunčiamas į Didžiąją Ordą. 1500 m. kartu su juo vyko vertėjas Bairašas (1498 m. jis ten vyko vienas), 1501 m. – Ibrahimas Timirčinas.

M. Chaleckį galime vadinti geriausiu LDK pasiuntinių tarnyboje Didžiosios Ordos specialistu. Ir tai jau nebuvo išimtis LDK pasiuntinių tarnybos XV a. paskutiniojo dešimtmečio praktikoje. Tuo metu, valdant didžiajam kunigaikščiui Aleksandrui, LDK pasiuntinių specializacija, turint galvoje šalis, į kurias jie buvo siunčiami, buvo ryškiai išreikšta. Būtent M. Chaleckio pastangų dėka 1500 m. sudaryta sutartis su Didžiąja Orda. Kai 1500 m. Didžiosios Ordos kariniai daliniai užėmė Maskvai priklausiusius Severo Naugardą ir Starodubą, chanas Šich Achmadas, „patikėjęs tas piliis ponui Mykolui Chaleckiui, nužygiavo su savo būriais ir apsistojo tarp Černigovo ir Kijevo, prie Dnepro ir prie Desnos, o poną Mykolą Chaleckį atleido su savo pasiuntiniais į Lietuvą, pranešdamas didžiajam kunigaikščiui Aleksandrui, kad atėjo pas jį su pagalba prieš Perekopo chaną Mengli Gerajų ir Maskvos didįjį kunigaikštį“. M. Chaleckis kėlęs iš Černigovo bajorų, Motiejaus Strijkovskio liudijimu, laisvai kalbėjo totoriškai. Šich Achmadas rašė didžiajam kunigaikščiui Aleksandrui, kad jo aplinka gerai vertina M. Chaleckį, ir prašė būtent jį skirti pasiuntiniu. M. Chaleckis vėliau buvo Černigovo vietininkas.

Tačiau Didžioji Orda artėjo prie savo pabaigos. Paskutini smūgi 1502 m. birželį jai sudavė Mengli Gerajus. Ieškodamas prieglobsčio, chanas Šich Achmadas atsidūrė Kijeve, tačiau buvo sulaikytas ir, Mengli Gerajui reikalaujant, saugomas Vilniaus, Trakų ir Kauno pilyse. 1517 ir 1526 m. per Lietuvą į Maskvą keliavęs austrų diplomatas S. Herberšteinas rašė: „Šich Achmadas atvyko į Kijevą. Čia jis buvo lietuvių apsuptas ir sulaikytas, po to atgabentas į Vilnių. Ten karalius jį su pagarba sutiko ir pasiėmė į Lenkijos seimą; šiame seime buvo nutarta pradėti karą prieš Mengli Gerajų, bet kol lenkai ilgiau negu derėjo dėsė, rinkdami kariuomenę, totorių valdovas, labai išsižeidęs, vėl ėmė galvoti apie pabėgimą. Tačiau buvo sugautas ir atgabentas į Trakų pilį keturios mylios nuo Vilniaus; ten aš jį mačiau ir kartu su juo pietavau (1517 m. gruodžio 30 d. – E.B.). Tai buvo Užvolgio valdovų valdžios pabaiga, kartu su jais žuvo ir Astrachanės valdovai, taip pat kildinę savo giminę iš Užvolgio valdovų. Tada Tauridės (t.y. Krymo chanato – E.B.) valdovų galia išaugo dar daugiau ir jie tapo grėsme kaimyninėms tautoms“.

Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras vėl bandė suartėti su chanu Mengli Gerajumi. Šiuo tikslu buvo šiek tiek pakeisti pasiuntinių į Krymo chanatą parinkimo principai. Jais pradėta skirti dvarionis.

1503 ir 1504 m. į Krymą vyko iš Briansko bajorų kilęs dvarionis Fedoras Kolontajevs, 1503 ir 1506 m. – dvarionis Petras Fursas, 1505 m. – dvarionis, Kremeneco žemionis Dedka, 1504 m. – dvarionys Hrydia Bykovskis ir Leonas Tiškevičius. Pasidomėję šiomis pavardėmis, pastebėsime keletą pakankamai įdomių momentų. P. Fursas po M. Glinskio maišto pabėgo į Maskvą. Galimas dalykas, kad jis buvo totorius, apie kurį žinoma tik tai, kad pačioje XV a. pabaigoje priėmė stačiatikybę. F. Kolontajevs, nors ir liko Lietuvoje, buvo kaltinamas kaip vienas iš aktyviausių M. Glinskio maišto iniciatorių. H. Bykovskio ir L. Tiškevičiaus sūnūs vėliau taip pat gaudavo diplomatinį įpareigojimą Kryme.

1506 m. į Krymą atvyko Mozyriaus vietininkas Jokūbas Ivašencovičius, kuriam pavyko sudaryti sutartį su chanu Mengli Gerajumi. Šią sutartį sutvirtinti naujojo didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo vardu į Krymą 1507 m. išvyko Braclavo vietininkas Jurgis Zenavičius, J. Ivašencovičius ir maršalas, totoriškasis raštininkas Ibrahimas Timirėnas.

J. Ivašencovičius, minėtojo Ivašenco sūnus, buvo vedęs M. Glinskio pusseserę. Kai LDK kariuomenė, vadovaujama paties M. Glinskio, 1506 m. sumušė Krymo totorius, M. Glinskio ir chano Mengli Gerajaus „susitaikymui“ tarpininkavo J. Ivašencovičius. M. Glinskio maišto metu 1508 m. J. Ivašencovičius atkėlė jam Mozyriaus vartus, po to kartu su M. Glinskiu bėgo į Maskvą, o 1524 m. žygio į Kazanę metu vadovavo Maskvos didžiojo kunigaikščio Vosyliaus III artilerijai.

Dvarionis Jackus Rotomskis (1510 m. jis – Minsko pilininkas, 1516 – 1522 m. – Ainos vietininkas) vyko į Krymą mažiausiai 6 kartus; dvarionis Stanislovas Skinderis 1511 – 1516 m. – 4 kartus, iš viso tuo metu Kryme išbuvo 20 mėnesių, ten ir mirė 1516 m. Chanas Mengli Gerajus vertino J. Rotomskį ir S. Skinderį kaip gerai žinančius Krymo papročius, prašė didįjį kunigaikštį Žygimantą Senąjį juos nuolat skirti pasiuntiniais. Raštininkas Mykolas Vasiljevičius Sviniuska 1510 – 1519 m. vyko į Krymą 4 kartus, bet iš viso jis ten išbuvo ilgiau už kitus. Vėliau M. Sviniuska – vienas iš svarbiausių LDK raštinės raštininkų, jis tvarkė diplomatinę dokumentaciją. Šiuos asmenis, neužėmusius aukštos padėties ant hierarchinių laiptų, dėl jų asmeninių savybių ir gero Krymo chanato reikalų išmanymo galime vadinti gerais specialistais, kuriems buvo patikimi atskirą diplomatiniai įpareigojimai.

Tačiau pagrindinis krūvis ir „juodas darbas“, užtikrinant LDK diplomatinį santykių su Krymo chanatu regularumą, atiteko totorių vertėjams, atlikdavusiems žygių užduotis. Greitai keičiamas, tas pats žygūnas Kryme pabuvodavo pakankamai dažnai – per metus ir 2 kartus. Štai vertėjas Ramodanas 1507 m. vyko į Krymą 2 kartus, taip pat buvo ir 1514, 1516, 1517

ir 1518 m. (atrodo, kad jo palikuonis 1588 m. gavo totorių vėliavininko privilegiją). 1508 m. į Krymą vyko vertėjas Murtoza Bogatyrevičius (jis turėjo žemės Naugarduko, Trakų ir Gardino pavietuose, o jo sūnus Bagdonas įsikūrė Žemaitijoje). Peržvelgę totorių vertėjų pavardes – jie dažniausiai buvo totorių kunigaikščiai ir atlikdavo žygūnų pareigas, pastebėsime tam tikrų dėsningumų bei šių žmonių grupės pastovumą.

Per visą XVI a. pirmąją pusę žygūnais į Krymą buvo skiriami Lietuvos totoriai: 1507 m. Gardino totorius Miška ir 1558 m. jo sūnus vertėjas Muchodinas; vertėjas Legušas, turėjęs žemės Žiežmarių ir Trakų pavietuose, 1500 m. vyko į Didžiąją Ordą, 1509 ir 1519 m. – į Krymą; vertėjas Berendėjus – 1491, 1497 ir 1500 m., vertėjai Tahiras ir Šeremetas – 1564 m. bei kt. Žygūnų pareigas atlikdavo ir vertėjai, kurių vardai rodo netotorišką jų kilmę, bet tokių buvo vienetai: Kijevo armėnai Soltanas 1501 m. ir Bagdonas 1540 m., vertėjas Makaras 1510 ir 1517 m.

Patį ryškiausią puslapį į LDK ir totorių chanatų diplomatinis santykius įrašė ir pastebimiausią pėdsaką paliko Timirčinai. Totoriui Timirčinui didysis kunigaikštis Kazimieras dovanavo žemę Trepunų valsčiuje. Jau minėjome, kad vertėjas Chidiras Timirčinas 1478, 1481 ir 1483 m. buvo žygūnas į Krymo chanatą, mirė 1494 m. Jo sūnus vertėjas Timoška (Timka?) vyko į Krymą 1514 ir 1521 m., kitas sūnus – totoriškasis raštininkas ir vertėjas Kulzimanas keliavo į Krymą 1508 ir 1516 m. Totoriškajam raštininkui kunigaikščiui Kulzimanui Chidirevičiui (Chodyrevičiui) 1525 m. buvo patvirtintos žemės Vosyliškių pavieta, dovanotos dar didžiojo kunigaikščio Aleksandro. 1533 m. jis, būdamas dar ir totorių maršalas, gavo didžiojo kunigaikščio privilegiją Trakų totorių vėliavininko pareigoms. Tėvo pėdomis ėjo ir jo sūnūs – vertėjas Kulzimanas jaunesnysis (Murtoza Kulzimanovičius?) buvo žygūnas į Krymą 1531, 1538, 1552 m., jo brolis vertėjas Kasymas Kulzimanovičius – 1552, 1554, 1561 m., o trečiasis brolis vertėjas Alėjus Kulzimanovičius – 1562 m.

Chidiro brolis, vertėjas Iljasas Timirčinas į Krymą vyko 1480, 1482, 1502 m. Jis 1502 m. gavo žemės Semeliškių valsčiuje.

Maršalas totoriškasis raštininkas ir vertėjas Ibrahimas Timirčinas, trečiasis Chidiro brolis, vyko į Didžiąją Ordą 1494, 1496, 1501 m., o 1490 ir dukart 1507 m. bei 1509 m. – į Krymą chanatą. Chanas Mengli Gerajus 1507 m. rašė didžiaiam kunigaikščiui Žygimantui Senajam: „Jūsų totoriškasis raštininkas tarnauti taviesiems... o dabar jis jūsų ištikimas tarnas, šis maršalas ir raštininkas jūsų, kilęs iš Ijušino kunigaikščių giminės... kad tarp mūsų gėris plisytų, tuo tikslu visada siųskite maršalą ir jūsų raštininką Ibrahimą. Šią žiemą jį atsiųskite, tegu peržvelmoja prie mūsų, o pavasarį, visus jūsų gerus reikalus sutvarkęs, sugrįž“. Dar didysis kunigaikštis Aleksandras suteikė Ibrahimui Timirčinui žemės Bielicos pavieta, 1518 m. jis gavo Raudondvarį Trakų ir žemės Aukštadvario pavietuose. 1522 m. didysis kunigaikštis Žygimantas Senasis, tarpininkaujant Užvolgio chanui Šich Achmadui ir Perekopo chanui Muchamad Gerajui, pripažino totoriškajam maršalui, vėliavininkui ir raštininkui kunigaikščiui Ibrahimui Timirčinui jo protėvių Ijušino kunigaikščių vietą tarp kitų totorių giminių, t.y. vieną iš aukščiausių vietų. Mirė Ibrahimas Timirčinas 1530 m.

Vertėjas Redžipas Timirčinas, Ibrahim sūnus, buvo žygūnas į Krymą 1505, 1509 ir 1514 m.; vertėjas Osmanas, kitas Ibrahim Timirčino sūnus – 1520 m., trečiasis sūnus vertėjas Alėjus – 1529 m.

Jau minėjome didžiojo kunigaikščio Vytauto totoriškąją apilinką. Tuos pačius laikus siekia žinios apie totorių veiklą didžiojo kunigaikščio raštinėje. Ž. de Lanua tvirtino, kad didžiojo kunigaikščio Vytauto raštinėje matė joje „totoriškai“ paruostą raštą. Totorių dalyvavimą LDK raštinėje didžiojo kunigaikščio Kazimiero laikais rodo joje dirbę „totoriškieji raštininkai“. 1500 m. chanas Mengli Gerajus persiuntė Maskvos didžiajam kunigaikščiui Ivanui III Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro raštą, parašytą rusiškai ir „totoriškai“. 1502 m. Mengli Gerajus gavo iš LDK raštą, kurį „nemokantis kalbos basurmaniškai rašė, ir mes kai ką perskaitėme, o kai ko nesugebėjome perskaityti“. 1508 m.

vertėjas Murtoza vežė rusiškai (gudiškai) parašytą „jarlyką“, kurį ten buvęs maršalas ir totoriškasis raštininkas Ibrahimas Timirčinas perrašė „totoriškai“, o chanas Mengli Gerajus perskaitė ir „gerai suprato“. 1559 m. rusų būrys užpuolė LDK žygūnų ir atėmė „totoriškai“ rašytą Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto raštą Krymo chanui Daulet Gerajui. Tačiau LDK diplomatiniam susirašinėjime su Krymo chanatu būdavo naudojamos ir kitos kalbos. Kunigaikštis M. Obolenskis 1850 m. paskelbė chano Mengli Gerajaus 1514 m. sutarties raštą, parašytą itališkai – jį rašė chano iždininkas Augustinas de Garibaldi.

Priimta manyti, kad Lietuvos totoriai nuo XVI a. prarado savo gimtąją kalbą, tačiau totorių tarnybos didžiajam kunigaikščiui, LDK valstybinių ir prekybos kontaktų su Rytais dėka tarp jų išliko gausūs totorių kalbos bei arabiškojo rašto žinovai. Ir XVIII a. LDK raštinėje dirbo „totoriškieji raštininkai“ (kurie tuo metu dažniau vadinosi „arabiškaisiais“), o žodis *толкач* (vertėjas) netgi tapo pavarde – dokumentuose aptinkamos Tolkačevičių pavardės.

*

*

*

Būtina XV – XVI a. diplomatinių santykių sąlyga buvo vadinamosios atmenos (dovanos), pasiuntinių atgabenamos valdovams. Šiame pasiuntinybių ceremonialo elemente atsispindėjo paaštrėjusi valstybių politinė kova. Ir čia pažymėtina, kad tas pats paprotys kiekvienoje šalyje buvo skirtingai suvokiamas.

Rusų valstybės XV – XVI a. pasiuntinių papročiai visų pirma buvo nukreipti išreikšti „pagarbą“ ir užtikrinti valdovo prestižą tarptautinėje arenoje. Ir LDK, ir rusų pasiuntiniai atveždavo brangių dovanų, bet jų įteikimo akte svarbiausia buvo ne vertė, o ideologinis turinys. Dovanų įteikimas ir priėmimas reiškė maždaug normalius santykius. Pvz., Lietuvos – Rusų valstybės diplomatinėje praktikoje 1549 – 1584 m. valdovai nesikeitė dovanomis, nes LDK vyriausybė iki Ivano IV mirties nepripažino jo naujojo „caro“ titulo.

Apsikeitimas dovanomis taip pat buvo LDK ir Krymo chano santykių diplomatinio ceremonialo sudėtinė dalis. Krymo pasiuntiniai atveždavo chanų dovanas ir taip pat išeidavo jų didžiajam kunigaikščiui nuo savęs, o šis atsiųsdavo pasiuntiniams. Štai 1507 m. chano Mengli Gerajaus pasiuntinys didžiajam kunigaikščiui Žygimantui Senajam iteikė žirgą, lanką, papuošalų, o nuo savęs – irgi žirgą. Už tai pasiuntinys gavo chanų pasiuntinybės pasižymėjo gausumu be „pirmojo“ pasiuntinio, į pasiuntinybę įeidavo ir „antrasis“, „trečiasis“, ir tolesni chano pasiuntiniai, chano žmonos, motinos, brolio, vaikų. Krymo kunigaikščių, ulanų, murzų ir kt. pasiuntiniai. Jie taip pat atveždavo dovanų, bet ir jiems skirtos dovanos atsiėdavo nemažas sumas. Štai 1521 m. kartu su chano pasiuntiniu atvyko dar 96 pasiuntiniai, ir, žinoma, su gausiais savo tarnais. Patys chanai draugystės dėlei ne kartą reikalavo padidinti apdovanojimus savo pasiuntiniams. 1507 m. chano pasiuntinybei išleista 1 080 kapų ir 15 grašių, 1508 m. – 1 280 kapų ir 20 garšių. LDK vyriausybė stengėsi sumažinti išlaidas Krymo pasiuntiniams. Į 1540 m. sutarties tekstą buvo įrašytas straipsnis, kad iš Krymo turi būti siunčiamas vienas savarankiškas pasiuntinys, tik išimtiniais atvejais chanas galės pasiųsti pasiuntinį „patį antrą, bet ne daugiau paties trečio“ („сам-второй, но не больше сам-третий“), t.y. vienu metu gali būti pasiųsti tik 2 žygūnai, o į pasiuntinybes įeiti ne daugiau kaip 25 pasiuntiniai. 1552 m. sutartyje aptartos sąlygos, kad, be chano pasiuntinio, į pasiuntinybės sudėtį gali įeiti tik jo žmonių, vaikų, 3 koračių ir 2 murzų pasiuntiniai, o jei pasiuntinybėje bus daugiau pasiuntinių, jie dovanų LDK negaus, ir chanas neprivalo turėti pretenzijų.

Dovanos, kurias į Krymą vežė LDK pasiuntiniai, vadinosi „devynetais“, kurie dalijosi į devynis, septynis ir tris „devynetus“. Pati didžiausia dovana – „devyni devynetai“ buvo siunčiama retai, dažniau trys ar septyni „devynetai“, o kiekviename „devynete“ toli gražu ne visada būdavo devyni daiktai.

Krymo chanai sugebėjo tradicines pasiuntinių dovanas paversti valstybės pajamų šaltiniu. Brangios dovanos, kurias LDK pasiuntiniai atveždavo chanui ar dalydavo jo aplinkai, tapdavo tarsi „draugystės“ ar sudarytos sutarties sąlygų laikymosi užstatu. Taip 1514 m. tik LDK vertėjas Kryme išdalijo 12 auksinų, 1 sabalų ir 12 lapių kailių kailinių, 100 čekiškų peilių. 1535 m. LDK pasiuntinys vežė dovanų už 764 kapas ir 23 grašius. Be to, Krymo chanatas buvo politiškai susiskaldęs į pusiau savarankiškas giminines – aristokratinės grupuotes. Taigi buvo sąlygos politiniam poveikiui iš išorės, sustiprintam gausiomis „atmenomis“ – LDK pasiuntiniai dalijo jas reikalingiems asmenims.

Nuolatinės atmenos Krymo chanams tapo diplomatinio žaidimo su jais sudėtine dalimi, tačiau nedera užmiršti, kad tai rėmėsi seniausiomis tradicijomis (ko vertas vien pats dovanų pavadinimas – „devynetas“). O šios tradicijos tuomet pasiuntinybių tarnybos buvo priimtos kaip savaime suprantamas reiškinys.

Diplomatinių santykių su totorių chanatais išlaidas apmokėdavo valstybės išdas. Pasiuntiniai ir žygūnai, prieš išvykdam į kelią, gaudavo iš didžiojo kunigaikščio išdo pinigų, taip pat kailių, įvairių rūšių audinių, t.y. „grynųjų“. Išduodamos sumos priklausė nuo pasiuntinio rango ir buvo nustatomos pagal susidarancią tradiciją. Štai vertėjams, siunčiamiems į Krymą žygūnais, būdavo išduodama: Ramodanui – 13 kapų grašių ir 2 kapų grašių kailiniams, 10 uolekčių gelumbės; Murtozai – 15 kapų grašių, 2 kapos grašių kailiniams, 10 uolekčių gelumbės; pasiuntiniui dijokui Juknai – 100 kapų grašių išlaidoms ir žirgams, 5 kapos grašių kailiniams, 6 uolektys gelumbės, o jį lydėjusiems tarnams – gelumbės ritinys ir pan. 1512 m. didysis kunigaikštis Žygimantas Senasis žadėjo LDK raštininkui M. Sviniskai už išlaidas būnant pasiuntiniu Kryme ir lydint chano pasiuntinybę į LDK atsilyginti paskirdamas jo tėvą Vladimiro vyskupu. LDK Ponų Taryba 1515 m. pasiuntė į Krymą Kijevo armėną Lenką Demiatovičių, bet kelionei jo visai neapriūpino. Grįžęs jis kreipėsi į didįjį kunigaikštį, ir šis suteikė L. Demiatovičiui kaimą Mozoriaus valsčiuje.

Išlaidos labai padidėdavo, kai pasiuntinius sulaikydavo Kryme. Štai 1506/1507 m. žiemą Kryme sulaikyto P. Furso skolos buvo įvertintos 6 960 grašių. J. Zenavičius, išvykdamas į Krymą, gavo iš išdo 500 kapas grašių, J. Ivašencovičius – 200 kapas grašių, ritinį ir 8 uolekčius gelumbės. Tačiau to neužteko ir jie išskolė, o išdas atlygino nuostolį. Iki visos sumos neužteko 10 kapų grašių, už juos jis gavo gelumbės ritinį. J. Ratomskis 1512 m. liko skolingas Kryme 40 kapų grašių bei kt. Išdas išmokėdavo ir kompensacijas pinigais už „skriaudas“, kurias LDK pasiuntiniai patirdavo totorių ordose: vertėjas Kulzimanas, grįžęs iš Nogajaus ordos, – 420 kapų grašių.

Dera pažymėti, kad ir LDK pasiuntiniai, naudodamiesi savo statusu ir padėtimi, dažnai piktnaudžiavo. 1542 m. Konstantinas Ratomskis, pasiūstas į Krymą, Žitomire sustojo savaitei, o 1548 m., negavęs pastočių, sumušė keletą miestiečių ir paleido juos tik po to, kai šie atsipirko 20 kapų grašių. Todėl Mykolas Lietuvis turėjo pagrindą rašyti, nors, galimas dalykas, kiek ir hiperbolizuodamas: „Jei kas siunčiamas su pasiuntinybe, tai jis, nors ir niekuo nenusipelnęs, apsieiai gauna pinigų iš valstybės išdo, nors dažniausiai grįžta reikalų neatlikęs“.

Pasiuntinių ir žygūnų kelionės į Krymą visada susijusios su tam tikrais pavojais. Pavojingiausia buvo kelio atkarpa nuo Čerkasų iki Perekopo, kur klajojo Nogajaus ir Krymo totoriai, mažai tepavaldūs centrinei Krymo chanato valdžiai. Tai atliko savo vaidmenį, formuojant asmenų, siunčiamų pasiuntiniais ir žygūnais į totorių ordas, parinkimo principus. LDK pasiuntinybėms apsaugoti ir pasitikti į Čerkasus ar Kijevą buvo siunčiami apsauginiai chano būriai. Žygūnai, keliaudavę be apsaugos, kelyje patirdavo didelių sunkumų, klajokliai juos apiplėsdavo, naikindavo diplomatinius dokumentus, netgi grasindavo gyvybei. Štai 1510 m. vertėją Kulzimaną kelyje į Krymą užpuolė Astrachanės totoriai. Jo palydovai buvo užmušti, o patį Kulzimaną apiplėšė ir Azove pardavė į vergiją. Chanas Mengli Gerajus „paskolino“

pinigų ir išpirko jį už 90 kapų grašių. 1518 m. Nogajaus totoriai užmušė vertėją Ramodaną, o dokumentus, kuriuos jis vežė, sunaikino. Tokių pavyzdžių yra daugiau.

Kryme LDK pasiuntinių bei žygūnų padėtis tiesiogiai priklausė nuo valstybių santykių ir bendro tarpvalstybinių santykių klimato. Chanas Mengli Gerajus dažnai naudojosi pasiuntinių su laikymu savo diplomatiniam žaidime su LDK ir Rusų valstybe (šią priemonę naudojo ir LDK). „Pasiuntiniai ir vertėjai mums skundžiasi, kad juos ten pas tave, brolių mūsų, suima ir gėdą daro, ir muša nekaltus, ir didžiulėje nepagarboje mūsų pasiuntiniai pas tave“, – 1506 m. rašė didysis kunigaikštis Žygimantas Senasis chanui Mengli Gerajui. J. Ratomskis, atvykęs į Krymą 1517 m. pabaigoje, buvo sulaikytas ten beveik dvejiems metams. Todėl 1520 m. sutartyje tarp LDK ir Krymo chanato įrašyta sąlyga, kad abiejų valstybių pasiuntiniai negali būti sulaikyti ilgiau negu du mėnesius. 1542 m. chanas Sahib Gerajus (1533–1551) įsakė pasodinti į belangę LDK pasiuntinį, nepaisydamas, kad tas atvežė sutartimi numatytas atmenas.

Po chano Muchamad Gerajaus (1516 – 1523) mirties Kryme prasidėjo vidaus kovos. Jos tęsėsi per visą chano Saedat Gerajaus valdymą (1523 – 1533). Šiuo metu kaip tik prasidėjo Krymo chanato galybės smukimas. LDK diplomatiniai santykiai su Krymo chanatu atgydavo LDK pasirengimo kariniams veiksams prieš Rusų valstybę laikotarpiu, taip pat valdant dviem naujiems chanams – Sahib Gerajui (1533 – 1551) ir Islam Gerajui (1533 – 1537). Valdant Daulet Gerajui (1551 – 1577), LDK diplomatiniai santykiai tapo palyginti ramūs. Nors LDK pasiuntiniai jau pradėjo vadintis „didžiaisiais“, tačiau reikalai, kuriuos jie tvarkė, nebuvo sudėtingi – smulkūs pasienio konfliktai, pirklių reikalai ir pan. Silpnėjantis Krymo chanatas jau nevaizdavo lemiamo vaidmens LDK kovoje su Rusų valstybe. Tačiau LDK pasiuntinybių tarnybos specializacija, parenkant pasiuntinių į Krymo chanatą kandidatūras, išliko. Štai 1541 ir 1548 m. į Krymą vyko dvarionis K. Ratomskis, Jackaus sūnus, 1545, 1548, 1552, 1564 m. – dvarionis Aleksandras Vladyka (vienas LDK atžvilgiu

draugiškai nusiteikęs Krymo didžiulio kunigaikščio Žygimantui Augustui siūlė A. Vladyka naudoti sūnį pasiuntchanatą atliko Tiškevičiai. 1535 m. į Krymą vyko Krasnojė Senis Jurgis Tiškevičius, 1552 m. – jo sūnus dvariomaršalas, Černobylio laikytojas Skuminas Tiškevičius. 1557 m. trečiasis Vosyliaus brolis – dvarionis Mykolas Tiškevičius.

*

*

*

LDK pasiuntinybių tarnyba diplomatinį santykių su totorių chanatais praktikoje susidūrė su giliais šaknis turėjusiomis rytietiškomis tradicijomis. Šiuo atveju ji parodė lankstumą prisitaikyti prie specifinių totorių chanatų sąlygų. Be abejo, čia svarbų vaidmenį atliko Lietuvos totoriai, aktyviai įsijungę į LDK pasiuntinybių tarnybą ir sudarę neatskiriama jos kasdienės veiklos dalį. Taip pat reikia pažymėti ramų požiūrį į diplomatinio ceremonialo praktikoje pasitaikančius totorių papročius ir tradicijas. Jo nedera kildinti tik iš tradicinio pakantumo kitoms religijoms, žinomo XV – XVI a. Lietuvoje ir kurio šaknis istorinė literatūra tradiciškai randa didžiojo kunigaikščio Vytauto laikais, jo politikoje. Juk LDK pasiuntinių tarnyba ir diplomatinis ceremonialas, iš Vakarų Europos savo kilmę ir turiniu, totorių ordų atžvilgiu susilietė su Rytų kultūra bei tradicijomis. Rusų valstybės atžvilgiu – su diplomatinio ceremonialo papročiais ir tradicijomis, kurių šaknys glūdėjo Bizantijos imperatorių dvairo ceremonialo ideologiniame turinyje. Susidūrimas su įvairove plėtė akiratį ir formavo pasaulėžiūrą, vertė ramiai reaguoti į aplinkinio pasaulio ir jo tautų įvairovę. Būtent kitų tautų gyvenimo būdo ir papročių pažinimas, aplinkinio pasaulio objektyvios įvairovės pajautimas padėjo apmąstyti savo tautos patirtimą ir vertybes. Tai padėjo atsirasti ir puikiam Lietuvos Atgimimo epochos mąstytojo kūriniui – Mykolo Lietuvos „Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius“. Jame Mykolas Lietuvis.

naudodamasis kontrasto metodu bei priešpastatydamas maskvėnų, totorių ir lietuvių papročius, dažnai perdėdamas ir sutis tindamas spalvas, gyrė LDK kaimynus, aštriai kritikavo LDK egzistuojančią tvarką, siekdamas tobulinti Lietuvos visuomenę. Lenkų istorikas J. Ochmański pakankamai įtikinamai parodė, kad po Mykolo Lietuvos slapyvardžiu slėpėsi didžiojo kunigaikščio sekretorius, Medininkų laikytojas Vaclovas Mikalojaitytis iš Maišiagalos. Ir kas mums ypač svarbu – jis buvo LDK pasiuntiniu į Krymo chanatą 1541 ar 1542 m., o į Maskvą – 1555 m.

Normalus aplinkinio pasaulio įvairovės jautimas, pragmatiškas požiūris į kaimynines tautas ir istorinių prietarų neapsunkinti ryšiai sudarė totoriams objektyvias sąlygas gyventi LDK teritorijoje ir išpažinti savąją religiją. LDK santykių su totorių ordomis pablogėjimo laikotarpiais į LDK gyvenusius totorius nebuvo žiūrima kaip į potencialų pavojų. XV a. LDK kultūrinės tradicijos parengė dirvą taikaus ne tik įvairių tautybių – stačiatikių, musulmonų, judaizmo išpažintojų, bet ir įvairių naujųjų šakų – liuteronybės, kalvinizmo, arionizmo, sentikystės, unijos pasekėjų sugyvenimui XVI ir vėlesniais amžiais. Kai mes kalbame apie toleranciją įvairioms tautyboms LDK, kurios pagrindus padėjo didysis kunigaikštis Vytautas, nereikia manyti, kad ši tolerancija atėjo tik „iš viršaus“.

Pagal Vakarų Europos tradicijas, tarptautinės sutartys būdavo sudaromos raštu, sutvirtinamos antspaudais ir priesaikomis. LDK pasiuntinybių tarnyba santykiuose su Krymo chanatu irgi laikėsi šių taisyklių, bet totorių chanai turėjo savą vertybių ir papročių supratimą. Sudarydami sutartį raštu, jie didelę reikšmę teikė valdovų ir jų pasiuntinių priesaikos aktui. Todėl „draugystės“ priesaikos aktas vykdavo praktiškai kiekvieną kartą, kai tik atvykdavo pasiuntiniai. Totorių pasiuntiniai, kaip pasakoja M. Strykowski, prisiekdavo liedami vandenį ant iš makštų ištrauktų kardų ir gerdami jį.

Visai kitaip buvo sudarytas diplomatinis ceremonijas Maskvoje. Rusų pasiuntiniai, vykdami į Krymą, gaudavo griežtas instrukcijas žiūrėti, kad chanas jokiū būdu neantspauduotų sutar-

ties teksto „raudonuoju nišamu“, t. y. raudono vaško antspaudu, vėrciau grįžti į Maskvą be sudarytos naujosios sutarties. Taip buvo dėl to, kad raudonojo vaško antspaudais chanai sutvirtindavo dovanojimų, suteikėjų raštus ir „raudonasis nišamas“ ant sutarties teksto teikė sutarčiai dovanojimo, suteikties rašto formą, tokiu būdu skelbdamas tik vienos pusės – Krymo laisvą valią. Aukso Ordos chanų suteikėjų raštai vadinosi „jarlykais“. LDK pasiuntinybių knygos iš Krymo chanato gaunami diplomatiniai dokumentai buvo vadinami „jarlykais“, greta kitų pavadinimų – raštas, laiškas. Šis ramus LDK raštinės požiūris į „jarlyko“ sąvoką dažnai nesuvokiama dabarties rusų istorikams. Rusų pasiuntinybių papročius visų pirma formavo rusų visuomenės raidos XV – XVI a. ypatumai, nepaprastas rūpestis dėl tarptautinio prestižo ir atmintis apie nesena Aukso Ordos junga. S. Herberšteinas savo „Užrašuose apie Moskoviją“ rusų pasiuntinybių papročiams net paskyrė atskirą skyrių. Visa tai virto sunkiu mirusių nesenos praeities tradicijų svoriu. Taigi ir Krymo chano pasiuntiniai skirtingai elgėsi Maskvoje bei Vilniuje. Lietuvos pasiuntiniai dažnai primindavo rusų diplomatams žeminančius totorių – mongolų Rusijoje valdymo laikus, o Kryme erzindavo chanus, sakydami jiems: „Ar atmeni, valdove, nuo senų laikų, – kuris Maskvos didysis kunigaikštis tau broliu buvo? O dabar gi Maskvos didysis kunigaikštis tau, valdove, broliu šaukiasi“.

Maskvos didysis kunigaikštis Ivanas III savo laiškus Krymo chanui pradėdavo taip: „Mengli Gerajui, valdovui, broliui mano, didysis kunigaikštis Ivanas žemai lenkiasi“, o chanas Mengli Gerajus: „Mengli Gerajaus žodis. Didžiajam kunigaikščiui Ivanui, broliui mano, kad žinoma būtų“. Žodžių junginys „žodis mano“ – išskirtinė chano prerogatyva ir buvo pusiu nelygiatėmis padėties pagal oficialų supratimą išraiška „žodis mano“ Mengli Gerajus nenaudojo raštuose Lietuvos didiesiems kunigaikščiams, jie apsiekdavo lygiateisiais raštais. Tačiau dera atsiminti, kad Ivanas III, naudodamas raštuose chanams posakį „žemai lenkiusi“, ne tiek prarasdavo kažką realaus, kiek stengėsi išpa-

ti trigubą naudą: liejo alyvos į Didžiosios Ordos ir Krymo chanato nesantaikos ugnį, griovė LDK ir Krymo chanato sąjungą, o kartu mažino Krymo ekspansiją ir pavojų. Maskvos didysis kunigaikštis Ivanas III susirašinėjime su Mengli Geražumi beveik nenaudojo savo naujojo titulo „visos Rusijos valdovas“, tačiau aktyviai stengėsi įtvirtinti jį susirašinėjime su didžiuoju kunigaikščiu Aleksandru. Galima sakyti, kad Lietuvoje nekreipė dėmesio į tą giluminę semantinę reikšmę, kuri būdavo įdedama į diplomatinio susirašinėjimo frazes, o gal net ir nesuprato jų. Daugiau buvo domimasi realia reikalų būkle ir pragmatiniais sumetimais.

LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS PASIUNTINIAI RUSŲ VALSTYBĖJE XV – XVI A.

1448 m. pavasarį į Maskvą atvyko Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Kazimiero (1440, 1447–1492) pasiuntinys Simonas Gedgaudaitis. Jei Bychovco kronikoje nieko nepripainiota, tai Smolensko ponas S. Gedgaudaitis buvo pakankamai aukšto rango, todėl galėjo atstovauti Kazimierui, be to, turėjo ypač svarbių diplomatinį pavedimų patirtį – tai jį Vytautas siuntęs parvežti iš Romos karališkosios karūnos. Veikiausiai S. Gedgaudaičio diplomatinės misijos Maskvoje dėka 1449 m. rugpjūčio 31 d. buvo sudaryta „amžinos taikos, brolybės ir meilės“ sutartis tarp Jogailos sūnaus, Lietuvos didžiojo kunigaikščio, Lenkijos karaliaus Kazimiero ir Vytauto anūko, Maskvos didžiojo kunigaikščio Vosyliaus II (1425–1462). Sutartimi užfiksuota tam tikra dviejų jėgų pusiausvyra bei sunorminti valdovų santykiai. Kazimieras pasižadėjo neremti Vosyliaus II priešų ir ypač kunigaikščio Dimitro Šemiakos, o Vosylius – Kazimiero priešų ir ypač jo konkurento kunigaikščio Mykolo Žygimantaičio. Bet pagrindinis sutarties turinys – tai abiejų didžiųjų kunigaikščių valdų bei jų įtakos sferų nustatymas. Kazimieras turėjo atsisakyti kištis į Didžiojo Naugardo ir Pskovo reikalus, bet išsaugojo savo įtaką Tverės kunigaikštystei. Smolenskas, Liubetskas ir Mcenskas buvo pripažinti Kazimiero, o Ržėvas – Vosyliaus III „tėvonijomis“. „Po senovei“ pailikta „aukštupinių“ kunigaikštysčių vasalinė priklausomybė. Riazan-

nei buvo palikta teisė pačiai pasirinkti sau globą. 1449 m. Kazimiero ir Vosyliaus II sutartis istorinėje literatūroje apibūdinama kaip didysis Rusios žemių padalijimo aktas tarp Maskvos ir Vilniaus. „Rusia tuo metu buvo padalyta į dvi valstybes – Maskvą ir Lietuvą“.

Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero sutartis su Pskovu buvo sudaryta dar 1440 m. gruodžio 30 d. Tais pačiais metais sudaryta sutartis su Didžiuoju Naugardu. Pagrindinis dėmesys joje, kaip ir sutartyje su Pskovu, skirtas abipusiai laisvos prekybos garantijoms. Su D.Naugardu tiksliau nustatytos sienos bei detaliau numatytas kai kuriuose D.Naugardo valsčiuose Lietuvos didžiojo kunigaikščio tijūnų renkamų duoklių dydis. 1444 m. rugsėjo mėn. naugardiečiai pasikvietė „maitinimui“ lietuvių kunigaikštį Ivaną Vladimirovičių, Algirdo anūką ir kunigaikščių Belskių giminės pradininką. Jam buvo duoti tie patys priemiesčiai ir valsčiai, kuriuose duokles anksčiau rinko D.Naugarde buvę Algirdo sūnus Simonas Lengvenis bei anūkas Jurijus, kunigaikščių Mstislavskių giminės pradininkas. Didžiuosiuose Lukuose ir toliau liko du seniūnai – D.Naugardo ir Lietuvos. Kazimiero ir D.Naugardo sutartis iš esmės pakartojo Švitrigailos ir D.Naugardo 1431 m. sutarties tekstą, kuri savo ruožtu rėmėsi ankstesnės Vytauto bei D.Naugardo sutarties pagrindiniais punktais.

1449 m. buvo sudaryta Kazimiero sutartis su Tverės didžiuoju kunigaikščiu Borisu Aleksandrovičiumi (1425–1461), kitados ištekinusiu pusseserę Oną už Švitrigailos. Sutarties sudarymo parengiamuosius darbus atliko vienos ir kitos pusės pasienio vaivados. Ši sutartis taip pat iš esmės pakartojo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto ir Boriso Aleksandrovičiaus 1427 m. sutartį. 1447–1448 m. buvo sudarytos Kazimiero sutartys su kunigaikščiais Vorotinskiais, Novoselskiais, Odojevskiais, Možaiskiais, reikia manyti, kad ir su Belevskiais, Belskiais bei kt., vėliau pakartotos 1459 m. Pagal 1449 m. Kazimiero ir Vosyliaus II sutarties sąlygas šie kunigaikščiai liko Lietuvos, o Turovo ir Chlepenio kunigaikščiai – Maskvos didžiojo kunigaikščio vasalais.

Nors tarp Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero ir Maskvos didžiojo kunigaikščio Vosyliaus II valdų – „tėvonijų“, ypač tuose porai dešimtmečių stoji salyginė ramybė, Vosylius II ir toliau kankino kasmetiniai Didžiosios Ordos tatarų puldinėjimai, jų bandymai persikelti per Okos upę bei prasiveržti prie Maskvos. Masvos didysis kunigaikštis ir toliau siuntė kasmetinę duoklę chanui.

Buvusios Smolensko kunigaikštystės žemėse Smolenskas liko reikšmingas strateginis karinis politinis centras. Šia prasme Lietuvos didžiojo kunigaikščio vietininkas Smolenske buvo visos kunigaikštystės forposto rytuose viršininkas. Bet kartu ju, kaip didžiųjų kunigaikščių vietininkų, vykdančių teisminės administracinės funkcijas, galią riboja privileginiai raštai Smolenskui. Juose didieji kunigaikščiai tradiciškai įsipareigodavo „negriauti senovės“, nedidinti mokesčių bei muitų, nesikiešti į tikybos reikalus.

Smolensko žemės rytuose, Okos aukštupio baseine, buvo susiformavusi vasalinių kunigaikštysčių juosta. Lietuvos didžiojo kunigaikščio valdžia jų atžvilgiu taip pat buvo ribota. Be to, „aukštupinių“ kunigaikščių statusas buvo ypatingas. Jie laisvai galėjo pasirinkti priklausomybę – priklausyti Lietuvos ar Maskvos didžiajam kunigaikščiui.

Per Vosyliaus II sūnaus, Maskvos didžiojo kunigaikščio Ivano III (1462–1505) valdymo pirmuosius du dešimtmečius pas jį buvo pasiūsti tik keli Kazimiero pasiuntiniai: 1468 m. pavasarį raštininkas Jokūbas ir Ivašencas, 1474 m. – rūmų maršalas, Breslaujos vietininkas Bagdonas Sakaitis bei raštininkas Vaska Liubičius.

1478 m. Ivanas III surengė žygį į Didįjį Naugardą, kurio tikslas buvo „išnaikinti senovę“, t.y. sunaikinti bojarinų valdžią D.Naugardo respublikoje. 1479 m. pabaigoje jis pakartojo žygį, kurio metu buvo suimta ir nužudyta daugiau kaip šimtas žymiausių D.Naugardo bojarinų, jų žemės konfiskuotos Maskvos didžiojo kunigaikščio naudai, o arkivyskupas Teofilis išgabentas

į Maskvą. Ten buvo pervežtas ir D.Naugardo archyvas. Iš Kazimiero puses jokio ryškesnio diplomatinio ar karinio atsako į šiuos Ivano III veiksmus nebuvo. 1481 m. Ivanas III su Livonijos ordino magistru ir Tartu (Derpto) vyskupu sudarė vienerių metų paliaubų sutartį, kurioje Maskvos didžiajam kunigaikščiui pagal tradiciją atstovavo D.Naugardas bei Pskovas.

1480 m. Didžiosios Ordos chanas Achmadus surengė žygį prieš Maskvą, spalio mėn. jo ir Ivano III kariuomenės susitiko prie Ugros upės, netoli jos santakos su Oka. Totorių bandymai pereiti Ugros ledą baigėsi nesėkmingai, po poros savaičių jie atsitraukė į Dono stepes, kur Achmadus žuvo nuo saviškių rankos. Didysis „stovėjimas“ prie Ugros upės ir totorių atsiuokimas buvo žymus galutinio Rusios išsivadavimo iš mongolų totorių priklausomybės akcentas. Istorinėje literatūroje yra pareikšta nuomonė, kad Achmadus galėjo tikėtis sulaukti Kazimiero paramos, tačiau pastarasis buvo užsiėmęs Lietuvos kunigaikščių samokslo slopinimu.

LDK pamažu brendo nepasitenkinimas didžiuoju kunigaikščiu Kazimieru. Tuo pat metu būdamas ir Lenkijos karalius, per Lenkijos bei Vokiečių ordino trylikos metų karą (1453–1466) jis atitrūko nuo Kunigaikštystės reikalų. 1461 m. seime Vilniuje Ponų taryba atvirai kėlė ultimatumą Kazimierui – arba gyvenk Lietuvoje, arba paskirk jai savo atstovą – naują didįjį kunigaikštį. Opozicija susibūrė aplink Mykolą Olelkaitį. Kazimierui pavyko įveikti vidaus opoziciją. Kunigaikščiai Mykolas Olelkaitis ir Jonas Alšėniškis buvo nubausti mirtimi, o aktyvus jų talkininkas Algirdo vaikaitis kunigaikštis Teodoras Belskis pabėgo pas Ivaną III, buvo priglaustas ir gavo valdyti Demono bei Morevo miestus. Netrukus pas Ivaną IV pabėgo ir kunigaikštis Jonas Glinskis (Simono sūnus?). Kai 1482 m. Kazimiero pasiuntinys Polocko vietininkas Bagdonas Sakaitis pareiškė pretenzijas Ivanui III ir pareikalavo grąžinti užimtus Didžiuosius Lukus bei D.Naugardą, į tai buvo pažvelgta kaip į tuščią deklaraciją.

1483 m. mirė Tverės didžiojo kunigaikščio Michailo Borisovičiaus žmona, Lietuvos kunigaikščio Simono Olelkaičio duktė.

Michailas Borisovičius, nedaug delfes, pagal tradiciją turėjo žė vesti kurį nors Lietuvos didžiojo kunigaikščio sūnų, tačiau giminaite. Tačiau pas jį atvyko Ivano III pasiuntinys su pasiūlymu apie Ivanui III gimusį anūką Dimitra – Tverės Michailui Borisovičiui tai buvo aiški užuomina, kam turi atitekti Tverė po jo mirties – Ivano III žmona buvo Michailo Borisovičiaus sesuo. Tverės didieji kunigaikščiai Michailas Borisovičius ir jo sūnūs, turėję pretenzijas, visuomet siekė prieštaringai elgtis su Lietuvos didžiais kunigaikščiais. Michailas Borisovičius ir ši kartą tikėjosi Lietuvos pagalbos. Tačiau Ivanas III veikė ryžtingai. Iš pradžių jis Michailui Borisovičiui atmetė sąlytį, kurios tekste pastarasis iš Ivano III buvo tapęs „jaunesniu broliu“, o 1485 m. rugsėjo 15 d. užėmė Tverę. Oficialus pretekstas žygiui buvo Michailo Borisovičiaus diplomatiniai ryšiai su Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu Kazimieru – sena Rusios dalinių kunigaikštysčių teisė, kurią Ivanas III pervedė į asmeninių nusikaltimų prieš jį rangą. Siekdamas valstybės centralizavimo, Ivanas III ėjo tais pačiais keliais, kaip kadaise Prancūzijos karalius Liudvikas XI ar Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas. Tačiau nauja buvo tai, kad Ivanas III savo veiksmuose tuo pat metu vadovavosi teisėmis, kurias savo laiku atskirai turėjo Šv. Romos imperatoriai ir popiežiai – iš Rusios kunigaikščių reikalaujamas beapeliacinio vasalinio paklusnumo sau, jis už tikrąją ar tariamąją neisikimybę atimdavo paskutinius savarankiškos valdžios likučius arba tiesiog paskerdavo tremėiai. Tverės didysis kunigaikštis Michailas Borisovičius pabėgo į LDK.

Pati Maskvos didžioji kunigaikštystė nebuvo vienaipė, susidedo iš daugybės dalinių valdų, kuriose sėdėjo gausūs Ivano III giminačiai, pripažįstantys aukščiausią jo valdžią, dalyvaujantys jo karo žygiuose, tačiau visuomet pasitaisė kovoti dėl sosto Maskvoje. Ivanas III kova prieš juos pradėjo reikalaujamas vasalinių sutarčių pagal naują formulę – po dalinio kunigaikščio mirties jo valda atitenka globeiui Ivanui III. Tokios sutartys vieniems kunigaikščiams priartino mirties valandą, kiti nuolat

kiai iškeliavo į vienuolynus, dar kiti ieškojo prieglobsčio kaimyniniuose kraštuose. 1483 m. rudenį į LDK atbėgo vienas pirmųjų bėglių – Vereisko kunigaikštis Vosylius Michailovičius. Iki 1491 m. dalinių kunigaikštysčių naikinimo procesas iš esmės buvo baigtas.

XV a. devintojo dešimtmečio viduryje paastrėjo situacija Okos aukštupio kunigaikštystėse. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero ir Maskvos didžiojo kunigaikščio Ivano III valdų sąlytis neturėjo aiškių skiriamųjų ženklų. Kaip ir D.Naugardo priemiesčiai, taip ir Ržėvas, Toropėcas, Didieji Lukai buvo dvigubai priklausomi: duokles čia rinko ir vieno, ir kito didžiojo kunigaikščio tįūnai. Okos upės aukštupio kunigaikštukai Vorotinskiai, Belevskiai, Trubeckiai, Novosilskiai, Odojevskiai nuo seno, priklausomai nuo politinių aplinkybių, skelbdavosi tai vieno, tai kito didžiojo kunigaikščio vasalais, „tarnavo į abi puses“. Nuo 1486 m. prasidėjo nuolatiniai Ivano III inspiruojami ar jo atsiųstų karinių dalinių vykdomi Kazimiero vasalų valdų puldinėjimai. Pareikšti pretenzijų dėl pasienio konfliktų į Maskvą buvo siunčiami Polocko vaivada, rūmų maršalas Jonas Zaberezinskis 1484 m., Slonimo vietininkas Soltanas Aleksandrovičius su raštininku Petrašiumi 1486 m. – pastarieji Ivanui III oficialiai pranešė apie suteiktą prieglobstį Tverės kunigaikščiui Michailui Borisovičiui.

Tuo tarpu įtampa augo. Kazimiero vasalo Viazmos kunigaikščio valdas pradėjo puldinėti Maskvos didžiojo kunigaikščio Ivano III vasalas, Možaiską valdęs Ugličio kunigaikštis Andrius Vasiljevičius. 1489 m. gruodžio mėn. kunigaikštis Dimitras Vorotinskis, dar tų pačių metų pavasarį kovėsis su Ivano III kariniais būriais, pasiskelbė pereinąs tarnauti Ivanui III „su savo tėvonija“. Juo pasekė kiti Vorotinskiai bei Odojevskiai, po to užpuolė Mezecką, Mosalską, Serpeiską. Situacija paastrėjo, kai 1489 m. gruodžio mėn. į Ivano III tarnybą su savo tėvonijomis perėjo kunigaikščiai Vorotinskiai ir Belskiai.

Lietuva aiškiai nesuvokė strateginių Ivano III planų, užmaskuotų pasienio kunigaikščių konfliktais. Kaip 1449 m.

Kazimiero bei Tverės kunigaikščio konfliktas buvo išspręstas padedant vietos vaivadoms, taip ir dabar iš pirmo požiūrio vietinės reikšmės nesusipratimas buvo pavestas sutvarkyti vietos administratoriams. 1486 m. pirmojoje pusėje pareikšti pretenzijų į Maskvą buvo pasiūstas iš Ržėvo išguitas Kazimiero vietininkas Senka. Su skundais dėl Kazimiero vasalų valdų plešimų ir su reikalavimais nubausti kaltininkus į Maskvą net keturis kartus, kasmet – 1486, 1487, 1488 ir 1489 m. – vyko Smolensko okolinčius kunigaikštis Timotiejus Masalskis. 1488 m. gruodį – smolenskietis Ivaška Pliuskovas. Sprendžiant iš Vilniaus, jie buvo iš rytinių valstybės žemių ir turėjo gerai žinoti situacija pasienyje. 1489 m. birželio mėn. Ivanas III T. Masalskiui pareiškė, kad Didieji Lukai ir Ržėvas – Ivano III tėvonija, o kas dėl pasienio konfliktų – tai kaip tik Kazimiero vasalų savivalės pasekmė. Situacija vis labiau komplikavosi, tad 1490 m. balandžio 29 d. iš Gardino į Maskvą išvyko maršalas, stalininkas, Lydos vietininkas Stanislovas Petrašius ir raštininkas Zenka. S. Petrašiaus paskyrimas pasiuntiniu rodo, kad Lietuvoje susirūpinta diplomatinių santykių su Maskva eiga, jiems pradėta skirti daugiau dėmesio. Pasiuntiniu į Maskvą buvo paskirtas asmuo, tiesiogiai susijęs su tarnyba didžiojo kunigaikščio rūmuose, kitaip sakant, pasiuntiniu skiriamam asmeniui buvo keliami nauji jo rango reikalavimai. Toks sprendimas buvo priimtas Ponų tarybos ir Kazimiero pasitarimuose, kurie vyko pastarajam 1490 m. vasario mėn. atvykus iš Lenkijos. Kartu buvo suformuluoti nauji pagrindinių kaltinimų Ivanui III argumentai. Įdomu tai, kad ginčuose Maskvoje Kazimiero pasiuntinys S. Petrašius jau nebe minėjo viduramžiškos teisės dėl laisvos vasalo tarnybos senjorui, kuria naudojosi kunigaikščių Vorotinskių ir Belskių protėviai. Kazimiero reikalavimai buvo grindžiami pačių kunigaikščių priesaika Lietuvos didžiajam kunigaikščiui. Ivanas III įrodinėjo, kad kunigaikščiai, nors ir „abiem pusėms tarnavo“, buvo ir yra Ivano III tarnai. Tai ne Ivanas III daro skriaudas Kazimierui, bet Kazimieras skriaudžia Ivaną III: „Mūsų miestus, valsčius ir žemes, mūsų tėvoniją užgrobęs laiko“. Bet Kazimieras nelaukė.

Tokią anksčiau iš Maskvos atvežtą S. Petračiną, bet išskubėjusį į Krakovą spresti, kur kas jam svarbesnės problemos – kaip įsitrauktiems gauti Vengrijos karūną – 1490 m. balandžio 5 d. mirė Vengrijos karalius Motiejus Korvinas.

1491 m. rudenį Kazimieras vel atvyko į Lietuvą, spalio 20 d. iš Gardino į Maskvą buvo pasiųstas dvarionis – asmeninis Kazimiero tarnas Vosylius Chreptavičius, o 1492 m. kovo 9 d. iš Trakų – vėliavininkas, Utenos vietininkas Vaitiekus Kločka. Ši kartą jis vežė skundus ne tiek dėl kunigaikščių Vorotinskio ir Belskių perbėgimo, bet ir dėl jų daromos žalos savo giminaičiams – perbėgdamu jie pasisavino visas tėvonijas, tuo tarpu jos priklauso ir kitiems giminaičiams, kurie liko ištikimi Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Kazimierui. Ivanas III pas Kazimierą pasiuntė savo pasiuntinį, išsiūlė pagaliau pripažinti kunigaikščių Odioevskiu, Vorotinskiu, Belevskiu valdas perėjus jo žemių ir šitaip užbaigti užsitęsusį konfliktą. Tačiau 1492 m. birželio 7 d. Gardine mirė Lietuvos didysis kunigaikštis, Lenkijos karalius Kazimieras. Sužinojęs apie tai, Ivano III pasiuntinys pasuko atgal į Maskvą. Užsimerkę sudetingi, tačiau pakankamai aktyvūs Lietuvos ir Maskvos didžiųjų kunigaikštysčių diplomatiniai ryšiai ištrūko. Įsmeigtos emėsį Ponų taryba.

1492 m. liepos 14 d. Trakų ponas ir Polocko vietininkas Jonas Zaberezinskis pasiuntė savo tarną Lauryną su laišku pas D. Naugardo vietininką Jakovą Zachariją. Laiške buvo bandoma išsiaiškinti bojarinę, o galbūt ir paties Ivano III poziciją. Aleksandro piršlybių Ivano III dukrai Elenai galimybę. Beje, Aleksandras Lietuvos didžiųjų kunigaikščių Seimo patvirtintas buvo tik liepos 18 d., vainikuotas liepos 20 d. Nors J. Zaberezinskio ir J. Zacharijo susirašėjimui buvo suteiktas asmeninių kontaktų pobūdis, abiejų valstybių vyriausybės palaikė jį kaip antrąjį, neoficialųjį diplomatinį kanalą tarpusavio santykių problemoms spresti. J. Zacharijas priklausė senai Maskvos bojarinų giminai, jam negalima priskirti kokių nors simpatijų proletariškai nusiteikusiems D. Naugardo bojarams. Jis aktyviai dalyvavo Ivano III akelijoje, kai 1487–1488 m. Žiema iš D. Nau-

gardo į rytines Ivano III valdas buvo išsiųstas daugumai kaip tikstantis žymiausių naugardiečių šeima. Tad ne veltui tuo metu pries J. Zachariją buvo surašytas tam tikras ir laimėjęs aužudyti J. Zaberezinskį, būdamas traktas katedros ir šoninių tarybos narys, turėjo nemorališką valstybės grobimą, o kaip Polocko vietininkas, palaikė dalyvavimą rytiniuose D. Naugardo vietininkais.

J. Zacharijas gautąjį J. Zaberezinskio laišką pasiuntė Ivanui III, o šis liepė J. Zacharijų atsakyti pagal iš anksto parengtą laiško tekstą. Maskvoje smūkis, kad J. Zaberezinskis laiškas iš esmės buvo Ponų tarybos aktyvus, o Ivaną paties žinojo apie J. Zacharijo atskaitas Ivanui III.

Nieko nelaukdamas, Ivanas III 1492 m. rugpjūtį metė su sąmone karinius dalinius, kurie užėmė Laimonką, Miesmą, Čiurpenį, Rotracėvą. Kunigaikštis Simonas Vorotinskis pasitraukė į Ivaną III tarybą, užgrobė Mierocką ir Serpukhą, o Mozhaiską uždėgino. Jis paskė kunigaikščius Andrejų Voznienką, Michailą Mezeckį. Maskvoje šie daliniai kunigaikščiai buvo pervedami į žemesniąją tarybinių kunigaikščių kategoriją, o jų pagrindinė paskirtimi tapo karo tarnyba ir tam tikrų atremimas Seversko žemėje. Į pietus nuo Maskvos bei tuo metu Ivanui III kilo įtarimas, kad anksčiau pas jį atbėgęs kunigaikštis Teodoras Belskis nuosėdą grįžti pas Lietuvos didįjį kunigaikštį, todėl įsakė jį suimti ir ikamio esantį Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras tap pat įsakė jį į Serpukhą ir Mozhaiską pasiuntė Smolensko sąjungos laipio Hlebavičiaus vadovaujamus karinius dalinius kuriems žemės grovimo noriai pasidavė. Naujat organizuota Ivano III karinė armija, kurioje dalyvavo ir J. Zacharijas, vėl užėmė šias žemes, o gyventojus žiauriai nužudė.

Štai tokiomis aplinkybėmis 1492 m. rugpjūtį metė J. Zacharijus atvyko pasiuntiniais maršalas Merkusius, vėliavininkas Sandomir Hlebavičius ir raštininkas Ivanas Vozickas. Tiesiog jį išsiųstas paskirtis buvo pranešti Ivanui III apie Aleksandro seimą. Lietuvos didžiųjų kunigaikščių sesija, kurioje dalyvavo pas Ivaną III pasiuntiniai susitiko su Maskvos vėliavininku kunigaikščiu Ivanu

Patrikejevu ir pradėjo zonuoti dirvą dėl Aleksandro ir Ivano III dukters vedybų bei taikos sutarties sudarymo. Beje, dvi dienos prieš pasiuntinių atvykimą I. Petrikejevas gavo J. Zaberezinskio laišką.

Gedimino sūnus Narimantas ir jo sūnus Patrikas buvo naugardiečių kviečiami kunigaikštauti į D. Naugardą. Likęs D. Naugarde, Patrikas greitai iškilo ir susigiminiavo su Maskvos didžiaisiais kunigaikščiais – jo sūnus Jurijus vedė Vosyliaus II seserį Aną. Kunigaikštis Ivanas Patrikejevas tapo žymus ir įtakingas Maskvos politikas, vedė bojarino Vladimiro Chovrino dukterį, o savo dukrą ištekino už kunigaikščio Simono Riapolovskio.

Ivanas III per I. Patrikejevą pareiškė Aleksandro ir J. Zaberezinskio pasiuntiniams, kad pirmiausia turi būti sudaryta taikos sutartis, tik po to galima pradėti piršlybas. Ilgai netrukęs Ivanas III į Vilnių pasiuntė savo pasiuntinį, kurio vežtuose diplomatinuose laiškuose Lietuvos didžiųjų kunigaikščių adresu pirmą kartą titulavosi „Joanas, Dievo malone, visos Rusios valdovas ir Vladimiro, ir Maskvos, ir Pskovo, ir Tverės, ir Jogros, ir Permės, ir Bolgarų, ir kitų didysis kunigaikštis“. Šitai Vilniuje sukėlė sumaištį, jau pasirošęs Aleksandro pasiuntinys į Maskvą taip ir neišvyko.

Ivano III pretenzijos į aukščiausiąją valdžią visoje Rusijoje buvo išreikštos jo naujoje titulaturoje „Visos Rusios valdovas“. Pirmą kartą vidaus reikaluose jis buvo pavartotas 1479 m. santykiuose su D. Naugardu, tuo metu dažnai identifikuojamu kaip „Rusų žemė“. Diplomatiniam susirašinėjime šis naujasis Ivano III titulas pirmą kartą panaudotas 1485 m. Ivanas III įdėmiai studijavo, kaip savo valdžios pretenziją įformindavo jo slaviškieji pirmtakai. Bulgarų bei serbų valdovai nepriklausomybės ir savo galios viršūnėje tituluodavosi „vienvaldžiais“ ir „carais“. „Vienvaldis“ – tai graikiškojo „autokratas“ sinonimas, kuris buvo pritaikytas slaviškuosiuose kraštuose nuo pat valstybingumo sudarymo, o šiam titului buvo suteikiama aukštesniosios valdžios graikams ir Bizantijai prasmė. Ivano III naujojo titulo priedėlinė

formulė „Dievo malone“ rodė Rusios valdovo valdžios šaltinį. Bizantiškosios tradicijos atgarsis Ivano III valdžią parėmė Dieviškosios globos autoritetu, tačiau turėjo ir giliai potekstę. Naukova dėl savo, kaip suverenaus monarcho, autoriteto ištvirtinimo Vidurio ir Rytų Europos tarptautinėje arenoje. Savo laiku tokio turėjo pasibaigti karališkosios karūnos gavimu iš Šv. Romos imperatoriaus rankų. Kitaip sakant, Vytautas įėjo į Europos monarchų struktūros sistemą ir čia užėmė garbingą vietą. Tuo tarpu Ivanas III, siekdamas tokio pat pripažinimo, norėjo išlikti „pats sau vienas“, nepriklausomas nuo šios struktūros. „Visos Rusios valdovas Dievo malone“ reiškė, kad jis turi suverenią monarcho valdžią, įgautą Dieviškuoju apreiškimu tik Rusijoje, bet perduotą dinastinių ryšių dėka. Jo sūnus Ivanas buvo vedęs Moldavijos vaivados Stepono Didžiojo dukra Elena, kuri pagal motinos liniją leido „susigiminiuoti“ su Kijevo Rusios kunigaikščiais, o pagal tėvo – su „senaisiais romėnais“, išsaugojusiais stačiatikybę. Paties Ivano III antroji žmona Sofija Paleolog buvo paskutiniojo Bizantijos imperatoriaus Konstantino IX (1405–1453) dukterėčia. Lietuvos didžiojo kunigaikščio adresu visos Rusios valdovas nedviprasmiškai reiškė pretenzijas į visą Kijevo Rusios palikimą. Tuo tarpu Maskvos Didžioji Kunigaikštystė Lietuvai ir visai Vakarų Europai ir toliau liko Maskvija, jos gyventojai – maskvėnais. Rusios ir rutėnų samprata buvo taikoma LDK Kijevo ir Volynės žemėms bei jos gyventojams, pietrytinės valstybės žemės buvo vadinamos „pakraščiais“ („ukrainy“).

1493 m. vasario mėn. pabaigoje J. Zaberezinskis iš Polocko pasiuntė į D. Naugardą pas J. Zacharjiną savo sakalininku neva sakalų nupirkti. Tokiu būdu Ponų tarybos ir Maskvos bojarinų susirašinėjimas buvo tęsiamas ir toliau. Jis suvaidino preliminarų derybų dėl būsimosios taikos ir vedybų sutarčių vaidmenį, per šį susirašinėjimą abi pusės tikslino savo pozicijas, artimai ginčijosi dėl naujojo Ivano III titulo „Visos Rusios valdovas“. Šio susirašinėjimo dėka Ivanas III išsaugojo savo diplomatiją, kurios

formaliesiems momentams skyrė ypatingą dėmesį nuo įsivėlimo į begalinius ginčus dėl titulo ir tokiu būdu naudojo ją tik pagrindiniams reikalavimams kelti. Kai Ivanas III 1493 m. birželio mėn. sužinojo, kad į Maskvą pagaliau vyksta Aleksandro pasiuntiniai, J. Zacharjinui įsakė nutraukti susirašinėjimą su J. Zaberezinskiu. Aleksandro pasiuntiniai Perlamo bei Barėių vietininkas Andrius Aleknaitis ir Utenos vietininkas Vaitiekus Kločka Maskvoje galėjo dar kartą įsitikinti Ivano III nenuolaidumu.

1493 m. kovo 9 d. Aleksandras ir Ponų taryba pasiuntė į Lenkiją rūmų išdininką, Slonimo vietininką Joną Liutaurą Chreptavičių su prašymu padėti pinigais ir žmonėmis Lietuvos kare su Rusų valstybe. Atsakymas buvo gautas tik 1493 m. rudenį. Jame paaiškinta, kad taip ilgai delsta su atsakymu todėl, kad Aleksandro brolis Lenkijos karalius Jonas Albertas (1492–1501) ir Lenkijos Senatas buvo užsiėmę labai svarbiais reikalais – reikėjo sudaryti taikos sutartį su turkų sultonu Bajazidu, kuri garantuos ir LDK pietrytinių žemių saugumą, taip pat derybomis su kitais valdovais. Lenkai visuomet yra pasiruošę suteikti Lietuvai būtiną pagalbą kovoje su bet koku priešu pagal senuosius susitarimus, bet būtina juos atnaujinti, t.y. sudaryti Lenkijos–Lietuvos uniją. Dabar nėra prasmės nustatinti šios pagalbos apimtį būsimajam karui, kadangi naujoji unija numatys, kad abi valstybės turės padėti viena kitai visomis išgalėmis. O dėl Aleksandro santykių su Ivanu III – tai reikėtų greičiau spręsti šią problemą, paskubėti dėl vedybų su Ivano III dukra Elena ir tokiu būdu užsitikrinus taiką rytuose, visas savo jėgas kartu su Lenkija nukreipti į pietus. Įdomu tai, kad 1493 m. gegužės 3 d. į Maskvą atvykęs Mozūrijos kunigaikščio Konrado pasiuntinys Varšuvos vietininkas Janas Podosijus pasiūlė Ivanui III išteikinti savo dukrą Elena už Konrado, tačiau paaiškėjo, kad turėjo įgaliojimus tik pačia bendriausia forma iškelti šį klausimą. 1493 m. rugsėjo 16 d. į Maskvą apsauginio rašto Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro pasiuntiniams atvyko Utenos vietininkas Vaitiekus Kločka.

Pirmaisiais Aleksandro valdymo metais užsimezgė aktyvūs, tačiau sudėtingi diplomatiniai santykiai su Rusų valstybe. Į Lenkiją paskatino formuoti rusiškosiuose problemose įsivėlimo įsivėlimo, į Maskvą vykęs stalininkas, maršalas, Lydos vietininkas Stanislovas Petrašius ten buvo pasiųstas 1495, o 1498 m. vadovavo pasiuntinybei, 1494–1495 m. dalyvavo derybose su Ivano IV pasiuntiniais Vilniuje, į Lenkiją buvo pasiųstas 1495 m. pabaigoje. Jo tėvas Strumila Petrašius, arba Petrašius Paškevičius, taip pat maršalas ir Lydos vietininkas, buvo pasiųstas į Krymo chanatą apie 1482 m. Diplomatinė tarnyba ir gana sėkmingas jų uždavinių sprendimas, reikėjo manyti, labai padėjo Vaitiekiaus Kločkos ir Stanislovo Hlebavičiaus karjerai. V. Kločka 1492–1493 m. į Maskvą išvyko būdamas vėliavininkas ir Utenos vietininkas. Po Aleksandro ir Ivano III dukters vedybų V. Kločka tapo didžiosios kunigaikštienės rūmininku, 1499 m. vietoj Utenos – Kauno, o 1506 m. – Belskio vietininku, nuo 1500 m. buvo maršalas. Aleksandras už tarnybą jam atidavė Karmėlavos dvarą. V. Kločka 1492–1509 m. į Maskvą vyko šešis kartus. 1493 m. ten buvo pasiųstas net tris kartus, o 1501 ir 1507 m. vyko į Livoniją, mirė 1514 m. Jo sūnus Motiejus vėliau buvo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo didžiųjų pasiuntinybių į Maskvą narys 1529, 1531 ir 1536 m. Stanislovas Hlebavičius 1492 m. buvo maršalas ir Merkinės seniūnas, 1495 m. tapo Vitebsko, 1502 m. – Polocko vietininku, mirė apie 1513 m. S. Hlebavičius 1492–1508 m. į Maskvą vyko septynis kartus. V. Kločka ir S. Hlebavičius buvo visu Aleksandro ir pirmosios Žygimanto Senojo didžiųjų pasiuntinybių į Maskvą nariai, aktyviai dalyvavo derybose su atvykusiais Ivano III ir Vosyliaus III pasiuntiniais, todėl juos abu galima pavadinti vyriausiais Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro diplomatais – Rusų valstybės specialistais. Beje, Vaitiekiaus Kločkos sūnus Motiejus buvo vedęs Stanislovo Hlebavičiaus dukrą Kotryną. 1493 m. į Maskvą vykęs Perlamo ir Barėių vietininkas Andrius Aleknaitis tų pačių metų rugpjūčio mėn. buvo pasiųstas į Lenkiją.

pas Joną Albertą informuoti apie savo misijos Maskvoje rezultatus, tuo jo diplomatinė veikla ir baigėsi.

Kita suaktyvėjusių diplomatinių santykių su Rusų valstybe aplinkybė buvo tai, kad Maskvoje buvo artimiau susiduriama su Ivano III vis labiau reglamentuojamu diplomatiniu ceremonialu bei etiketu. Tai pasiuntinių sutikimai, sveikinimai, atsistojimai bei atsisėdimai, pasiuntinių vaišinimas ir kt. Visam tam būdavo suteikiamas didis iškilmingumas ir daugiaprasmiškumas. Tokių pat ceremonijų Ivanas III savo pasiuntiniams reikalavo ir Vilniuje. Pačios pasiuntinybės susiskaidė į tris rangus, kurių kiekvienas turėjo savo griežtai aptartą funkcinę paskirtį. Didžiajai pasiuntinybei būdavo atsiunčiamas apsauginis raštas, kuriuo garantuodavo pasiuntinių neliečiamybę. Didžiąją pasiuntinybę sudarydavo trys arba du pasiuntiniai, juos lydėdavo kelių šimtų palydovų svita. Tokios pasiuntinybės būdavo siunčiamos deryboms dėl tarptautinių sutarčių sudarymo. Eilinę pasiuntinybę sudarydavo du arba vienas pasiuntinys. Nuvykę į paskirties vietą jie įteikdavo įgaliojamąjį raštą ir sakydavo „kalbas“, tiksliau – perskaitydavo diplomatinį laišką bei audiencijos metu išsakydavo rūpimas problemas. Eilinio pasiuntinio palydovų skaičius neretai siekdavo šimtą asmenų. Žygūnų paskirtis buvo gana paprasta – nuvežti diplomatinį laišką ir parvežti atsakymą.

1494 m. sausio 17 d. į Maskvą atvyko iškilminga Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro didžiojo pasiuntinybė. Jos nariai Trakų vaivada, krašto maršalas Petras Mantgirdas ir Žemaitijos seniūnas Stanislovas Kęsgaila savo socialine padėtimi ir vieta vyriausybėje hierarchijoje turėjo įkūnyti didįjį kunigaikštį ir tokiu būdu įteisinti pačių pasiuntinių „kalbas“ derybų metu. Pasiuntinybės sudėtyje „prie pasiuntinių“ buvusių Utenos vietininko Vaitiekaus Kločkos ir raštininko Fedkaus Grigorjevičiaus paskirtis, kaip mes dabar pasakytume, buvo kvalifikuotų ekspertų vaidmuo.

Instrukcijoje pasiuntiniams buvo duoti gana platūs įgaliojimai taikos sutarčiai sudaryti. Iš pradžių jie turėjo reikalauti, kad

naujoji sutartis būtų sudaryta 1449 m. taikos sutarties sąlygomis, tačiau kartu buvo leista daryti nemažai nuolaidų.

Ilgos ir sudėtingos derybos prasidėjo 1494 m. sausio 23 d., baigėsi iškilmingu „amžinos taikos“ patvirtinimu vasario 7 d. Jos sąlygomis Ivanas III įsipareigojo nesikišti į Lietuvos didžiojo kunigaikščio tėvoniją – Smolenską, Liubutską, Mcenską, Brianską, Serpeiską, Lučiną, Mosalską, Dmitrovą, Žuliną, Lyčiną, Zalidovą, Byškovičius ir Opakovą. Aleksandras atsisakė pretenzijų į Didįjį Naugardą, Pskovą, Tverę, Viazmą, Aleksiną, Tešilovą, Roslavlį, Venevą, Mstislavlį, Tarusą, Obolenską, Kozelską, atsisakė suzereninių teisių į kunigaikščius Novosilskius, Odojevskius, Vototinskius, Peremišlskius, Belevskius. Sutarties tekste taip pat buvo aptartos bendrų teismų pasienio ginčams spręsti tvarka, pirklių ir pasiuntinių apsaugos garantijos. Pabaigoje teigiama, kad ši sutartis lieka galioti ir vieno kurio nors didžiojo kunigaikščio mirties atveju.

Sutarties sąlygos buvo didžiulis Ivano III laimėjimas. Jo valdos nuo Maskvos į vakarus pasistūmėjo net dvigubai. Susidarė du placdarmai, iš kurių buvo patogų organizuoti puolimą prieš Smolenską. Vertinant pagal paskutiniųjų metų karo veiksmų eigą, atrodytų, kad Ivanas III galėjo išreikalauti didesnę teritoriją, tačiau jis priklausė tų politikų kategorijai, kurių būdingiausias bruožas buvo nuoseklumas ir kryptingumas siekiant užibrėžto tikslo. Lemiamos kovos su LDK dar buvo prieš akis. Ivanas III tuo tarpu laimėjo dar vieną labai svarbią politinę pergalę – sutarties tekste buvo tyliai, pasiuntiniams nereikšiant prieštaravimų, įrašytas jo naujasis titulas „Visos Rusios valdovas“. Tiesa, Ivanas III vėliau reiškė nepasitenkinimą derybų dalyviais kunigaikščiais S. Riapolovskiu ir Vosylium Patrikejevu, tačiau tai greičiau buvo susiję su vėlesnėmis Ivano III rūmų intrigomis.

Dieną prieš oficialų sutarties patvirtinimą įvyko Maskvos didžiosios kunigaikštystės Ivano III dukters ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro sužadėtuvių ceremonija. Žiedų sumainymo metu jaunikio vaidmenį atliko Žemaitijos seniūnas Stanislovas Kęsgaila.

Taikos sutarties ratifikuoti į Vilnių išvyko Ivano III pasiuntiniai kunigaikščiai V. Patrikejevas ir S. Riapolovskis bei bojarino sūnus Michailas Kliapikas-Jeropkinas ir dijokas Fiodoras Kurycinas. Aleksandras 1494 m. balandžio 22 d. Vilniuje iškilmingai prisiekė sudarytai taikai.

Vilniuje Aleksandras Ivano III pasiuntiniams įteikė raštą, kuriame pasižadėjo būsimosios didžiosios kunigaikštienės Elenos neversti atsisakyti stačiatikybės ir priimti katalikų tikėjimą. Tokio rašto išdavimo sąlygas Aleksandro pasiuntiniai priėmė Maskvoje, jiems buvo įteiktas rašto teksto projektas. Tačiau Vilniuje Aleksandro rašte buvo pridėta frazė, kad tikybos klausimas paliekamas Elenos valiai. Ivano III pasiuntiniai griežtai atsisakė paimti tokio turinio raštą. Mažas konfliktėlis virto rimta diplomatine problema. Vilniuje buvo puikiai suprantama, kad Elenos tikybos klausimas yra tik priedanga siekiant įkurti misijinį stačiatikybės centrą su ryškiu politiniu atspalviu. Derybas dėl Aleksandro garantinio rašto 1494 m. rugpjūčio mėn. Maskvoje vedė maršalas, Slonimo vietininkas Jonas Liutauras Chreptavičius ir raštininkas Adomas iš Kotros, spalio mėn. – dvarionis Povilas Putiatichius. Vis dėlto Aleksandras buvo priverstas nusileisti. Su Ivano III reikalaujamu garantinio rašto tekstu 1494 m. spalio 26 d. iš Kauno į Maskvą išvyko raštininkas Adomas iš Kotros. Tačiau Aleksandras savo raštininkams davė griežtą nurodymą visuose diplomatinuose dokumentuose Ivaną III tituluoti tik „Maskvos didžiojo kunigaikščiu“, raštinėje tuo tikslu buvo padarytas atmintinis įrašas.

Pagaliau kunigaikštė Elena, gavusi paskutinius griežtus tėvo nurodymus dėl ištikimybės stačiatikybei, kartu su jos išsiųžti atvykusiais didžiais Aleksandro pasiuntiniais: Vilniaus kaštelionu, Gardino vietininku kunigaikščiu Aleksandru Alšėniškiu, Trakų kaštelionu, Polocko vietininku Jonu Zaberezinskiu, Breslaujos vietininku Jurgiu Zenavičiumi 1495 m. sausio 13 d. išvyko iš Maskvos.

Po ilgos kelionės vasario 15 d. kunigaikštės Elenos kortėžas priartėjo prie Vilniaus. Markučiuose ją pasitiko maršalas,

Lydos vietininkas Stanislovas Petrašius, kunigaikščiai Konstantinas Ostrogiškis, Jonas ir Vosylius Glinčikai bei šotlandietimies dvarionių palyda. Elenai buvo pasiūlyta atvykti žirgais pakinkyta, viduje žaliu aksomu išmūšta karieta. Tačiau Elena, vykdydama griežtus tėvo nurodymus, atsisakė peržengti karietą ir liko maskvietiškame tapkane. Trys myliniai prieš Vilnių kunigaikštę Eleną pasitiko Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras. Dvarionys patiesė paausuoatą gelumbę, tačiau Elenos palyda taip pat ištiesė paausuoatą taką, tad Aleksandras, nušokęs nuo žirgo, sužadėtinės pasitikti ėjo jam patiesiam taku, o iš tapkano išlipusi Elena prisistatė sužadėtiniui ėjo savuoju, iš Maskvos atgabentu taku. „Didysis kunigaikštis Aleksandras su visais Tarybos ponais bei dvarionimis ir su daugybe žmonių pasitiko ją, išvažiavę iš miesto, o į Vilniaus miestą įvažiavo drauge; ten buvo iškeltos triukšmingos vestuvės, kaip pridera žymiesiems valdovams, jos truko kelias savaites. O paskui, po vestuvių, Maskvos pasiuntiniai, didžiai pagerbti ir gausiai apdovanoti, buvo išleisti atgalios“. Tačiau ne viskas vyko taip sklandžiai, kaip pasakoja metraštinis. Tą patį Elenos atvykimo į Vilnių dieną katedroje įvyko jungtuvės. Jaunėli buvo apsiėngusi rusišku sarafanu, o maskviečių svita demonstravo stačiatikių papročius. Komplikuota vedybų ceremonija baigėsi tuo, kad Aleksandrą tuokė Vilniaus vyskupas Albertas Taboras, o Eleną – ją iš Maskvos atlydėjęs popas Foma. Iškart po vedybų ceremonijos Elena nuėjo į jai skirtus apartamentus Žemutinės pilies rūmuose, o Aleksandras pakilo į Aukštutinę pilį. Didžioji dalis Eleną atlydėjusios svitos liko Vilniuje „padėti“ jai priprasti prie naujų gyvenimo sąlygų, tačiau maskviečių veikla sukelė naujų diplomatinį ginčų.

Metraščiai teigia, kad šios vedybos didžiai nustebino amžininkus visoje Europoje. Nei Aleksandro motina Elzbieta Habsburgaitė, nei jo broliai ir seserys į vedybų ceremoniją neatvyko. Lietuvos metraštinis šią situaciją švelnina pasakojimu apie jų vizitą tų pačių metų vasarą: „Jie išgyveno Vilniuje nemažai laiko ir, pažinę savo jaunamartę, didžiąją kunigaikštienę Eleną,

pagerbti ir apdovanoti brangiomis dovanomis, sugrįžo į Lenkiją“.

Iš taip daug tikėtiosios taikos ir vedybines sutarties, deja, jokių teigiamų rezultatų nesulaukta. Netrukus atsinaujino LDK ir Rusų valstybės pasienio konfliktai. Visa tai lydėjo abipusiai Ivano III ir Aleksandro kaltinimai. Prie rusų karinių dalinių prisidėjo Ivano III sąjungininkų Krymo chano Mengli Gerajaus ir Moldavijos valdovo Stepono Didžiojo organizuoti antpuoliai į pietrytines LDK žemes.

Tradiciniai Ivano III kaltinimai dėl pasienio konfliktų dabar tapo kaltinimais dėl taikos sutarties sąlygų nesilaikymo. Analogiški Aleksandro kaltinimai Ivanui III būdavo atremiami tuo, kad tai Aleksandro engiami Ivano III tėvoniškiai šaukiasi pagalbos. Prie sutarties sąlygų laužymo kaltinimų prisidėjo dar du Ivano III labai eksploatuojami punktai: Aleksandras nepripažįstas ir savo diplomatinuose dokumentuose nevartojas Ivano III titulo „Visos Rusijos valdovas“ ir nestatęs kunigaikščienei cerkvės Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje. Pastaroji sąlyga jokiame sutarties dokumente nebuvo aptarta, šį žodinį Ivano III reikalavimą 1494 m. Lietuvos pasiuntiniai praleido pro ausis. Ivanas III savo diplomatinuose laiškuose Elenai pradėjo kurti stačiatikių tikėjimo kankinės aureolę.

Diplomatinų santykių su Rusų valstybe praktika rodė, kad kiekvieną Aleksandro pasiuntinybę į Maskvą būtina kruopščiai nuoti. Reikėjo studijuoti ne tik pastarųjų metų diplomatinis dokumentus, bet ir senąsias tarptautines sutartis, numatyti klausimus, kurie galėtų būti pateikti Maskvoje, ir paruošti į juos argumentuotus atsakymus. Diplomatinę tarnybą buvo reikalingi žmonės, gerai žinantys ne tik Lietuvos istorinę raidą, bet ir Rusijos praeitį, kuria buvo remiama nūdienu. Šių reikalavimų ypatybė buvo ta, kad Rusijos istorija, jos politinė raida buvo glaudžiai perpinama su stačiatikybės idėjomis. Taigi reikėjo specialistų, gerai pažįstančių to meto Rusiją, išmanančių jos politinę istoriją bei stačiatikybės postulatus. Tokius reikalavimus atitiko rusai stačiatikiai, Lietuvos didžiojo kunigaikščio raštinės raštininkai.

Pirmaisiais Aleksandro valdymo metais buvo pradėtas formuoti diplomatinuose santykiuose su Rusų valstybe besispecializuojančių pasiuntinių ratas, o valdovo raštinėje šio specializacijų specialistai jau buvo paruošti. Jau 1486 m. kunigaikščio Kazimiero valdymo metais čia buvo pradėtos rengti reguliarios pasiuntinybių knygos, sudarinėjami tarptautinių sutarčių tekstų rinkiniai. Pirmaisiais Aleksandro valdymo metais ryškesnė buvo raštininkų specializacija, vieni raštininkai ruošdavo vienos rūšies dokumentus, antri – kitos, o treči perradinėdavo tų dokumentų tekstus į raštinės knygas, kurių susikaupęs kompletas vėliau tapo Lietuvos Metrika. Aleksandro diplomatiniai santykiai su kaimyninėmis kraštomis, tarp jų su Rusijos valstybės vidaus poreikiai lėmė, kad 1492 m. Lietuvos didžiojo kunigaikščio raštinėje būtų įvykdyta tam tikra jos kasdieninio darbo reforma, pagilinta 1494 m., kai tarp kitų buvo pradėtos vesti naujos, tik tam skirtos pasiuntinybių knygos ir kada raštininkų kasdieninio darbo pasidalijimas įgavo kryptingesnės specializacijos pobūdį.

1494 m. į Maskvą du kartus vyko raštininkas Adomas iš Kotros. Jo diplomatinės misijos iš pirmo žvilgsnio nebuvo sudėtingos, tačiau jose glūdėjo gili prasmė. Vieną kartą jis vedė Aleksandro garantinį raštą dėl Elenos tikybos pagal Ivano III reikalaujamą tekstą, o antrąjį kartą į Maskvą važiavo su supaprastintu Ivano III titulu įgaliojamajame rašte. Neatsitiktinai šitai buvo pavesta katalikui kunigui sekretoriui Adomui iš Kotros, vėliau Sandomyro kanauninkui. Bet tai buvo išimtis.

Tikrasis diplomatinų santykių su Rusų valstybe pramonė Aleksandro valdymo metais žinovas ir specialistas, be abejonės, buvo raštininkas Fedkus Grigorjevičius. Valdovo raštinėje jis diplomatinis dokumentus tvarkė dar 1486 m. į Maskvą vyko 1494, 1495 ir 1500 m., o 1494 m. sutarties raštus išleido bei Vilniuje F. Grigorjevičius ir Aleksandro valdymo metais raštinėje vedė pasiuntinybių knygas, čia jam padėjo ir kiti raštininkai. Jis pavaduodavo raštininkas Ivanas Vladyka, vykęs į Maskvą 1492 m. Beje, kai F. Grigorjevičius 1500 m. kartu su S. Kuku

visi Maskvą jų vežamuose dokumentuose Ivanas III pirmą kartą buvo tituluojamas „Visos Rusijos valdovu“ I. Vladyka ir F. Grigorjevičius buvo vyresniosios, dar didžiajam kunigaikščiui Kazimierui tamariškių raitininkų kartos atstovai. Kasdieninis darbas valdovo raštinėje buvo glaudžiai susijęs, netgi specializuotas darbai su diplomatinių dokumentų tekstais ir pasiuntinybių knygų vedimu. Nepaisant ilgos ir ištikimos tarnybos Lietuvos didiesiems kunigaikščiams, jie nepadarė karjeros, nepakilo socialiniais laipteliais. I. Vladyka mirė 1499 m., F. Grigorjevičius dėl amžiaus iš darbo valdovo raštinėje pasitraukė 1498 m., mirė 1502 m. *Budonas, Budono laikytojas*.

Pasiuntiniais į Maskvą taip pat vis dažniau pradėta skirti dvarionis. Nuolatinėje konfliktinėje situacijoje dvarionys pagal diplomatinio etiketo reikalavimus pakankamai gerai reprezentavo Lietuvos didįjį kunigaikštį, tačiau jų misija būdavo gana paprasta – nuvežti diplomatinis laiškus, perduoti valdovo „kalbą“ ir parvežti atsakymą. 1495 m. į Maskvą buvo pasiųstas dvarionis Jonas Jadrovas, 1498 m. – dvarionys Vosylis Bokijus, 1499 m. – Dorofejevičius, 1500 m. – Bagdonas Ivašencovičius, 1501 m. – Karbatai.

Tačiau vis labiau aiškėjo, kad 1494 m. sudarytos „amžinos taikos“ sutartis nėra tvirta, o visa įvykių eiga rodė, kad karas tarp Rusų valstybės ir LDK neišvengiamas. Aleksandras visas tarpvalstybinių santykių problemas dar kartą pabandė išsiaiškinti diplomatinio būdu. 1499 m. liepos 5 d. į Maskvą išsiųsta mairala, Mitelko vietininko Stanislavo Ilhebavičiaus ir raštininko Iono Sapiego pasiuntinybė buvo ypač kruopščiai rengiama. Iš archyvo paimti 1449 ir 1494 m. taikos sutarčių su Rusų valstybe, 1449–1423 m. Kazimiero ir Oksa aukštupio vasalinių kunigaikščių sutarčių dokumentai, Ivanui III duoto garantinio rašto dėl Elenos tylaie pasiliktais nuoraitis. Raštininkai šių dokumentų tekstus perarafe į Pasiuntinybių knygas, o tai, kad jie atsidūrė prie kitų 1499 m. diplomatinių dokumentų, vėliau trikdė istorikus. Jie darė svarbias speculiacijas paremtas pralaidas dėl valdovo raštinės kasdieninio darbo su diplomatine dokumentais.

S. Ilhebavičius ir J. Sapiega perdavė Ivanui III, kad Aleksandras pasiruošęs pripažinti naująjį Ivano III titulą „Visos Rusijos valdovas“, jei LDK amžinai bus pripažinti Kijevo bei kiti senosios Rusijos miestai. Kaip minėjome, 1500 m. Kose dokumentuose Ivanas III pagaliau buvo tituluojamas „Visos Rusijos valdovu“.

1498 m. vasario 4 d. „Maskvos ir visos Rusijos valdovo“ kunigaikščiu“ iškilmingai buvo vainikuotas Ivanas III. Šis aktyvą simbolizavo Vidurinės Azijos meninčių pagaminta „Monomacho kepurė“, nuo XIV a. saugota izde ir nenaudota jokioms ceremonijoms. Legenda teigė, kad ją Bizantijos imperatorius Konstantinas Monomachas (1042–1053), kaip iš Romos imperatoriaus Augusto (Gajaus Julijaus Cezario Oktaviano, 27 m. pr.Kr. – 14 m.) paveldėtos valdžios simbolį, perdavė Kijevo didžiajam kunigaikščiui Vladimirui Monomachui (1053–1125). XV a. pabaigoje pasirodžiusiame „Padavime apie Vladimiro kunigaikščius“ buvo reiškiamas idėja apie Maskvos valdovų valdžios suverenumą, o jos kilmė siejama su imperatoriumi Augustu. Kai kurių tyrinėtojų nuomone, „Padavimo“ autorius buvo serbas vienuolis Pachomijus. Pačių serbų metraščiuose ir genealoginiuose raštuose jų valdovų dinastija buvo siejama su Konstantinu Didžiuoju ir Augustu. Šitai turėjo įrodyti, kad serbų bei bulgarų valdovai yra nepriklausomi nuo Bizantijos imperatorių, nes jie, kaip ir imperatoriai, lygtai taip pat paveldėjo iš li senosios Romos palikimo. Ir moldavų teodisio turėjo legendą apie jų romėnišką kilmę, pasakojančią, kad per brilius Romėnų ir Vlachatų buvo užmegzti istoriniai ryšiai su Venečija, o vėliau Moldavijoje įkurta „naujoji Roma“.

Dimitras buvo Ivano III ir Sofijos Paleolog pirmagimis Ivanas „Jaunojo“, tuo metu jau mirusio, ir Moldavijos valdovo Stepano Didžiojo dukters Elenos sūnus. Dimitro ilaukštumui ir S. Paleolog bizantiškai kilmę tarytum buvo priešpastatomi Elenos protėviai, išsivie iš Romos, pirmieji „grynieji“ krikščionys, kurių

privalumas prieš „nusidėjėlius“ bizantiečius buvo tas, kad išsaugojo stačiatikybę kovoje su katalikais. Sąjungos su palin guoju Steponu Didžiuoju galimybei sudarė sąlygas ir 1497 m. Lenkijos Karalystės bei LDK suorganizuotas karinis žygis prieš Moldaviją. Visa tai buvo dinastinės kovos Maskvoje ideologi nė pusė, realią pergalę laimėjo rūmų diduomenė, o pralaimė jo jėgos, besiremiančios dalinių kunigaikštysčių potencialu ir D.Naugaro arkivyskupo aplinka. Ivano III antrasis sūnus, bi simasis didysis kunigaikštis Vosylis III, buvo ištremtas. Beje, metai prieš Dimitro vainikavimą Maskvos didžiojo kunigaikš čio antspaude atsirado dvigalvis erelis – Bizantijos ir Imperijos valstybinis herbas. Tai buvo išraiška neabejotinos Ivano III pretenzijos lygiuotis su žymiausiais Europos praeities ir dabarties valdovais.

Tačiau 1499 m. viduryje Ivano III anūko Dimitro įtaka su menko. Jam artimi kunigaikštis S. Riapolovskis buvo nukir dintas, o jo uošvis kunigaikštis I. Patrikejevas su sūnumi ištrem tas į vienuolyną. Su kunigaikščiu I. Patrikejevu 1493 m. Mask voje susitikinėjo Lietuvos pasiuntiniai, jam laiškus siuntė Ponu taryba, J. Zaberežinskis priminė jų susitikimą Maskvoje dar 1484 m. I. Patrikejevas vadovavo Ivano III komisijai derybose Maskvoje 1494 metais. Algirdo palikuonis kunigaikštis I. Pa trikejevas buvo žymus politinis veikėjas, artimas Ivanui III, faktinis Bojarinų dūmos vadovas. I. Patrikejevo žentas S. Riapolovskis dalyvavo derybose Maskvoje dėl 1494 m. sutarties sudarymo, vyko ratifikuoti jos į Vilnių, buvo Elenos svitoje, lydėjusioje ją į Vilnių 1495 m., dar kartą kaip pasiuntinys vyko į Vilnių 1498 m. I. Patrikejevo ir S. Riapolovskio politinės karjeros žlugimas susijęs su sąlyginai taikios politikos ir dip lomatinio problemų sprendimo kurso LDK atžvilgiu atsisakymu ir ryžtingu Ivano III preskriu į karinę konfrontaciją. Nepasitei simus viltims Moldavijos valdovą Steponą Didįjį padaryti pati kimu Ivano III sąjungininku, į nemalonę pateko jo duktė, Ivano III marti Elena ir anūkas Dimitras. 1499 m. kovo 21 d. Ivanas

III didžiuoju kunigaikščiu paskelbė savo ir sūnų Vosylių ir „davė jam valdyti Didįjį miestą“ ir kitoje. Šioje ceremonijoje Monomacho kepurė nebūtinai naudota, bet Mask voje ryžtingai pasukta bizantiškųjų tradicijų, stiprinančių Mask voje Metropolitą Zosima Ivaną III pavadino „nauju caro Kon stantinu“, o Maskvą – „nauju Konstantino miestu“. Prieš tai, ko nizaro vienuolyno vienuolis Teofilis literatūrinę alegoriją, kur va – trečioji Roma“ išvytė į politinę teoriją. Maskvos diu siems kunigaikščiams ir Maskvai po Konstantinopolio žlugimo 1453 m. Dievo apreiškta valia lemta išaukštinti stačiatikybę. Kaip tik ištikimybės stačiatikybei dėka Rusijos valdovai galė tyti ir pagaliau viiškiai kaimais ir miestais, kuriose buvo pa gausios šios teorijos šaltiniai. Ši teorija greitai įgavo oficialiosios ideologijos statusą, jei bus skirta dabar jau neišlikusios Kremiaus rūmų Arklio monos sienų tapyba.

Teofilis daug dėmesio skyrė vieningo caro valdžios paaiš kinimui. Jos nešėjas sudievinamas, jo veiksmams suteikiama sakralinis pobūdis, todėl pačiai cerkvinei organizacijai skiriamas tik valdovo žinybos, tiesa, pačios aukščiausios, vaidmuo su švelnia ir geranoriška kritika. Tiesioginė valdžia ir netiesi nė, politinė ir religinė kompetencijos yra vieninga visuma, o ne dvi sudedamosios dalys.

Po Lietuvos didžiojo kunigaikščio Ivano III žmonos Elenos atvykimo į Vilnių čia liko nemazė, jeigu dėmesys skir tas Ivanas III maskviečius ir karto prašė, kad būtų į ko minančiai informacijai iš Vilniaus gauti. Prašymas paten tyti cerkvę Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje Elenai tapo kalbu mu, kad Aleksandras nesilaikys sutarties sąlygų, toms sak raivimui Elenai laukyti smurtinio tikėjimo tautos kėlimo su priskaištais Aleksandrai dėl turimo Elenos ir jo sūnų veis lio engimo, o tie greitai išėjo į kalėjimus, kad būtų su dūta priimti katalikybę. Ištikimybės Elenai ir Aleksandro dūta priimti katalikybę. Ištikimybės Elenai ir Aleksandro dūta priimti katalikybę. Ištikimybės Elenai ir Aleksandro dūta priimti katalikybę.

1499 m. pabaigoje Ivano III darybos buvo sukurta Lietuvos Simonas Bekkis. Jis buvo Lietuvos didžiojo kunigaikščio

palikuonis, jo tėvas – Belajos, į šiaurės rytus nuo Smolensko, kunigaikštis Jonas (Ivanas), senelis – Kijevo kunigaikštis Vladimiras. Ivanas III, pranešdamas Aleksandrui apie S. Belskio perėjimą į jo tarnybą, pareiškė, kad šis bėgo nuo Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje prasidėjusio stačiatikių persekiojimo bei todėl, kad buvo verčiamas priimti katalikybę. S. Belskio perbėgimas buvo tarytum signalas ir kitiems Okos aukštupio ir Černigovo–Seversko kunigaikščiams. 1500 m. balandžio mėn. perbėgo ir seno Ivano III priešo kunigaikščio Šemiakos anūkas Vosylus, Možaisko kunigaikštis Simonas, Chotelovo ir Mosalsko kunigaikščiai. Ivanas III išsiuntė pasiuntinį su pranešimu apie šių kunigaikščių priėmimą į savo tarnybą, kartu su juo kitą pasiuntinį su karo pradžią skelbiančiu raštu. Tuo pat metu, 1500 m. gegužės 8 d., iš Maskvos išžygiavo J. Zacharjino vadovaujama kariuomenė, kuri netrukus užėmė Brianską, kiti pietiniai miestai pasidavė Ivanui III vienas po kito.

Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras, gavęs žinią apie Briansko užėmimą, pasiuntė didįjį etmoną kunigaikštį Konstantiną Ostrogiškį į Smolenską, o pats per Minską atvyko iki Borisovo. 1500 m. liepos 14 d. prie Vedrošos upės įvyko lemiamas mūšis. Iš pradžių karinė persvara buvo K. Ostrogiškio vadovaujamos kariuomenės pusėje, tačiau pergalę lėmė gausūs maskviečių būriai, kurių buvo 40 tūkst. prieš 8 tūkst. K. Ostrogiškio kariuomenę. „O lietuviai gynėsi ir, pamatę, kad maskvėnų daug, o jų maža, ir nebepajėgdami ilgiau prieš juos išsilaikyti, ėmė bėgti. Maskvėnai juos vijosi, daug jų nukovė, o kitus paėmė gyvus. Tuomet į nelaisvę pateko etmonas Konstantinas Ivanovičius Ostrogiškis, ponas Grigalius Stanislovas Astikas, ponas Liutauras Chreptavičius, ponas Mikalojus Stanislovas Astikas, ponas Liutauras Chreptavičius, ponas Mikalojus Jurgaitis Iliebavičius, ponas Mikalojus Zenavičius ir daugelis kitų didikų. Jonas Petraitis dingo be žinios, o daugelį kitų užmušė ar paėmė į nelaisvę. Maskvėnai, sugrįžę iš mūšio, visus belaisvius didikus išsiuntė į Maskvą pas didįjį kunigaikštį. (...) Tuo laiku pas jį (Aleksandrą) į Obolcus atvyko Maskvos didžiojo kunigaikščio pasiuntinys su taikos nutraukimo raštais“.

Po mūšio prie Vedrošos Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras atsidūrė ant katastrofos slenksčio. Skubiai buvo imtasi aktyvių diplomatinėjų akcijų. Dėl tarpininkavimo ir „sutartinimo“ su Ivanu III buvo kreiptasi į Moldavijos valdovą Steponą Didįjį, primenant pastarajam į Moldavijos valdovą Steponą Didįjį, tačiau tai nedavė jokių rezultatų. Sėkmingiau vyko derybos su Livonijos magistru Valteriu Pletenbergu, pasibaigusios sąjunginės sutarties sudarymu 1501 m. kovo 3 d.

Tarpininkavimo misijos ėmėsi 1501 m. sausio mėn. į Maskvą atvykę Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro broliai Lenkijos karaliaus Jono Alberto bei Vengrijos ir Čekijos karaliaus Vladislovo pasiuntiniai. Prie jų prisijungęs Aleksandro pasiuntinys dvarionis Stanislovas Narbutas kategoriškai atmetė visus Ivano III kaltinimus Aleksandrui dėl 1494 m. sutarties sąlygų laužymo. Ivanas III pasiuntiniams pareiškė, kad jo užimtosios LDK teritorijos – nuo senų senovės jo tėvonija, ir tuo aiškiai davė suprasti, kad prie 1494 m. taikos sutarties sąlygų nebus grįžtama. Pasiuntiniai konfliktinei situacijai išspręsti pasiūlė tarptautinį arbitražą, kuriame taikytojo vaidmenį turėjo atlikti Aleksandro broliai Jogailaičiai. Viskas baigėsi tuo, kad buvo nutarta problemą spręsti atsiunčiant į Maskvą įgaliojimą didžiąją pasiuntinybę, o iki jos atvykimo nutraukti karo veiksmus ir laikytis paliaubų.

1501 m. sausio mėn., pasinaudojęs Aleksandro pasiuntinio S. Narbuto paslaugomis, J. Zaberezinskis, dabar jau Trakų vaivada ir krašto maršalas, pasiuntė laišką Kolomnos vaivada ir krašto maršalas, pasiuntė laišką Ponų tarybų tapusiam J. Zacharjinui. Taip vėl buvo atgaivintas Ponų tarybos ir Bojarinų dūmos narių susirašinėjimas, kuris atliko preliminarinių derybų vaidmenį. Šis susirašinėjimas ypač buvo reikalingas todėl, kad, 1501 m. birželio 17 d. mirus Lenkijos karaliui Jonui Albertui, Aleksandras pagrindinį dėmesį skyrė Lenkijos karūnos gavimui, kurį sėkmingai užbaigė ir buvo karūnuotas 1501 m. gruodžio 12 d. Pažymėtina, kad 1502 m.

rugpjūčio mėn. Ponų taryba apsauginio rašto LDK didžiajai pasiuntinybei kreipėsi ne į Ivaną III, bet į Maskvos bojarinus.

J. Zaberezinskio laiškuose su nuostaba buvo klausinėjama, kodėl Ivanas III taip priešišškai nusiteikęs Aleksandro atžvilgiu, ir prašoma tarpininkauti valdovų „susitaikymui“, o J. Zacharjino laiškuose, Ivano III redaguotuose, buvo rašoma apie savo valdovo taikos troškimą ir žadamą Maskvos bojarinų poveikį šia kryptimi. K. Bazilevičius pareiškė nuomonę, kad Lietuvoje ir Lenkijoje Bojarinų dūmos sudėtį, organizaciją ir kompetenciją išivaizdavo analogiška lenkiškajam Senatui ar lietuviškajai Tarybai. Tačiau ponų ir bojarinų susirašinėjimo turinio bei veiklos analizė veikiau rodo, kad LDK vyriausybė šį susirašinėjimą sąmoningai naudojo kaip antrąjį, neoficialųjį, diplomatinį santykių kanalą, ypač nutrūkus oficialiesiems.

1502 m. liepos – spalio mėn. Ivano III kariuomenė buvo apsupusi Smolenską, tačiau miesto paimti nesugebėjo. Tai buvo pati didžiausia 1502 m. karinė akcija. Ivanas III savo sąjungininkui Krymo chanui Mengli Gerajui siuntė nuolatinis raginimus, kad šis 1502–1503 m. žiemą organizuotų antpuolius į Kijevo, Slucką, Turovą, Pinską ir Minską. Pats Ivanas III 1503 m. ruošė naują Smolensko puolimą, tuo tarpu jo kariniai daliniai vykdė nedideles karines operacijas, kurios turėjo suvaržyti LDK kariuomenės iniciatyvą bei skaidyti jos jėgas. Kita vertus, šie nuolatiniai puldinėjimai turėjo laikyti Lietuvos vyriausybę nuolatinėje įtampoje ir duoti toną bendrai politinei situacijai – tai buvo ypač svarbu prasidėjusių Aleksandro ir Ivano III derybų eigai.

Aštrios politinės ir ideologinės LDK ir Rusų valstybės kovos sąlygomis Lietuvos diplomatinėje tarnyboje iškilo nauja ryški asmenybė – Jonas Sapiega.

Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero raštininko Simono Sapiegos sūnūs Bagdonas ir Jonas taip pat tarnavo valdovo raštinėje. Vyriausiasis rūmų raštininkas Bagdonas 1494–1496 m.

buvo Mcensko ir Liubetsko vietininkas, Aleksandro pasiuntinybių sudėtyje vyko 1503, 1507 ir 1508 m. į Maskvą. Jaunesnysis jo brolis Jonas Sapiega iš pradžių buvo priverstas tarnauti ciliiniu raštininkėliu, o tai, atrodo, negalėjo patenkinti neeilinių jo ambicijų. 1494–1495 m. J. Sapiega atidavė broliams savo dvarus Smolensko pavieta, išmainė į jų tėvoninio Opakovo dvaro dalis. Taip J. Sapiegos rankose atsidūrė visas Opakovas, buvęs ant Ugros upės, pačiame Rusų valstybės pasienyje. Galbūt J. Sapiega paskui vietos kunigaikščius ruošėsi pereiti į Ivano III tarnybą. Bet LDK, kaip atsakas į Ivano III prisiimtąjį stačiatikybės gynėjo vaidmenį, prasidėjo aktyvus politinis judėjimas už Florencijos bažnytinio susirinkimo nutarimo dėl bažnytinės unijos įgyvendinimą. 1498 m. Smolensko vyskupas Josifas tapo visos Rusios metropolitu Kijeve. Ivano III agentai, buvę prie kunigaikštienės Elenos, rašė jam, kad visoje LDK prasidėjo stačiatikių persekiojimas verčiant priimti katalikybę. Ypač čia pasižymėjo Smolensko vyskupas Josifas ir J. Sapiega: „Mūsų Smolensko vyskupą velnias apėdo kartu su jų atsimetėliu Sapiega“. Šaltiniuose yra užuominų, kad J. Sapiega Romoje pabuvojo dar 1492 m. Metropolitai Josifas 1500 m. rugpjūčio 20 d. pasiuntė popiežiui Aleksandriui VI prašymą LDK stačiatikių cerkvę priimti į savo globą. Į Romą jį nugabeno taip pat J. Sapiega.

J. Sapiega pirmą kartą Maskvoje pabuvojo 1497 m., 1498 m. ten vyko su S. Petraškevičiumi, o 1499 m. – su S. Hlebavičiumi. 1499 m. J. Sapiega tapo Naujadvario, 1500 m. – Žiezmarų, 1502 m. Breslaujos vietininku. Tačiau reikšmingiausia jo karjera buvo tai, kad 1502 m. jis tapo didžiosios kunigaikštienės Elenos kancleriu. Vėliau, 1517 m., Maskvos didysis kunigaikštis Vosylius III apkaltino J. Sapiegą kaip vieną aktyviausių savo sesers, Elenos nuuodijimo 1513 m. organizatorių. Tais pačiais metais (1502 m.) Aleksandras padovanojo jam didelę valdą prie Nemuno, netoli Veliuonos. Beje, 1502 m. Jono Sapiegos brolis Bagdonas sūnus, taip pat Jonas ir raštininkas, 1502 m. tapęs Jurbarko vietininku, 1508 m. buvo pasiųstas į Maskvą, o

1531 m. vadovavo didžiajai pasiuntinybei, būdamas Palenkės vaivada. Galbūt Jono Sapiegos karjerai nemažai įtakos turėjo ir Elžbieta. Jonas Sapiega vėliau, Žygimanto valdymo metais, buvo vadinamas „vyriausiuoju sekretoriumi“ – tokių pareigų niekas po jo nebeturėjo, 1508 m. tapo Vitebsko, 1513 m. – Palenkės vaivada. J. Sapiega Aleksandro pasiuntinybių sudėtyje vyko 1503, 1506, 1508 m. į Maskvą, 1514 m. buvo pasiųstas į Livoniją. J. Sapiega dukrą Dobrochną ištekino už kunigaikščio, Liublino kašteliono Jano Tenčinskio, o kitą dukrą Bogdaną – už dvarionio Jono Nemiros. Sūnus Frydrikas buvo vedęs Trakų vaivados Jono Zaberezinskio dukrą Oną, Mykolas – Vilniaus vaivados Jono Hlebavičiaus dukrą Oną, buvo Breslaujos seniūnas 1517 m., vėliau – Palenkės ir Naugarduko vaivada. Jonas Sapiega mirė 1517 m.

1503 m. kovo 4 d. į Maskvą atvyko LDK didžioji pasiuntinybė, kuri buvo sukomplektuota pagal naujus principus, vadovaujantis sukaupia diplomatinį santykių su Rusų valstybe patirtimi. Ją sudarė patyrę rusiškųjų reikalų žinovai: maršalas, Polocko vietininkas Stanislovas Hlebavičius, maršalas, didžiosios kunigaikštienės Elenos rūmininkas, Kauno vietininkas Vaitiekus Kločka, prieš tai jau keturis kartus pabuvojęs Maskvoje, ir raštininkas Jonas Sapiega, dabar jau tapęs didžiosios kunigaikštienės Elenos kancleriu, Breslaujos ir Žiežmarių vietininku. Pasiuntiniai taip pat buvo aprūpinti Elenos laiškais tėvui, motinai, broliams.

Popiežius Aleksandras VI Bordžija po sėkmingo Osmanų puolimo pietų Peloponese bandė organizuoti plačią Europos valdovų antiturkišką koaliciją. Siekdamas įtraukti į ją Rusų valstybę, 1502 m. gruodžio 29 d. į Maskvą atvyko Vengrijos ir Čekijos karaliaus Vladislovo pasiuntinys Zigmantas Santajus. Jis atvežė popiežiaus ir kardinolo Regino laiškus. Juose sėkmingo koalicijos sudarymo vardan buvo prašoma nutraukti karą tarp Rusų valstybės bei LDK ir sudaryti taikos sutartį. Maskvoje Z. Santajus bei 1503 m. kovo 4 d. atvykęs Livonijos ordino

magistro pasiuntiniai bandė suvaidinti tarpininkų vaidmenį. Ivanas III kategoriškai atsakė, kad grįžti prie 1494 m. taikos sutarties sąlygų jau nebeįmanoma, ir akcentavo, kad kaip Vengrija ir Čekija yra karaliaus Vladislovo Jogailaičio tėvonija, taip Lietuva ir Lenkija yra Aleksandro tėvonija, o „visa rusų žemė nuo mūsų protėvių, nuo senų senovės yra mūsų tėvonija“. Ivanas III gana aiškiai suprato, kad nei Lenkija, nei tuo labiau Vengrija nenorėjo veltis į karą su Rusų valstybe, o Livonija, kaip rodė karo veiksmų eiga 1502 m., nepasirūpino karine galybe. Ivanas III 1503 m. kovo 28 d. sudarė paliaubų sutartį su Aleksandro sąjungininku Livonijos ordino magistru Valteriu Pletenbergu, o Tartu (Jurjev, Derpt) vyskupas įsipareigojo mokėti Ivanui III duoklę. Ir Vokiečių ordino didysis magistras tais pačiais 1503 m. sudarė su Ivanu III paliaubų sutartį. Taigi Livonijos ordinas LDK ir Rusų valstybės santykių atžvilgiu užėmė atsargaus neutralumo poziciją, šios politikos laikėsi ir vėlesniais metais.

Lietuvos didžiosios kunigaikštienės Elenos laišakai Ivanui III su prašymais susitaikyti su žentu Aleksandru nieko nepakeitė, netgi liko be atsakymo. Kitas LDK diplomatijos taktinis žingsnis buvo tai, kad LDK pasiuntiniai per Maskvos vaivadą kunigaikštį Vosylių Cholmskį paprašė susitikimo su Maskvos bojariniais. Tačiau Ivanas III vietoj pageidautų J. Zacharjino, kunigaikščių V. Cholmskio ir Dimitro Ščenios į susitikimą su pasiuntiniais nusiuntė į oficialiąją derybų komisiją paskirtus J. Zacharjiną, Grigorijų Davydovą ir išdininką Dimitrą Chovriną. Pasiuntiniai jiems įteikė Ponų tarybos narių Vilniaus kašteliono, Gardino vietininko, kunigaikščio Aleksandro Alšėniškio, Trakų kašteliono, krašto maršalo J. Zaberezinskio ir Žemaitijos seniūno Stanislovo Kęsgailos kreipimąsi. Ponų tarybos laiške buvo įrodinėjama, kad aukščiausios valstybių institucijos – Bojarinų dūma, Ponų taryba, Senatas – privalo palenkti savo valdovus sudaryti ilgalaike bei tvirtą taikos sutartį. Po ilgų ir sudėtingų derybų 1503 m. kovo 26–28 d. J. Sapiega ir maskviškiai dijkokai parengė paliaubų šešeriems metams sutarties tekstą. Pati paliaubų sutartis buvo patvirtinta balandžio 2 d. Sutartis fiksavo 1500–1503 m. karo

veiksmų dėka užimtų LDK žemių perėjimą Rusų valstybei. Pirmiausia vasalinių kunigaikščių – Simono Starodubskio (Možaiskiečio), Vosylius Šemiakos, Simono Belskio, Trubeckijų ir Masalskių. Černigovo, Starodubo kunigaikštystėje Rusų valstybei perėjo Černigovas, Starodubas, Gomelis su jų valsčiais, Severo Naugardo kunigaikštystėje – Severo Naugardas, Rylskas, iš Kijevo miestų – Liubečas ir Putivlis, o Desnos ir Ugros upių rajone – Brianskas, Trubčevskis, Radogoščius, Karačėvas, Mcenskas, Masalskas, Serpeiskas, Mezočėskas, Liubutskas. Taigi Rusų valstybei atiteko ir buvo pripažinta didžiulė teritorija su daugybe gyvenviečių, gana svarbiais sausumos bei vandens prekybiniais keliais.

Sutartis Vilniuje ratifikuota 1503 m. rugsėjo 27 d. Jos sąlygos Vilniuje sukėlė nepasitenkinimą. Daug bajorų ir didikų neteko savo valdų Rusų valstybės užimtoje teritorijoje, todėl Aleksandras buvo priverstas kompensuoti valdomis kitose LDK vietose.

Pagal paliaubų sutarties sąlygas į Maskvą taikos sutarčiai sudaryti turėjo atvykti nauja didžioji Aleksandro pasiuntinybė. Nors įgaliojamasis raštas didiesiems pasiuntiniams datuotas 1503 m. spalio 23 d., pakeliui į Maskvą Možaiske jie buvo tik 1504 m. vasario 19 d. Maršalas Polocko vietininkas Stanislovas Hlebavičius, Breslaujos vietininkas Jurgis Zenavičius, raštininkas, Smolensko okolničius, Aukštadvario vietininkas Bagdonas Sapiega (Jono Sapiegos brolis) siūlė sudaryti taikos sutartį pagal 1494 m. sutarties sąlygas. Ivanas III atsakyme jiems dar aiškiau suformulavo savo politinę programą – savo tėvonijos atsiėmimas, kur tėvonijos sąvokai buvo suteikti du pagrindiniai bruožai: senosios „protėvių“ valdos, tarp jų Kijevo ir Smolensko žemės, bei tautinė–religinė gyventojų sudėtis. Derybos nedavė jokių rezultatų.

LDK vyriausybė, siekdama naujų sutarčių, bandė pasinaudoti Maskvos didžiojo kunigaikščio Ivano III mirtimi 1505 m. spalio 27 d. 1506 m. vasario mėn. į Maskvą atvykę Vitebsko vietininkas Jurgis Hlebavičius, maršalas, didžiojo kunigaikščio kanc-

leris, Breslaujos ir Žiežmarių vietininkas Jonas Sapiega bei Smolensko arklidininkas Ivanas Pliuskovas perdavė Aleksandro reikalavimus naujam Maskvos didžiajam kunigaikščiui Vosyliui III (1505–1533) grąžinti užgrobtus „Lietuvos“ miestus bei gyventojus. Vosylius III į tai per savo pasiuntinius atakė kaltinimais dėl savo sesers, Aleksandro žmonos Elenos religinio persekiojimo bei spaudimo priimti katalikybę. Atrodė, kad ir ateityje diplomatiniai santykiai klostysis pagal jau nusistovėjusią tradicinę schemą.

Vosylius III, dar būdamas tik sosto įpėdinis, o tėvui Ivanui III gulint mirties patale, 1505 m. rugpjūčio mėn. surengė savo nuotakos ir kandidatės į Maskvos didžiosios kunigaikštienės žvalgytuves. Į Maskvą buvo sukviesta penki šimtai kandidačių, iš kurių po pirmojo turo liko dešimt. Tai, kad būsimasis didysis Maskvos kunigaikštis sužadėtinę rinkosi ne iš užsienio princesių, bet iš Rusios nuotakų, netiesiogiai demonstravo ir būsimos politikos kurso prioritetą valstybės vidaus reikalams prieš tarptautinius santykius su užsienio valstybėmis. Vosylius III žmona tapo ne kokia nors kilmingoji, bet bojarino Jurijaus Saburovo duktė Salomėja – tai irgi rodė, kad pagrindinės Vosylius III atramos vaidmuo suteikiamas senosioms Maskvos bojarinų šeimoms.

Pirmoji Vosylius III užsienio politikos akcija buvo 1506 m. balandžio mėn. surengtas karinis žygis prieš Kazanės chanatą, pasibaigęs pralaimėjimu. Ši pirmoji Vosylius III karinė nesėkmė jį dar labiau stumtelėjo problemas spręsti diplomatiniais būdais.

1506 m. rugpjūčio 19 d. Vilniuje mirė Lietuvos didysis kunigaikštis, Lenkijos karalius Aleksandras. Vosylius III netruko pasinaudoti šia situacija ir pasiūlė savo kandidatūrą į Lietuvos didžiojo kunigaikščio sostą. Tuo tikslu jis pasiuntė laiškus savo didžiojo kunigaikščio sostą. Tuo tikslu jis pasiuntė laiškus savo seseriai našlei Lietuvos didžiajai kunigaikštieni Elenai, Vilniaus vaivada, kancleriui Mikalojui Radvilai ir visai Ponų tarybai. Bet Lietuvos didžiojo kunigaikščio 1506 m. spalio 20 d. buvo išrinktas Aleksandro brolis Žygimantas Senasis (1506–1548). Lenkijos senatoriai, siekdami, kad nenutrūktų kaitaliojimas

valdovų išreikšti Lenkijos ir Lietuvos unijiniai saitai, Lenkijos karaliumi taip pat paskelbė Žygimantą Senąjį.

Žygimantas ir Ponų taryba buvo pasiryžę veikti ryžtingai, tikėjo, kad visas problemas su Vosyliumi III išspręs naujas karas. 1507 m. vasario mėn. Vilniuje vykęs Seimas nutarė ruošti karui su Rusų valstybe. 1507 m. kovo mėn. į Maskvą buvo pasiųsti Vilniaus vaivados sūnus, Slonimo vietininkas Jonas Radvila ir raštininkas Smolensko okolničius, Aukštadvario vietininkas Bagdonas Sapiega (Jono Sapiegos brolis). Jie vėl pareikalavo gražinti visas užgrobtas „Lietuvos“ žemes, bet tokia forma, kad šio ultimatumo atmetimo atveju Vosylius III taptų naujojo karo pradžios kaltininku. Pasiuntinių reikalavimai ir derybos Maskvoje baigėsi be jokių rezultatų. Maždaug tuo pat metu Žygimantas slapta kreipėsi į Vosiliaus III brolių kunigaikštį Jurijų, priverstą tenkintis Dmitrovo daline kunigaikštyste. Tačiau kunigaikštis Jurijus suprato slaptų „išdavikiškų“ ryšių su Lietuva pasekmių pavojų ir į Žygimanto kurstymus pradėti kovą dėl Maskvos sosto nieko neatsakė.

Konfliktui su Žygimantu Senuoju ruošėsi ir Vosylius III. 1506 m. spalio mėn. iš įkalnimo Vologdoje buvo išleistas vienas žymiausių LDK karvedžių, didysis etmonas kunigaikštis Ostrogiškis, patekęs į nelaisvę 1500 m. Vedrošos mūšio metu. Spalio 18 d. K. Ostrogiškis davė iškilingą „ištikimos iki mirties“ tarnybos Vosyliui III priesaiką.

LDK ir Rusų valstybės karo veiksmai prasidėjo 1507 m. kovo mėn. ir iš pradžių buvo smulkių pasienio konfliktų pobūdžio, vėliau jie koncentravosi Mstislavlio apylinkėse. Tačiau visus Žygimanto Senojo planus supainiojo kunigaikščio Mykolo Glinskio maištas.

Pusiau totorių, pusiau rusų kilmės kunigaikštis Mykolas Glinskis po klajonių po Italiją ir Vokietiją XV a. paskutiniojo dešimtmečio pradžioje grįžo į LDK ir greitai iškilo didžiojo kunigaikščio Aleksandro rūmuose. 1499 m. jis jau rūmų maršalas, 1500 m. Merkinės, 1501–1505 m. Belsko vietininkas. Jo brolis Jonas buvo Perlamo, o Vosylius – Vasiliškių vietininkas, dėdė

Jonas, Bagdono sūnus – Černigovo vietininkas. Vos ne pusė LDK teritorijos buvo Glinskių įtakoje, tačiau pati Glinskių pavalia. Ambicingas M. Glinskis pabandė, kuriam jie tarnavo, žemių gyventojų paramą, o jo vadovaujamos kariuomenės populiarumas Ponų tarybai sukėlė rimtą nerimą. Galima buvo įtarti, kad M. Glinskis užsigeidė tapti Lietuvos didžiojo kunigaikščiu.

M. Glinskis su savo šalininkais 1508 m. pradžioje suruošė žygį į Gardino ir Kauno apylinkes, užpuolė Trakų vaivados krašto maršalo J. Zaberezinskio dvarą ir jį nužudė. Po to maištininkai susitelkė Turove ir užėmė Mozyrių. Čia atvyko Krymo chano Mengli Gerajaus pasiuntinys su pasiūlymu M. Glinskiui pereiti į Krymo chano tarnybą, tačiau M. Glinskis kur kas dėmesingiau priėmė Vosiliaus III pasiuntinį, LDK reikalų žinovą dijoką Mikitą Moklokovą, ne kartą buvusį su diplomatiniais pavedimais Lietuvoje. Vosylius III už perėjimą į jo tarnybą žadėjo M. Glinskiui palikti visus miestus, kuriuos šis sugebės atimti iš Žygimanto Senojo. 1508 m. gegužės mėn. kunigaikštis M. Glinskis su broliais prisiekė ištikimybę Vosyliui III. Rusų kariuomenės daliniai buvo pasiųsti Polocko ir Smolensko kryptimis. M. Glinskiui į pagalbą atsiųsti pulkai apsiautė Minską, tačiau nesugebėjo paimti gerai įtvirtinto miesto. Kai Žygimantas Senasis su savo kariuomene išvygiavo Minsko link, M. Glinskis pabėgo į Maskvą tartis dėl efektyvesnės karinės pagalbos. Tačiau iš Maskvos nelaisvės 1507 m. pabėgusio etmono kunigaikščio K. Ostrogiškio vadovaujama LDK kariuomenė ties Orša sumušė Vosiliaus III karinius dalinius ir priverė juos trauktis. Vosylius III, pamatęs, kad kunigaikščio M. Glinskio maištas žlugo, atsisakė minties dėl neperspektyvaus karo su LDK palaikymo. Žygimantas Senasis, nors karo veiksmai dar nebuvo sukėlę lemiamo susirėmimo, taip pat suprato, kad neturi pakankamai je-

gų sėkmingai tęsti karą. Pakako to, kad padėtis valstybės viduje stabilizavosi.

Pirmaisiais Žygimanto Senojo valdymo metais LDK diplomatinė tarnyba naudojo Aleksandro valdymo metais sukauptą veiklos patirtį. Galutinai susiformavo tradicija, kad didžiosioms pasiuntinybėms į Maskvą vadovauti pirmaisiais pasiuntiniais būdavo skiriami Polocko, kai kada Palenkės ar Vitebsko vaivados. Tik Polocko vaivada Stanislovas Hlebavičius turėjo nemažą diplomatinį santykių su Rusų valstybe bei derybų su atvykusiais rusų pasiuntiniais patirtį. Vėlesnieji Polocko ar Vitebsko vaivados šituo nepasižymėjo. Didžiųjų pasiuntinybių vadovai buvo nominalūs diplomatai. Valstybėms esant tik paliaubų būklėje, kurių metu periodiškai atsinaujina karo veiksmai su nuolatinėmis abipusėmis teritorinėmis pretenzijomis, reprezentacinė didžiosios pasiuntinybės sudėtis priešininko galėjo būti panaudota kaip savo pranašumo ir pagarbos įrodymas. Maskvoje tam teikė ypatingą reikšmę. Tikrieji diplomatai ir reikalų žinovai buvo antrieji pasiuntiniai, dažniausiai išaugę iš raštininkų, o XVI a. viduryje – tretieji pasiuntiniai, didžiųjų pasiuntinybių raštininkai.

Pasiuntinybės, kuriomis buvo reguliariai keičiamasi, nemažino įtampos tarp LDK ir Rusų valstybės. Pasiuntinių bei žygūnų vežamuose diplomatinuose dokumentuose viena pusė keltino kitą, audiencijų metu būdavo diskutuojama pačiais įvairiausiais klausimais – kad pirkliais turi būti garantuotas saugus pravažiavimas, o apiplėštiesiems atlyginta skriauda, kad būtina tiksliau nustatyti pasienio valdų ribas, o ginčytiniams klausimams spręsti sudaryti mišrias komisijas. Bet pagrindinės konfrontacijos priežastys likdavo nepaliestos. Diplomatiniai santykiai, kuriuose nebuvo ieškoma naujų formų ar metodų, nebuvo siūlomos naujos idėjos, aiškiai ritosi į nesibaigiančių ginčų aklavietę.

Žygimanto Senojo į Maskvą vykusius pasiuntinius su kaltinimais dėl pasienio konfliktų keitė pasiuntiniai, ruošiantys

dirvą taikos sutarties deryboms. Šios nedėkingos misijos buvo pavedamos eiliniams raštininkams ir dvarionims. Kunigaikščio rūmai buvo lyg aukštuomenės gyvenimo pradžios mokykla, į kurią stengėsi patekti kiekvienas didikų ar įtakingesnių bajorų jaunuolis, savo tarnybinę karjerą pradėdamas gana kukliomis, tačiau pakankamai garbingomis valdovo dvarionio pareigomis. 1504 m. į Maskvą buvo pasiųstas raštininkėlis (dijokas) Zabolotskis, 1506 m. – raštininkas Fedkus Sviatoša, 1508 m. – raštininkas Juška, 1499, 1506 ir 1509 m. – raštininkas Grigorijus Hromyka, 1508 m. tapęs Vilniaus raktininku, 1511 m. – Svisločiaus laikytoju. Tačiau eilinių pasiuntinių pavedimams vis dažniau imta naudoti dvarionis. Iš jų galime išskirti keletą, kuriems žygūnų į Maskvą pareigos tapo vos ne pagrindine tarnybine veikla. Antai dvarionis Mackus Kuncevičius į Maskvą vyko 1503 ir 1504 m., 1511 m. tapo Trakų tijūnu. Dvarionis Bagdonas Daugirdas į Maskvą 1505–1523 m. vyko septynis kartus ir tik 1538 m. tapo Pervalkos seniūnu. Jo bendrapavardis (?) dvarionis Stanislovas Daugirdas 1508–1524 m. į Maskvą vyko penkis kartus, Aukštadvario vietininku tapo tik 1530 m.

1508 m. spalio 19 d. į Maskvą atvyko didžioji pasiuntinybė, kurios sudėtyje buvo Polocko vaivada Stanislovas Hlebavičius, maršalas sekretorius, Vitebsko ir Breslaujos vietininkas Jonas Sapiega, maršalas Perlamo bei Ožos vietininkas Vaitiekus Narbutas ir Jono Sapiegos brolio Bogdano sūnus raštininkas Jonas Sapiega. Po beveik mėnesį trukusių sudėtingų derybų 1508 m. spalio 8 d. buvo sudaryta „amžinos taikos“ sutartis, abiem pusėms išlaikant maždaug tas pačias prieš karą turėtas teritorijas. Tačiau Žygimantas Senasis kartu patvirtino 1503 m. paliaubų sąlygas ir oficialiai pripažino Severo žemių netektį.

1508 m. įvykiai buvo pamokantys daugeliu atžvilgių. LDK vyriausybei galutinai tapo aiškus tariamų sąjungininkų nepatikimumas – Krymo chanas Mengli Gerajus vis laviravo bijodamas Vosyiliaus III talkininkės Nogajaus ordos antpuolio iš šono, o Livonijos ordino magistras laikėsi atsargaus neutralumo ir 1509 m. kovo 25 d. su Vosyliumi III sudarė naują paliaubų

sutartį keturiolikai metų. Karo veiksmų eiga Vosyliui III aiškiai parodė, kad, neužėmus miestų tvirtovių, vien tik siaubiančiais antpuoliais jokių žymesnių laimėjimų pasiekti nebeįmanoma. Pagaliau ir LDK rusiškųjų žemių plačios gyventojų masės nesukibėjo džiaugsmingai sutikti stačiatikybės gynėjo Vosylius III kariuomenės, neparėmė jos ir kunigaikščio Mykolo Glinskio, kuris taip pat tikėjosi pasinaudoti tų žemių gyventojų religiniais bei tautiniais jausmais.

Vosylius III po 1508 m. sutarties sudarymo kryptingai ruošėsi karni su LDK. 1510 m. jis užėmė visuomet siekusį nepriklausomybės ir todėl nepaklusnų Pskovą. Pskovo respublika buvo sunaikinta, večės varpas nukabintas, o 300 žymiausių pskoviečių šeimų buvo išvaryta iš miesto, į jų vietą atkelta paklusnių maskviečių.

Strateginę padėtį rytinės LDK žemėse užėmė Smolenskas. Ryžtingas smūgis ir Smolensko užėmimas turėjo išspręsti ir tarptautinės, ir strateginės padėties problemas, o iš vidaus opozicijos atimti bet kokias viltis – kai kurie buvę daliniai kunigaikščiai tikėjosi, Žygimanto Senojo padedami, kaip tik iš Smolensko žemių pradėti kovą su Vosyliumi III.

1512 m. lapkričio 14 d. rusų kariuomenės avangardas pajudėjo Smolensko link, po jų iš Maskvos išvyko ir Vosylius III. Kijevo kryptimi buvo pasiųsti dėmesį atitraukiantys daliniai. 1513 m. sausio mėn. Smolenskas jau buvo apsuptas. Tačiau šešias savaites trukusi apgultis bei miesto apšaudymas artilerija neatnešė pergalės. Nepadėjo ir tai, kad Pskovo šauliams prieš ataką buvo duota po tris statines alaus ir po tris statines madaus. Kijeve taip pat pasitenkinta tik priemiesčių sudeginiu. Vosylius III nusprendė puolimą atnaujinti įprastomis vasaros sąlygomis, o kariuomenę sustiprinti artilerijos pabūklais. Tuo labiau kad imperatorius Maksimilijonas iš Liubeko į Maskvą pasiuntė pėstininkų pulką, patrankų ir keletą tvirtovių užėmimo specialistų italų. Tuo pat metu Vosylius III išvystė aktyvią diplomatinę veiklą. 1513 m. kovo mėn. į Maskvą atvyko draugiškai nusiteikęs Danijos karaliaus pasiuntinys, gegužės 9 d.

D. Naugarde Švedijos karaliaus pasiuntiniai patvirtino sutartį dėl šešiasdešimties metų paliaubų. Sąjungininkų pagalbos ieškojo ir Žygimantas Senasis. 1513 m. vasario mėn. jis vedė derybas su Livonijos ordino magistru, tačiau jos baigėsi be rezultatų. Kiek vėliau, rugsėjo mėn., pavyko sudaryti sąjunginę sutartį su Krymo chanu Mengli Gerajumi. Tačiau kaip rašė pats Žygimantas Senasis: „Maskvietis priešas niokoja mūsų valdas, o lietuviai, apimti baimės, gynyboje turi pasikliauti tik savo jėgomis, kadangi kviestis į pagalbą svetimšalius samdinius jau per vėlu“.

1513 m. rugpjūčio–rugsėjo mėn. prasidėjo Vosylius III kariuomenės puolimas. Kunigaikščio M. Glinskio vadovaujamas vienas 24-tūkstantinis junginys susikonscentravo prie Polocko, o kitas 8-tūkstantinis – prie Vitebsko; Oršą apgulė 14 tūkstančių karių, o prie Smolensko buvo sutelkta 80-tūkstantinė kariuomenė (galbūt šie skaičiai to meto šaltiniuose tradiciškai ir padidinti). Vosylius III žinioje buvo beveik du tūkstančiai patrankų.

Smolenskas buvo gerai įrengta tvirtovė. Pats Žygimantas Senasis rašė, kad „upės, pelkių ir žmogaus rankų pagalba, šaudymo bokštai iš ažuolinių aptašytų rąstų, sudėtų keturkampiai, į vidų prikristo ir iš išorės apdėto molio dėka yra puiki tvirtovė, apsupta grioviu ir tokiu pat aukštu pylimu, kad vos matosi pastatų stogų viršūnės, o patys įtvirtinimai negali būti sugriauti nei šūviais iš patrankų, nei taranais, neįmanoma pasikasti po jais, neįmanoma sudeginti jų nei minu, nei ugnies, nei sieros pagalba“. Smolenskiečiai gynėsi narsiai, ką atakuojantys sugriaudavo dieną, jie atstatydavo per naktį. Vosylius III, keturias savaites be rezultatų prastovėjęs prie Smolensko, 1513 m. lapkričio 11 d. grįžo į Maskvą.

Lietuvoje buvo suvokiama, kad karas tuo nesibaigė ir reikia ruošti naujiems mūšiams. Kai dar 1512 m. Vilniuje buvo sušauktas LDK seimas aptarti krašto gynybos reikalus, į jį atvykę Lenkijos atstovai į pasiūlymą sudaryti sąjungą bendrai gintis ir bendrai atgauti prarastas teritorijas pareiškė, kad laukę ne

tokio pasiūlymo, bet siekia įteisinti 1501 m. sudarytą unijos ak-
tą. 1514 m. vasario–kovo mėn. Vilniuje vykusiame seime buvo
nutarta Lenkijoje pasamdyti 7 tūkstančius karių, o jiems apmokė-
ti įvesti papildoma specialų mokestį. Į Lenkiją nuvykę Lietuvos
pasiuntiniai kvietė Žygimantą Senąjį atvykti į LDK ir vadovau-
ti karui, o lenkų prašė skubios paramos. Senatoriai paraiškė,
kad tuoj pat reikia sutvarkyti unijos klausimą, tuomet bus leng-
viau gintis nuo priešų, ir pažadėjo tam tikrą karinę pagalbą.

Pasiruošimai karui buvo derinami su pastangomis rasti tai-
kią išeitį. 1514 m. balandžio mėn. į Maskvą atvykęs žygūnas
dvarionis Bagdonas Daugirdas pranešė, kad Žygimantas Senasis
linkęs pradėti derybas dėl taikos, tačiau Vosylius III šį pasiūly-
mą atmetė.

Trečiasis, lemiamas, Vosiliaus III žygis prieš Smolenską pra-
sidėjo 1514 m. vasarą. Kai kuriais duomenimis, jame dalyvavo
80 tūkst. rusų karių. Liepos 29 d. Smolenskas buvo apsuptas,
prasidėjo jo apšaudymas patrankomis. Kanonadai besitęsiant
visą dieną, Smolensko prastuomenė privertė Smolensko viet-
ninką ir vaivadą skelbti kapituliaciją. Prasidėjo derybos, Vosy-
liaus III įgaliotas kunigaikštis M. Glinskis smolenskiečiams už
pasidavimą Maskvos didžiojo kunigaikščio tarnybon siūlė įvai-
rias malones.

Lietuvos didieji kunigaikščiai Smolenską valdė per savo vie-
tininkus, kurių valdžią reglamentuodavo privileginiai raštai,
garantuojantys Smolensko „senovės“ išsaugojimą ir neliečiamybę.
Vosylius III dar antrosios Smolensko apgulties metu siuntė smol-
enskiečiams įvairius pažadus dėl jų valdymo sąlygų, perėjus
į Maskvos didžiojo kunigaikščio tarnybą, tačiau smolenskie-
čiai tada jokių sąlygų nepriėmė. Ir dabar, smolenskiečiams nu-
tarus kapituliuoti prieš „stačiatikybės gynėją“, Vosylius III bu-
vo priverstas elgtis labai liberaliai. Jis sutiko laisvai iš Smolens-
ko išleisti tuos karvedžius ir karius, kurie nutarė likti ištikimi
Lietuvos didžiajam kunigaikščiui, o kurie perėjo Vosiliaus III
pusėn, gavo po du rublius ir angliškos gelumbės. Vosylius III
Smolensko miestui duotame dovanotiniame rašte („žalovanaja

gramota“, privilegija) paliko visas tas privilegijas, kuriomis
smolenskiečiai naudojosi dar Aleksandrui valdant. 1514 m. rug-
pjūčio 1 d. į Smolenską iškilmingai įžengė Vosylius III. At-
sisakiusieji tarnauti Vosyliui III buvo palydėti iki Oršos ir pa-
leisti į Lietuvą, kur kiek vėliau Smolensko vietininkas Jurijus
Sologubas buvo nukirsdintas kaip išdavikas, atidavęs Smolens-
ką priešininkui be jokio šūvio.

Vosyliui III reikėjo įtvirtinti pasiektą pergalę, tačiau neti-
kėtai Oršoje buvęs kunigaikštis M. Glinskis, nepavęs valdyti
tik ką užimto Smolensko, pabandė bėgti pas Žygimantą Seną-
jį, tačiau buvo sugautas. Vosylius III isakė jį sukaustyti gran-
dinėmis ir įkalinti Maskvoje. Nuo mirties bausmės kunigaikš-
tis M. Glinskis išsigelbėjo tik naujai krikštydamasis stačiatikiu
apeigomis.

1514 m. rugsėjo 8 d. etmono kunigaikščio Konstantino Ost-
rogiškio vadovaujama 30-tūkstantinė LDK kariuomenė prie
Oršos sumušė 80-tūkstantinę Vosiliaus III kariuomenę. Iš jo
atsiimtas Mstislavlis, kai kurie kiti miestai. Kriėvas ir Dnie-
rovna, anksčiau savo noru prisiekę pereina Vosiliaus III pu-
sėn, sužinoję apie Oršos mūšio rezultatus, skubiai pasiskelbė
grįžtą į Lietuvos didžiojo kunigaikščio globą. Kiti dideli mie-
tai, tarp jų Minskas, Vitebskas, Polockas, gynė savo „seno-
vę“, globojamą Lietuvos didžiųjų kunigaikščių, savo gilias tra-
dijas turinčią savivaldą. Toli gražu ne visi smolenskiečiai
ateities viltis siejo su Vosyliumi III. Smolensko vyskupas Var-
sonofijus pasiuntė savo sūnėną pas Žygimantą Senąjį su pa-
žadu atidaryti Smolensko vartus, tačiau apie tai sužinoję Vosy-
lius III ir pradėjo represijas prieš Smolensko išdavikus. At-
skubėjęs 6-tūkstantinis kunigaikščio K. Ostrogiškio dalinis ne-
beįstengė paimti Smolensko, palankus momentas jau buvo
praleistas.

Mūšio prie Oršos pergalė plačiai nuskambėjo Europoje. Im-
peratorius Maksimilijonas atsisakė patvirtinti 1514 m. vasario
mėn. Maskvoje sudarytą sutartį ir Vosyliui III pasiuntė naują
sutarties variantą be jokių karinių išpareigojimų Rusų valstybei

Svarbiausia, kad pirmajame variante imperatorius jau buvo sutikęs pripažinti Vosylius III pretenzijas į visas Rusijos žemes ir miestus, tarp jų ir Kijevą, bei jo naujajai titulą „caras“.

Tačiau po Oršos mūšio karinė situacija nebuvo išnaudota. Lenkija tuo metu rūpinosi savo gynyba nuo Krymo totorių ir turkų, todėl Žygimantą Senąį vertė ieškoti kelių taikai su Vysliumi III sudaryti. Žygimantas Senasis kreipėsi į imperatorių Maksimilijoną su prašymu tarpininkauti. 1515 m. Vienoje buvo sudarytas susitarimas. Lenkija, t.y. Žygimantas Senasis, atsisakė savo dinastinių teisių į Vengrijos ir Čekijos sostus, o Maksimilijonas – padėti Vokiečių ordinui bei Rusų valstybei ir suteikti tarpininkauti lenkų ginčą su kryžiuočiais. Vienos derybose Lietuvos atstovams, atvykusiems su gausia palyda ir šimto muzikantų orkestru, vadovavo Vilniaus vaivada ir kancleris Mikalojus Radvila.

Vienos kongresas įtvirtino Vidurio ir Rytų Europos pagrindinių jėgų išsidėstymo pakitimus, tačiau LDK didžiausios reikšmės turėjo Smolensko netektis, su kuria ji niekaip negalėjo susitaikyti.

Kai Ivanas III 1462 m. tapo Maskvos didžiuoju kunigaikščiu, jo valdos apėmė apie 430 tūkst. kvadratinų kilometrų. Po Smolensko užėmimo Vosyiliaus III valdos jau išaugo daugiau kaip šešis kartus. Nuo 1514 m. naujoji siena tarp LDK ir Rusų valstybės, nepaisant vėlesnių nuolatinių karų, beveik nepakitusi išliko visą XVI a. ir buvo realus faktas Rusų valstybės naudai.

Nors karo veiksmai 1514 m. oficialiai nutraukti nebuvo, keleriems metams įsigaliojo tyla ne tik karo lauke, bet ir diplomatinuose santykiuose. Neturime jokių žinių, kad Žygimantas Senasis ar Vosylius III iki 1517 m. būtų pasiuntę vienas pas kitą kokią nors pasiuntinybę.

1516 m. gruodžio 14 d. iš Vienos į Vilnių ir Maskvą išvyko imperatoriaus Maksimilijono pasiuntinys baronas S. Herberšteinas (1486–1566), šioje bei 1526 m. kelionėse surinkęs daug medžiagos ir 1549 m. išleidęs knygą su Rusijos bei Lietuvos is-

torijos, gamtos, buities aprašymais. Žygimantui Senajam S. Herberšteinui pristatė jo nuotaką Milano kunigaikštytė Boną Sforcą (1494–1557) ir išklausė Lietuvos programos taikai su Maskva sudaryti projektą. 1517 m. balandžio 22 d. S. Herberšteinas pradėjo derybas Maskvoje. Pagrindinis jo argumentų leitmotyvas buvo visų krikščioniškųjų valdovų taika ir santarvė vienijantis prieš bendrą priešą – turkų pavojų.

Tik 1517 m. rugsėjo mėn. į Maskvą išvyko Žygimanto Senojo pasiuntiniai maršalas Mogiliovo vietininkas Jonas Šeštas ir maršalas raštininkas, Daugų vietininkas Bogušas Bohovitinovičius. Tuo pat metu etmonas kunigaikščio K. Ostrogiškio vadovaujamas karinis dalinys apsiautė Opočkos pilį netoli Pskovo, tačiau buvo priverstas atsitraukti. Tik sužinojęs apie K. Ostrogiškio atsitraukimą, Vosylius III įsakė Dorogomilove sulaikytiems pasiuntiniams leisti toliau keliauti į Maskvą. Derybų Maskvoje metu, dalyvaujant S. Herberšteiniui, Vosylius III pareiškė, kad Žygimantas Senasis neteisėtai valdo Maskvos didžiųjų kunigaikščių tėvoniją Kijevą, Polocką ir Vitebską. Pasiuntiniai į tai atsakė, kad Lietuvos didiesiems kunigaikščiams „nuo senovės“ priklauso ne tik Smolenskas, bet ir Didysis Naugardas, Pskovas, Viazma, Severskas. Taigi pagrindinė kliūtis derybose buvo Smolensko klausimas. Nebeliko nieko kito, kaip užbaigti bevaisius ginčus ir tikėtis naujų derybų. Žygimanto Senojo pasiuntiniai iš Maskvos lapkričio 18 d., o S. Herberšteinas – po keturių dienų.

Tarpininkavimo misijos tarp Vosylius III ir Žygimanto Senojo ėmėsi naujas imperatoriaus pasiuntinys Maskvoje Prancuskas de Kolo. 1518 m. rugpjūčio 16 d. jis į Vilnių išsiuntė savo palydovą Joną fon Turną, kuris grįžo į Maskvą gruodžio mėn. ir atvežė Žygimanto Senojo sąlygas: paliaubas galimo sudaryti be Oršos mūšio belaisvių apsikeitimo, o paliaubų sutarties rašte neturi būti vardinami jokie miestai. Imperatoriaus pasiuntinio pastangų dėka vis dėlto buvo sudaryta „neaktyvinė“ paliaubų sutartis vieneriems metams nuo 1518 m. gruodžio 25 d.

1519 m. vasarą, nepaisant sudarytų paliaubų, rusų daliniai iš Smolensko įsiveržė giliai į LDK, pasiekė Molodečną, Ašmeną, Krėvą, bet pasitraukė atgal, kadangi apie Vilnių telkėsi Lietuvos kariuomenė. Šia karine akcija Vosylius III veikiau norėjo pademonstruoti savo karinę galią, patvirtinti galutinį Smolensko prijungimo prie Rusų valstybės faktą, tačiau įsigyti naujų teritorijų nesiekė. Vykdydamas karinius antpuolius, Vosylius III vis dėlto naudojo juos kaip foną galimam taikiam konflikto sureguliuavimui. Tačiau buvo reikalingas diplomatinis zondavimas, ir čia buvo prisiminta ankstesnioji patirtis. 1520 m. sausio 12 d. vienas žymiausių to meto Maskvos bojarinų Grigorijus Davydovas pasiuntė pas Vilniaus vaivada ir kanclerį Mikalojų Radvilą „savo žmogų“ su pasiūlymu pabandyti pratęsti derybas. Kovo 24 d. M. Radvilos „žmogus“ atvežė į Maskvą principinį sutikimą ir prašymą išsiųsti apsauginį raštą Žygimanto Senojo didžiajai pasiuntinybei.

Palenkės vaivada, maršalas Perlamo ir Ožos seniūnas Jonas Kostevičius (Leliušas) bei iždininkas maršalas raštininkas, Kameneco laikytojas Bogušas Bohovitinovičius atvyko į Maskvą 1520 m. rugpjūčio 22 d. Derybos, kaip jau tapo įprasta, prasidėjo iš toli. Vosylius III reikalavo senųjų Rusios miestų Kijevo, Minsko ir kitų, o pasiuntiniai – D. Naugardo, Pskovo, Viazmos. Vis dėlto LDK vyriausybė buvo linkusi kai kuriems laikiniams kompromisams – pasiuntiniai siūlė sudaryti paliaubas 1503 m. sutarties sąlygomis, paliekant Smolensko klausimą. Vosylius III siekė užfiksuoti esamą teritorinę padėtį ir išlaisvinti Oršos mūšio belaisvius. Abi pusės dėtė tai nuolat deklaruodamos apie taikos troškimą. Ir tai turėjo realų pagrindą. Lietuvai buvo aktuali Krymo chanato nuolatinė grėsmė. O tuo metu, 1519–1522 m., vyko Lenkijos karas su Vokiečių ordinu. Nors Lietuva jo metu tradiciškai liko neutrali, Žygimantas Senasis buvo pasinėręs į Lenkijos reikalus, o lenkų vyskupai citavo jo žodžius, kad labiau linkęs prarasti Žemaitiją ar net visą Lietuvą, negu atiduoti Gdanską Ordinui – taip Lenkijoje buvo branginamas išėjimas Vyslos upe į Baltijos jūrą. Ponų tarybai vienai teko

rūpintis kunigaikštystės valdymu ir užsienio politikos reikalais, bet be valdovo ji apsieiti negalėjo, todėl kiek vėliau, 1522 m., LDK seimas, nesuderinęs su lenkais, paskelbė 1520 m. gimusį Žygimanto Senojo sūnų Žygimantą Augustą Lietuvos sosto paveldėtoju po tėvo mirties. Ir Vosylius III buvo linkęs daugiau dėmesio skirti sudėtingoms diplomatinėms kombinacijoms, o ne karo su LDK eskalavimui, tuo labiau kad jokių didesnių pergalių tikėtis nebuvo galima. Taikiai sureguliuoti santykius su kaimynais vakaruose reikėjo tam, kad aktyvios politikos dėka būtų išspręstos problemos su Kazanės chanatu bei pietiniais kaimynais. Todėl abi pusės Maskvoje pradėjo intensyviai ieškoti kompromisinio būdo, kaip išeiti iš aklavietės. Pagaliau buvo sutarta, kad naujoms deryboms į Maskvą iki 1521 m. vasario 10 d. atvyks nauja didžioji Žygimanto Senojo pasiuntinybė.

Lietuvos vyriausybė, matyt, susidūrė su patyrusių deryboms Maskvoje diplomatų trūkumu. Juk paskutinės derybos Maskvoje, kai buvo sudaryta taikos sutartis, vyko prieš dvylika metų – 1509 m. 1517 ir 1520 m. Maskvoje pabuvojo B. Bohovitinovičius, tad naujoms deryboms buvo nutarta pasiųsti jį, paskiriant ir visos pasiuntinybės vadovu, t.y. pirmuoju pasiuntiniu. Kai Žygimanto Senojo žygūnas 1521 m. sausio mėn. Maskvoje paprašė vardinio apsauginio rašto jo pasiuntiniui B. Bohovitinovičiui, Vosylius III pareiškė nepasitenkinimą. Pirmasis pasiuntinys – ir tik iždininkas bei raštininkas – šitai Vosylius III priėmė kaip asmeninį įžeidimą. Jis pareikalavo pasiuntinio „iš didelių žmonių“, ką nors iš Olelkaičių, Radvilų ar Zaberezinskių. Žygimantas Senasis atsakė, kad B. Bohovitinovičius paskirtas todėl, jog tokio pobūdžio diplomatinis pavedimas gerai vykdąs, be to, pabrėžė, kad jis iždininkas ir raštininkas.

Perlojos vietininko Bogušo Bohovitino sūnus Bogušas Mykolas į didžiojo kunigaikščio raštinę 1500 m. pateko veikiausiai padedant dėdei Leonui, taip pat raštininkui. Bogušas Mykolas, visuose dokumentuose figūruojantis kaip Bogušas Bohovitinovičius, turėjo sugebėjimų ir gana greitai kilo karjeros laiptais. Dar

kaip dijokas 1500 m., o 1506 m. jau būdamas raštininkas, vyko į Moldaviją, 1509 m. į Maskvą. Didysis kunigaikštis Aleksandras jį buvo paskyręs Trakų pilininku, o Žygimantas Senasis – Ziezmarių ir Daugu vietininku. 1509 m. laikinai ėjo krašto išdininko pareigas, nuo 1511 m. tapo maršalu, 1519 m. vėl tapo ir krašto išdininku, nuo 1518 m. buvo Kameneco, nuo 1522 m. – ir Slonimo seniūnas. Pirmoji B. Bohovitinovičiaus žmona buvo kunigaikščio K. Ostrogiškio duktė, o antroji – kunigaikštytė Teodora Sanguškaitė. Apie 1512–1516 m. B. Bohovitinovičius valdovo raštinėje dirbo su diplomatiniais dokumentais, vedė pasiuntinybių knygas. 1518 m. B. Bohovitinovičius pabuvojo pas imperatorių Maksimilijoną, o trečiajame XVI a. dešimtmetyje jis tapo pagrindiniu, labiausiai patyrusiu diplomatinį santykių su Rusų valstybe specialistu. Dalyvavo sudėtingose derybose Maskvoje 1522 ir 1526 m. bei su rusų pasiuntiniais Lietuvoje. 1529 ir 1533 m. žygūnu į Maskvą vyko jo brolis dvarionis Jonas.

Ir vis tik Žygimantas Senasis nusileido Vosyliui III ir 1522 m. deryboms Maskvoje pirmuoju didžiuoju pasiuntiniu paskyrė Polocko vaivada. Tuo vėl buvo atgaivinta XVI a. pirmojo dešimtmečio tradicija, tačiau tai nebuvo vien duoklė diplomatiniam etiketui. Polocko vaivada ir Drohičino seniūnas Petras Kiška buvo didžiojo kunigaikščio Aleksandro, patyrusio Maskvos reikalų tvarkytojo 1490–1500 m. Stanislovo Kiškos, sūnus, Trakų kašteliono Jono Radvilos svainis, Maskvoje pabuvojęs dar kartą 1526 m. ir 1548 m., 1532 m. tapo Trakų kaštelionu ir Žemaitijos seniūnu.

Tačiau dar 1521 m. birželio 28 d. Krymo chanas Muchamad Gerajus su savo būriais, tarp kurių buvo ir lietuvių karvedys Eustachijus Daškovičius, persikėlė per Okos upę. Daugelis maskviečių, išsigandę totorių puolimo, pabėgo iš miesto, jais pasekė ir Vosylius III. S. Herberšteinas rašė, kad niokojantis totorių antpuolis baigėsi tuomet, kai Vosylius III raštiškai pasižadėjo būti „amžinas“ Muchamad Gerajaus duoklininkas. 1521 m. įvykiai parodė, kad realiausią grėsmę Rusų valstybei kelia Krymo ir Kazanės chanatai, o su LDK reikia paskubėti sudaryti

taiką. 1521 m. spalio 1 d. D. Naugardo vietininkai Vosylius III vardu dešimčiai metų pratęsė paliaubas su Livonijos ordinu.

Žygimanto Senojo didieji pasiuntiniai Polocko vaivada, Drohičino seniūnas Petras Kiška ir krašto išdininkas maršalas, Slonimo ir Kameneco seniūnas Bogušas Bohovitinovičius bei raštininkas Jonas Hornostajus derybų į Maskvą atvyko tik 1522 m. rugpjūčio mėn. pabaigoje. Palyginti greitai, rugsėjo 14 d. buvo sudaryta paliaubų penkeriems metams sutartis. Vosylius III atsisakė savo reikalavimo išlaisvinti Oršos mūšio belaisvius, o pasiuntiniai sutiko, kad Smolenskas sutarties rašte būtų įrašytas kaip faktiškai pavaldus Vosyliui III. Tai nereiškė, kad Smolenskas oficialiai pripažįstamas Rusų valstybei. Buvo sutarta, kad per šiuos penkerius paliaubų metus bus tęsiamos derybos dėl „amžinos taikos“ sutarties sudarymo.

LDK rytiniame pasienyje įsivyravo ramybė. Žygimantas Senasis buvo užimtas Vokiečių ordino virtimo pasaulietine Prūsijos kunigaikštyste procesu bei pastarosios vasalinių pajungimu Lenkijai. Į Maskvą tik retkarčiais buvo siunčiami žygūnai su skundais dėl pasienio konfliktų – tai mūsų jau minėti dvarionys Bagdonas Daugirdas 1523 m., Stanislovas Daugirdas 1522 ir 1524 m., Mikalojus Ivašencovičius 1526 m., Jonas Jesmanas iš Vasiliškių bajorų 1527 m., raštininkas Boguchvalas iš Žitomiro bajorų 1524 m. Šios pasiuntinybės nebuvo sudėtingos, jie veikiau atlikdavo tik diplomatinį kurjerių vaidmenį ir nuveždavo skundus dėl smulkių pasienio konfliktų ar pirklinių skriaudų.

Artėjant į pabaigą paliaubų terminui, abu valdovai pačia bendriausia forma deklaravo „amžinos taikos“ sutarties traukimą. Tačiau abu taip pat puikiai žinojo, kur slypi pagrindinio konflikto priežastys ir dėl ko kita pusė jokiū būdu nenusileis.

Tuo metu, kai Europoje vis labiau buvo bijoma gresiančio turkų pavojaus, 1525 m. Ispanijos karalius Karolis V ir imperatorius Ferdinandas pasiuntė į Maskvą savo pasiuntinius. Jų tikslas buvo tarpininkauti sudarant taikos sutartį tarp Lietuvos ir Rusų valstybės, tokiu būdu po to palenkti Vosyliui

III prisijungti prie Europos valstybių antiturkiškos koalicijos. Dar 1524 m. popiežius Klemensas VII tais pačiais tikslais siūlė Vosyliui III karaliaus karūną. Gandai apie tai pasiekė Lietuvą. Ponų taryba per savo pasiuntinius pareiškė Žygimantui Senajam, kad ji jokių būdu nepraleis į Maskvą popiežiaus atstovo vežamos karaliaus karūnos, kaip kad lenkai kadaise nepraleidę karūnos Vytautui. Nurodydama, kad LDK yra dinastijos atrama, Ponų taryba pareiškė, jog dinastijai būtų geriau Lietuvą valdyti kaip atskirą valstybę, kad jau dabar lietuviai noriai išrinko Žygimanto Senojo sūnų savo valdovu, o lenkai iki šiol nenori to padaryti. Ponų taryba siūlė iš lenkų išreikalauti karaliaus karūną, kadaise vežtą Vytautui, o jei lenkai neatiduotų – kreiptis į popiežių, kad atsiųstų kitą – Lietuva šiam reikalui nepagailėtų jokių išlaidų.

Ispanijos karaliaus ir imperatoriaus pasiuntinių derybos Maskvoje užtruko. Vosylius III pareikalavo sutarties su imperatoriumi pagal 1514 m. sutarties pirmojo varianto sąlygas, t.y. kad ji būtų nukreipta prieš Žygimantą Senąjį, o jo santykius su Lietuva galima svarstyti tik lietuvių pasiuntiniams atvykus į Maskvą. Imperatoriaus pasiuntinys S. Herberšteinas pasiuntė ketletą žmonių iš savo svitos pas Žygimantą Senąjį įkalbėti atsiųsti savo didžiuosius pasiuntinius į Maskvą.

Polocko vaivada, Drohičino seniūnas Petras Kiška ir krašto iždininkas maršalas raštininkas, Slonimo ir Kameneco seniūnas Bogušas Bohovitinovičius 1526 m. spalio 14 d. atvyko į Možaiską, kur tuo metu medžiojo Vosylius III. Derybose dalyvavo ir S. Herberšteinas. Lietuvių pasiuntiniai reikalavo Smolensko, su kuo Vosylius III jokių būdu nesutiko. Kaip rašė S. Herberšteinas, Vosylius III pasiuntiniams grąžino jų atvežtąsias dovanas, kai ką pridėjo nuo savęs. Tai turėjo reikšti, kad derybos nutraukiamos. S. Herberšteinas nuramino pasiuntinius, kad apie tai turėtų būti oficialiai pranešta ir jam, o kadangi to nebuvo padaryta, vadinasi, pasiuntiniai tik gąsdinami. Pagaliau po tolesnių sudėtingų derybų 1526 m. lapkričio 4 d. buvo sudaryta šešerių metų paliaubų sutartis.

LDK ir Rusų valstybės santykiai jau visą dešimtmetį iš esmės buvo sąlyginai taikūs ir stabilūs. Pagrindinė problema tapo, terminui pasibaigus, pratęsti paliaubų sutartį. O tam reikėjo rafinuotų derybų, kurių metu kiekviena pusė įirtingai gynė savojo valdovo „šlovę ir tėvonines teises“. Tačiau viskas pasibaigdavo naujos paliaubų sutarties sudarymu.

Diplomatinuose reikaluose su Rusų valstybe B. Bohovitinovičių pakeitė maršalas, Volkovysko ir Merkinės laikytojas, nuo 1532 m. – Vitebsko vaivada Motiejus Kločka. Jis buvo vedęs Polocko vaivados Stanislovo Hlebavičiaus dukrą Kotryną, o jo tėvas – dažnas didžiųjų pasiuntinybių į Maskvą 1492–1509 m. narys.

Motiejus Kločka didžiųjų pasiuntinybių sudėtyje į Maskvą vyko 1529, 1531, 1536 m., tačiau kiti didžiųjų pasiuntinybių nariai tokiu stabilumu nepasižymėjo. 1529 m. į Maskvą vyko iš dvarionių iki didžiojo kunigaikščio rūmų arklidininko išsitaravęs Ainos laikytojas Vosylius Čyžas – tai buvo jo vienintelis diplomatinis pavedimas, o dijkas Andrius Mackevičius dažniau buvo siunčiamas į Krymo chanatą. 1531 m. į Maskvą vykusiam Palenkės vaivada maršalui Jonui Sapiegai, vyriausiam Bagdono sūnui, tai taip pat buvo vienintelė diplomatinė misija, kaip ir sekretoriui, Žiežmarių laikytojui Povilui Naruševičiui.

1529 m. vasarą į Maskvą atvykę M. Kločka, V. Čyžas ir A. Mackevičius zondavo dirvą dėl „amžinos taikos“ sutarties galimybių. Jie buvo maloniai priimti, bet pokalbiai turėjo abstraktų ir deklaratyvų pobūdį. J. Sapiega, M. Kločka ir P. Naruševičius 1532 m. balandžio 10 d. Maskvoje sudarė sutartį dėl paliaubų pratęsimo iki 1533 m. gruodžio 25 d.

1533 m. spalio mėn. pabaigoje į Maskvą vyko žygnas Juška Klinskis. Rusų palydovai Viazmoje jį sulaukė. Tuo metu Maskvos didysis kunigaikštis Vosylius III jautėsi labai blogai. O naktį iš gruodžio 3 į 4 d. mirė. Jo testamentu sosto paveldėtoju buvo paskelbtas trejų metų sūnus Ivanas IV (1531–1588), vėliau dėl savo ūmaus bei žiauraus būdo ir veiksmų pramintas Rūsčiuoju. Jo globėjais paskirti kunigaikščiai

Dimitras Belskis ir Mykolas Glinskis, Vosylius III antrosios žmonos Elenos Glinskaitės dėdė. Bet vėliau metraščiuose, pasakojančiuose apie Vosylius III testamentą, D. Belskio pavardė dingio, jaunojo valdovo globėja tariai buvo paskelbta pati Elena.

Veikiausiai Vilniuje apie Vosylius III ligą jau buvo žinoma, nes kai žygūnas J. Glinskis pagaliau 1533 m. gruodžio mėn. atvyko į Maskvą, jis pateikė Vilniaus vyskupo Jono, Vilniaus vaivados ir kancelerio Alberto Goštauto, t.y. Ponų tarybos viršūnės pasirašytą įgaliojamąjį raštą Maskvos bojarinams. Ponų tarybos laiške buvo reiškiamas susirūpinimas besibaigiančiu paliaubų terminu. Nauja buvo tai, kad deryboms buvo siūloma rusų pasiuntiniams atvykti į Vilnių. Maskvos bojarinai Ivano IV vardu įteikė apsauginį raštą didiesiems Žygimanto Senojo pasiuntiniams į Maskvą.

Lietuvoje buvo nutarta skubiai pasinaudoti Maskvoje sudariusia situacija. 1534 m. vasario–kovo mėn. Vilniuje vykęs seimas priėmė sprendimą pradėti karą. Bojarinų žygūnas, atvykęs oficialiai pranešti apie Vosylius III mirtį, iš Vilniaus parvežė reikalavimą, kad taikos sutartį galima sudaryti tik 1449 m. taikos sutarties sąlygomis, t.y. buvo reikalaujama atkurti beveik prieš šimtą metų buvusias valdų sienas. Jei Rusų valstybė su šituo sutiks, tai tegul siūnčia į Vilnių didžiuosius pasiuntinius. Iš esmės tai buvo ultimatas.

Etmono Jurgio Radvilos vadovaujama 25-tūkstantinė pašauktinių bajorų ir samdinių kariuomenė nuniokojo plačią Rusų valstybės teritoriją, tačiau lemiamų mūšių taip ir neįvyko. Žiemą trys rusų kariuomenės junginiai, pasiekę Molodečną, pradėjo grasinti Breslaujos, Vilniaus ir Naugarduko apylinkėms. Pergrupavusi jėgas, lietuvių kariuomenė užėmė Gomelį, Starodubą, pasiekė Brianską. Tačiau abiejų kariaujančių pusių jėgos pradėjo sekti, nei viena, nei kita taip ir nepasiekė žymėsių laimėjimų, padėtis pamažu stabilizavosi ir įgavo smulkių pasienio susirėmimų pobūdį.

Pagaliau pradėta ieškoti kelių iš aklavietės. Oficialūs diplomatiniai santykiai buvo nutrūkę, tad iš pradžių pasinaudota Lietuvoje nelaisvėje buvusių Maskvos bojarinų laiškais, vėliau krašto etmonas, Vilniaus ponas Jurgis Radvila pas Maskvos bojariną, arklidininką kunigaikštį Ivaną Obolenskį pasiuntė savo žygūną Joną Haiką su pasiūlymu atsiųsti didžiuosius rusų pasiuntinius derybų į Vilnių. Maskvos bojarinai į tai atsakė, kad Žygimantas Senasis sutartims sudaryti visuomet savo didžiuosius pasiuntinius atsiųsdavo į Maskvą. Ponų taryba atskirta, kad garbaus amžiaus sulaukusiam Žygimantui Senajam netinka savo didžiųjų pasiuntinių siųsti pas jaunąjį Ivaną IV, tačiau kaip kompromisą pasiūlė įgaliotų didžiųjų pasiuntinių susitikimą deryboms surengti pasienyje.

Maskvoje rimtai buvo susirūpinta savojo valdovo „slovės“ įsaugojimu. Regentės didžiosios kunigaikštienės ir bojarinų pasitarimuose buvo prisiminta, kad ir popiežius, ir imperatorius taip pat reikalavę, jog Maskvos didysis kunigaikštis pas juos arba į pasienį deryboms pasiųstų savo didžiuosius pasiuntinius, tačiau Vosylius III visuomet sugebėdavo atsikratyti šių reikalavimų, todėl ir dabar buvo nutarta reikalauti derybų tik Maskvoje.

Ivano IV vaikystės metais dėl valdžios varžėsi įvairios bojarinų grupuotės. 1534 m. ambicingasis kunigaikštis M. Glinskis Maskvoje sukėlė maištą, bet pralaimėjo ir buvo įmestas į kalėjimą, kur ir mirė. Įsigalėjęs kunigaikštis Ivanas Ovčina–Telepnevass–Obolenskis, regentės didžiosios kunigaikštienės Elenos Glinskaitės favoritas, po jos mirties 1538 m. buvo nužudytas „bojarinams nutarus“. Valdžia susikonsolidavo Bojarinų dūmoje, kurioje varžėsi kunigaikščio Ivano Belskio, linkusio tęsti Vosylius III valstybės centralizavimo pastangas, vadovaujami Selevero ir apie Šuiskį susibūrę Rostovo bei Suzdalės kunigaikščiai, stiprios didžiojo kunigaikščio valdžios priešininkai. Konkurencinė kova baigėsi vyriausybės perversmu 1542 m. ir I. Belskio nužudymu bei kunigaikščių Šuiskių įsigalėjimu. Bojarinų grupuočių tarpusavio kova silpnino ne tik centrinės vyriausybės valdžią, bet ir pačius bojarinus. Stambūs žemvaldžiai ne-

buvo linę atiduoti savo paveldėtų privilegijų, tačiau, bijodami kurios nors kitos bojarinų grupuotės iškilimo, kad susilpnintų jos pozicijas, lemiamais momentais buvo pasiruošę paremti valstybę centralizuojančius pertvarkymus. Bet diplomatijos srityje ir toliau visi puoselėjo Rusų valstybės valdovo aureolę. Netgi Pasiuntinybių vadybos protokoluose, kurie buvo rašomi grynai žinybinio darbo sumetimais, apie užsienio pasiuntinių priėmimą sakoma, kad tas ar kitas bojarinas deryboms buvo paskirtas asmeniniu Ivano IV sprendimu, nors tuo metu jis dar neturėjo ir dešimties metų.

Ir vis dėlto Žygimanto Senojo didieji pasiuntiniai Polocko vaivada maršalas Jonas Hlebavičius, Vitebsko vaivada, Volkovysko laikytojas Motiejus Kločka ir raštininkas Vaclovas Mikalojaitis atvyko į Maskvą 1537 m. sausio 12 d. Sudėtingose ir ilgai užtrukusiose derybose pasiuntiniai iš pradžių kėlė sąlygas taikos sutartį sudaryti pagal 1494 ir 1509 m. sutarčių sąlygas. Bojarinai priminė, kad Kijevas, Polockas, Vitebskas bei kiti Rusios miestai yra Maskvos didžiųjų kunigaikščių tėvonija, o pasiuntiniai pareikalavo Didžiojo Naugardo ir Pskovo, Smolensko priklausomybės. Po to prasidėjo ginčai dėl Smolensko. Bojarinai pagaliau pasiūlė sudaryti paliaubų sutartį ir Gomelį pripažinti LDK, tačiau neįveikiama kliūtimi tapo Gomelio ir Sebežo valsčių sienos nustatymas. Pasiuntiniai, pradėjus su jais atsisveikinti, pareiškė, kad nemato jokio reikalo ilgiau užtrukti ir pasiruošę išvykti iš Maskvos jau rytojaus dieną. Vis dėlto buvo sutarta Gomelį su jo valsčiais pripažinti LDK, Sebežą ir Zavoločių su valsčiais – Rusų valstybei, tačiau, sutarties rašto projekte vardijant konkrečius valsčius, pasiuntiniams vėl teko pakovoti, kadangi apgaulės būdu Gomelio valsčiai būtų atitekę Rusų valstybei. Pagaliau 1537 m. vasario 18 d. buvo sudaryta penkerių metų paliaubų sutartis.

Sunkių ir daug kainavusių karų rezultatas buvo menkas. Atsiimti Smolensko taip ir nepavyko. Taip pat pasidarė aišku, kad Rusų valstybė užimti tokias dideles teritorijas, kaip XVI a. pradžioje, jau nesugebės, tačiau LDK sėkmingam puolimui neturi jėgų.

LDK ir Rusų valstybės diplomatinuose santykiuose taip pat nusistovėjo ramybė ir netgi sąstingis. Rusų pasiuntinybių knygų leidėjai 1538–1541 m. diplomatinų tekstų iš Lietuvos nebuvimą aiškina galimu šio laikotarpio pasiuntinybių knygų žuvimu. Tačiau šio laikotarpio diplomatinų tekstų iš Rusų valstybės nėra nei Maskvos Metrikos knygose. O išlikusių tekstų analizė rodo, ir Lietuvos minimi ankstesni tekstai minėtose knygose yra išlikę. Taigi visa tai tik dar kartą patvirtina tezę apie diplomatinų ryšių tarp Vilniaus ir Maskvos apmirimą.

Į Maskvą su nesudėtingais pavidimais buvo pasiųsta tik keletas dvarionių. Jiems tai buvo atsitiktinis epizodas jų gyvenime, o ir karjera pasibaigė kuklia dvarionio tarnyba. Čia galima būtų išskirti tik žygūną 1536 m. stalininką, Krėvos vietininką Nitudemą Techanovskį, kuris 1541 m., jau kaip Melniko seniūnas, bet išsaugojęs stalininko urėdą, buvo antrasis didžiosios pasiuntinybės narys. Taip pat žygūną dvarionį Joną Komajevskį, 1545 m. tapusį maršalu, Ožos ir Perlamo laikytoju ir antruoju didžiosios pasiuntinybės nariu 1548 m., o 1555 m. pasiekusį karjeros viršūnę – maršalo ir Kauno seniūno urėdą.

Bet Smolensko ir Vitebsko vietininko Jurgio Hlebavičiaus sūnui Jonui Hlebavičiui, maršalui ir Polocko vaivadai, dvi kelionės į Maskvą ir vadovavimas didžiosioms pasiuntinybėms 1536 ir 1541 m., matyt, turėjo tam tikros teigiamos įtakos karjerai. 1530 m. jis pabuvojo raštininku valdovo raštinėje, 1542 m. tapo Vilniaus vaivada, 1546 m. – Lietuvos kancleriu. J. Hlebavičius ne kartą dalyvavo derybose su atvykusiais rusų pasiuntiniais, aktyviai gynė Lietuvos interesus ne tik ginčuose su jais, bet ir su lenkų atstovais. Turėjo nemažai ambicijų ir ekstravagancijos. Savo dvare valdovo rūmų pavyzdžiu buvo įsiveidęs maršalų, kamarininkų bei kitus urėdus, į kuriuos tarnauti priimdavo skurdžius kunigaikščius. Tuo demonstruodavo, kad galbus Lietuvos ponas reiškia kur kas daugiau nei kunigaikštis tik pagal kilnę. Pirmoji jo žmona buvo Mogiliovo vietininko Ščito našlė, antroji – kunigaikštietė Ona Zaslavskaitė. Mirė J. Hlebavičius 1549 m.

J. Hlebvicius, N. Techanovskis ir Vilniaus pavieto dvarų raštininkas, Ožos ir Perlamo laikytojas Mikalojus Andriuškevičius 1542 m. kovo 21 d. sudarė paliaubų septyneriems metams sutartį. Derybos prasidėjo tradiciniais kaltinimais dėl karo pradžios, buvo siūloma prisiminti ankstesniųjų taikos sutarčių sąlygas, bet pagrindiniai ginčai buvo dėl Gomelio ir Sebežo valsčių sienų. Dėl tikslesnio jų nustatymo buvo sutarta surengti komisijų suvažiavimą, tačiau jis taip ir neįvyko. Susirašinėjimas per žygūnus šiuo klausimu vyko dar dvejus metus, bet taip pat nedavė jokių rezultatų.

Lenkijos pietinėje kaimynėje Vengrijoje 1541 m. įsitvirtino turkai. Nesiliaujantys Krymo totorių puldinėjimai paskatino Lenkijos seimą kreiptis į Žygimantą Senąjį, kad pagaliau būtų įgyvendinti unijos projektai ir bendromis valstybių jėgomis apsiginta nuo priešų iš pietų. Į 1544 m. Brastoje vykusį LDK seimą atvykę Lenkijos atstovai siūlė sudaryti uniją pagal senuosius projektus. Į tokį pasiūlymą, kaip ir buvo galima laukti, buvo griežtai atsakyta, kad LDK ir toliau norinti likti savarakiška valstybe su atskiromis savo teisėmis. Tarpusavio santykiai turi būti grindžiami sąjunga ir draugyste. Lietuviai sutiko padėti lenkams gintis nuo turkų, bet atitinkamai reikalavo pagalbos karui su Rusų valstybe.

Be to, Ponų taryba jau prieš kurį laiką skundėsi, kad valdovas per mažai gyvena Lietuvoje ir dėl to nukentčia valstybės reikalai. Tame pačiame Brastos seime Žygimantas Senasis 1544 m. spalio 6 d. specialiu aktu 23-ųjų metų sūnų Žygimantą Augustą paskelbė savo vietininku Lietuvoje. Jam buvo atiduota visa valdžia, tik išdo ir užsienio reikalus Žygimantas Senasis pasiliko sau.

1547 m. sausio 16 d. šešiolikmetis Ivanas IV pirmą kartą Rusios istorijoje buvo vainikuotas „caro“ titulu. Tik šis vienas žodis, pridėtas prie senelio Ivano III sukurto ir tėvo Vosyliaus III papildyto gremėzdisko titulo „Dievo malone visos Rusios valdovas ir Vladimiro, Maskvos, Naugardo, Pskovo, Riazanės, Tverės, Jugoros, Permės, Bolgarijos ir kitų didysis kunigaikštis“

maskvenų supratimu turėjo Ivaną IV sulyginti su Šv. Romos imperijos imperatoriumi, išaukštinti jį virš kitų Europos karalių – Danijos, Anglijos, Prancūzijos, tuo labiau kaimyninių Švedijos bei Lenkijos. Tiesa, „caro“ titulas Ivaną IV su Rytų kaimynais – Kazanės ir Astrachanės chanais, Aukso Ordos valdovų palikuonimis – tik sulygino, bet šią problemą buvo tikimasi išspręsti ginklu.

Vasario mėn. įvyko visuotinis Rusios cerkvės susirinkimas, sprendęs ir kanonizacijos klausimus. Visi vietiniai šventieji buvo įtraukti į vientisą valstybinį šventųjų panteoną. Tai turėjo padėti suniveluoti atskirų sričių vietinius ypatumus, stiprinti centrinės valdžios, tiek cerkvės, tiek pasaulietinės, valdžią. Tarp naujųjų Rusios šventųjų atsirado Balkanų šventieji. Bulgarijai ir Serbijai patekus po Otomanų imperijos padu, toks šventųjų „prieglobstis“ turėjo stiprinti Maskvos – „Trečiosios Romos“ – stačiatikybės centro autoritetą. Naujame 1549 m. kanonizuotų šventųjų sąrašė šalia kai kurių LDK vietinių stačiatikių šventųjų atsirado ir „Vilniaus kankinių“ Antonijaus, Joano ir Eustachijaus vardai. Nedviprasmiškai buvo pabrėžiama Maskvos globa LDK stačiatikiams.

1547 m. balandžio–birželio mėn. Maskvoje įsiliepsnojo naikinantys gaisrai, po to sukilo miesto prastuomenė. Pyktis buvo nukreiptas prieš kunigaikščius Glinskius, pastarųjų metų faktinius Rusios valdovus. Įtūžusi minia užmušė kunigaikštį Jurių Glinskį, jo brolis Mykolas (Vosyliaus sūnus) kartu su kunigaikščiu Ivanu Turuntajumi Pronskiu bandė bėgti į Lietuvą, tačiau buvo sučiupti.

Sukilimas, persimetęs į kitus miestus, aiškiai parodė, kad reikalingos valstybės valdymo reformos. 1549 m. vasario 27 d. įvyko Bojarinų dūmos ir cerkvės Šventojo susirinkimo pasitarimas, ko Bojarinų dūmos ir cerkvės Šventojo susirinkimo pavadinimą. Tai būvėliau įgavęs pirmojo Krašto susirinkimo pavadinimą. Tai buvo Rusų valstybės centrinio luominio atstovaujamojo instituto pradžia.

Aplink jaunąjį carą Ivaną IV būrėsi visuomeninių, politinių, valstybinių pertvarkymų šalininkai. Savo projektus siūlė prieš

dešimt metų iš LDK atkeliavęs Ivanas Peresvetovas, Pskovo vienuolis Ermalajus Urazmas, kiti žymūs XVI a. vidurio mąstytojai bei rašytojai, publicistai. Bet diplomatijos srityje Ivanas IV liko ištikimas Ivano III ir Vosyliaus III ortodoksinėms tradicijoms.

Artėjo į pabaigą paliaubų su Žygimantu Augustu terminas. Šį kartą Ivanas IV parodė iniciatyvą ir 1548 m. pasiuntė savo žygūną su apsauginiu raštu Žygimanto Augusto didiesiems pasiuntiniams į Maskvą, o bojarinai – laišką Vilniaus vyskupui Povilui Alšėniškiui ir Vilniaus vaivada Jonui Hlebavičiui, ragindami pradėti derybas. Didieji pasiuntiniai Vitebsko vaivada Stanislovas Kiška, maršalas, Ožos ir Perlamo laikytojas Jonas Komajevskis bei dijokas Glebas Jesmanas atvyko į Maskvą 1549 m. sausio mėn.

Per derybas abi pusės iš pradžių karštai deklaravo taikos troškimą, tačiau, iškilus klausimui, kokiomis sąlygomis šią taiką sudaryti, visokiais būdais vengė pirmi tai išdėstyti. Pagaliau pamažu buvo prieita prie to, kad pasiuntiniai priminė Vytauto, Kazimiero, Aleksandro ir Žygimanto sutartis, o iš jų aiškėja, kad Ivanas IV yra užgrobęs Žygimanto Augusto tėvoninius miestus: Didijį Naugardą, Pskovą, Toropėčą, Lukus, Ržėvą, Belają, Smolenską, Roslavlį, Putivlį, Severo Naugardą, Starodubą, Černigovą, Počapą, Brianską, Mgliną, Drokovą, Popo kalną ir daugelį kitų. Bojarinai į tai atsakė, kad Kijevas, Volynė, Polockas, Vitebskas – Ivano IV iš protėvių paveldėta tėvonija, o šių miestų siena su Lietuvos žeme yra palei Berezinos upę. Per ilgus ir sudėtingas derybas abiem pusėms sutarti ir sutarties rašte užfiksuoti vien esamą faktinę teritorinę būklę buvo per daug paprasta. Bojarinai pasiūlė, kad Ivanas IV Žygimantui Augustui „perleistų“ jau tris šimtus metų LDK sudėtyje esantį Kijevą, priedo Volynę, o Žygimantas Augustas tai kompensuotų „perleisdamas“ Polocką, Vitebską ir Gomelį. Na, o dėl Smolensko, Sebežo ir Zavoločės ginčų neturi būti. Pasiuntiniai į tai reagavo kaip į pokštą: Rusios valdovai, sulaužę priesaikas, užgrobė Lietuvos didžiųjų kunigaikščių tėvonines žemes, o ko nesugebė-

jo – „perleidžia ir dovanoja“. Kalbai pakrypus apie paliaubas, vėl iškilo Smolensko, Sebežo ir Zavoločės bei belaisvių išlaisvinimo klausimas. Pagaliau buvo sutarta sudaryti penkerių metų paliaubas.

Tačiau kai 1549 m. vasario 1 d. buvo pradėti rašyti sutarties raštai, pasiuntinybės raštininkas Glebas Jesmanas kategoriškai atsisakė juose įrašyti naująjį Ivano IV titulą „caras“. Bojarinai aiškino, kad šio titulo Ivanas IV nepasisavino, bet paveldėjo iš Vladimiro Monomacho. Į tai G. Jesmanas atsakė trumpai: pasiuntiniai yra aukšti ponai, jiems daug kas gali būti atleista, tačiau jei šį žodį įrašysiąs į sutarties raštą, – nulėksianti galva. Ivanas IV ir bojarinai dėl „Krymo ir Kazanės“ reikalų sutiko, kad pasiuntinių sutarties rašte nebūtų titulo „caras“ – juk vis tiek šis rašto egzempliorius bus saugomas inde Maskvoje, o Ivano IV rašto egzempliorius su jo titulu ir antspaudu bus pas Žygimantą Augustą. Pagaliau 1549 m. vasario 13 d. sutartis buvo patvirtinta.

Ratifikuojant sutartį 1549 m. rugsėjo 29 d. Krokuvoje, Ivano IV pasiuntiniai reikalavo, kad Žygimanto Augusto sutarties raštas būtų parašytas pagal jų atvežtąjį tekstą su titulu „caras“, tačiau buvo priversti nusileisti.

Titulo „caras“ nepripažinimas tapo pagrindiniu formaliuoju pretekstu diplomatinei įtampai palaikyti. 1551 m. birželio mėn. Krokuvoje Ivano IV žygūnas Jakovas Ostafevas atsisakė paimti Žygimanto Augusto rašytinį atsakymą Ivanui IV, nes jame pastarasis buvo tik „didžiuoju kunigaikščiu“. Padėtis komplikavosi, žygūną keturioms savaitėms sulaukė Krokuvoje, neleisdami išvykti į Maskvą. Jau buvo benutariama tituluoti Ivaną IV „caru“, bet tik įnirtingų Vilniaus vaivados ir kanclerio J. Hornostajaus įkalbinėjimų dėka nuo šito susilaikyta. Ivanas IV ilgai svarstė, ar priimti tais pačiais metais Motiejaus Giedraičio atvežtą raštą be „caro“ titulo. Pagaliau paėmė, bet M. Giedraičiui įteikė raštą, kuriame Žygimantas Augustas tituluojamas tik „Lietuvos, Rusios, Prūsijos, Žemaitijos, Mozūrijos ir kt. didžiuoju kunigaikščiu“. Maskvoje tai buvo laikoma mažyte pergale, tačiau iš

Maskvos išvykęs M. Giedraitis antrojo sustojimo metu šį raštą demonstratyviai išmetė, o maskviškis palydovas parvežė atgal į Maskvą. Susidarius tokioms situacijoms, valdovai reikšdavo nepasitenkinimą – nepriimdavo iš žygūnų atvežtųjų dovanų, nekviisdavo bučiuoti rankos, įsakydavo neorganizuoti dovanų, nepietų ir pan. Lietuvoje buvo nutarta padaryti lyg ir situacijos sušvelninimo gestą. 1552 m. žygūnas Povilas Ostrovickis į Maskvą atvyko su dviem žymiais 1514 m. Oršos mūšio belaisviais – kunigaikščiais Michailu Golycinu ir Ivanu Selechovskiu. Oršos mūšio belaisvių paleidimas iš Lietuvos būdavo diskutuojamas visose derybose, bet lietuviai su tuo nesutikdavo. Ir vis dėlto P. Ostrovickiui vėl buvo įteiktas raštas be Žygimanto Augusto „karaliaus“ titulo, todėl jis iš karto kategoriškai atsisakė paimti tokį raštą.

1552 m. birželio 16 d. Ivanas IV pradėjo lemiamą žygį prieš Kazanę. Miestas buvo apgultas, po ilgai trukusios apsiausties bei įnirtingų atakų spalio 2 d. jis buvo užimtas. Kazanės chanatas žlugo. Žinia apie tai sukėlė Vilniuje susirūpinimą. Vėl pradėta ieškoti Maskvos bojarinų tarpininkavimo. 1552 m. gruodžio 12 d. pas juos ir metropolitą atvyko Ponų tarybos žygūnas su laišku, kuriame buvo išsakomas susirūpinimas besibaigiančiu paliaubų terminu. Bojarinai Ivano IV nurodymu jokio atsakomojo laiško nesiuntė, tik žodžiu liepė perduoti Ponų tarybai, kad tikisi Dievo pagalbos ir taikos sutarties sudarymo, o apie Ponų tarybos susirūpinimą praneš carui. Ivanas IV, kiek pasvarstęs, kad Kazanėje dar ne visi reikalai užbaigti ir dėl to gali kilti įvairių sunkumų, nutarė kol kas apsidrausti dėl ramybės iš Lietuvos pusės. 1553 m. pradžioje per savo žygūną pareiškė Žygimantui Augustui, kad taikos nėra dėl lietuvių užsispyrimo ir „caro“ titulo nepripažinimo, tačiau kartu nusiuntė apsauginį raštą didiesiems pasiuntiniams.

1553 m. rugpjūčio 22 d. į Maskvą atvyko didieji pasiuntiniai Polocko vaivada Stanislovas Davaina, maršalas raštininkas, Medininkų laikytojas Eustachijus Valavičius ir dijokas Kremencio seniūnas Petras Semaška. Ivanas IV pasitarime su bojariniais nusprendė, kad reikia nusileisti ir pasitenkinti „caro“ titulu.

Ivanas IV tik išklaušė pasiuntinių „kalbą“, o įgaliojamojo ir pasiuntinystės raštų nepriėmė, nes juose nebuvo tituluojamas „caru“. Pasiuntiniams pranešta, kad jei jie neturi įgaliojimo vesti derybų dėl titulo, gali grįžti į Vilnių. Šie pareiškė, kad Lietuvoje labai apgailestaujama, jog 1549 m. lietuviai pasiuntiniai be reikalo pasielgė kompromisiškai ir paėmė Ivano IV paliaubų sutarties raštą su šiuo titulu. Ginčai baigėsi rugsėjo 1 d. pasiuntinių išvykimu iš Maskvos.

Bet Ivanas IV ryšium su nebaigtais Kazanės reikalais, pasitaręs su bojariniais, buvo linkęs sudaryti paliaubas bent metams. Rugsėjo 5 d. pasiuntiniai grąžinti į Maskvą, vėl vyko sudėtingos derybos. Ivanas IV dabar reikalavo į sutarties tekstą įrašyti, jog paliaubų prašė pasiuntiniai, ir Ivanas IV sutiko, bojarinams labai maldaujant. Ir vis dėlto pasiuntiniai sugebėjo pasiekti, kad dar prieš oficialų paliaubų sudarymą būtų raštiškai pažadėta surengti komisijų suvažiavimą Sebežo valsčiaus sienoms nustatyti, o paliaubų sutarties tekste būtų įrašyta, jog jos sudarytos bojarinams pasiūlius. Oficialus paliaubų dvejiems metams sudarymo aktas įvyko 1553 m. rugsėjo 12 d. Ivano IV „caro“ titulas buvo įrašytas tik jo sutarties rašto egzempliorių.

Ratifikuojant sutartį Liubline 1554 m. balandžio mėn., Ivano IV pasiuntiniams buvo surengtas atžagarus priėmimas. Be to, Žygimantas Augustas norėjo ratifikavimo ceremoniją atlikti tik su savuoju sutarties rašto egzemplioriumi, teigdamas, kad Maskvoje lietuvių pasiuntiniams įteiktas raštas likęs Vilniuje. Vis dėlto rusų pasiuntiniai išreikalavo, kad Žygimantas Augustas prisiektų ant abiejų raštų egzempliorių. Žygimantas Augustas pasiuntiniams liepė perduoti Ivanui IV, kad joks krikščionis valdovas niekada nesivadino „caru“, tai esąs „besurmėnų“ titulas, o Ivanas IV juk krikščionis.

Neišspręsti LDK santykiai su Rusų valstybe taip ir tęsėsi vis atnaujinamomis paliaubomis, kurios iki 1562 m. užtikrino palyginti ramų ne tik pasienio gyvenimą, bet ir pačių diplomatinų santykių eigą. Tai turėjo įtakos ir diplomatinei tarnybai.

Smuktelėjo eilinių pasiuntinių rangas. Ir pačiuose diplomatinuose dokumentuose jie vadinami nebe „pasiuntiniais“, bet „pasiuntinėliais“. Pasiuntinėliai dažniausiai vykdavo be įgaliojimų raštų. Kiekvieno jų diplomatinė veikla ir karjera baigėsi vienu nuvykimu į Maskvą, diplomatinį laiškų nuvežimu ir parvežimu. Išimtį sudarė tik dvarionis Andrius Liulius, Maskvoje pabuvojęs 1553 ir 1560 m. Neturėdami jokio pasiruošimo ar įgūdžių, pasiuntinėliais paskirti dvarionys, Maskvoje išklause atsakymo, prašyte prašydavo bojarinų atsakyti raštu, nes kitaip nesugebės parvežti Ivano IV ar bojarinų atsakymo. Tokiomis sąlygomis einamasis diplomatinės tarnybos darbas koncentravosi valdovo raštinėje, o pagrindinis dėmesys buvo skiriamas rengiamo diplomatinio laiško formai ir turiniui.

Ir vis dėlto didžiojo kunigaikščio tarnyboje buvo dvarionys bei raštininkai, kurių veikla orientuota į diplomatinį pavedimus. Kadangi diplomatiniai santykiai su Rusų valstybe nebuvo aktyvūs, tuos pačius dvarionis, raštininkus imta siuntinėti ir į Krymo chanatą.

Dijokas Mykolas Haraburda pabuvojo Kryme 1559 m., o į Maskvą vyko 1560, 1563, 1566, 1571 m., mirė 1586 m., būdamas Minsko kaštelionas. Jo brolis dijokas Lukas pabuvojo Maskvoje 1556 m., vėliau čia kankinosi nelaisvėje. Kai kurie kiti asmenys irgi daugiau nei vieną kartą pabuvojo Maskvoje, tačiau diplomatiniai pavedimai netapo jų pagrindinės veiklos sritimi.

Raštininkas, Tikocino seniūnas, maršalas Jonas Šimkevičius pabuvojo Maskvoje didžiųjų pasiuntinybių sudėtyje antruoju pasiuntiniu 1555 ir 1560 m., ne kartą dalyvavo derybose su atvykusiais rusų pasiuntiniais. Dijokas Martynas Valadkovičius – 1559 ir 1560 m., Andrius Obrynskis – 1559 m. ir kaip sekretorius, Naugarduko pakamarys didžiosios pasiuntinybės sudėtyje 1570 m.

Kitiems asmenims aptariamas laikotarpis buvo jų vėlesnės aktyvios diplomatinės veiklos pradžia, pavyzdžiui, minėtajam M. Haraburdai.

Jonas Haika, Vilniaus vaivados ir kanclerio Mikalojaus Radvilos „žmogus“, vyko pas Jaroslavlį vaivada Grigorijų

Davydovą 1521 m., o 1536 m. – pas Ivaną Obolenskį. 1522 m. Ponų taryba siuntė jį pas metropolitą ir bajorus. 1556 m. dalyvavo derybose su rusų pasiuntiniais, vadinamas djaku, o 1561 m. – jau antrasis didžiosios pasiuntinybės narys. 1566 m. J. Haika maršalas ir Bresto kaštelionas.

1536 m. į Krymą buvo pasiųstas dvarionis Mykolas Tiškevičius, o 1535 m. ten pabuvojo jo brolis Vosylus Tiškevičius. 1552 m. į Krymą buvo pasiųstas Vosyliaus sūnus dvarionis Jurgis Tiškevičius, 1554 m. – į Maskvą, o 1566 m. į Maskvą vyko jau didžiosios pasiuntinybės sudėtyje kaip Brastos vaivada ir Volkovysko seniūnas. Beje, jo tėvas Vosylus Tiškevičius taip pat pabuvojo Maskvoje didžiosios pasiuntinybės sudėtyje pirmuoju pasiuntiniu 1558 m., kaip Palenkės vaivada ir Minsko seniūnas.

Ir Lietuvos didžiosioms pasiuntinybėms jų uždavinių vykdymas didelių sunkumų nesudarydavo. Svarbu būdavo gerai pasiruošti prieš išvykstant, apsirūpinti pasienio rajonų gyvenviečių aprašymais ar sienų „brėžiniais“. Juk Maskvoje derybos vykdavo pagal jau įprastą ir iš esmės pažįstamą scenarijų. Tuomet svarbiausia būdavo išsilaikyti numatytose pozicijose.

1556 m. vasario 7 d. didieji pasiuntiniai Polocko vaivada Steponas Zbaražskis, maršalas raštininkas, Tikocino seniūnas Jonas Šimkevičius, raštininkas ir sekretorius, Skirsnemunės ir Raseinių laikytojas Vaclovas Mikalojaitis šešeriems metams sudarė paliaubų sutartį.

1557 m. rugsėjo 5–14 d. Pasvalyje sudarytomis sutartimis Livonijos ordino magistras Fiurstenbergas ir Žygimantas Augustas pasižadėjo vienas kitą remti karo su Rusų valstybe atveju. Kadangi Livoniją saistė 15 metų paliaubų sutartis su Rusų valstybe, o Lietuva taip pat dar 5 metus turi laikytis paliaubų, tai susitarimas dėl Livonijos ir Lietuvos abipusės karinės paramos tuo tarpu paliekamas negaliojančiu. Ivanas IV Pasvalio sutartį palaikė 1554 m. sutarties laužymu iš Livonijos ordino magistro pusės, ir 1558 vasario mėn. rusų kariuomenė peržengė Livonijos sieną.

1559 m. pradžioje didieji pasiuntiniai Palenkės vaivada, Minsko

seniūnas Vosylius Tiškevičius, maršalas, Ariogalos laikytojas Mikalojus Pašūšvinskis, raštininkas, Gardino arklidininkas, Ašmenos ir Utenos laikytojas Jonas Haika paliaubų sutarties Maskvoje taip ir nesudarė. Ivanas IV į pirmą vietą kėlė savo „caro“ titulo užgrobtas LDK teritorijas ir išvesti rusų kariuomenę iš Livonijos.

1560 m. vasarą rusų kariuomenė patyrė pralaimėjimą prie Tartu, o rugpjūčio mėn. pradžioje mirė Ivano IV penktoji žmona Anastazija. Dėl visų šių nelaimių Ivanas IV apkaltino Adaševą, dar pridėdamas, kad 1559 m. šis per daug sau leido derybose su lietuviais pasiuntiniais. Ištrėmęs Adaševą, Ivanas IV pats ėmėsi spręsti problemas su LDK. Tam buvo prisimintos prabėgusių amžių tradicijos: Ivanas IV susiruošė vesti Žygimanto Augusto seserį. Rusų pasiuntiniai Vilniuje priminė, kad kai Lietuvos didysis kunigaikštis Algirdas vedė Tverės kunigaikštę Julijoną, buvo sudaryta taikos sutartis su Maskvos didžiuoju kunigaikščiu Simonu, Ivano sūnumi, kai Algirdas ištekino dukrą už Borovsko ir Serpuchovo kunigaikščio Vladimiro, Maskvos didžiojo kunigaikščio Dimitro Doniečio brolio, su pastaruoju taip pat buvo sudaryta taikos sutartis. „Amžinos taikos“ sutartys buvo sudarytos ir kai Maskvos didysis kunigaikštis Vosylius I vedė Vytauto dukrą Sofiją, kai Aleksandras vedė Ivano III dukrą Eleną. Vilniuje pasiuntiniams kandidate į nuotakas buvo pasiūlyta kita Žygimanto Augusto sesuo Kotryna ir buvo leista į ją pažvelgti bažnyčioje.

Derybose bei pokalbiuose su rusų pasiuntiniais Vilniuje aktyviai dalyvavo maršalas ir raštininkas Jonas Šimkevičius bei dijokas Martynas Valadkovičius. Tad jie, taip pat raštininkas Jonas Hajka 1560 m. gruodžio 4 d. buvo išsiųsti į Maskvą tęsti derybų. Tačiau jos baigėsi be rezultatų. Ivanas IV reikalavo iš svarstomų klausimų sąrašo išbraukti Livonijos problemą, kuri dabar kaip tik tapo pagrindine. Oficialūs diplomatiniai santykiai vėl nutrūko.

Bet atsinaujino Ponų tarybos ir Maskvos bojarinų susirašinėjimas, vykęs 1562 ir 1563 metais. Jį Ivanas IV panaudojo

savo pagiežai išlieti. 1562 m. lapkričio 28 d. datuotame bojarinų laiške, panaudojant diplomatinį archyvą, buvo išvardytos visos Lietuvos pasiuntinybės nuo 1549 m., cituota, koks pasiuntinys ką sakė, ir įrodinėta, kokia tai buvusi neteisybė. Pagaliau buvo prisiminti Vytauto bei Jogailos laikai, po to pareikšta, kad, pasak metraščių, Lietuva duoklę mokėjusi Kijevui, tad ne tik Livonija, bet ir visa Lietuva yra Ivano IV tėvonija.

1562 m. rusų kariuomenė išplėtė karo veiksmų frontą, pradėjo grasinti LDK teritorijoms, o 1563 m. vasario 15 d. užėmė Polocką.

Svarbus pretendentas į Livoniją buvo ir Švedija. Santykių pagerinti nepadėjo ir 1562 m. rudenį Vilniuje iškilmingai atšvęstos Žygimanto Augusto sesers Kotrynos vestuvės su Švedijos karaliaus broliu, Suomijos kunigaikščiu Johanu. Švedijos laimėjimų išgašdintas Žygimantas Augustas 1563 m. sudarė sąjungą su Danijos karaliumi.

Vis dėlto 1563 m. gruodžio 5 d. į Maskvą atvyko didieji pasiuntiniai Belskio seniūnas Jurgis Chodkevičius, maršalas, Słonimo seniūnas Grigas Valavičius ir dijokas Mykolas Haraburda. Prieš derybas pasiuntiniams buvo įteikti raštiški kaltinimai, išvardijant visas priežastis nuo 1549 m., dėl kurių Ivanas IV priverstas kariauti su Žygimantu Augustu. Kaip pastarojo dvi veidiškumas buvo pateiktas Žygimanto Augusto diplomatinis laiškas Krymo chanui. Šį laišką 1559 m. į Krymą vežė M. Haraburda, bet prie Dnepro jį užpuolė vaivados Danilos Adaševovo vadovaujamas rusų būrys ir raštą atėmė. O dabar M. Haraburda išdrįso atvykti į Maskvą. Ivanas IV reikalavo visų LDK rusiškųjų žemių, tarp jų Volynės ir Haličo, o pasiuntiniai – Didžiojo Naugardo ir Pskovo. Pagaliau į derybas įsikišo Ivanas IV ir pareiškė norą su pasiuntiniais kalbėti asmeniškai. J. Chodkevičius prašė, kad pasiuntinių vardu būtų leista kalbėti dijokui M. Haraburdai, motyvuodamas, kad „vyresnieji pasiuntiniai nuo jaunų dienų gyvena šalia karaliaus, todėl jų rusų kalba susimaišė su lenkų“, ir Ivanas IV nieko nesuprasiąs. Ivanas IV atitrė, kad supras, bet Chodkevičius prašymą pakartojo. Šis epizodas

tik rodo, kad vesti tiesiogines derybas Maskvoje su bojariniais ir gerą atmintį bei aštrų protą turinčiu Ivanu IV galėjo tokie ir buvo valdovo raštinės tarnautojai.

Per derybas pasiuntiniams buvo išdėstyta Maskvos valdovų kilmės ir prigimtės teorija. Pagal ją, kaip ir Ivano III laikų teorijoje, valdžia yra paveldėta iš Romos imperatoriaus Augusto, tik dabar – per jo brolių Prūsą, prie Vislos upės pastačiusio Malborką, Torūnę, Chovičius, Preslavį, Gdanską ir kt. Nuo Prūsos iki Riuriko – 14 kartų, o Riurikas Ivanui IV – tiesioginis prosenelis. Ši teorija Livonijos karo sąlygomis idėjiškai grindė Ivano IV pretenzijas į Pabaltijį. Istorinėje literatūroje pareikšta nuomonė, kad šis legendinis teorijos variantas galėjo gimiť apie 1517 m., trumpalaikio Rusų valstybės ir Vokiečių ordino karo laikotarpiu. Jis tuo metu buvo nukreiptas prieš lietuvių kilmės iš romėniškojo Palemono teoriją.

Maskvoje jokių rezultatų nebuvo pasiekta, į prašymus paleisti prie Pskovo į nelaisvę paimtus Joną Hlebavičių, Stanislovą Davainą, J. Haraburdos brolių Luką buvo pasakyta išpirkos kaina – 50 tūkst. auksinų. Pasiuntiniai išvyko iš Maskvos 1564 m. sausio 9 d. Prieš jiems išvykstant, kaip Ivano IV „caro“ titulo teisėtumo įrodymas buvo parodyti jam adresuoti imperatoriaus, turkų sultono, Anglijos, Danijos bei kitų valstybių diplomatiniai laišškai, kuriuose figūravo šis titulas.

Nors šie pasiuntiniai grįžo iš Maskvos nieko nepasiekę, 1566 m. kovo 21 d. į Maskvą vėl išvyko Jurgis Chodkevičius, dabar jau būdamas Trakų kaštelionas ir Belskio seniūnas, Jurgis Tiškevičius – Brastos vaivada, Volkovyso laikytojas ir raštininkas, Svisločiaus laikytojas Mykolas Haraburda. Atrodo, kad J. Chodkevičius Maskvoje paliko neblogą prisiminimą. Kai 1577 m. Ivanas IV užėmė Livonijos Valmieros pilį, parašė sarkazmo pilnus laiškus iš Rusų valstybės į Lietuvą pabėgusiam kunigaikščiui Andriui Kurbskiui ir Steponui Batorui, bet pagarbų laišką J. Chodkevičiui adresavo maloniai: „drašiam, didžiai išmintingam ir kilmingam vyrui“. M. Haraburda ir po 1566 m. dar ne kartą vyko į Maskvą.

1566 m. gegužės 18 d. prasidėjusiose derybose bojarinai pareikalavo Rusų valstybei Rygos miesto. Atrodo, kad iš karto patekta į aklavietę. Kilo mintis visoms problemoms aptarti ir išspręsti surengti Ivano IV bei Žygimanto Augusto asmeninį susitikimą kur nors tarp Oršos ir Smolensko. Ši reliktinė senosios diplomatijos forma liko neįgyvendinta, tačiau prie jos būdavo grįžtama vėlesnėse derybose. Į šią idėją Ivanas IV, dėl visų tarptautinių problemų linkęs kaltinti tik kitų valdovų intrigas ir asmeninę neapykantą jam, dėjo tam tikras viltis. Po to buvo pasiūlyta sudaryti sutartį dėl karo veiksmų nutraukimo pasiuntinių ir bojarinų vardu, o Livonijos ir Polocko problemą išskirti kaip atskirą klausimą. Šis pasiūlymas buvo priimtas, bet vėl iškilo valdovų titulų problema. Pagaliau Ivanas IV savo rašte pasirašė ir „Livonijos valdovu“ bei išdavė raštą, kuriuo pasižadėjo „dėl tų dalykų, kurių valdovai nepasidalino“, iki 1567 m. sausio mėn. pradžios pasiųsti deryboms savo pasiuntinius. Šie iš Maskvos išvyko 1566 m. liepos 22 d.

1567 m. pradžioje Ivanas IV buvo pasiryžęs bent vieneriems metams sudaryti paliaubas, nustatyti sieną tarp Polocko bei Vilniaus vaivadijų, pripažinti LDK Kuršą ir siekti, kad Ryga bei kiti Livonijos miestai būtų atiduoti Rusų valstybei. Tačiau pasiuntinių taip ir nepasiuntė, nes Smolenske prasidėjo epidemija, laikinai dėl to atidėti derybas prašė ir Lietuvą.

Nors 1565 m. Rusų valstybė su Švedija buvo sudariusi septynerių metų paliaubų sutartį, 1566 m. įvykęs Krašto susirinkimas (*Zemskij Sobor*) pasisakė už karo tęsimą Narvos kryptimi. Kai kurie susirinkimo dalyviai tikėjosi ir ypatingojo valdymo (*Opričnina*) likvidavimo, tačiau prieš juos prasidėjo represijos.

1567 m. vasarą keturi žymiausi Maskvos bojarinai, išėvii iš Lietuvos kunigaikščių palikuonys Ivanas Bielskis, Ivanas Mstislavskis, Michailas Vorotinskis, Ivanas Fiodorovas gavo Žygimanto Augusto kvietimą grįžti į Lietuvos didžiojo kunigaikščio

globą. Juk jie, verti dalinių kunigaikštysčių, dabar yra tik Maskvos didžiojo kunigaikščio vietininkai. Žygimantas Augustas gavo visų kunigaikščių atsakymą, veikiausiai padiktuotą paties Ivano IV. Jie, prisiminę savo giminės likimą, siūlė atkurti istorinį teisingumą: I. Belskiui grąžinti jam priklausančias valdas – visą LDK ir Rusios žemes, išskyrus tuos miestus, kurie priklausė M. Vorotinskiui, – Naugarduką, Vitebską, Minską, Šklovą, Mogiliovą, I. Mstislavskiui – Trakus, Brastą, Prūsiją ir Žemaitiją, Žygimantui Augustui liks Lenkija, ir „visi gyvensime caro Ivano IV globojami“.

Buvo išdėstyta ir legenda apie Prūsą, o pabaigai pareikšta, kad Žygimantas Augustas kilęs iš Tverės kunigaikščio žirgininko Gedimino. Viduramžiškąja scholastika paremtiems teiginiams loginiai ryšiai buvo svetimi: juk visi šie kunigaikščiai buvo Algirdo, Gedimino sūnaus, palikuonys.

1567 m. liepos mėn. į Gardiną atvykę Ivano IV pasiuntiniai jokio susitarimo nepasiekė. 1567 m. spalio mėn. pasiuntinėį Jurgį Bykovskį karo stovykloje Mednoje Ivanas IV, bajorai ir dvariškiai priėmė užsidėję šarvus. Bučiuoti Ivano IV rankos J. Bykovskio nekviėtė, o pasodinus prie vaišių stalo, „valgyti ir gerti“ nebuvo paduota. J. Bykovskis buvo sulaikytas ir į Lietuvą išvyko tik 1568 m. birželio 17 d.

1568 m. rudenį po valstybės perversmo Švedijos karaliaus sostą užėmė Suomijos kunigaikštis Johanas, vedęs Žygimanto Augusto seserį Kotryną. Atsivėrė Lietuvos ir Lenkijos suartėjimo su Švedija galimybės, bet Rusų valstybės sąjungininke tapo Danija, kurios karaliaus brolis kunigaikštis Magnus buvo įsikūręs Kuršo vyskupystės žemėse, Piltenėje ir Saremos saloje.

1568 m. pabaigoje į Maskvą atvyko pasiuntinėlis ulonas Bukriaba. Jis Ivanui IV įteikė Žygimanto Augusto kvietimą atsisiųsti didžiuosius pasiuntinius. Tokį pat kvietimą bojarinams atsiuntė ir Ponų taryba, bet jame bojarinai pavadinti „didžiojo kunigaikščio ir visos Rusios caro“ patarėjais. Bukriabai buvo surengtas labai garbingas priėmimas. 1569 m. spalio mėn. pasiuntinėlis Andrius Chaleckis pranešė, kad Lietuvos ir Lenkijos valsty-

bės susijungė, o Žygimantas Augustas ruošiasi siųsti didžiuosius pasiuntinius nuo abiejų valstybių, ir prašė atitinkamo apsauginio rašto.

1569 m. rudenį Maskvoje prasidėjo derybos su Kuršo vyskupystės žemėse įsikūrusiu Danijos kunigaikščiu Magnusu. Metų pabaigoje buvo nutarta įkurti nuo Rusų valstybės priklausančią „Livonijos karalystę“. 1570 m. pavasarį Magnus atvyko į Maskvą, kur buvo iškilmingai paskelbtas „Livonijos karaliumi“ ir sužadėtas su Ivano IV giminaitė. Šie įvykiai rodė Ivano IV sąjunginių ryšių su Švedija nutraukimą. O tokius užsienio politikos kurso pakitimus Ivano IV valdymo metais, ypač Ypatingojo valdymo (*Opričninis*), lydėjo vidaus teroro banga.

Mišri Lietuvos – Lenkijos didžioji pasiuntinybė: Inovlachovo vaivada Jonas Skratošinas, Minsko seniūnas, Daugpilio seniūnas Mikalojus Tolvaišas, sekretorius Radejevo seniūnas Rapolas Zlešnia, sekretorius Naugarduko pakamarys Andrius Obryniskis, nors jų įgaliojamasis raštas datuotas 1569 m. rugpjūčio 1 d. Liubline, į Maskvą atvyko tik 1570 m. kovo 3 d. Juos lydėjo 718 asmenų svita ant 900 žirgų. Kartu su pasiuntiniais atvyko 643 pirkliai.

Derybos Maskvoje buvo ilgos ir sudėtingos, sunkios ir varginančios. Ilgai buvo ginčijamasi, kas pirmasis turi išdėstyti savo sąlygas taikos sutarčiai sudaryti. Jau pagal tradiciją bojarinai pareikalavo Kijevo, pasiuntiniai – Didžiojo Naugardo, po to pasipylė abipusiai kaltinimai dėl nuolatinės įtampos tarp valdovų. Pamažu pereita prie sienos tarp Polocko ir Vilniaus vaivadijų nustatymo. Pasiuntiniai buvo atsivežę smulkų gyvenviečių sąrašą ir žemėlapius („brėžinius“) su nurodytais atstumais tarp šių gyvenviečių. Teko ginčytis vos ne dėl kiekvienos mylios, konsultacijoms iš palydos kviestis asmenis, žinančius Polocko apylinkes.

Pagaliau į derybas įsikišo pats Ivanas IV. Jis pasakė ilgą prakalbą, kurioje išdėstė visą savo valdymo istoriją, smulkiai išvardijo visą diplomatinį santykių su Žygimantu Senuoju ir Žygimantu Augustu eigą nuo 1533 m., paminėdamas pasiuntinių

vardus ir cituodamas diplomatinį dokumentų teiginius. Pasiuntinys raštininkas Andrius Obrynskis pareiškė susižavėjimą Ivano IV „Dievo dovanotu protu bei atmintimi“ ir paprašė, kad Maskvos dijkai jo kalbą surašytų, nes „visko paprasto žmogaus protas atminti nesugeba“.

Ilgos derybos Ivaną IV išvedė iš kantrybės. Taurę perpildė tai, kad pasiuntiniai birželio 19 d. demonstratyviai ilgai meldėsi ir vėlavo į audienciją. Ivanas IV pats nuėjo į cerkvę pasimelsti ir įsakė, kai pasiuntiniai atvyks, į rūmus įvesti per šonines duris. Opirčinkai pasiuntiniams liepė nultipti nuo žirgų tik įėjus į rūmų kiemą, užpuolė juos ir nuplėšė kepures bei apsiaustus („suknias“). Atvedus pasiuntinius pas Ivaną IV, šis jų rūbais apgėrė savo juokdarį ir liepė jam demonstruoti manieringus lenkų nusilenkimus. Egocentriško Ivano IV nepatenkino juokdario sugebėjimai, tad, atėmęs iš jo kepurę ir apsiaustą, pats pradėjo mėgdžioti pasiuntinių lenkų manieras. Be to, Ivanui IV buvo atnešti pasiuntinių žirgų papuošalai, o tokia „husariška“ amunicija sukėlė naują pašaipų bangą.

Pagaliau šiaip ne taip buvo sudaryta trejų metų nuo 1570 m. birželio 22 d. paliaubų sutartis. Pasiuntiniai norėjo prikabinti savo raudono vaško antspaudus, bet jiems buvo parodyti 1553 ir 1556 m. sutarčių raštai su pasiuntinių žalio vaško antspaudais, todėl jie buvo priversti nusileisti. Birželio 22 d. Ivanas IV bučiavo kryžių ant sutarčių raštų, o pasiuntiniai prisiekė ant Joano Dievo žodžio Evangelijos „Ir pradžioje buvo žodis“. Po dviejų dienų išvyko iš Maskvos, tačiau, jau būdami kelyje, susirašinėjo su bojarinais ir aiškinosi dėl iš jų pavogtų vertingų daiktų.

Ratifikuoti sutarties Ivano IV pasiuntiniai atvyko iš Maskvos 1571 m. sausio 10 d. Ceremonijos vieta buvo numatyta Brasta, bet Lietuvos Ponų taryba pasipriešino Lenkijos senatorių dalyvavimui joje ir pareikalavo Ivano IV pasiuntinių priėmimo Gardine. Žygimantas Augustas pranešė dėl ligos negalįs atvykti į Gardiną, todėl rusų pasiuntiniai pirmą kartą buvo priimti Varšuvoje, paaiškinant, kad tai Žygimanto Augusto paveldėtas

Mozūrijos „sostinės“ miestas. Į paliaubų sutarties ratifikavimo ceremoniją niekas iš Lietuvos Ponų tarybos neatvyko – taip jie parodė savo protestą.

Žygimantas Augustas iš tikrųjų sirgo, Lietuvoje ir Lenkijoje aktyviai buvo svarstomos jo įpėdinio kandidatūros. Lietuvos Ponų taryba bei Lenkijos senatoriai buvo linkę po laukiamos Žygimanto Augusto mirties – beje, ir jis pats buvo pradėjęs kalbėti apie atsisakymą nuo sosto – valdovu kviestis Ivaną IV, todėl rusų pasiuntiniai Varšuvoje surinko nemažai gandų. Net pati karalienė, tapusi našle, planuoja ištekti už Ivano IV. Pačioje Varšuvoje dabar viskas madinga, kas rusiška, ypač rūbai ir papuošalai. Tik pats Žygimantas Augustas ir E. Valavičius buvo už Vengrijos karaliaičio kandidatūrą, dėl to susilaukė Ponų tarybos bei senatorių opozicijos ir dabar gyvena Brastoje.

Pasiuntiniai Trakų kaštelioną, Lietuvos pakanclerį ir iždininką E. Valavičių nurodė kaip vieną įtakingiausių Ponų tarybos narių ir kartu replikavo: „kuris buvo raštininku“. E. Valavičius savo karjerą pradėjo kaip Vilniaus vaivados Jono Hlebavičiaus raštininkas, vėliau buvo maršalas, valdovo raštininkas, Medininkų laikytojas ir 1553 m. dalyvavo didžiosios pasiuntinybės į Maskvą sudėtyje antruoju pasiuntiniu. Ivano IV pasiuntinių duomenimis, „visa Lietuva klauso“ Žemaitijos seniūno ir maršalo, Livonijos etmono ir administratoriaus Jono Chodkevičiaus bei Vilniaus vaivados ir Lietuvos kanclerio Mikalojaus Radvilos Rudojo – pastarajam „visa Lietuva pavesta“. Rusų pasiuntinių pastebėjimu, tarp Lietuvos Ponų tarybos ir Lenkijos senato yra trintis, nes „lenkai virš lietuvių visur nori iškilti ir kalbomis, ir užimamais urėdais, nors Lietuvos taryba ir žmonėmis, ir tėvonijomis žymiai stipresnė už Lenkijos Tarybą“.

Su pranešimu apie tai, kad Steponas Batoras pagaliau užėmė Lietuvos – Lenkijos jungtinį postą, 1576 m. spalio 27 d. į Maskvą atvyko „pasiuntinėliai“ dvarionys Jurgis Grudenskis ir Leonas Buchoveckis. Šių žemo rango bei žemos socialinės padėties pasiuntinėlių vežtuose diplomatinuose laiškuose Ivanas IV ir toliau buvo tituluojamas tik „Visos Rusios valdovu ir didžiuoju

kunigaikščių“. Savo laišką Maskvos bojarinams atsiuntė ir Lenkijos Senato bei LDK Ponų tarybos nariai. Maskvoje vėl buvo išsakomi ir smulkiai vardijami abipusiai kaltinimai dėl karų veiksmų, dėl valdovų nepagarbos vienas kitam, dėl nenoro taikytis. Ir vis dėlto Ivanas IV sutiko, kad į Maskvą atvyktų Stepono Batoro didieji pasiuntiniai.

Nors paliaubų terminas jau buvo pasibaigęs 1576 m., o Steponui Batorui reikėjo daug dėmesio skirti sukilusiems gdanskiečiams malšinti, vis dėlto 1577 m. kovo 28 d. iš Bydgoščiaus išsiųstiems didiesiems pasiuntiniams Mozūrijos vaivada, Plocko ir Dobrynės seniūnui Stanislovui Kriskiui, Minsko vaivada Mikalojui Sapiegai bei Lietuvos didžiojo kunigaikščio rūmų išdininkui Teodorui Skuminui instrukcijoje buvo nurodyta derybų metu neskubėti ir netgi pateikti Ivanui IV ultimatumą – išvesti rusų kariuomenę iš Pabaltijo. Taigi pasiuntiniai jau kelionės metu neskubėjo, o čia dar susirgo S. Kriskis.

1577 m. rusų kariuomenė užėmė Daugpilį, Rezeknę, Ludzą, Kuoknę, Cesį bei kitas pilies Vidurio Livonijoje ir pasiekė Rygos įlanką. Lietuvos kariuomenės vadas Jonas Chodkevičius, turėdamas mažai pajėgų, negalėjo pasipriešinti antpuoliui. Nesulaukdamas pagalbos, J. Chodkevičius atsistatydino, o vyriausioju kariuomenės vadu buvo paskirtas Vilniaus vaivada ir etmonas Mikalojus Radvila Rudasis, jam talkininkavo jo sūnus lauko etmonas Kristupas, pramintas Perkūnu.

Stepono Batoro didieji pasiuntiniai Maskvą pasiekė tik 1578 m. sausio 10 d. Po karštų derybų ir gausių kaltinimų vienas kitam išsakymo Ivanas IV vis dėlto sutiko sudaryti trejų metų paliaubų sutartį. Bet Ivano IV sutarties rašte buvo įrašyta, kad visa Livonija yra jo „tėvonija“, o pasiuntiniai į savo rašto egzempliorių šio punkto neleido įrašyti.

1578 m. sausio–vasario mėn. Varšuvoje vykęs Seimas nutarė tęsti karo veiksmus su Rusų valstybe, tačiau tam reikėjo pinigų. Visų pirma samdytajai kariuomenei buvo įvesti papildomi mokesčiai, kuriuos surinkti pavyko tik 1579 m. pradžioje.

1579 m. birželio 26 d. iš Vilniaus išvyko žygūnas dvarionis Vaclovas Lopatinskis. Jis į Maskvą vežė Ivano IV paliaubų sutarties raštą kaip nepriimtą Steponui Batorui, o tai reiškė karo paskelbimą. Savo laiške Steponas Batoras išvardijo visas Ivano IV padarytas „skriaudas“ ir skelbėsi turįs tikslą tik „atkeršyti“ savavaliui tironui, o ne ką nors užkariauti. Lietuvoje buvo nuolat gaunama žinių, dažnai perdėtų, apie visuotinį Rusų valstybės gyventojų nepasitenkinimą Ivanu IV, todėl tikėtasi karo žygyje pasinaudoti šiomis nuotaikomis. Pagaliau Steponas Batoras savo laiške išjuokė Ivano IV genealogines pretenzijas, visą rusų tautą kildinant iš legendinio Prūsos, Romos imperatoriaus Augusto „tikrojo brolio“. Ši legenda, Ivano IV supratimu, turėjo patvirtinti jo teises į Livoniją ir gerokai paakenkti „išrinktam pašaliečiui valdovui“ Steponui Batorui ryšius su maištais Gdanske. Stepono Batoro argumentas buvo gana kategoriškas: Augustas niekada neturėjo jokio brolio.

1579 m. Lietuvos kariuomenės smūgiui buvo pasirinkta Polocko kryptis. Tai buvo palyginti silpnai, tik medinėmis sienomis sustiprintas miestas, stovėjęs svarbių prekybos kelių kryžkelėje. 1563 m. Ivano IV užimto Polocko atsiėmimas pastarųjų dešimtmečių alinančių karų fone būtų reiškęs ne tik karinę ir moralinę pergalę, iš jos buvo tikimasi ir tarptautinio skambesio. Žygyje prieš Polocką su 16-tūkstantine kariuomene dalyvavo pats Steponas Batoras. Po trijų savaikių apgulties 1579 m. rugsėjo 1 d. Polockas kapituliavo. Po Sokolo ir Sušos tvirtovių paėmimo Ivanas IV puolė į depresiją, pradėjo ieškoti kaltininkų tarp savo karvedžių ir juos bausti.

Karo pabaigos Livonijoje nebuvo matyti. Ivanas IV 1579 m. spalio 1 d. parašė Steponui Batorui desperatišką ir pilną įžeidinėsimų laišką, kuriame, be kita ko, kaltino kunigaikštį A. Kurbsijimą laišką, kuriame, be kita ko, kaltino kunigaikštį A. Kurbsijimą kaip visų karų kaltininką ir intrigantą. Stepono Batoro rankomis norintį pražudyti Ivaną IV. Bet tai buvo tik pykčio padiktuotas, taip ir neišsiųstas laiškas. Dar 1579 m. rugsėjo 28 d. bojarinų kunigaikščių Ivano ir Vosyliaus Mstislavskių bei Nikitos Jurjevo vardu buvo kreiptasi į Vilniaus vaivadą, etmoną ir kanclerį Mikalojų Radvilą Rudąjį su prašymu

tarpininkauti dėl taikos tarp valdovų sudarymo. Beje, po Polocko užėmimo Ivanas IV lazda primušė kunigaikštį I. Mstislavskį kaip vieną „išdavikų“, šaukdamas: „Tu, senas šunie, dar ir dabar tavyje pilna lietuviškos dvasios“ – I. Mstislavskio protėviai, Algirdo palikuonys, kilę iš Lietuvos, o jo teta buvo ištekęjusi už Trakų vaivados kunigaikščio Stepono Zbaražskio. Pagaliau pats Ivanas IV pasiūlė Steponui Batorui pradėti derybas ir paleido Maskvoje kalintą jo žygūną V. Lopatinskį. Aikštos Ivano IV pastangos siekti paliaubų sutarties diplomatinio būdu buvo įvertintos kaip jo silpnumo požymis. Be to, Lietuvoje sklido gandai apie jo rietenas su sūnumi Fiodoru, apie tai, kad Maskvos dvariškiai nebegali pakelti Ivano IV despotijos ir netvarkos visuose reikaluose, kad smolenskiečiai nori pasiduoti Steponui Batorui. Tuo tarpu Ivanas IV visokiais būdais siekė atnaujinti diplomatinius santykius, siuntė apsauginius raitus Stepono Batoro didiesiems pasiuntiniams, tačiau pastarasis ir Ponų taryba savo žygūnų į Maskvą nesiuntė, bet atsakinėjo Ivanui IV per jo žygūnus. Pagaliau viskas baigėsi tuo, kad tiek Ivanas IV, tiek Steponas Batoras savo diplomatinius laiškus siųsdavo tik iki Oršos, kur būdavo perduodami priešininko atstovams.

1580 m. birželio 15 d. Steponas Batoras su 48-tūkstantine kariuomene išžygiavo iš Vilniaus. Ivanas IV skubiai pranešė Steponui Batorui, kad iš Maskvos derybų išvyksta didieji pasiuntiniai. Kartu Ivanas IV kreipėsi pagalbos į imperatorių, aiškindamas, kad Steponas Batoras yra turkų sultono statytinis ir visų krikščionių priešas. Tuo tarpu Stepono Batoro kariuomenė rugpjūčio 26 d. apsupo Didžiuosius Lukus. Po dviejų dienų čia atvykę Ivano IV didieji pasiuntiniai dėl taikos žadėjo atsisakyti Polocko, Usviatro, Ozeriščių, visų Kuršo bei Livonijos miestų, esančių „Livonijos karaliaus“ Magnuso valdžioje. Tačiau dabar Steponas Batoras pareikalavo Pskovo, D. Naugardo, Smolensko ir, aišku, visos Livonijos. Su šiuo atsakymu pas Toropece buvusį Ivaną IV buvo pasiųstas žygūnas Grigalius Lozovickis, o D. Lukai padegti, ugnies pašvaistė turėjo būti matoma Toropece. Naktį rugpjūčio 5 į 6 d. Didieji Lukai buvo paimti, o Ivanui IV pranešti

apie tai rugsėjo 9 d. pasiųstas dvarionis Gabrielius Liuboščinskis. Ivanas IV siūlė naujas taikos sudarymo sąlygas, bet 1581 m. birželio 20 d. iš Vilniaus buvo pradėtas naujas karinis žygis Pskovo kryptimi, tačiau miestas nebuvo paimtas. 1581 m. rugpjūčio 2 d. Steponas Batoras per žygūną dvarionį Motiejų Prevorskį Ivanui IV pasiuntė sarkastišką ir piktą laišką, kuriame nebuvo skaitomasi su žodžiais bei posakiais. Analizuoti Ivano IV teiginiai dėl jo „tėvoninių“ teisių į Livoniją ir padaryta išvada: „Tu psalmes skaitai ir metraščius teisingus, bet pasakoji pasakas ir kuri juokdary istorijas“. Viena tokių pasakėlių – apie Romos imperatoriaus Augusto brolių Prūsą. Prisimenant Jogailą, teigiama, kad jis krikštą priėmė visa širdimi, o Ivanas IV, skelbdamasis krikščioniškuoju valdovu, nežino krikščioniškųjų tiesų ir normų, nes kilęs iš tironų. Pabaigoje labai kategoriskas bei giliaprasmis prierašas: „O prie šio rašto prikabinome didį karališkąjį antspaudą, nes šiuo metu prie mūsų nėra LDK kanclerio. O prie šio rašto pridėdame jo vertimą į lotynų kalbą, kurią mes suprantame; juk tu mums rašai maskvėnų kalba, kurios mes nesuprantame“.

1581 m. karinius veiksmus Livonijoje suaktyvino ir švedai. Rugsėjo 4 d. jie paėmė Narvą, po keletos savaitių Ivangorodą, Jamą, Koporję. Stepono Batoro kariuomenė 1581 m. rugsėjo 7 d. apsupo Pskovą, tačiau miesto paimti neištengė.

1581 m. spalio 5 d. į Stepono Batoro karo stovyklą prie Pskovo atvyko popiežiaus nuncijus Antonijus Posevinas, turėjęs tarpininkauti Stepono Batoro ir Ivano IV derybose.

Šiose derybose nauja buvo tai, kad pirmą kartą visų diplomatinų santykių istorijoje jos vyko nebe Maskvoje, kur į derybų komisiją paskirti bojarinai nuolat bėgdavo derinti jų eigos su kitoje menėje sėdinčiu Maskvos didžiuoju kunigaikščiu. Vienos ir kitos pusės delegacijos susitiko „neutralioje teritorijoje“ – Zapolės Jame, netoli Pskovo.

Deryboms, kurios prasidėjo 1581 m. gruodžio 12 d., buvo paskirti Lietuvos rūmų maršalas, Kauno seniūnas Albertas Radvila ir Lietuvos raštininkas Mykolas Haraburda. Lietuvių pasiuntiniai pareikalavo iš rusų atstovų „mandato“ – specialaus Ivano IV raš-

to, suteikiančio pasiuntiniams teisę sudaryti tarptautinę sutartį. Tokius mandatus Lietuvos pasiuntiniai gaudavo jau nuo XVI a. „naujovė“. Visuomet pasiuntinių įgaliojimus įrodydavo jų įgaliojimo raštas, kuriame jau šimtas metų būdavo patvirtinama pasiuntinių tapatybė ir prašoma „tikėti, ką jie pasakys, nes tai valdovo žodžiai. Tai nebuvo vien formalumas. Pirmą kartą atsiradus rusų derybų delegaciją nuo Ivano IV tiesioginės priežibių sutarčiai. Derybos vyko sunkiai, ilgai buvo ginčijamasi dėl kiekvienos gyvenvietės. Kai atėjo eilė Tartu, rusų pasiuntiniai pradėjo maldauti lietuvių šį miestą palikti Rusų valstybės pusėje. Jie rodė Ivano IV instrukciją ir aiškino, kad jei Tartu ir bus užrašytas Lenkijos – Lietuvos valstybei, šitai nieko nereikš, nes nebus su tuo skaitomasi, o jų lauks mirtis. Čia lietuvių pasiuntiniai pajuto spaudimą ir iš Lenkijos kanclerio Jano Zamojskio pusės. Jis savo laiškuose pareikalavo greičiau baigti derybas bei sudaryti sutartį, nes Ukrainoje prasideda neramumai.

Kai pagaliau teritorijos buvo pasidalytos ir prasidėjo kalba apie paliaubų trukmę, vėl iškilo „caro“ titulo klausimas. Be to, rusų pasiuntinių paliaubų sutarties rašte buvo įrašyta, kad tas pilis, kurios buvo pripažintos Lenkijos – Lietuvos valstybei, Ivanas IV „kaip savo tėvonines užleidžia Steponui Batorui“. Vis dėlto 1582 m. sausio 15 d., penktą valandą ryto, buvo sudaryta dešimties metų paliaubų sutartis. Jos patvirtinti į Maskvą 1582 m. kovo 2 d. buvo išsiųsti kunigaikštis J. Zbaražskis, Žemaitijos kaštelionas, Rodūnės laikytojas M. Tolvaišas ir M. Haraburda. Sutarties ratifikuoti rusų pasiuntiniai į Varšuvą atvyko 1582 m. spalio mėn.

Paliaubų sutartimi Ivanas IV atsisakė Livonijos ir Polocko, o Lenkija – Lietuva grąžino Didžiuosius Lukus ir kitus miestus senosios Rusios žemėse. Ivanas IV dvidešimt metų trukusį Livonijos karą pralaimėjo. Sutarties rašte jis buvo vadinamas tik „didžiuoju kunigaikščiu“, nebuvo žodžių „Kazanės caras ir Astrachanės caras“. Netrukus trejų metų paliaubos buvo sudarytos ir tarp Švedijos bei Rusų valstybės. Paliaubų sutartis Ivanas IV pažymėjo nauja teroro banga.

LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS DIPLOMATINIAI RYŠIAI SU MOLDAVIJOS KUNIGAİKŠTYSTE 1492 – 1501 M.

XV a. antrojoje pusėje LDK tarptautinė padėtis gerokai komplikavosi. Rusų valstybės pradėtas rusų žemių vienijimas turėjo sukelti neišvengiamą jos konfliktą su LDK. Lenkijos feodalai vis labiau siekė unijos su LDK. Krymo totoriai puldinėjo LDK pietines žemes, ir kova su jais tapo rimta problema. Tarptautinė situacija savo ruožtu aktyvino LDK diplomaciją bei jos pasiuntinybių tarnybos veiklą.

Įdėmiau pažvelgti į LDK ir Moldavijos diplomatinių santykių raidą pačioje XV a. pabaigoje LDK užsienio politikos bei jos pasiuntinybių tarnybos kompleksinio tyrimo kontekste skaitina keletas aplinkybių.

LDK ir Moldavija tiesioginius diplomatinius ryšius palaikė tik 1492 – 1501 m., kai Lietuva ir Lenkija turėjo atskirus valdovus. Ši aplinkybė leidžia tikėtis, kad tyrimo metu gali atsiskleisti naujų ar išryškėti papildomų LDK užsienio politikos aspektų bei jos pasiuntinybių tarnybos organizacinių momentų.

XV a. pabaigos – XVI a. pradžios Vidurio, Rytų ir Pietryčių Europos tarptautinės padėties tyrimuose Lietuvos ir Lenkijos užsienio politikos tikslai sutapatunami, nes jos tradiciškai laikomos

vienu politiniu vienetu. Tiesa, literatūroje rasime tam tikrų išlygų dėl šio teiginio, jo interpretavimo niuansų. Lenkų istoriko F. Papė nuomone, LDK, turėdama savų interesų, vaidino tik pagalbinį vaidmenį Lenkijos pietryčių politikoje. Rusų istorikė L. Semionova, rašydama apie Moldavijos tarptautinę padėtį XV a. pabaigoje, apie LDK užsienio politiką užsimena tarsi apie atskirą nuo Lenkijos užsienio politikos, tačiau iš konteksto išvelgti kokios nors skiriamosios linijos negalime. „Lenkijos diplomatinės istorijos“ autoriai teigia, kad 1492 – 1501 m. Lenkijos ir Lietuvos diplomatinės tarnybos vykdė bendras akcijas, tačiau skyrė apie Lenkijos pasiuntinybių tarnybą 1492 – 1506 m. iš esmės apeina 1492 – 1501 metus. Moldavų istorikų N. Mochovo ir G. Goncos nuomone, LDK politikai Moldavijos atžvilgiu lemiamą įtaką turėjo Rusų valstybės diplomatinis spaudimas⁵⁶¹. Iš viso to matyti, kad LDK ir Moldavijos tarpusavio santykiai traktuojami gan įvairiai, nes istorikai juos aptarė remdamiesi platesnių klausimų – tarptautinės padėties bei diplomatinės koalicijų kovos Vidurio, Rytų bei Pietryčių Europoje – nagrinėjimo rezultatais. Kartu krinta į akis savotiška istoriografinė klaida. Lenkų istori-

⁵⁶¹ F. P a p é e, *Polska i Litwa na przełomie wieków średnich. T. 1: Ostatnie dwunastolecie Kazimierza Jagiellończyka*, Kraków, 1904, s. 161–162; Л. Е. С е м ё н о в а, Некоторые аспекты международного положения Молдавского княжества во второй половине XV в., *Юго-Восточная Европа в средние века*, Кишинев, 1971, с. 207–34; Л. Е. С е м ё н о в а, Из истории молдавско-польско-турецких отношений конца XV в., *Россия, Польша и Причерноморье в XV – XVIII вв.*, М., 1979, с. 40–45; *Османская империя и страны Центральной Восточной и Юго-Восточной Европы в XV–VI вв.: Главные тенденции политических и взаимоотношений*, М., 1984, с. 118–135 (skyriaus autorė – L. Semionova); *Historia dyplomacji Polskiej. T. 1: Łódź 1404–1579*, / Pod red. M. Biskupa. Warszawa, 1980, s. 553, 570–573, 582; Н. А. М о х о в, *Молдавия эпохи феодализма. От древнейших времен до начала XIX в.*, Кишинев, 1978, с. 27; Г. В. Г о н ц а, *Молдавия и османская агрессия в последней четверти XV – первой трети XVI в.*, Кишинев, 1984, с. 43–45.

kas L. Kolankovskis buvo padaręs prielaidą, kad 1497 m. galėjo būti sudaryta LDK ir Moldavijos draugystės sutartis. L. Semionova naudojosi rumunų istoriko I. Bogdano paskelbtu LDK ir Moldavijos diplomatinio susirašinėjimu ir pareiškė jau tvirtą įsitikinimą, kad sutartis buvo sudaryta 1496 metais. G. Gonca, kuris irgi naudojosi I. Bogdano publikacija bei rėmėsi L. Semionovos teiginiu, jų pagrindu padarė savas išvadas apie LDK ir Moldavijos tarpusavio santykius 1498 – 1500 metais. Tačiau nesuprantamas vienas dalykas – kodėl istorikai absoliučiai ignoravo toje pačioje I. Bogdano publikacijoje paskelbtą 1499 09 14 LDK ir Moldavijos draugystės sutarties tekstą⁵⁶². Mūsų nuomone, šios sutarties sudarymo faktas netilpo į istorikų sukurta LDK ir Moldavijos tarpusavio santykių pačioje XV a. pabaigoje schemą, o ši schema, kaip matysime toliau, buvo sukurta remiantis klaidingu LDK ir Moldavijos diplomatinio susirašinėjimo datavimu.

Feodalinė Moldavija labiausiai iškilo XV a. antrojoje pusėje, kai buvo sustiprinta centrinė valdžia, pertvarkoma žemėvaldos struktūra ir apskritai buvo sudaryta pakankamai patikima socialinė bazė labai komplikuoti, tačiau gana sėkmingai užsienio politikai⁵⁶³.

Naujas Moldavijos valdovas Steponas III (1457 – 1504) ieškojo užsienio valstybių paramos ir 1462 m. prisiekė vasalinę ištikimybę Kazimierui (1440, 1447 – 1492). Pažymėtina, kad sutarties tekste Kazimieras tituluojamas tik Lenkijos karaliumi,

⁵⁶² *Documentele lui Stefan cel Mare* / Publicate de Ioan Bogdan. Bucuresti, 1913. Vol. 2; L. Kolankowski, *Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego za Jagiellonów*, T. 1: 1377–1499. W-wa, 1930. s. 437; Л. Е. С е м ё н о в а, Из истории... с. 43; *Османская империя* ... с. 124; Г. В. Г о н ц а, *Молдавия*... с. 43.

⁵⁶³ П. В. С о в е т о в, *Исследование истории феодализма в Молдавии. Т. 1: Очерки истории землеустройства в XV – XVIII вв.*, Кишинев, 1972, с. 268–273, 288–289, 299, 306–309.

Lietuva ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio titulas neminimi⁵⁶⁴. Tačiau glaudesnių ryšių su Moldavija bei įtakos jai troško Vengrija, Osmanų imperija. Steponas III buvo priverstas nuolat laviruoti. 1468 m. jis pakartojo vasalo priesaiką Kazimierui, 1475 m. savo siuzerenu pripažino Vengrijos karalių, o 1476 m. pradėjo mokėti kasmetinę 5 tūkst. auksinų duklę turkų sultoniui kaip taikos sąlygą⁵⁶⁵.

Sąjungos su Moldavija siekė ir Rusų valstybė. 1483 m. įvyko Maskvos didžiojo kunigaikščio Ivano III (1462 – 1505) sužadėtušės su Stepono III dukterimi. Istorinėje literatūroje pareikšta gan tvirta nuomonė, kad po vedybų buvo įforminta Ivano III ir Stepono III sutartis dėl sąjungos ir abipusės pagalbos prieš Kazimierą (sutarties dokumentai neišlikę)⁵⁶⁶.

Osmanų imperija 1483 m. sudarė paliaubų sutartį su Vengrijos karalyste, o 1484 m. vasarą užėmė Moldavijai priklausančius Kilijos ir Akermano (Belgorodo) uostus, kurie buvo svarbūs Lenkijos užsienio prekybai. Steponas III 1485 m. Kolomijoje, ši kartą asmeniškai, pakartojo vasalinę priklausomybę Kazimierui, pažadėjusiam ginti Moldavijos senąsias sienas – turėta omenyje Kilija ir Akermanas. Tačiau jau 1486 m. Moldavija buvo priversta sudaryti taikos sutartį su Porta (taip istorinėje literatūroje vadinama Osmanų imperijos vyriausybė), o Lenkija po kelerių metų derybų 1489 m. su Porta sudarė dvejų metų paliaubų sutartį, kuri vėliau ne kartą buvo tęsiama. Steponas III savo ruožtu tais pačiais metais siuzerenu vėl pripažino Vengrijos

⁵⁶⁴ Documentele... Nr. 129, p. 283–285.

⁵⁶⁵ Ten pat, Nr. 135, p. 300–302, Nr. 146, p. 330–333; Г. В. Гонца, Молдавия... с. 27.

⁵⁶⁶ К. В. Базилевич, Внешняя политика Русского централизованного государства (вторая половина XV в.), М., 1952, с. 264–249; Н. А. Мохов, Очерки истории молдавско-русско-украинских связей (с древнейших времен до начала XIX века), Кишинев, 1961, с. 25–26.

karalių⁵⁶⁷. Tokia Stepono III diplomatija, derinusi politinius ryšius su besivaržančiomis tarpusavyje valstybėmis, vertintina kaip atsvara šių valstybių diplomatiniam, o kartais net kariniam spaudimui, kaip organiška to meto tarptautinio gyvenimo apraishka. Pažymėtina, kad XV a. antrosios pusės įvairiais laikotarpiais Moldavija kariavo iš eilės su visomis gretimomis valstybėmis, tačiau nebuvo atvejo, kad vienu metu būtų kariavusi su dviem iš jų. Steponą III diplomatiškai laviruoti skatino ir tai, kad Lenkija ir Porta galėjo paveikti regiono tarptautinį gyvenimą norima linkme, tačiau lemiamos persvaros nė viena iš jų neturėjo⁵⁶⁸.

Lenkija siekė sustiprinti savo pozicijas Vidurio ir Pietryčių Europoje. Pamažu ryškėjo du pagrindiniai, tarpusavyje glaudžiai susiję jos diplomatijos uždaviniai: Jogailaičių dinastijai gauti Čekijos ir Vengrijos karūnas bei įforminti Lenkijos, Čekijos ir Vengrijos uniiją, o jos pagrindu kartu su LDK sudaryti naują, Lenkijos vadovaujamą daugianacionalinį politinį susivienijimą, kuris būtų tvirta atspara bręstančiai Osmanų imperijos agresijai⁵⁶⁹. Šiems tikslams realizuoti Lenkijai buvo reikalingi tvirtesni ryšiai su Moldavija, traukė jos ekonominiai, materialiniai ištekliai bei patogi geografinė padėtis. Rusų valstybė, 1486 – 1494 m. kariaudama su LDK, nuosekliai stengėsi vykdyti savo planus Pietryčių Europoje: sudaryti sąjungos su-

⁵⁶⁷ Documentele... Nr. 167, p. 371–372; Materiały do dziejów dyplomacji polskiej z lat 1486 – 1515 (kodeks Zagrebski) / Oprac. J. Garbaciński, Kraków, 1966, Nr. 1, s. 1–6; F. Pape, Polska... s. 199–202, 206–211; История Венгрии, М., 1971, т. 1, с. 233; Л. Е. Семёнов, Некоторые аспекты... с. 222, 224; Historia dyplomacji polskiej, t. 1, s. 488, 499; Г. В. Гонца, Молдавия... с. 37.

⁵⁶⁸ Н. А. Мохов, Молдавия... с. 118–119, 173–178; Османская империя... с. 76, 91–92.

⁵⁶⁹ L. Kolankowski, Dzieje... s. 384–386; Historia dyplomacji polskiej, t. 1, s. 441–442, 485; Османская империя... с. 98.

tartis su kiekviena iš besivaržančių tarpusavyje regiono valstybių ir taip nukreipti Lenkijos ir Lietuvos dėmesį bei jėgas į pietus. Ivano III tarpininkavimu 1492 m. buvo sudaryta Stepono III ir Krymo chano Mengli Gerajaus (1486 – 1515) sąjunga⁵⁷⁰. Beje, pastarasis nuo 1475 m. buvo ištikimas turkų sultono vasalas.

Taigi tarp Dunojaus, Dnestro ir Tisos buvo sumegztas sudėtingas politinių prieštaravimų bei diplomatinio intrigu mazgas, kurį perkirsti Lenkija siekė jau porą dešimtmečių.

Valdant bendram Lenkijos ir Lietuvos valdovui Kazimierui, jo diplomatiniais ryšiais su Moldavijos vaivada Steponu III rūpinosi Lenkijos pasiuntinybių tarnyba. Kai 1481 m. į Vilnių atvyko Moldavijos pasiuntiniai, tik antroji jų atvežto Stepono III diplomatinio kreipimosi dalis, kurioje prašoma leidimo Moldavijos pasiuntiniams vykti į Maskvą per LDK teritoriją, buvo įrašyta į LM knygas⁵⁷¹. Kazimiero atsakymu Steponui III, atrodo, pasirūpino Lenkijos kanceliarija: į Lietuvą Kazimierą atlydėjo Lenkijos kancleris Stanislovas Kurozveckis, kurį nuo 1480 07 11 pakeitė Lenkijos pakancleris Andrius Oporovskis, toliau visą laiką buvęs su Kazimieru Lietuvoje⁵⁷². 1491 m. į Vilnių atvežto Stepono III kreipimosi tekstas su analogišku prašy-

⁵⁷⁰ К. В. Б а з и л е в и ч, *Внешняя политика...* с. 254–255; Л. Е. С е м ё н о в а, *Некоторые аспекты...* с. 225; Г. В. Г о н ц а, *Молдавия...* с. 40–41.

⁵⁷¹ Литовская Метрика. Отдел первый, часть первая: Книга Записей. Т. 1, *Русская историческая библиотека*, Спб., 1910. т. 27, Стлб. 346–347. № 390. LM saugoma Rusijos valstybiniame senųjų aktų archyve Maskvoje, f. 389; mikrofilmas – Lietuvos valstybės istorijos archyve, f. Lietuvos Metrika; XVIII a. padaryta LM kopija lotyniška transkripcija saugoma Varšuvoje, Vyriausiąjame senųjų aktų archyve, f. “Metrika Litewska”.

⁵⁷² I. S u ł k o w s k a - K u r a s i o v a, *Polska kancelaria królewska w latach 1447 – 1506*, Wrocław, Warszawa, Kraków, 1967, s. 18.

mu taip pat įrašytas LM, o Kazimiero atsakymo Moldavijos pasiuntiniams bei pačiam Steponui III tekstai įrašyti Lenkijos Metrikoje, nors šie dokumentai paruošti Vilniuje⁵⁷³. Lenkų istorikai ištyrė, jog į Moldaviją 1467 – 1492 m. buvo siųstos devynios Lenkijos pasiuntinybės, apie LDK pasiuntinybes į Moldaviją šiuo laikotarpiu duomenų nėra⁵⁷⁴.

Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro (1492 – 1501) ir Stepono III diplomatinis susirašinėjimas vyko rutėnų kalba⁵⁷⁵. LM įrašytų diplomatinio dokumento antraštėse Steponas III vadinamas „Valakijos vaivada“. Tai ne LDK raštininkų klaida dėl politinės geografijos nežinojimo (XV – XVI a. į pietus nuo Moldavijos buvo atskira Valakijos kunigaikštystė). Ir kitų tautų šaltiniuose Moldavija vadinama įvairiai: Valakija (rusų, lenkų), Moldovalakija ar Moldoslavija (bažnytiniuose), Bogdanija (turkų). Net XVIII a. dalis moldavų save vadino “valakais”⁵⁷⁶.

Aleksandro ir Stepono III diplomatinį susirašinėjimą iš LM kopijos (saugomos Varšuvoje) 1878 m. paskelbė lenkų istorikas A. Jablonovskis, 1913 m. iš LM originalo – rumunų istorikas I. Bogdanas⁵⁷⁷. Abu publikatoriai šį susirašinėjimą chronologiškai apribojo 1492 – 1496 m. Toks datavimas literatūroje nebuvo diskutuotas, ir istorikai visiškai juo pasitikėjo.

⁵⁷³ A. J a b ł o n o w s k i, *Sprawy wołoskie za Jagiellonów*: Akta i listy, *Źródła dziejowe*, Warszawa, 1878, t. 10, Nr. 9, 10, s. 31–33.

⁵⁷⁴ *Historia dyplomacji Polskiej*, t. 1, s. 513, 515.

⁵⁷⁵ Nuo lotyniško “ruthenus” – taip Lietuvoje XVI a. buvo vadinama čia vartota rašto slavų kalba. Šios kalbos vadinimą “rusų kalba” (sąvokos lygmeniu) komplikuoja tai, kad baltarusių istorikai jį supranta tik kaip terminą ar netgi definiciją (kalbine prasme). Moldavų istorikai šią kalbą, vartotą Moldavijoje XV – XVI a., vadina “slavų kalba” (2r.: Ф. П. Ф и л и н, *Об истоках русского литературного языка, Ресурсы языкознания*, 1974, № 3, с. 9; И. А. М о х о в, *Молдавия...* с. 112).

⁵⁷⁶ И. А. М о х о в, *Очерки истории формирования молдавского народа*, Кишинев, 1978, с. 88–89.

⁵⁷⁷ *Źr.* 13 ir 2 išn.

Pirmieji Aleksandro pasiuntiniai pas Steponą III 1492 m. buvo kunigaikštis Fiodoras Četvertinskis ir Fedkus Havrilavičius (LDK pirmoji: LM– 5. 148*). Jie pranešė apie Aleksandro išrinkimą didžiuoju kunigaikščiu ir perdavė jo įsitikinimą, kad Moldavija laikysis senųjų sutarčių su LDK.

1493 02 08 į Vilnių atvyko Stepono III pasiuntiniai vorakas (valdovo rūmų valdytojas) Džurža ir Jurijus Ščerbičius (M pirmoji: LM–5, 151v – 152). Pasiuntiniai perdavė Aleksandruvi Stepono III sveikinimus ir prašymą, kad jis su broliais, Vengrijos – Čekijos ir Lenkijos karaliais, suteiktų pagalbą gresiančiam turkų ir Krymo totorių antpuoliui atremti, taip pat pasiūlymą įforminti LDK ir Moldavijos draugystės sutartį.

1493 m. lapkričio mėn. į Moldaviją išvyko maršalka Vaitiekus Kučiukavičius ir F. Havrilavičius (LDK antroji⁵⁷⁸), turėję įforminti draugystės sutartį. Tačiau sutartis sudaryta nebuvo, o derybos dėl jos užtruko kelerius metus.

LDK pietuose buvo neramu. 1492 m. Krymo totoriai Dnepro žiotyse pasistatė Očakovo atsparos punktą, tais pačiais metais Kryme buvo sulaukytas pirmasis Aleksandro pasiuntinys, Černigovo vietininkas kunigaikštis Jonas Glinskis⁵⁷⁹. 1492 – 1493 m. žiemą Krymo totoriai nusiaubė Černigovo ir Putivlio apylinkes. LDK rytuose vyko pasienio karas su Rusų valstybe. Ivanas III

* Straipsnyje Lietuvos ir Moldavijos diplomatinio santykių eigą dėstysime remdamiesi diplomatinio susirašinėjimo informacija. Kiekvieną Lietuvos ir Moldavijos pasiuntinybę numeruosime, pridėdami atitinkamą raidinį indeksą LDK (t.y. Lietuvos) arba M (Moldavijos). Nuoroda LM-5 reiškia Lietuvos Metrikos knygą Nr. 5, toliau nurodomi šios knygos lapai (pagal naują paginaciją), kuriuose įrašytas konkretaus diplomatinio dokumento tekstas.

⁵⁷⁸ V. Kučiukavičiaus ir F. Gavrilavičiaus vežtojo diplomatinio dokumento nuorašo originalioje LM – 5 nėra. Iš LM kopijos, saugomos Varšuvoje, jis skelbtas: A. J a b ł o n o w s k i, *Sprawy wołoskie...* Nr. 8, s. 63.

⁵⁷⁹ LM – 5, l. 142v, 157 v.

1493 01 04 rašte Aleksandruvi pirmą kartą pasivadino „visos Rusios valdovu“⁵⁸⁰, o tai buvo nedviprasmiška paraiška į rusų žemes, priklausiusias LDK.

Pirmoji tik sėdusio į sostą Aleksandro diplomatinė akcija buvo bandymas neoficialiai išsiaiškinti vedybų su Ivano III dukterimi Jelena galimybę⁵⁸¹. Tai buvo konflikto su Rusų valstybe išsprendimo taiki alternatyva. Tačiau, kaip teisingai pastebi K. Bazilevičius⁵⁸², išsiaiškinti Ivano III politinius planus buvo nelengva. Nors neoficialios derybos dėl Aleksandro pasiūlymo tęsėsi, 1492 m. rudenį rusų daliniai suaktyvino pasienyje savo veiksmus. 1493 m. kovo mėn. Aleksandras paklausė savo brolių, Lenkijos karalių Joną Albrechtą (1492 – 1501), kokios pagalbos kariais ir pinigais LDK gali tikėtis iš Lenkijos⁵⁸³. 1493 11 13 datuotame atsakyme Jonas Albrechtas apie Aleksandro vedybas su Elena kalba kaip apie seniai nuspręstą dalyką, nurodydamas, kad Lenkija, remdamasi senosiomis tarpusavio sutartimis, pasirengusi padėti LDK kovoti su bet kuriuo jos priešu, tačiau šias sutartis reikia atnaujinti, o apskritai Lenkijai ir Lietuvai reikia turėti laisvas rankas veiksmams visai kita kryptimi⁵⁸⁴.

⁵⁸⁰ Памятники дипломатических сношений Московского государства с Польско-Литовским. Т.1: с 1487 по 1533 год / Изд. под ред. Г. Ф. Карпова, *Сборник Русского исторического общества* (далее – РИО). СПб., 1882. т. 35, №19, с. 82–84.

⁵⁸¹ E. B a n i o n i s, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Pontifikato narių susirašinėjimas su Maskvos bajorais Aleksandruvi valdant (1492–1506), *Jaunųjų istorikų darbai: Medžiaga respublikinei jaunųjų istorikų mokslinei konferencijai, 1976 m. spalio*. Pirmoji knyga. V., 1976. p. 22–25.

⁵⁸² К. В. Б а з и л е в и ч, *Внешняя политика...* с. 306, 309.

⁵⁸³ LM – 5, l. 169.

⁵⁸⁴ *Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, t. 2: 1284–1506, Lwów, 1888, Nr. 200, s. 247–249.

Realizuoti strateginius planus Pietryčių Europoje Lenkijai trukdė ne tik Osmanų imperijos grėsmė, bet ir Šv. Romos imperijos. Rusų valstybės, Moldavijos kunigaikštystės susivienijimo pavojus⁵⁸⁵. Steponas III 1491 m. surengė žygį į Lenkijai priklausančią Pokutję, 1492 ir 1493 m. siuntė savo sūnų niokoti Lenkijos žemių, o Krymo totoriai puldinėjo LDK Podolę ir Volynę – šiuos žygius inspiravo Ivano III diplomacija⁵⁸⁶. Jonas Albrechtas vėl iškėlė idėją, jo auklėtojo Kalimacho pareikštą dar prieš dešimt metų, dėl Stepono III nuvertimo nuo sosto ir brolio Žygimanto paskelbimo Moldavijos valdovu⁵⁸⁷. Pažymėtina, kad nors 1492 m. gruodžio mėn. Jonas Albrechtas su broliu Vengrijos (nuo 1490 m.) ir Čekijos (nuo 1471 m.) karaliumi Vladislavu II sudarė personalinės tarpusavio pagalbos sutartį, Vengrija, kaip valstybė, liko Rusų valstybės ir Moldavijos sąjungininkė, o Lenkijos ir Vengrijos santykių įtampa nesumažėjo⁵⁸⁸.

1494 m. gegužės mėn. Slovakijos žemėje, Leviceje, susitiko Vengrijos ir Čekijos karalius Vladislavas II, Lenkijos karalius Jonas Albrechtas, jų broliai karalaitis Žygimantas, kardinolas Frydrichas Jogailaitis, čia atvyko ir Jogailaičių svainis, Brandenburgo markgrafas Frydrichas Hohencolernas. Pasitarimas vyko labai slaptai, nebuvo sudaryta jokio rašytinio dokumento. Vieni istorikai šį pasitarimą tiesiogiai sieja su Lenkijos

⁵⁸⁵ Османская империя... с. 94, 95; Г. В. Гонца, Молдавия... с. 40–41.

⁵⁸⁶ РИО, т. 41, № 40, с. 181.; № 42, с. 193; № 46, с. 208; К. В. Базилевич, Внешняя политика... с. 355.

⁵⁸⁷ L. Finkel, Zjazd Jagiellonów w Lewoczy 1494, Kwartalnik Historyczny, Lwów, 1914, R. 27, z. 3–4, s. 317–318; J. Garbalski, Kallimach jako dyplomata i polityk, Kraków, 1948, s. 74–76.

⁵⁸⁸ История Венгрии, т. 1, с. 234; Л. Е. Семёнова, Некоторые аспекты... с. 209–211; А. Л. Хорошкевич, Русское государство в системе международных отношений конца XV – начала XVI в., М., 1980, с. 97–98; Османская империя... с. 96–97.

kariuomenės žygiu į Moldaviją 1497 m.⁵⁸⁹ Kiti mano, kad pasitarimo iniciatorius buvo Vladislavas II, kuriam buvo reikalinga parama prieš maištaujančius vengrų feodalus, ir kad susitikime Jonas Albrechtas bandė organizuoti Lenkijos, Vengrijos ir Čekijos sąjungą prieš Osmanų imperiją, tačiau jam nebuvo pritarta⁵⁹⁰. Istorikai Aleksandro nebuvimą pasitarime aiškina jo rūpesčiais dėl santykių su Ivanu III ir tuo, kad pasitarime Aleksandrai čia atstovavo Jonas Albrechtas. Tačiau toks teiginys atrodo perdėtas. Aleksandro ir Ivano III sutartis buvo sudaryta 1494 02 17, ratifikuota Vilniuje 1494 04 22, tad Aleksandras dalyvauti Leviceje galėjo (G. Gonca kažkodėl teigia, kad kaip tik dėl sudarytos sutarties Aleksandras nedalyvavo susitikime⁵⁹¹). Mūsų nuomone, Leviceje buvo sprendžiami klausimai, nesusiję su Lietuva ar jos bendromis akcijomis su Lenkija prieš Moldaviją. Vengrija dar prieš pasitarimą buvo pareikšusi, kad jokiuose žygiuose prieš Moldaviją nedalyvaus. Lenkija netrukus po pasitarimo 1494 06 25 pratęsė trejiems metams paliaubų sutartį su Osmanų imperija ir siūlėsi sumokėti nemažą sumą, kad Porta uždraustų Krymo totoriams puldinti Lenkijos pietines žemes⁵⁹².

⁵⁸⁹ O. G ó r k a, Białogród i Killia a wyprawa r. 1497, Sprawozdania z posiedzień Towarzystwa naukowego Warszawskiego, Warszawa, 1932, t. 25, s. 11; O. G ó r k a, Nieznany żywot Bajezida II źródłem dla wyprawy czarnomorskiej i najazdów Turków za Jana Olbrachta, Kwartalnik Historyczny, Lwów, 1938, R. 52, z. 3, s. 399–400; Г. В. Гонца, Молдавия... с. 41–42.

⁵⁹⁰ L. F i n k e l, Zjazd Jagiellonów... s. 320, 322, 335, 337; F. P a r é e, Jan Olbracht, Kraków, 1936, s. 67–72; Historia dyplomacji Polskiej, t. 1, s. 537–538.

⁵⁹¹ Г. В. Гонца, Молдавия... с. 40.

⁵⁹² F. P a r é e, Jan Olbracht, s. 73; К. В. Базилевич, Внешняя политика... с. 419; Z. Abrahamowicz, Katalog dokumentów tureckich: Dokumenty do dziejów Polski i krajów ościennych w latach 1455–1672, Warszawa, 1959, s. 25–26; Л. Е. Семёнова, Некоторые аспекты... с. 212.

Moldavų istorikų nuomone, Steponas III žinojo apie Levicės susitikimo rezultatus ir, siekdamas sustiprinti savo pozicijas, 1494 m. vasarą žadėjo paramą Lenkijos kariuomenei, jei ji bus pasiūsta prie Juodosios jūros prieš turkus ir Krymo totorius, o santykius su Lietuva siekė pagerinti⁵⁹³. Tačiau kaip tada paaiškinti, kad 1494 m. antrojoje pusėje moldavai užpuolė ir sudegino Braclavą?

1494 m. pabaigoje ar 1495 m. pradžioje Moldavijoje lankėsi F. Havrilavičius (LDK trečioji: LM–5. 175v, 176). Jo nuvežtame Aleksandro rašte Steponui III pastarasis kaltinamas dėl Braclavo sudeginimo, sutarties sudarymo klausimas neličiamas, minimas LDK lankęsis Stepono III pasiuntinys raštininkas Lukas (M antroji, – dokumentai neišlikę).

Po to Džuržos ir raštininko Michailo (M trečioji: LM – 5. 192, 192v) atvežtas Stepono III raštas nedatuotas. Jame Steponas III priekaištavo Aleksandru, kad nors anksčiau su LDK pasiuntiniais V. Kučiukavičiumi ir F. Havrilavičiumi (LDK antroji) buvo sutarta, jog Stepono III priesaikai atvyks kiti LDK pasiuntiniai, tačiau jų Moldavijoje nesulaukta. Buvo atvykęs F. Havrilavičius (LDK trečioji), tačiau visai kitu klausimu. Steponas III vėl siūlė sudaryti sutartį Moldavijos vaivados Aleksandro (1400 – 1430) ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto (1392 – 1430) bei jų pirmtakų sutarčių pavyzdžiu.

Šios sutartys nurodytos neatsitiktinai. XIV a. pabaigoje Moldavijos ir LDK tarpusavio santykiai buvo paremti lygia-teisiškumo principu. Moldavijos valdovo Petro Mušato (1374 – 1391) sąjunga su Dimitro Doničio sūnumi Vosyliumi, Kijevo metropolitu Kiprijonu bei kunigaikščiu Vytautu padėjo Moldavijai atremti katalikybės ekspansiją iš Lenkijos, leido išplėsti Moldavijos kunigaikštystės teritoriją iki Dnestro ir išsikiovoti šių akcijų tarptautinį pripažinimą. 1402 m. Moldavijos valdovo

⁵⁹³ Н. А. Мохов, *Молдавия...* с. 190; Н. А. Мохов, *Очерки истории...* с. 28–29; Г. В. Гонца, *Молдавия...* с. 42.

Aleksandro sutartyje su Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu Vytautu pastarasis pavadintas „mūsų ponu“⁵⁹⁴. Tačiau tai nereiškė kokios nors vasalinės priklausomybės, šią formulę lėmė viduramžių valdovų hierarchija – Aleksandras prieš didįjį kunigaikštį Vytautą buvo tik „vaivada“. 1437, 1442, 1447 m. Moldavijos valdovų sutarčių su Lietuvos didžiais kunigaikščiais tekstuose pastarieji vadinami „vyresniaisiais ir mielais bičiuliais“⁵⁹⁵. 1462 03 02 Sučavos sutarties, kuria Steponas III pripažino Lenkijos siuzerenitetą Moldavijai, formulė jokių būdu negalėjo būti pakartota Stepono III sutartyje su Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu Aleksandru, nes tokiu atveju Steponas III Aleksandrą būtų pripažinęs savo siuzerenu.

Moldavijos pasiuntiniams Džuržai ir Michailui (M trečioji) buvo atsakyta, kad Aleksandras sudaryti sutarties neatsisako, tačiau šiuo metu nėra susirinkusios Ponų tarybos⁵⁹⁶.

Netrukus į Moldaviją išvyko F. Havrilavičius (LDK ketvirtoji: LM–5. 196). Jis patvirtino Aleksandro norą sudaryti sutartį ir perdavė pastarojo kaltinimą, kad kaip tik dėl Stepono III kaltės nebuvo sudaryta sutartis su LDK pasiuntiniais V. Kučiukavičiumi ir F. Havrilavičiumi (LDK antroji). Aleksandras pranešė, kad rengiasi vykti į LDK pasienį (*ukrainy*), o iš ten į Moldaviją pasiųs savo pasiuntinius su senųjų sutarčių nuorais. Aleksandras 1496 m. rugsėjo mėn. lankėsi Belske, spalio mėn. – Drohičine, lapkričio mėn. – Parčeve, gruodžio mėn. – Brastoje, 1497 m. sausio mėn. – Kamence⁵⁹⁷. Greičiausiai apie šią kelionę Aleksandras rašė Steponui III. Tad Džuržos ir Michailo (M trečioji) atvykimą, Aleksandro atsakymą jiems ir

⁵⁹⁴ П. Ф. Параска, *Внешнеполитические условия образования Молдавского феодального государства*, Кишинев, 1961, с. 95, 108, 112, 114–116.

⁵⁹⁵ LM – 5, l. 300v – 301v; 305 – 306v.

⁵⁹⁶ LM – 5, l. 193.

⁵⁹⁷ Н. Г. Бережков, *Итнерарий великих князей литовских по материалам Литовской метрики (1481–1520 гг.)*, *Археологический ежегодник за 1961 год*, М., 1962, с. 187.

F. Havrilavičiaus (LDK ketvirtoji) išvykimą į Moldaviją datuojame 1496 m., taip šiuos įvykius datuoja ir A. Jablonovskis bei I. Bogdanas.

1496 m. lapkričio mėn. pabaigoje Parčeve susitiko Aleksandras ir Jonas Albrechtas. Ką jie nutarė, amžininkams liko nežinoma. F. Papé nuomone, Parčeve buvo svarstomas LDK svarbus klausimas dėl Braclavo atstatymo ir Krymo totorių atsparos punkto Očakovo sunaikinimo, galbūt ir anksčiau Aleksandro pareikšta mintis dėl Akermano užėmimo, – tokiu atveju turėjo būti aptariamas klausimas ir dėl Lenkijos kariuomenės žygio prieš Kiliją⁵⁹⁸ – taip norėta užkirsti kelią Krymo totoriams ir turkams puldinėti pietinius LDK ir Lenkijos pakraščius.

Aleksandras iš Parčevo pasitarimo per Brastą grįžo į Vilnių. LDK pasiuntinys Maskvoje Jonas Sapiega, kurio įgaliojamas raštas rašytas Vilniuje 1497 05 10, informavo Ivaną III, kad į Vilnių buvo atvykę Stepono III pasiuntiniai sudaryti sutarties (M ketvirtoji, dokumentai neišlikę). J. Sapiega teigė, kad, prieš jam išvykstant į Maskvą, Aleksandras sudaryti sutarties į Moldaviją pasiuntė V. Kučiukavičių ir F. Havrilavičių⁵⁹⁹ (LDK penktoji, – dokumentai neišlikę). Remdamasis šia informacija, L. Kolankovskis padarė prielaidą, kad 1497 m. pavasarį galėjo būti sudaryta Lietuvos ir Moldavijos sutartis⁶⁰⁰.

Jonas Albrechtas su Lenkijos kariuomene 1497 06 26 iš Lvovo išžygiavo Moldavijos link. Aleksandras, 1497 m. birželio mėn. išvykęs iš Vilniaus, 1497 09 11 su LDK kariuomene buvo Braclave. Artėjant prie Moldavijos sienos, pas Joną Albrechtą atvyko Stepono III pasiuntiniai. Jiems buvo paaiškinta, kad lenkų kariuomenė žygiuoja prie Kilijos kovoti su turkais. Tačiau nurodytoji kryptis neatitiko tikrojo maršruto. Nauji Stepono III pasiuntiniai buvo suimti, o rugsėjo 26 d. lenkų kariuomenė

⁵⁹⁸ F. P a p é c, *Jan Olbracht*, s. 126.

⁵⁹⁹ *PHO*, t. 35, № 46, c. 233.

⁶⁰⁰ L. K o l a n k o w s k i, *Dzieje...* s. 437.

apsiautė Sučavos pilį. Steponui III pagalbą suteikė Turkų Silistrijos gubernatorius, vengrų feodalai, Valakijos valdovas. Nesėkminga Sučavos apsiaustis buvo nutraukta spalio 16 d., o spalio 26 d. besitraukiančią lenkų kariuomenę Kozmino miške moldavai sumušė⁶⁰¹. Per visą šią kampaniją LDK kariuomenė taip ir neperžengė Moldavijos sienos, bet liko pasyvi stebėtoja. Tik pagalbinis dalinys padėjo Lenkijos kariuomenės likučiams atsitraukti po sutriuškinimo Kozmino miške.

Kad suprastume Lietuvos politiką Moldavijos atžvilgiu, pažiūrėkime, kokios buvo pagrindinės LDK užsienio politikos akcijos pirmaisiais Aleksandro valdymo metais.

Santykiuose su Rusų valstybe Lietuva Lenkijos paramos negavo. Kita vertus, LDK priklausiusių rusų žemių jungimosi prie Rusų valstybės priežastys bei Rusų valstybės politinė prog-rama šių žemių atžvilgiu Lietuvoje liko nesuvokta. Pasienio karama šių žemių atžvilgiu Lietuvoje liko nesuvokta. Pasienio karama buvo vertinamas kaip lokalinis konfliktas, kurį galima išspręsti taikiai, įforminant taikos sutartį bei Aleksandro vedybas su Elena. Pažymėtina, kad ir vėlesniais metais konfliktą su Rusų valstybe buvo siekiama sureguliuoti taikiai, teritorinėmis nuolaidomis (1501 m. derybos, 1503 m. paliaubų, 1508 m. taikos, vėlesnės XVI a. pirmosios pusės paliaubų sutartys).

LDK pietuose nerimą kėlė Rusų valstybės sąjungininko ir Osmanų imperijos vasalo Krymo chanato veiksmai. Dar 1492 m. LDK Ponų taryba pirmajame savo laiške po Kazimiero mirties Lenkijos Senatui siūlė organizuoti bendrą užtvartą Krymo totorių puldinėjimams. 1494 m., LDK sudarius taikos sutartį su Rusų valstybe ir manant, kad santykiai su rytų kaimynais sutvarkyti, buvo galima skirti daugiau dėmesio pietų kryptims. Aleksandras laiške Jonui Albrechtui, datuotiname paties 1495 m. pabaiga, siūlė sustiprinti pietines įgulas, ten nuvykti abiem val-

⁶⁰¹ Ten pat, s. 429; F. P a p é e, *Jan Olbracht*, s. 123–133; Z. S p i e r a l s k i, *Awantury Mołdawskie*, Warszawa, 1967, s. 60–62.

Sužinojęs apie LDK kariuomenės žygi Moldavijos link, Ivanas III 1497 08 19 pasiuntė pas Aleksandrą pasiuntinį Petrą Zaboločį su perspėjimu, kad Ivaną III ir Steponą III sieja

⁶⁰⁶ Ф. Р а р ё е, *Jan Olbracht*, s. 133, 135; Н. А. М о х о в, *Молдавия...* с. 193–195; Н. А. М о х о в, *Очерки истории...* с. 28–29; В. D u n d u l i s, *Lietuvos užsienio politika XVI a. V.*, 1971, p. 99; *Historia dyplomacji Polskiej*, t. 1, s. 540; *Османская империя...* с. 99.

Lietuvos metraščio plačiajame sąvade (Dvylikos kronikoje) apie Moldavijos žygį pasakojama: „O didysis kunigaikštis Aleksandras tame Parčevo seime buvo kalbėjęs su savo broliu karaliumi Olbrachtu ir slapta nuo visų savo Tarybos ponų nutarė, kad didysis kunigaikštis Aleksandras žygiuos į Moldavijos žemę per Braclavą, Sorokos link, o karalius Olbrachtas – iš kito šono. Ir kai didysis kunigaikštis Aleksandras ties Braclavu pasiekė Bugą, lietuvių didikai ėmė jo teirautis: „Maloningiausia, mūsų valdove, kur mus vėdi? [...] Valdove, jeigu neatskleisi mums savo minties ir tikslo, mes neisime už Bugo“⁶¹³. Kai kuriuose rusų metraščiuose yra žinutė, kad po P. Zablockio atvykimo Aleksandras pasiūlė apgaviškai. Pats pasuko atgal į Lietuvą, o „savuosius rusų kunigaikščius įėga“ pasiuntė į pagalbą lenkams (beje, šios žinutės Volynės trumpajame metraštyje nėra)⁶¹⁴.

⁶¹ Софийская 1-ая летопись, Полное собрание русских летописей (далее — ПСРЛ). Спб., 1853, т. 6, с. 42; Воскресенская летопись, ПСРЛ, Спб., 1859, т. 8, с. 233–234; Львовская летопись, ПСРЛ, Спб., 1910, т. 20, ч. 1, с. 365; Волынская краткая летопись, ПСРЛ, М., 1980, т. 35, с. 124.

2001 m. šioji metraščių uose pakartota žinutė dar neįrodo
faktologinio tikslumo. Ideologinį krūvį turinčio to paties sakini
įtraukimas į daugelį rusų metraščių būdingas jų redagavim
praktikai. Minėtos frazės pirminį šaltinį randame 1498 03 2
Ivano III rašte Aleksandrui⁶¹².
Reikia manyti, kad LDK s...

Reikia manyti, kad LDK feodalų planai 1497 m. buvo kur kas kuklesni nei Lenkijos: vykdant bendrą karinę akciją pietuose, užimti Krymo totorių atsparos punktą Očakovą bei turkų okupuotą Akermano uostą, t. y. susigražinti išėjimą į Juodąją jūrą ir labiau varžyti Krymo totorių antpuolius į LDK pietines žemes. Veltis į karinę Lenkijos avantiūrą Moldavijoje, kuri buvo tik plačių Lenkijos politinių užmačių Vidurio ir Pietryčių Europoje dalis, LDK feodalai nenorėjo. Kai Lenkija 1509 m. bandė organizuoti naują karo žygį į Moldaviją, LDK kategoriškai atsisakė jame dalyvauti. Ponų taryba laiške Žygimantui Senajam nurodė, kad Vytauto, Žygimanto Kęstutaičiai, Kazimiero laikais LDK visuomet brangino taikius ryšius su Moldavija. 1497 m. Aleksandras buvo pasiruošęs padėti Jonui Albrechtui, tačiau, pasitaręs su Ponų taryba, nusprendė, kad tai būtų „amžinos“ taikos su Moldavija laužymas, ir žygį į Moldaviją nutraukė. Lenkams padėjo LDK savanoriai, bet už Lenkijos pinigų⁶¹³.

Suprantama, Rusų valstybės įtaka LDK užsienio politikai buvo didelė, tačiau to nereikia pervertinti teigiant, kad LDK karo ar taikos su Moldavija klausimas buvo sprendžiamas Maskvoje⁶². Kaimynių valstybių politinius ryšius su Moldavija XV a. pabaigoje sąlygojo sudėtingas įvairių veiksmų kompleksas – nuo dviejų valstybių iki jų koalicijų tarpusavio santykių. Visa tai vyko dinamiškai keičiantis regiono tarptautinei

⁶¹² РИО, т. 35, № 53, с. 253.

⁶¹³ LM - 7, l. 108v.

⁶¹⁴ Н. А. М о х о в, *Очерки истории...* с. 27; Н. А. М о х о в, *Молдавия...* с. 194.

padėčiai. Išskirti kurį nors vieną veiksnį iš kitų reikštų jį absoliutinti. LDK pasyvumo dėl Lenkijos žygio į Moldaviją 1467 m. priežasčių reikia ieškoti ne vien valstybės išorės, bet ir vidaus veiksniuose, 1497 m. problemą spręsti ne atskirai paėmus, bet visame LDK vidaus ir užsienio politikos kontekste. Aleksandras, Jogailaičių dinastijos atstovas, buvo nuolat spaudžiamas, o atrodo, ir pats buvo linkęs paremti Lenkijos užsienio politiką Pietryčių Europoje. Bet tai neatitiko interesų LDK feodalo, siekusių LDK užsienio politikos problemas, kurių svarbiausia buvo santykiai su Rusų valstybe, spręsti diplomatinio būdu. Dėl valdovo ir valdančiosios feodalo viršūnės interesų nesutapimo, buvusio jau Kazimiero valdymo metais, Aleksandras, sėsdamas į sostą, buvo priverstas 1492 (8 06 kasto) privilegijoje įrašyti punktą, kad ir užsienį nešius pasiuntinai be Ponų tarybos sutikimo, o Žygimantas Senasis (1506 – 1548) turėjo tai patvirtinti 1506 m. kasto privilegijoje.

Istorinėje literatūroje Lenkijos žygis į Moldaviją vertinamas kaip diplomatiškai neparengtas, manoma, kad jo strateginiam planams nebuvo sudaryta pakankamai patikima politinė bazė. Tiesioginis žygio padarinys buvo tas, kad turkai pirmą kartą nuniokojo Lenkijos pietines žemes. 1498 m. pavasarį jie puolė Peremišlio, Radomo, Jaroslavo, Perevorsko apylinkes, ir netoliese išsivarrė daug vietos gyventojų, o Krymo totorių nusirėmė LDK Podolę⁶¹⁷. LDK pasiuntiniai skundėsi Ivanui III dėl "sąjungininkų".

⁶¹⁵ Zbiór praw litewskich od roku 1389 do roku 1529, wydanie 2. nowe sejmowe o tychże prawach od roku 1544 do roku 1566, Warszawa 1841, s. 62, 97.

s. 62, 97.
c. 97, 98.

[illegible]

ko Mengli Gerajaus veiksmų ir Ivano III uošvio Stepono III nenoro sudaryti sutartį su Aleksandru. Ivanas III pažadėjo pasiųsti savo pasiuntinius į Krymą ir Moldaviją⁶¹⁸.

1498 09 10 iš Trakų į Moldaviją išvyko V. Kučiukavičius ir F. Havrilavičius (LDK šeštoji: LM – 5, 212v). Jų vežto Aleksandro rašto Steponui III antraštėje LM knygoje nurodyta: „rugsė-je 10, indikcija 2“, t. y. 1498 09 01 – 1499 08 31. A. Jablonovskis savo publikacijoje taip pat nurodė indikciją 2, tačiau be komentarių Aleksandro raštą datavo 1496 09 10. I. Bogdano nuomone, LM knygų raštininkai padarė klaidą – praleido indikcijoje dešimtį žyminčią raidę, todėl Aleksandro raštą datavo indikcija 12 – 1494 m., be mėnesio ir dienos⁶¹⁹. Abu publikatoriai, matyt, suklaidino tai, kad Aleksandro ir Stepono III diplomatiniam susirašinėjime po 1497 m. neužsimenama apie tų metų įvykius.

V. Kučiukavičius ir F. Havrilavičius (LDK šeštoji) pranešė Steponui III, kad jie atvyko sudaryti sutarties, „kokią jo protėviai turėjo su Aleksandro protėviais ir Steponas III su Kazimieru“. Tačiau kaip matyti iš kitų diplomatinių dokumentų, sutarties sudarymo aktas neįvyko, apsiribota tik sutarties teksto svarstymu. Pagrindinė kliūtis buvo Stepono III ir Aleksandro tarpusavyo santykių formulė, kurią aptarėme anksčiau. Maskvoje derybų eiga buvo įdėmiai sekama – 1499 m. gegužės mėn. į LDK išvykęs Ivano III pasiuntinys turėjo sužinoti, ar į LDK buvo atvykę Moldavijos pasiuntiniai ir ar sudaryta sutartis⁶²⁰.

1499 05 14 į Vilnių atvyko Džurža ir raštininkas Matvejus (M penktoji: LM–5, 215). LM knygoje prieš jų atvežto rašto tekstą yra įrašas: „Prie Januškos, raštininko, Vilniuje, gegužės 14, indikcija 2“ (t. y. 1498 09 01 – 1499 08 31) ir kustodija „Pasiuntinybė“, pats rašto tekstas įrašytas jau kitame knygos

lapc. A. Jablonovskis ir I. Bogdanas cituoto įrašo ir Stepono III rašto teksto tarpusavyje nesusiejo, todėl pirmasis jį datavo 1496 m. su klaustuku, o antrasis – 1496 metais⁶²¹.

Džurža ir Matvejus (M penktoji) prašė, kad Aleksandras savo sutarties raštą parašytų pagal jų atvežtą projektą. Kaip matyti iš Aleksandro atsakymo Moldavijos pasiuntiniams⁶²², jis ir Ponų taryba pasiuntiniams prisiekė ir įteikė sutarties raštą, rašytą „pagal paprotį“. LDK pasiuntiniai Maskvoje, kurių įgaliojamasis raštas rašytas Vilniuje 1499 06 05, pranešė Ivanui III, kad Aleksandras įvykdė jo prašymą ir su Stepono III pasiuntiniais sudarė sutartį⁶²³. Vadinas, Aleksandro priesaika įvyko po Moldavijos pasiuntinių atvykimo į Vilnių 1499 05 14 ir prieš 1499 06 05 – LDK pasiuntinių išsiuntimą į Maskvą.

Po Aleksandro priesaikos į Moldaviją išvyko virtuvininkas Petras Aleknaitis ir F. Havrilavičius (LDK septintoji: LM–5, 216). Jų vežtas raštas nedatuotas. A. Jablonovskis šį Aleksandro raštą datavo 1496 m. su klaustuku, I. Bogdanas – 1496 metais⁶²⁴.

Ivano Isajevičiaus ir raštininko Tomo (M šeštoji: LM–5, 216) atvežtame nedatuotame Stepono III atsakomajame rašte rašoma, kad Steponas III iš pradžių nesutiko su P. Aleknavičiaus ir F. Havrilavičiaus (LDK septintoji) atvežtu Aleksandro sutarties raštu, nes jame buvę „daug dalykų pridėta“. Tačiau po ilgų derybų Steponas III, jo sūnus Bogdanas ir Moldavijos taryba prisiekė LDK pasiuntiniams (LDK septintoji). Stepono III sutarties raštas buvo parašytas pagal ankstesnįjį moldavų projektą (atvežtą į LDK M penktosios). I. Isajevičius ir Tomas (M

⁶¹⁸ PHO, t. 35, № 56, c. 266, 270.

⁶¹⁹ A. Jablonowski, *Sprawy wołoskie...* s. 68; *Documentele...* p. 386.

⁶²⁰ PHO, t. 35, № 58, c. 276.

⁶²¹ A. Jablonowski, *Sprawy wołoskie...* s. 69; *Documentele...* p. 397.

⁶²² LM – 5, l. 215v.

⁶²³ PHO, t. 35, № 61, c. 281.

⁶²⁴ A. Jablonowski, *Sprawy wołoskie...* s. 71; *Documentele...* p. 407.

o vežtojo Stepono III rašto Ivanui III tekstas buvo įrašytas į LM knygas⁶³².

Aleksandra 1501 12 12 išrinkus Lenkijos karaliumi, jo, o vėliau ir Žygimanto Senojo (1506 – 1548) diplomatiniais ryšiais su Moldavijos valdovais rūpinosi Lenkijos pasiuntinybių tarnyba.

Apžvelgę LDK diplomatinius santykius su Moldavija 1492 – 1501 m., galime teigti, kad LDK užsienio politika Moldavijos atžvilgiu buvo kur kas neutralesnė nei Lenkijos. Tačiau skirtumas buvo sąlyginis ir nerealizuotas, o konkretūs LDK diplomatinės veiksmų buvo koordinuojami su Lenkijos diplomatija. Štai todėl Aleksandro ir Stepono III sutartis buvo įforminta tik po to, kai savo santykius su Moldavija išsiaiškino Lenkija. Nei LDK, nei Moldavijai tarpusavio sutarties sudarymas nebuvo per daug aktualus, abi pusės puikiai suprato nedidelę tokios sutarties praktinę reikšmę. Ją sudariusi, Lietuva naujo sąjungininko diplomatinėje kovoje su Rusų valstybe neįgijo. Rumunų istorikas N. Jorga pažymi, kad Steponas III sutartimi su Aleksandru sustiprino Moldavijos politinį savarankiškumą, galutinai įformino jos santykius su Jogailaičių dinastija⁶³³. Tačiau reikia pridurti, kad tai buvo padaryta neilgam, nes XVI a. antrajame dešimtmetyje Moldavija pateko į visišką Osmanų imperijos vasalinę priklausomybę⁶³⁴.

Lenkijos ir Lietuvos pagalbos viena kitai klausimą nuolat lydėjo abiejų valstybių politinės sąjungos (unijos) problema. Taip buvo 1493 ir 1496 metais. Kai 1498 m. Lenkijos žemes nunioškojo turkų daliniai, ji kreipėsi pagalbos į LDK. Pasinaudojusi proga, pastaroji iškėlė reikalavimą sunorminti tarpusavio

⁶³² Ten pat, l. 239.

⁶³³ N. I o r g a, *Polonais et Roumains: Relations politiques, économiques et culturelles*, Bucarest, 1921, p. 23.

⁶³⁴ Г. В. Г о н ц а, К истории молдавско-турецких отношений начала XVI в., *Россия, Польша и Причерноморье в XV – XVIII вв.*, М., 1979, с. 59; Г. В. Г о н ц а, *Молдавия...* с. 106–107.

santykius. Lietuvos atstovai 1499 m. vasario mėn. Krokuvoje pareiškė, kad tarp valstybių sudarytos sutartys nėra „lygūs ir teisingi susitarimai“, o tokių Ponų tarybos protėviai niekada nenorėjo laikytis⁶³⁵.

Nustatėme 9 LDK pasiuntinybes į Moldaviją 1492 – 1500 metais. (Lenkų istorikai yra suskaičiavę 12 Lenkijos pasiuntinybių 1492 – 1506 metais⁶³⁶.) Beveik visų LDK pasiuntinybių narys buvo F. Havrilavičius, LDK taurininkas (1494 – 1496). Jį pagrįstai galime vadinti LDK diplomatinį santykių su Moldavija specialistu – per aštuonerius metus Moldavijoje jis lankėsi septynis kartus. Tai ne išskirtinis atvejis, nes LDK pasiuntinybių tarnyboje XV a. pabaigoje jau buvo susiklosčiusi specializacija pagal valstybes. Antrasis iš dviejų pasiuntinių, kaip F. Havrilavičius, būdavo diplomatinį santykių su viena ar kita valstybe žinovas ir patyręs reikalų tvarkytojas⁶³⁷. F. Havrilavičius 1486 m. lankėsi Maskvoje, ten turėjo išvykti ir 1493 m. pradžioje, tačiau buvo iš kelio atšauktas ir pakeistas kitu pasiuntiniu⁶³⁸. Pasitraukęs iš diplomatinės veiklos, F. Havrilavičius 1501 – 1522 m. buvo Gardino pilininkas⁶³⁹.

F. Četvertinskis pirmosios Aleksandro pasiuntinybės į Moldaviją vadovu buvo paskirtas neatsitiktinai. Kilęs iš senos Volynės kunigaikščių giminės⁶⁴⁰, jis buvo Bracelavo, toliausiai į pietus išsikišusio ir netoli Moldavijos sienos esančio LDK at-

⁶³⁵ LM - 5, l. 333 – 335 v.

⁶³⁶ *Historia dyplomacji Polskiej*, t. 1, s. 573.

⁶³⁷ Э. Д. Б а н ё н и с, *Посольская служба Великого княжества Литовского (середина XV в. – 1569 г.)*, Автореф. дис. ... канд. ист. наук, Вильнюс, 1982, с. 16.

⁶³⁸ LM - 5, l. 153, 153v, 158.

⁶³⁹ А. Б о н и е к и, *Poczet rodów w Wielkiem Księstwie Litewskiem w XV i XVI wieku*, Warszawa, 1887, s. 178.

⁶⁴⁰ J. W o l f f, *Kniazowie litewsko – ruscy od końca czternastego wieku*, Warszawa, 1895, s. 36.

sparos punkto, vietininkas. Maršalas V. Kučiukavičius, 1494 – 1495 m. Volynės Vladimiro vietininkas, Moldavijoje lankėsi tris kartus, į kitas valstybes nebuvo siųstas. Rūmų virtuvininkas P. Aleknaitis vėliau, 1507– 1508 m., du kartus lankėsi Maskvoje kaip LDK pasiuntinybių narys, dažnai dalyvavo derybose su rusų pasiuntiniais bei jų priėmimuose⁶⁴¹. Nors LDK pasiuntinybių tarnyba tiesioginius diplomatinius ryšius su Moldavija palaikė trumpą laiką, tačiau tai buvo komplikotas abiejų valstybių užsienio politikos periodas. LDK pasiuntinybių tarnyba įrodė, kad ji yra pasirengusi spręsti sudėtingus ir netikėtai iškilusius užsienio politikos uždavinius.

⁶⁴¹ РИО, т. 35, с. 482–485.

LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS PASIUNTINIAI KRYMO CHANATE XVI A. PIRMAJAME KETVIRTYJE

Nagrinėjant Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) pasiuntinybių tarnybą XVI a. pirmojoje pusėje, būtina giliau suprasti praktinę jos veiklą bei organizacinius ypatumus diplomatinuose santykiuose su atskiromis valstybėmis.

XV a. pabaigoje politinė situacija Rytų Europoje pakito. Į tarptautinę areną išeina stiprėjanti Rusų valstybė, siekianti sujungti visas rusiškas žemes. Po 1501–1503 m. karo LDK ir Rusų valstybės siena jau liečia Dneprą.

Susidarius tokiai situacijai, LDK užsienio politikoje svarbus vaidmuo teko Krymo chanatui, kuris dar 1480 m. buvo sudaręs su Rusų valstybe sutartį prieš LDK⁶⁴². Tad jai iškilo uždavinys – suardyti šią sutartį, o Krymo chaną Mengli Gerajų padaryti savo sąjungininku kovoje su Rusų valstybe.

Šio straipsnio uždavinys – išnagrinėti LDK diplomatinį santykių su savitu rytietišku kraštu – Krymo chanatu – organi-

⁶⁴² К. В. Б а з и л е в и ч, Внешняя политика Русского централизованного государства. Вторая половина XVI века, М., 1952, с. 117–118.

racijos ypatumus, LDK pasiuntinybių tarnybos praktiką ir metodus, aptarti asmenis, buvusių pasiuntiniais Kryme XVI a. pirmajame ketvirtyje. Kadangi XV a. pabaigoje Lenkija, padarė tiesiogiai suinteresuota Krymo chanato pozicija, būtina išsiaiškinti, koks buvo LDK pasiuntinybių tarnybos vaidmuo bendroje LDK – Lenkijos užsienio politikoje Krymo atžvilgiu, valdiniui bendram valdovui.

Analizuojame XVI a. pirmuoju ketvirčiu, kai LDK padėtis tarptautinėje arenoje darėsi įtempta ir todėl jai ypač rūpėjo Krymo chanato pozicija. 1501 m. Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras tapo ir Lenkijos karaliumi. Mirus chanui Muchamad Gerajui 1523 m., Krymo chanato reikšmė, prasidėjus vidaus vaidams ir maištams, smuko⁶⁴³.

Nagrinėjimų apie LDK pasiuntinybių tarnybą apskritai nėra. Jos veiklos momentai paliesti, pateikiant faktinę medžiagą darbuose apie LDK bei Krymo chanato santykius⁶⁴⁴ ir Rytų Europos politinės istorijos tyrinėjimuose⁶⁴⁵. Kai kurių XVI a. pirmosios pusės LDK pasiuntinių Kryme personalijas

⁶⁴³ B. Dundulis, *Lietuvos užsienio politika XVI a. V.*, 1971, p. 113.

⁶⁴⁴ K. Pułaski, *Stosunki z Mengli-Girejem, chanem tatarów perekopskich (1469-1515). Akta i listy*. Kraków-Warszawa, 1881 (toliau – K. Pułaski, *Stosunki...*); To paties, Machmed-Girej, chan tatarów perekopskich i stosunki jego z Polską (1515-1523), *Szkice i poszukiwania historyczne*. seria druga, Petersburg, 1898; L. Kolanowski, *Problem Krymu w dziejach Jagiellońskich*, *Kwartalnik Historyczny*, 49, z. 3, 1935.

⁶⁴⁵ К. В. Базилевич, *мин. veik.*; И. Б. Греков, *Очерки по истории международных отношений Восточной Европы XIV–XVI вв.*, Москва, 1963; А. А. Змийн, *Россия на пороге нового времени. (Очерки политической истории России первой трети XVI в.)*, Москва, 1972.

apžvelgė I. Jonynas ir J. Ochmanskis straipsniuose, skirtuose Mykolo Lietuvos slapyvardžiui iššifruoti⁶⁴⁶.

Pagrindinis šaltinis mus dominančiu klausimu yra LM⁶⁴⁷. Į Užrašymų knygas Nr. 7, 8, 11 yra perrašytos kadaise buvusios atskiros Pasiuntinybių knygos⁶⁴⁸. Nemažą jos esančios 1469–1515 m. LDK ir Krymo chanato diplomatinės korespondencijos dalį paskelbė K. Pułaskis savo monografijos priede⁶⁴⁹. Tačiau šios publikacijos vertė mažina tai, kad dokumentai paskelbti iš LM Varšuvos kopijų lotyniška transkripcija, nesutikrinus jų su pačios LM knygomis⁶⁵⁰. Atskira 1506–1507 m. Pasiuntinybių knygą išleido M. Obolenskis⁶⁵¹. M. Dовнар-Запольский – 1502–1509 m. išdo knygą, kurioje įrašytos išlaidos Krymo totoriams⁶⁵². Daug vertingų žinių apie totorių papročius yra Mykolo Lietuvos, buvusio pasiuntinio Kryme, knygoje⁶⁵³.

⁶⁴⁶ I. Jonynas, „Fragmentų“ autorius, Mykolas Lietuvos, *Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius*, Vilnius, 1966, p. 115–123; J. Ochmański, Michalon Litwin i jego traktat o zwyczajach tatarów, litwinów i moskwiecinów z połowy XVI wieku, *Kwartalnik historyczny*, 4, 1976, s. 765–783.

⁶⁴⁷ Lietuvos valstybės istorijos archyvas. *Lietuvos Metrika*, mikrofilmas iš Rusijos centrinio valstybinio senųjų aktų archyvo, f. 380 (toliau – LM).

⁶⁴⁸ Н. Г. Бережков, *Литовская Метрика как исторический источник: О первоначальном составе книг Литовской Метрики по 1522 г.*, Москва-Ленинград, 1946, с. 146, 149.

⁶⁴⁹ K. Pułaski, *Stosunki...* Priedai.

⁶⁵⁰ А. Л. Хорошкевич, К истории издания и изучения Литовской Метрики, *Acta Baltico-Slavica*, 8, Warszawa, 1973, p. 77–78.

⁶⁵¹ М. А. Оболенский, *Сборник*, № 1, М., 1838.

⁶⁵² М. В. Довнар-Запольский, *Литовские упоминания татарским ордам: Скарбовая книга Метрики Литовской 1502-1509 гг.*, Симферополь, 1898.

⁶⁵³ Mykolas Lietuvos, *Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius*, Vilnius, 1966.

LDK PASIUNTINYBIŲ TARNYBOS KOMPETENCIJA KRYMO CHANATE IR TOS TARNYBOS FINANSAVIMAS

LDK diplomatiniai santykiai su Krymo chanatu užmezgė ir susiklostė kaip tradicija valdant Lietuvos didžiajam kunigaikščiui ir Lenkijos karaliui Kazimierui (1440–1492). Totoriams XV a. pabaigoje suaktyvinus antpuolius ir dažnai niokojant Iliaciją (Galiciją), daugiau dėmesio Krymo chanatui ėmė skirti ir Lenkija. Pradėta siekti suvienyti LDK ir Lenkijos pastangas prieš totorius. Buvo sutarta dėl bendrų karinių priemonių pietrytinėms žemėms ginti⁶⁵⁴. Po 1501 m. Melniko unijos tapo realios bendros ne tik karinės, bet ir diplomatinės priemonės.

Pagal LM išlikusius diplomatinčius dokumentus, XVI a. pirmajame ketvirtyje į Krymą buvo siunčiami tik LDK pavaldiniai. Jokių žinių, nors ir netiesioginių, apie lenkų buvimą pasiuntinybėse nėra. A. Vyčanskis straipsnyje apie Lenkijos pasiuntinybių tarnybą 1506–1530 m. specialiai nelicėja Lenkijos ir Krymo santykių, nes „totorių orda daugiausia buvo Lietuvos diplomatijos aptarnavimo sritis“⁶⁵⁵, tačiau šią skiriamąją ribą būtina aptarti tiksliau.

Literatūroje pasiuntiniai, vykę į Krymą, vadinami įvairiai. K. Pulaskis, vėliau ir kiti lenkų istorikai vadina juos lenkų, Lenkijos karūnos pasiuntiniais⁶⁵⁶, M. Liubavskis, minėdamas konkrečias pasiuntinių pavardes, vadina juos Lietuvos, Žygimanto⁶⁵⁷.

⁶⁵⁴ М. К. Любавский, *Литовско-русский сейм: Опыт по истории учреждений в связи с внутренним строем и внешней жизнью государства*, Москва, 1900, с. 188.

⁶⁵⁵ А. Усзаński, *Polska służba dyplomatyczna w latach 1506-1530, Polska służba dyplomatyczna XVI–XVIII wiek*, Studia pod redakcją Zbigniewa Wójcika, Warszawa, 1966, s. 13.

⁶⁵⁶ К. Пуłaski, *Stosunki...* s. 11, 15, 36 ir kt.

⁶⁵⁷ М. К. Любавский, *min. veik.*, с. 184, 186, 224, 271, 273.

K. Bazilevičius – karaliaus, o pasiuntinybes – lenkų-lietuvių⁶⁵⁸. A. Ziminas sutartis su chanais vadina Krymo–Lenkijos, Krymo–Lietuvos⁶⁵⁹ ir pan.

Pirmoji sutartis, po ilgų pastangų sudaryta su Mengli Gerajumi 1506 m., pasirodė esanti neklabai patvari. Vėliau, XVI a. pirmojoje pusėje, sutartys su Krymo chanatu buvo sudarytos 1512, 1516, 1520, 1533, 1540 ir 1545 m., visos Kryme, o Žygimantas jas patvirtino, būdamas LDK teritorijoje. Krymo chanams įteikdavo du sutarties raštus. Prie vieno prikabindavo LDK didįjį ir LDK Ponų tarybos narių antspaudus, o prie to – Lenkijos didįjį ir tų Lenkijos didikų, kurie tuo metu buvo LDK „prie karaliaus“. Taip patvirtinant 1512 m. sutartį, prie lenkiškojo rašto buvo prikabinti tik trijų Lenkijos senatorių antspaudai⁶⁶⁰. Krymo chanai irgi duodavo du sutarties raštus – vieną LDK, kitą Lenkijai ir prisiekdavo LDK pasiuntiniams kiekvienai valstybei atskirai. Jie pasižadėdavo Žygimanto, LDK ir Lenkijos valdovo „draugams būti draugais, o priešams – priešais“, „taip Lenkijos karūnai, taip ir Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei eibių nedaryti, kariuomenės nesiųsti, pasienio pilių ir kaimų nebausti“⁶⁶¹.

Tradiciją, kad pasiuntiniais į Krymą būtų siunčiami tik LDK pavaldiniai, bandė sulaužyti Mengli Gerajus. Po pirmosios sutarties 1506 m. suardymo jis pareikalavo, kad į Krymą būtų siunčiami ir atskiri Lenkijos pasiuntiniai. Tokiu atveju Mengli Gerajus gautų dvigubas dovanas – „atmenas“ (*upominki*), kurias visomet veždavo pasiuntiniai. Tada išskiltų ir bendri LDK–Lenkijos užsienio politikos organizaciniai sunkumai: reikėtų derinti LDK Ponų tarybos, Lenkijos Senato ir Žygimanto veiksmus, siunčiant pasiuntinybes, o tai ilgai užtruktų. Savo ruožtu Lenkijos

⁶⁵⁸ К. В. Базилевич, *min. veik.*, с. 533, 538.

⁶⁵⁹ А. А. Зимин, *min. veik.*, с. 153, 175, 206.

⁶⁶⁰ LM, kn. 7, l. 616–617, 637.

⁶⁶¹ LM, kn. 7, l. 786.

pasiuntinybių tarnyba turėtų dėti nemažai pastangų, kol supras-
tų santykių su Krymo chanatu specifiką ir metodus.

Įd šiam reikalavimui buvo pasipriešinta, ir Žygimantas
atsakęs, kad tiek Lenkija, tiek Lietuva yra jo tėvonija, šių že-
mių žmonės yra jo pavaldiniai ir „mes, būdami valdovų, pas tave,
tik patį valdovą, pasiuntinius siunčiame ne nuo žemių, bet nuo
mūsų personas, kaip kad ir anksčiau būdavo prie senolių mū-
sų ir tėvo mūsų pasiuntiniai siunčiami pas jūsų senolius ir tavo
tėvą. Ač Gerajų visuomet iš Lietuvos žemės“⁶⁶². Tokia pat ins-
trukcija atsakymui buvo duota ir pasiuntiniui Jackui Ratomskiui⁶⁶³.

XV–XVI a. tarptautinėje praktikoje pasiuntinius išlaikydavo
juos priimanti šalis. Krymo chanų pasiuntinybės į LDK būda-
vo didelės, čia jas turėdavo gausiai apdovanoti, ir būdinga, kad
chanai dažnai reikalaujavo padidinti „atlyginimą“ savo pa-
siuntiniams. Pats Žygimantas ne kartą rašė chanams, kad jų
pasiuntinių išlaikymui „iš išdo nemaža suma išeina“⁶⁶⁴. Šioms
išlaidoms sumažinti 1520 m. sutartyje įrašyta sąlyga, kad pa-
siuntiniai neturi būti sulaikomi daugiau kaip du mėnesius⁶⁶⁵
(tai kartu turėjo būti ir LDK pasiuntinių saugumo Kryme ga-
rantija), o 1540 m. tekste – kad iš Krymo nebus siunčiama
daug žygūnų, tik pagal reikalą chanas gali siųsti „žygūną pa-
tį antrą, bet ne daugiau kaip patį trečią“⁶⁶⁶, t. y. ne daugiau
kaip tris žygūnus kartu su atitinkama palyda.

Vykdami į Krymą, LDK pasiuntiniai veždavo chanams, jų
artimiesiems, diduomenei ir aukštiesiems pareigūnams brangių

dovanų. Iš M. Dovnar-Zapolskio publikacijos matyti šių dova-
nų dydis ir platus adresatų ratas⁶⁶⁷. Lietuvos Metrikoje mini-
mi du sąrašai (rejestrai), pagal kuriuos pasiuntiniai turėjo da-
lyti dovanas Kryme⁶⁶⁸.

Bet Kryme esančių LDK pasiuntinių išlaidas padengdavo
irgi LDK išdas. Pasiuntiniai, dėl įvairių priežasčių ilgiau užtru-
kę Kryme, grįždavo į Lietuvą prisidare skolų. Juos sulaikyti,
po to reikalaujanti apmokėti jų išlaikymo skolas labai prakti-
kavo Mengli Gerajus. Antai dvarionio Petro Furso, sulaikyto
Kryme 1506–1507 m. žiemai, pragyvenimo „skola“ buvo įvertin-
ta 6 960 grašių⁶⁶⁹. Mykolas Lietuvis rašė: „Jei kas siunčiamas
su pasiuntinybe, tai jis, nors ir niekuo nenusipelnęs, apsieiai
gauna pinigų iš valstybės išdo, nors dažniausiai grįžta reikalų
neatlikęs“⁶⁷⁰.

Be to, XVI a. pirmojoje pusėje daugelis miestų buvo atleisti
nuo pastočių prievolių, ir dėl to tiek LDK, tiek Krymo pa-
siuntinybių aprūpinimo kelyje pastotėmis bei maistu išlaidas
vis dažniau mokėdavo LDK išdas.

1511 m. lenkai Petrko, o lietuviai Bresto seimuose buvo
nusprendę kasmet bendrai mokėti Krymo chanams 15 tūkst.
auksinų „atmenų“ duoklę⁶⁷¹. Šie pinigai mūsų nagrinėjamu lai-
kotarpiu buvo išsiųsti tik du kartus – 1513 ir 1521 metais.
Lenkijos išdas išlaikydavo tik į Lenkiją pas Žygimantą atvyku-
sius Krymo pasiuntinius⁶⁷².

⁶⁶⁷ М. В. Довнар-Запольский, *мин. веж.*, с. 11, 17, 82–84.

⁶⁶⁸ *LM*, kn. 7 1. 802, 840; K. Pulaski, *Stosunki...* Nr. 159, s. 446.

⁶⁶⁹ *LM*, kn. 8, 1. 43 ap. K. Pulaski tekstą perskaitė taip: „sześci tysiącz 8 szot y szeztidesiat hroszey“, K. Pulaski, *Stosunki...* Nr. 85, s. 305.

⁶⁷⁰ Mykolas Lietuvis, *min. vejk.*, p. 58.

⁶⁷¹ М. К. Любавский, *мин. веж.*, с. 187–188.

⁶⁷² *LM*, kn. 7, 1. 718.

⁶⁶² K. Pulaski, *Stosunki...* Nr. 104, s. 343; *Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией, Санкт-Петербург, 1848, т. 2 (1506–1541), с. 47.*

⁶⁶³ K. Pulaski, *Stosunki...* Nr. 107, s. 351.

⁶⁶⁴ *LM*, kn. 7, 1. 801; *LM*, kn. 11, 1. 102; K. Pulaski, *Stosunki...* Nr. 160, s. 448.

⁶⁶⁵ *LM*, kn. 7, 1. 782.

⁶⁶⁶ Литовская Метрика. Отдел первый – второй, *Русская историческая библиотека*, т. 30, Юрьев, 1914, с. 80 (toliau – РИВ)

Dar 1506 m. buvo iškeltas klausimas, kad ir Lenkija imtusi pusę visų diplomatinio santykių su Krymo chanatu išlaidų. O tos išlaidos buvo nemažos. Valdant Žygimantui, iki 1508 m. iš LDK išdė buvo išleista 7 tūkst., o 1508 m. – 4 tūkst. kapų grašius. 1516 m. LDK Ponu taryba priminė Lenkijos senatoriams senius derybas dėl išlaidų pasidalijimo dar valdant Lietuvos didžiam kunigaikščiui ir Lenkijos karaliui Aleksandrui ir nurodė, kad abiejų valstybių saugumui užtikrinti per diplomatinės priemonės kasmet išleidžiama po 20 tūkst. auksinų⁶⁷⁴. Tačiau lenkų pasiuntinybių tarnyba atstovauja LDK Vakarų Europos šalyse.

Tilgi XVI a. pirmojoje pusėje Žygimanto pasiuntiniais į Krymą buvo skiriami tiksliai LDK pavaldiniai. Jie atstovavo ir Lenkijos interesams, nebūdami jos piliečiai. Ši valstybinė tradicija buvo tęsiama iki Ukrainos prijungimo prie Lenkijos pagal Liublino unijos sąlygas 1569 m., nors kai kurie lenkų atstovai siūlė palikti Kijevą Lietuvai, nes už šią žemę reikia mokėti totoriams brangias dovanas⁶⁷⁵. Ir ši valstybinė tradicija kaip sunkiausia našta gulė ant LDK išdė, Lenkijai praktiškai nepadedant.

PASIUNTINIAI IR JŲ VEIKLA

Istorinėje literatūroje vyrauja nuomonė, kad XV–XVI a. pasiuntiniais į užsienį būdavo skiriami tik aukštieji didžiojo kunigaikščio dvaro, valstybės pareigūnai bei žymūs didikai, galėję savo persona atstovauti valdovui.

LDK pasiuntinybių tarnyba XVI a. pirmojoje pusėje nebuvo atskira valstybinė institucija. Diplomatinio kontakto su kitomis

valstybėmis praktika turėjo įtakos ir pačiai LDK diplomatinei tarnybai bei jos tradicijų formavimuisi.

Pasiuntinių sutikimo ir priėmimo pas Maskvos didžiuosius kunigaikščius ceremonialą, jo griežtą reglamentavimą detalios aprašė S. Herberšteinas⁶⁷⁶. Tai puikiai atspindi ir rusų diplomatinuose archyvuose esanti medžiaga⁶⁷⁷. Literatūroje ne kartą pabrėžta, kad Vasilijus III (1505–1533), o ypač Ivanas III (1462–1505), ypatingą dėmesį skyrė formaliajai diplomatinės pusės⁶⁷⁸. Koks reikšmingas buvo pasiuntinių asmenų rangas, patvirtina ir LDK pasiuntinybių į Maskvą sudėtis.

Krymo chanatas buvo rytietiškas kraštas, labai mišrus etniškai, su gana primityvia, bet savita valstybine struktūra, specifinėmis chano dvaro papročių tradicijomis⁶⁷⁹. Visa tai turėjo įtakos diplomatinio, santykių praktikai, todėl būtina giliau paanalizuoti, koks buvo skiriamas dėmesys pasiuntinio, siunčiamo į Krymą, asmeniniam reikšmingumui ir jo sugebėjimams.

Pasiuntiniams ir pirkliams, keliaujantiems į Krymą, XV–XVI a. visuomet grėsė įvairūs pavojai. Vengdami Užvolgio ir Nogajaus totorių, per LDK teritoriją – Kijevą ir Čerkasus – vykdavo ir rusų pasiuntiniai⁶⁸⁰. Tačiau ir čia buvo pavojingas kelio nuožas nuo Čerkasų iki Perekopos, kur klajodavo Nogajaus ir

⁶⁷⁶ С. Герберштейн, *Записки о Московитских делах*, Санкт Петербург, 1908, с. 192–219.

⁶⁷⁷ *Сборник русского императорского исторического общества*, т. 35, Санкт Петербург, 1882; т. 49, 1884 (toliau – РИО).

⁶⁷⁸ К. В. Базилевич, *мин. veik.*; Н. Е. Артемов, *Московско-литовские отношения при Иване III*, Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук, Ташкент, 1950.

⁶⁷⁹ *Очерки истории СССР*, ч. 2: *Период феодализма (конец XV – начало XVIII вв.)*, М., 1955, с. 442; Мукोलас Лие-тис, *мин. veik.*, p. 32–34 ir kt.

⁶⁸⁰ Е. И. Индова, *Русская посольская служба в конце XV – первой половине XVI в., Феодальная Россия во всемирно-историческом процессе*, Сборник статей, посвященных Льву Владимировичу Черепнину, Москва, 1972, с. 302.

⁶⁷³ М. В. Довнар-Занольский, *мин. veik.*, с. 52–74, 75–80; М. К. Любавский, *мин. veik.*, с. 183.

⁶⁷⁴ *LM*, kn. 7, l. 713–714.

⁶⁷⁵ M. Jučas, *Nuo Krėvos sutarties iki Liublino unijos*, K., 1970, p. 70, 82.

Krymo totorių būriai, mažai paklusnūs centrinei valdžiai. Todėl chanai į Čerkasus arba net į Kijevą pasiuntė LDK pasiuntinių siųsdavo apsauginius būrius. Kur kas sunkiau buvo žemesnio rango diplomatams, vykstantiems be apsaugos – žygiuoti. Dažnai juos apiplėsdavo, sunaikindavo dokumentus, parduodavo į nelaisvę Kafoje. Tolesnis jų likimas labai priklausė nuo valstybių tarpusavio santykių. Esant jiems palankiems, chanai stengdavosi juos išlaisvinti arba išpirkti, žinoma, LDK sąskaita. Nuo tarptautinės atmosferos tiesiogiai priklausė ir pasiuntinių padėtis Kryme. „Pasiuntiniai ir vertėjai mūsų mums skundžiasi, kad ten, pas tave, brolių mūsų, juos plėšia ir gėdina, ir muša nekaltus ir didelėje negarbėje mūsų pasiuntiniai pas tave“, – rašė Žygimantas Mengli Gerajui⁶⁸¹.

LDK pasiuntinius Kryme chanai naudodavo kaip tam tikro politinio spaudimo įrankį. Savo ruožtu Krymo pasiuntinius sulaukydavo ir LDK. Čia jie būdavo totorių sulaikymo nuo antpuolių ir chanų išpareigojimų vykdymo laidas. Žinant pastarųjų suktumą, prieš siunčiant LDK pasiuntinybę, būdavo išreikalaujamas įkaitas – „žymus žmogus“. Bet tai labai trukdavo palaikyti operatyvius diplomatinis santykius. Kijevo vaivada kunigaikštis Dimitras Putiatičius taip ir negalėjo išvykti nuo 1501 m. iki pat mirties, 1505 m., nes Mengli Gerajus neišsiuntė įkaito⁶⁸².

Tokiomis sunkiomis ir sudėtingomis sąlygomis pasiuntiniais skirti žymius didžiūnus ar Ponų tarybos narius buvo rizikinga. Taigi kokie asmenys buvo skiriami didžiaisiais pasiuntiniais į Krymą XVI a. pirmojoje pusėje? Terminas „didžioji pasiuntinybė“ nereikšė jos sudėties skaičiais, bet nurodydavo paskirtį – sudaryti sutartį.

⁶⁸¹ LM, kn. 11, l. 102; М. А. Оболенский, *min. veik.*, c. 51.

⁶⁸² LM, kn. 5, l. 281 ap.; kn. 6, l. 62.

1506 m. Mengli Gerajaus priesaiką priėmė ir jam priėmė Mozyriaus vietininkas ponas Jokūbas Ivašencovičius. Breslaujos vietininkas ponas Jurgis Zenavičius ir maršalas, totorių raštininkas kunigaikštis Ibrahimas Timirčinus⁶⁸³. 1512 m. ir 1516 m. – Ostrynės vietininkas ponas Stanislovas Skinderis⁶⁸⁴, o 1520 m. – dvarionis ponas Anikijus Hornostajus⁶⁸⁵.

J. Ivašencovičius buvo Mykolo Glinskio šalininkas⁶⁸⁶, po jo mirties perėjo tarnauti Maskvos didžiajam kunigaikščiui Vasilijui III⁶⁸⁷. J. Zenavičius įėjo į pasiuntinybę, siųstą į Maskvą 1494 metais⁶⁸⁸. A. Hornostajus buvo dar tik pradėjęs savo karjerą. 1551 m. pasiekęs dvaro maršalo pareigas⁶⁸⁹. Ryskesnė figūra – diplomatas praktikas Ibrahimas Timirčinus, nors šaltiniuose jis niekur nevadinamas pasiuntiniu (apie jį ir S. Skinderis kalbėsime vėliau).

Kaip matome, „didieji pasiuntiniai“ Kryme XVI a. pirmajame ketvirtyje nebuvo ypatingos socialinės padėties žmonės, tuo labiau neturėjo žymių titulų. Tuo tarpu į Maskvą buvo siunčiami Vilniaus, Trakų vaivados, Žemaitijos seniūnas ir pan. Mengli Gerajus, prisimindamas senas LDK ir Krymo sutartis, 1506 m. kėlė klausimą dėl pasiuntinio asmens reikšmingumo. „Jei atvažiuodavo kas nors pas mus pasiuntinybėje, priesaika mums duodavo. Trakų vaivada atvažiuodavo... pas mane atvažiuo nuo brolio mūsų Kazimiero karaliaus Trakų vaivada“⁶⁹⁰. Jis minimas ir Kazimiero 1486 m. rugpjūčio 22 d. rašte Mengli Gerajui: „O

⁶⁸³ K. Pułaski, *Stosunki...* Nr. 88, s. 309.

⁶⁸⁴ LM, kn. 7, l. 412, 454, 637–645.

⁶⁸⁵ LM, kn. 7, l. 784–786.

⁶⁸⁶ A. Boniecki, *Poczet rodów w Wielkim Księstwie Litewskim w XV i XVI wieku*, Warszawa, 1887, s. 99.

⁶⁸⁷ PHO, t. 35, c. 661–663.

⁶⁸⁸ PHO, c. 621–648; A. Boniecki, *min. veik.*, s. 417.

⁶⁸⁹ A. Boniecki, *min. veik.*, s. 87.

⁶⁹⁰ LM, kn. 7, l. 28.

paskui, kai tau, broliui mūsų davė Dievas sėsti į carystę, į tėvo mūsų Trakų vaivada, žemės maršalą poną Bogdaną Andrejevičų, ir kitus daugelį mūsų Tarybos ponų⁶⁹¹. Tačiau tai neatliko tikrovės. Bogdanas Sakaitis Kryme sudarė sutartį 1472 m.⁶⁹², o Trakų vaivada jis tapo 1484 metais⁶⁹³.

Lietuvių pasiuntinių visų nevardysime, paminėsime tik tai tuos, kurie daugiau nei kartą buvo Kryme. Dvarionis ponas Jacekus Ratomskis vyko 1507, 1508 m., minimas jo grįžimas į LDK 1511 m., buvo Kryme 1512–1514 m., vėl išvyko 1514 m., minimas jo grįžimas 1519 metais⁶⁹⁴. S. Skinderis išvyko 1511 m., priėmė Mengli Gerajaus priesaiką 1512 m. ir vėl išvyko į Krymą 1512 m. gruodžio mėnesį, grįžo 1513 m., buvo Kryme 1514 m. vasario–liepos mėnesiais, vėl išvyko į Krymą 1516 m. kovo 29 d., kur tais pačiais metais ir mirė⁶⁹⁵. Raštininkas ponas Jonas Hornostajus buvo Kryme 1516–1517 m., antrą kartą išvyko 1517 m. balandžio 2 d.⁶⁹⁶ Nemažai kartų, bene daugiausia, į Krymą vyko raštininkas Michailas Vasiljevičius. Tikriausiai šaltiniuose iki 1511 m. minimas dĵakas Michailas ir Michailas Vasiljevičius yra tas pats asmuo. J. Volfas nurodo raštininką Sviniuską Michailą Vasiljevičų 1512–1521 ir 1531–1543 metais⁶⁹⁷. Labai daug pasidarbavusių pasiuntinių J. Ratomskio ir S. Skinderio nei kilmė, nei biografija, nei pareigos nebuvo ypatin-gos⁶⁹⁸. Ivanas Hornostajus, kaip ir jo brolis Anikijus, buvo dar

⁶⁹¹ РИБ, т. 27, с. 452.

⁶⁹² Ten pat, с. 359.

⁶⁹³ A. Bonieckis, *min. veik.*, s. 291.

⁶⁹⁴ LM, kn. 7, l. 81, 129, 166, 365, 445, 552, 601, 726, 790.

⁶⁹⁵ LM, kn. 7, l. 374, 412, 413, 445, 479, 499, 565, 601, 637–645,

688–690.

⁶⁹⁶ LM, kn. 7, l. 686, 695, 702.

⁶⁹⁷ J. Wolff, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386–1795*, Kraków, 1885, s. 261.

⁶⁹⁸ A. Bonieckis, *min. veik.*, s. 281–282, 314.

tik pradėję savo diplomatinę karjerą – į Krymą pirma kartą vyko 1516 m., į Maskvą – 1522 m., o 1526–1527 m. dalyvavo derybose su rusų pasiuntiniais Krokuvoje⁶⁹⁹. Tą patį palina pasakyti ir apie kitus pasiuntinius: dvarionį poną Petrą Fursą, grįžusį 1504 m. ir vėl pasiųstą į Krymą 1506 m.⁷⁰⁰, dvarionis Ilvydia Bykovskij (1504)⁷⁰¹, Mykolą Paužą (1511)⁷⁰², dvarionį ir poną Fedką Vladyką (1513)⁷⁰³, ponus Jurgį Daškovičų (1509)⁷⁰⁴, Mykolą Chaleckį (1521)⁷⁰⁵. M. Chaleckis buvo nuvykęs į Aukso Ordą dar 1496 m., o 1501 m., jam tarpininkaujant, su Aukso Orda buvo sudaryta sutartis⁷⁰⁶.

Kaip matome, į Krymą pasiuntiniais XVI a. pirmoje ket-virtyje vyko įvairūs asmenys – vietininkai, dvarionys, maršalai, raštininkai. Iš jų ryškiai išsiskiria keletas pasiuntinių, kurie ne kartą buvo siunčiami ir, sprenddami svarbius valstybinių santykių klausimus, išbūdavo ten ilgą metą. Be abejo, jų negalima vadinti ambasadoriais šiuolaikine prasme. Tai buvo patyrę diplomatai, gerai susipažinę su specifinėmis Krymo sąlygomis. Tai patvirtina ir keletas užuominų šaltiniuose. Taip Mengli Gerajus po 1512 m. sutarties sudarymo rašė, kad kitu pasiuntiniu skirtu J. Ratomskį, o jei jis būtų skirtas kur nors kitais reikalais, tuomet S. Skinderį, „nes jis gerai žino papročius“, „jis tarp mūsų daug padirbėjo“⁷⁰⁷. Pabrėžtina, kad taip S. Skinderis charakterizuoja-mas po jo pirmojo apsilankymo Kryme. Dėl draugystės Mengli Gerajus vis reikalaudavo siųsti ir Ibrahimą Timireiną, kurį pasiliko pas save 1506–1507 m. žiemai, „nes jis visus mūsų

⁶⁹⁹ LM, kn. 7, l. 702; PHO, t. 35, c. 621 624, 749, 808, 821, 822.

⁷⁰⁰ LM, kn. 5, l. 285 ap.; kn. 7, l. 46.

⁷⁰¹ K. Pulaski, *Stosunki...* Nr. 64, s. 271, Nr. 81, s. 20.

⁷⁰² LM, kn. 7, l. 375, 418, 455.

⁷⁰³ Ten pat, l. 481, 528.

⁷⁰⁴ Ten pat, l. 169.

⁷⁰⁵ Ten pat, l. 811, 843.

⁷⁰⁶ Lietuvos Metraštis. Bychovo kronika, V. 1971, p. 328.

⁷⁰⁷ LM, kn. 7, l. 428–429, 479–480.

totoriškus reikalus gerai žino... šiai žiemai jį atsiųskite, tegul pas mus žiemoja. O pavasarį visus jūsų reikalus sutvarkęs pas jus bus⁷⁰⁸.

Pasiuntinių sąrašas įdomus ir geografiniu, t. y. jų tarnybos vietos, vykstant į Krymą, požiūriu. J. Ivašencovičius buvo Mozyrius, J. Zenavičius – Breslaujos, Andrius Šolucha 1523 m.⁷⁰⁹ – Harvoles vietininkai; M. Chaleckis – Ovručo seniūnas. 1505 m. minimas Danilas Dedkaitis⁷¹⁰ – iš Kijevo, 1511 m. M. Pauža – iš Čerkasų pavieto, t. y. iš pietinių LDK žemių. Įdomu pastebėti dar vieną detalę: E. Daškovičius 1528 m., o A. Hornostajus 1546 m. buvo Čerkasų ir Kanevo seniūnai (A. Hornostajus 1529 m. – Kanevo laikytojas).

Krymo chanatas politiškai nebuvo vienalytis. Jis buvo suskaidytas į daugelį pusiau savarankiškų gimininių aristokratiškų grupuočių, turėjusių nemažą reikšmę ekonominiame ir politiniame gyvenime. A. Novoselskis Krymo chanato santvarką XV a. apibūdino kaip pusiau patriarchalinę feodalinę⁷¹¹. Tokia suskaldyta sistema sudarė sąlygas išorinei politinei įtakai, ypač pastiprinant ją geromis dovanomis – atmenomis. K. Bazilevičius, remdamasis išlikusiais diplomatiniais archyvais, nušvietė Krymo chanato vidaus politinę padėtį ir jo feodalinės viršūnės vaidmenį, kalbėdamas apie rusų valstybės ir Krymo chanato santykius XV a. antrojoje pusėje⁷¹². Nedarysime didelės klaidos, jei jo žodžius pritaikysime XVI a. pirmojo ketvirčio LDK ir Krymo santykiams: „Sunkumai tarpusavio (Rusų valstybės – E. B.) santykiuose su Krymu kildavo ne dėl Gerajų giminės, visuomet sekusios pasakui savo šeimos galvą, o dėl galingos gimininės diduomenės“.

⁷⁰⁸ K. Pułaski, *Stosunki...* Nr. 88, s. 310; *LM*, kn. 7, l. 56.

⁷⁰⁹ *LM*, kn. 7, l. 877.

⁷¹⁰ K. Pułaski, *Stosunki...* Nr. 67, s. 276.

⁷¹¹ А. А. Новоселский, *Борьба Московского государства с татарами в XVIII в.*, Москва, 1948, с. 418–419.

⁷¹² К. В. Базилевич, *min. veik.*, с. 178–182.

Paruošiamasis laikotarpis ir sutarties sudarymas vis dėlto nebuvo sunkiausi pasiuntinių veiklos Kryme momentai. Tai daugiau buvo pačios diplomatijos prerogatyva. Beje, ir sutarčių su Krymo chanatu sudarymo procedūra buvo paprastesnė nei su kitomis šalimis: LDK pasiuntiniai prisiekdavo chanams, o šie – pasiuntiniams, po to pasikeisdavo sutarties raštais. Analogiškos priesaikos, tik be raštų keitimosi, būdavo Krymo pasiuntiniams atvykus į Krymą. Totoriai daugiau dėmesio skyrė pačiam priesaikos faktui. LDK pasiuntiniams svarbiausia būdavo pasiekti sutarčių pagrindų sąlygų įgyvendinimo – kad totoriai vietoj LDK žemių niokotų Rusų valstybę. XVI a. antrajame dešimtmetyje Kryme beveik nuolat būdavo LDK pasiuntiniai, veikdami dviese ar net trise, atvykę skirtingu laiku: raštininkas Michailas Vasiljevičius (atitinkamai grįžimo į LDK, išvykimo ir vėl grįžimo į Krymą datos) – 1511, 1512 m. liepos 22 d. – 1514, J. Ratomskis – 1511, 1512 m. gruodžio 14 d. – 1514, S. Skinderis – 1512 m. balandžio mėn., 1512 m. gruodžio 14 d. – 1513. Sustiprinti spaudimą Mengli Gerajui 1513 m. dar buvo pasiųstas patyręs diplomatas, Vilniaus raštininkas Hrydia Hromyka, grįžęs 1514 m. liepos mėnesį⁷¹³. Jų pastangas galima susieti su totorių žygiu į rusų kariuomenės, puolusios Smolenską 1513 m., užnugarį. 1516 m. Kryme mirus S. Skinderiui, „nenorėdami, kad brolybė ir draugystė tarp mūsų nutoltų“, į Krymą skubiai buvo išsiųstas J. Hornostajus⁷¹⁴.

Instrukcijose pasiuntiniams, vykstantiems į Krymą, būdavo tik apibendrintai suformuluojama pagrindinė užduotis. Patys pasiuntiniai turėdavo veikti savo nuožiūra, „neleisti, kad su Maskuva susitaikytų“, „savo akimis matytų“ sutarties vykdymą, tekdamas jiems kartu su totorių kariniais būriais vykti ir į rusų žemes stebėtojais. Instrukcijos mokydavo: „Rodyk didelį stropumą,

⁷¹³ *LM*, kn. 7, l. 461, 468, 499, 528, 554.

⁷¹⁴ А. А. Зимиин, *min. veik.*, с. 155.

⁷¹⁵ *LM*, kn. 7, l. 688.

patarinėk ir veik su dideliu stropumu, o mes už tai norime tave panylėti malone mūsų⁷¹⁶. Žygimantui įsakius, pasiuntiniai, būdami Kryme, turėdavo instruktuoti ir siųsti į Kazanę, Moldaviją prie jų buvusius žygūnus Žygimanto vardu⁷¹⁷.

Pasiuntiniai palaikydavo glaudžius ryšius su prolietuviškai nusiteikusiai didikai, remdavosi jais. Šie didikai, kaip kunigaikštis Abdrahmanas, Babašykas, Tiuvikelas, Agiš Murza ir kiti, patys dažnai rašydavo Žygimantui, pranešinėdami apie chano planus, Krymo vidaus politinę padėtį⁷¹⁸. Vertėjas Makaras (Makarec) parvežė „caro žmogaus“ Taipo, Tahiro brolio, jo sūnaus Isuro, kunigaikščio Jabunčos, buvusio pasiuntinio Lietuvoje, „juodo žmogaus“ Chodžako ir pagaliau Mengli Gerajaus sūnaus Achmad Sultano perspėjimus, kad netikėtų chano pažadais⁷¹⁹.

Savanorių agentų ypač padaugėjo po sutarčių sudarymo, žinoma, už gerą atlyginimą. Iliustratyvus Apčako, anksčiau tarnavusio Maskvos didžiajam kunigaikščiui Vasilijui III, laiškas Žygimantui 1521 metais. Jame Apčakas žada apie vietinę padėtį ir naujienas pranešinėti ir prašo atvežusį laišką jo žmogų išsiųsti anksčiau už chano pasiuntinius, „nes ir maskviškis (Vasilijus III. – E. B.) taip mano žmones išsiųsdavo dėl žinios“⁷²⁰.

Dar sunku nustatyti ribą tarp papirkinėjimo, pačių LDK pasiuntinių ar ieškojusių asmeninės naudos Krymo aristokratijos grupuočių įtakos chanato užsienio politikai. Viena aišku, pasiuntinių veikla Kryme buvo įvairesnė ir sudėtingesnė nei kitose šalyse, pvz., Rusų valstybėje: įvairios tradicinių derybų vedimo formos, agentūros verbavimas, atidus chanato vidaus ir užsienio

⁷¹⁶ Ten pat, 1. 498–499, 528, 571, 667.

⁷¹⁷ Ten pat, 1. 581, 667.

⁷¹⁸ K. Pułaski, *Stosunki...* Nr. 120, s. 378–379, Nr. 118, s. 374, Nr. 114, s. 363, Nr. 158, s. 440, Nr. 123, s. 383, Nr. 140, s. 411, Nr. 134, s. 397, Nr. 122, s. 383; *LM*, kn. 7, 1. 324, 363, 444, 579–580, 904, 432–437, 271.

⁷¹⁹ *LM*, kn. 7, 1. 291–295.

⁷²⁰ *LM*, kn. 7, 1. 798.

politikos poslinkių stebėjimas. Visa tai lėmė pasiuntinių parinkimo kriterijus. Jie buvo gerai susipažinę su Krymo chanato valstybine struktūra, tradicijomis ir papročiais, turėjo diplomatinį gabumą ir praktinės veiklos patirties. Pažymėtina, kad iš LDK pasiuntinių Kryme tik keletas buvo pasiųsti į Maskvą.

VERTĖJAI IR DOKUMENTŲ KALBA

LDK gyveno nemažai totorių bei karaimų, dalis jų tarnavo didžiajam kunigaikščiui kariais, raštininkais, vertėjais⁷²¹. Šių totorių, kaip vertėjų, paslaugų prireikdavo ir diplomatinuose reikaluose, priimant Kazanės, Užvolgio, Krymo chanatų pasiuntinius. Nepadarysime esminės klaidos teigdami, kad LDK pasiuntiniai Kryme kalbėjo LDK paplitusia tuometine rusų kalba per vertėjus, buvusius LDK pasiuntinybėse. LM minima tik keletas vertėjų (*tolmačy*) ir tai greičiausiai todėl, kad jie buvo pasiųsti kaip žygūnai. Tai Asmanas, Ramodanas, Redžipas – Ibrahimo Timirčino sūnus; raštininkai ir vertėjai Kuzulmanas, Murtoza. Kai kurie vardai rodo jų netotorišką kilmę – Legušas, Makaras (Makarec), Timoška. Be abejo, tai ne visas sąrašas.

LDK kanceliarijoje buvo vartojamos rusų ir lotynų kalbos⁷²². M. Kosmanas, nagrinėdamas LDK kanceliariją formavimosi stadijoje, priėjo išvadą, kad joje Vytauto laikais buvo du skyriai: lotynų–vokiečių ir rusų kalbų. Nepasitikėdamas vienintelio liudytojo flamandų keliautojo Žilibero de Lanua (Gillebert de

⁷²¹ S. Kryczyński, *Tatarzy litewscy, Rocznik tatarski*, Warszawa, 1938, t. 3, s. 6 ir kt.; A. Zajączkowski, *Kraime i Poland*, Warszawa, 1961, p. 64 ir kt.

⁷²² LDK vartojama rusų kalba jau XV a. turėjo nemažai besidariusių baltarusių kalbos ypatybių ir skyrėsi nuo Maskvos rusų kalbos. Istoriografijoje ši kalba vadinama rusų (baltarusių) kalba. Z. Zinkevičius LDK kanceliarijoje vartotą rusų kalbą (rašytą, ne šnekamąją) siūlo vadinti LDK slaviškąja kanceliarine kalba. Z. Zinkevičius, *Lietuvių antroponimika*. V., 1977, p. 12–13.

l'annoy) teigimu, kad jis matęs totoriškai parašytus dokumentus, M. Kosmanas neigia totorių skyriaus buvimą. Kosmano nuomone, diplomatiniam susirašinėjimui su Vytautu totoriai galėjo naudoti rusų kalbą, nes ją mokėję. Kontaktuose su Europos šalimis jie siųsdavę du raštus, kurių vienas būdavo adresato kalba. Į Krymo chanatą nusiųsti diplomatiniai dokumentai vadinami dvejopai – raštais (*listy*) ir jarlykais. „Jarlykas“ – tai tiurkų kalbos kilmės žodis, plačiai vartotas LDK kanceliarijoje. Šis terminas išliko ir rusų šaltiniuose – totorių dokumentų vertimuose, kuriuos V. Smirnovas apibūdino kaip žemo lygio ir nurodė daugiau panašių skolinių, tarp jų ir „tolmačy“⁷²⁴. Dokumento pavadinimas „list“ ar „jarlyk“ LM apie jo kalbą dar nieko nepasako. Dviejų jarlykų, datuotų 1508 m., antraštėse nurodoma, kad jie rašyti rusų kalba. Pirmąjį iš Krokuvos vežė vertėjas Kuzilmanas⁷²⁵, o antrąjį iš Naugarduko – vertėjas Murtoza. Kryme buvęs LDK maršalas ir totorių raštininkas Ibrahimas Timirčinas antrąjį išvertė į totorių kalbą, o Mengli Gerajus „perskaitė ir gerai suprato“⁷²⁶. Bandymas susisteminti, kaip pavadintus dokumentus vežė vertėjai totoriai, o kokius – lietuviai pasiuntiniai ir žygūnai, rezultatų nedavė. Neturint dokumentų originalų, beliktų teigti, kad XVI a. iš pradžių diplomatiniai dokumentai Krymo chanams buvo rašomi rusiškai. Tačiau LM randame žinių, kad LDK kanceliarijoje diplomatiniai dokumentai buvo rengiami ir totoriškai. 1511 m. S. Sinderis vežėsi du rašto egzempliorius; rusiškai rašytą jis turėjo perskaityti chanui audiencijos metu, o antrą, rašytą totoriškai, įteikti chanui,

⁷²³ M. Kosman, Kancelaria wielkiego księcia Witolda, *Studia źródłoznawcze*, t. 14, Warszawa-Poznań, 1969, s. 102–103.

⁷²⁴ В. Д. Смирнов, Крымское ханство под верховенством Османской порты до начала XVIII века, Санкт-Петербург, 1887, с. XXV–XXVII.

⁷²⁵ LM, kn. 7, l. 112; LM, kn. 8, l. 75.

⁷²⁶ LM, kn. 7, l. 115, LM, kn. 8, l. 94, ap.

kad jis „pats perskaitytų“⁷²⁷. 1514 m. gruodžio 23 d. rašto antraštėje nurodyta, kad J. Ratomskis taip pat vežė du egzempliorius, kurių vienas rašytas totoriškai⁷²⁸. LM minimi dar du į Krymą išsiųsti totoriškai rašyti raštai, kurių vieną Kryme buvęs raštininkas Michailas Vasiljevičius turėjo persiusti į Kazanę⁷²⁹. Anksčiau minėtas Apéakas savo laiską užbaigia žodžiais: „o rašiau žydiškai, nes ir man nuo jūsų mylėtos (Žygimanto. – E. B.) rašyta žydiškai“⁷³⁰.

Šie laišakai galėjo būti parašyti karaimų kalba hebrajiskais rašmenimis: karaimų raštas buvo sukurtas senojo žydų alfabeto pagrindu priimant judėjų religiją⁷³¹.

Šitie keli faktai leidžia teigti, kad LDK kanceliarijoje, o tiksliau jos dalyje, aptarnavusioje pasiuntinybių tarnybą, raštai XVI a. pradžioje buvo rengiami ne tik rusiškai ir lotyniškai, bet ir totoriškai.

Sutartis Žygimanto vardu surašydavo dviem egzemplioriais: su LDK rusiškai, su Lenkija lotyniškai⁷³². Lotyniškuosius totoriai vadino „friažiskais“⁷³³. Aptyrek Manbe 1512 m. patarė Žygimantui atsiųsti du apsauginius raštus Machmet Gerajui, turėjusiam atvykti į LDK įkaitu – vieną rusiškai, kita itališkai (ar vlosku) rašytus⁷³⁴. „Itališkai“ reiškė lotyniškai, nes toki ir nušuntė⁷³⁵. Diplomatinį dokumentų į Krymą rašyma lotynų kalba

⁷²⁷ K. Pułaski, *Stosunki...* Nr. 122, p. 328.

⁷²⁸ Ten pat, Nr. 158, p. 442.

⁷²⁹ LM, kn. 7, l. 553, 604.

⁷³⁰ Ten pat, l. 800.

⁷³¹ И. А. Баскаков, Введение в изучение иудаизма, изд. 2-ое, Москва, 1969, с. 276.

⁷³² LM, kn. 7, l. 462, 616, 631 ir kt.

⁷³³ „Friažskij“ – užsienio, užjūrio, *Толковый словарь русского языка*, Главная редакция проф. Б. М. Волгина и др. М., 1940, с. 1120.

⁷³⁴ LM, kn. 7, l. 434.

⁷³⁵ Ten pat, l. 440.

galima paaiškinti tuo, kad Mengli Gerajui raštininkais tarnavo italai ir ispanai: Augustinas de Garibaldis, Vincentas de Zulgis, Jonas Baptista di Nikolao⁷³⁶.

Išdėstyti faktai praplečia mūsų žinias apie LDK kanceliariją, diplomatinės korespondencijos kalbą. Galime teigti, kad XVI a. pradžioje LDK kanceliarijoje buvo ir totorių skyrius, daugiausia pravertęs pasiuntinybių tarnyboje. Jis buvo nedidelis, su keliais raštininkais ir vertėjais. Retos užuominos apie šį skyrių yra tik diplomatinuose dokumentuose, LM pasiuntinybių knygos, todėl jos praslysdavo pro akis tyrinėtojų, pirmiausia besidominčių LDK užsienio politikos rezultatais.

IŠVADOS

1. XVI a. pradžioje LDK ir Lenkija suaktyvino savo užsienio politiką Krymo chanato atžvilgiu. Valdant bendriems valdovams Aleksandrui ir Žygimantui, buvo tęsiama senoji tradicija ir pasiuntiniais į Krymą skiriami tik LDK valdiniai. Čia jie atstovavo ir Lenkijos interesams.

2. Diplomatinis santykius su Krymo chanatu finansavo tik LDK iždas. Tam buvo išleidžiamos didžiulės sumos ne tik atvykusiems Krymo pasiuntiniams, bet ir LDK pasiuntiniams Kryme išlaikyti. Tai buvo viena priežasčių, dėl kurios Lenkijos pasiuntinybių tarnyba vengė santykių su Krymo chanatu.

3. Pasiuntiniais buvo skiriami neaukšto rango asmenys: maršalai, vietininkai, dvarionys, raštininkai. Išsiskiria keletas pasiuntinių, kurie dažniau už kitus vykdavo į Krymą ir ten ilgai išbūdavo. Jie buvo gerai susipažinę su chanato valstybine struktūra, papročiais bei specifinėmis sąlygomis, buvo prityrę diplomatai praktikai. Į kitas šalis jų nesiųsdavo. Tarptautinės padėties Rytų Europoje verčiama, LDK stengėsi, kad Kryme nuolat būtų jos pasiuntiniai, kartais po du ar net tris.

⁷³⁶ K. Pulaski, *Stosunki...* s. 178.

4. Pasiuntinių veikla neapsiribojo vien derybomis ar sutarties sudarymu. Jie turėjo stebėti ir spausti chaną dėl sutarčių sąlygų vykdymo, verbuoti agentūrą tarp feodalinės–gimininės diduomenės. Pasiuntinių įgaliojimai buvo platūs, be to, jie turėdavo iš Krymo Žygimanto vardu siųsti pasiuntinius ir žyponus į Kazanę, Užvolgį bei Moldaviją. Pasiuntinių veikla Kryme buvo įvairesnė ir sudėtingesnė nei kitose šalyse, dėl to juos p rinkti reikėjo labai įžvalgiai.

5. Diplomatiniai santykiai su Krymo chanatu buvo skirtingi nei su kitomis Europos valstybėmis. LDK pasiuntiniams būdavo atsiunčiami iš Krymo įkaitai, tai trukdydavo operatyviems diplomatiniais kontaktams. Pasiuntinio statuse nebuvo aiškiai nustatytas oficialaus valdovo atstovo ir jo neliečiamybės supratimas. Sutarčių sudarymo ir sutarties raštų pasikeitimo schema buvo paprasta. Chanai daugiau reikšmės skyrė pačiai priesaikai, todėl dažnai reikalaudavo priesaikų atnaujinimo.

6. Diplomatinė korespondencija, siunčiama į Krymą, buvo rašoma rusiškai, totoriškai ir lotyniškai. LDK kanceliarijoje buvo totorių skyrius, atliekantis daugiausia pasiuntinybių tarnybos vaidmenį.

Apibendrinant galime padaryti išvadą, kad LDK pasiuntinybių tarnyboje buvo Rytų skyrius su nedaugeliu asmenų – pasiuntinių. Jo kompetencija buvo diplomatinis santykių su Krymo, Kazanės, Užvolgio chanatais bei Moldavija palaikymas, vykdant LDK užsienio politikos uždavinius. Šis poskyris nebuvo įformintas juridškai ir reglamentuotas praktiškai. Jo egzistavimą ir veiklą lėmė tarptautinė Rytų Europos padėtis ir santykių su Krymo chanatu tradicijos.

Knyga sudaryta iš skelbtų ir mašinraščių pavidalu išlikusių E. Banionio tekstų. Neskelbti tekstai saugomi Lietuvos istorijos instituto bibliotekos rankraščių skyriuje. Tekstai turi savų skelbimo ypatybių, kurias paaiškina šios pastabos:

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntinybių tarnyba (XV a. vidurys – 1569 m. Liublino unija). Tai 1982 m. apgintos disertacijos tekstas. Disertacija buvo parašyta rusų kalba, ruošdamas ją spaudai, autorius parengė knygos tekstą lietuvių kalba. Jis ir skelbiamas be esminių redagavimų. Autorius žadėjo toliau tyrinėti ir tyrinėjo kai kuriuos disertacijoje paliečius klausimus. Štai aptardamas Lietuvos Metrikoje esančias Pasiuntinybių knygas, pastebėjo (p. 162), kad galutiniam atsakymui reikalinga kompleksinė atitinkamų LM knygų analizė. Kai kuriuos tokios analizės rezultatus paskelbė (žr. *Bibliografijos* pozicijas Nr. 38, 40, 54), kai kurios išvados skiriasi nuo disertacijoje išdėstytų. Norėtume į tai atkreipti skaitytojų dėmesį.

Totoriai ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntinybių tarnyba XV – XVI a. Tekstas neskelbtas, parašytas rusų kalba. Į lietuvių kalbą išvertė Zigmantas Kiaupa. Ruoštas, matyt, ne moksliniam žurnalui, nes nėra nuorodų, išnašų. Nepaisant to, skelbiamas dėl nagrinėjamos temos svarbumo. Panaudotus šaltinius ir literatūrą galima atsekti iš čia skelbiamo disertacijos teksto, ten esančio pasiuntinių sąrašo.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntiniai Rusų valstybėje XV – XVI a. Tekstas neskelbtas, ruoštos knygos (išplėsto disertacijos varianto) dalis. Išlikusiame tekste trūksta išnašų (nuorodos pačiame tekste yra), autoriaus archyve jų aptikti nepavyko. Skelbiant tos nuorodos pašalintos. Panaudotus šaltinius bei literatūrą galima atsekti kaip ir ankstesniame tekste.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės diplomatiniai ryšiai su Moldavijos kunigaikštyste 1492 – 1501 m. Straipsnis skelbtas:

Lietuvos istorijos metraštis, 1987 metai, Vilnius, 1988, p. 23 – 41. Skelbiamas be esminių redagavimų.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntiniai Krymo chanate XVI a. pirmajame ketvirtyje. Straipsnis skelbtas: *Lietuvos istorijos metraštis, 1978 metai, Vilnius, 1979, p. 5 – 18.* Skelbiamas be esminių redagavimų.

E. Banionis buvo LM skelbimo Lietuvoje pradininkas, jo pradėtas darbas sėkmingai tęsiamas. Pats E. Banionis turėjo naudotis rankraštinėmis LM knygomis, išskyrus anksčiau skelbtas, nuorodos jo tekstuose yra į LM knygas saugančius archyvus. Šiuo metu kai kurios iš jo naudotų LM knygų yra paskelbtos, tačiau šioje knygoje leidėjai paliko senąsias E. Banionio nuorodas. Tai pagarba autoriaus darbui, ne LM skelbėjų darbo ignoravimas.

Skelbiami E. Banionio tekstai parašyti įvairiu metu, daugumą iš jų autoriaus nebuvo visiškai paruošti spaudai. Juose įvairuoja tikrinių vardų, ypač asmenvardžių, rašyba. Daugelis knygoje minimų asmenų istorinėje literatūroje lietuvių kalba minimi pirmą kartą ar labai retai, jų vardų rašyba lietuviškame tekste neturi tradicijų. Dažno iš jų vardų rašyba nenusistovėjusi ir šaltiniuose, rašytuose ne lietuviškai. Pvz., *Иванко* ar *Иван, Нарбут* ar *Нарбутович* ir panašiai. Pagaliau, nėra neginčijamų istorinių asmenvardžių rašymo lietuvių kalba taisyklių ar bent jos netenkino autoriaus. Jis, kaip galima spręsti, bandė susikurti tokias taisykles, tačiau neteko jų aptikti užrašytų. Apie sistemos užuomazgas galima spręsti tik iš pačių tekstų. Atrodo, kad trumpintas ir mažybinės vardų formas E. Banionis perteikdavo iš šaltinių transliteruodamas ir lietuvindamas galūnę. Pildė vardus, tėvavardžius ar pavardes stengėsi lietuvininti, tiesa nenuosekliai. Pvz., *Василий* – Vosylius, *Олехнович* – Alekna ar Aleknaitis, bet *Михаил Васильевич (Свинюска)* – Michailas Vasiljevičius (*Sviniuska*). Ruošiant knygą spaudai, stengtasi suvienodinti tik konkretaus asmens vardų rašybą, nesisistengiant kurti sistemos. Todėl asmenvardžių rašybos įvairovė išliko, prikišamai rodydama jų perteikimo taisyklių reikalingumą.

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

Rodyklę sudaro dvi dalys, lietuviškoji ir rusiškoji. Abejose rodyklėse staciū šriftu pateikiami tyrinėjamo laikmečio žmonių asmenvardžiai, rusiškojoje dalyje – taip, kaip rašomi šaltiniuose. Kursyvu pateikiamos E. Banionio amžininkų ir istorijos darbų autorių pavardės bei E. Banionio bibliografijoje sutinkamos pavardės

Abdrachmanas 100, 376
 Abliumgirimas 90
Abrahamowicz Z. 345
 Achmad Sultanas 376
 Achmad, Kučiuk Muchamedo sūnus 89, 90, 92, 96, 244, 245, 248, 266, 351
 Adašėvas Aleksejus 133, 322
 Adašėvas Danila 135, 323
 Adomas iš Kotros, Jokūbo sūnus 177, 179, 180, 208, 278, 281
Adomavičienė A. 27
 Agiš Murza 376
 Ajola Baltazaras 30
 Alšėniškis Aleksandras 276, 291
 Alšėniškis Jonas 266
 Alšėniškis Jurgis 60
 Alšėniškis Povilas 316
 Aleškovičius Fedka 153
 Aleknaitis Andrius 177, 207, 274, 275
 Aleknaitis Petras 77, 87, 127, 182, 212, 355, 360
 Aleksandras Jogailaitis 12, 18, 21, 23, 32, 35, 41, 45, 47, 57, 58, 61 – 64, 66, 67, 70, 80, 84, 86, 87, 91 – 94, 98 – 102,

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

122 – 124, 126, 138 – 141, 147, 151 – 153, 155, 156, 229, 248, 249, 253, 262, 270 – 272, 274 – 283, 285 – 294, 296, 301, 306, 316, 322, 341 – 343, 345 – 359, 362, 368, 380
 Aleksandras VI, popiežius 289, 290
 Aleksandras, Moldavijos vaivada 346, 350
Aleksandravičius E. 27
Aleksandravičius G. 27
 Aleksandravičius Soltanas 122, 205, 268
 Algirdas 242, 246, 266, 284, 285, 322, 326, 332
 Amuratas 90, 245
 Anastazija, Ivano IV žmona 322
 Andrejevičius Bagdonas 102, 372
 Andriušaitis Stanislovas 72
 Andriuškevičius Mikalojus 131, 167, 220, 314
 Andrius Vasiljevičius 268
 Apak Murza 105, 106, 150
 Aptyrek Manbe 149, 379
 Asmanas 149, 377
 Astašėvas Ivaška 134, 166, 167
 Astikas Grigalius Stanislovas 286
 Augustas Oktavianas, Romos imperatorius 283, 331, 333
Augustinavičiūtė N. 27
Avižonis K. 53, 58, 69, 229
 Avlijar Murza 106
 Azi Baba 97
 Babašikas 100, 376
 Bachtijar Murza 106
Backus O. 229
 Bairašas 91, 92, 100, 149, 183, 185, 189, 248, 249
 Bajazidas, turkų sultonas 274
Baliulis A. 13, 26, 28
Banionienė O. 8

Banionis D. 8
Banionis R. 8
Bantvš – Kamenskis N. 39
Baranowski B. 229
Baranovskis A. 33, 147, 158, 229
Baschynvitz B. 229
Basilovskis K. 43, 64, 288, 343, 365, 374
 Belcevičius Fedka 153
 Belevskiai 115, 264, 268, 270, 277
 Belskiai 115, 123, 264, 268 – 270
 Belskis Dimitras 310
 Belskis Ivanas 311, 325, 326
 Belskis Ivanas Vladimirovičius 264
 Belskis Semionas 109, 123, 285, 286, 292
 Belskis Teodoras 266, 271
 Berendėjus 100, 140, 149, 188, 189, 248, 252
Berežkovas N. 45, 47, 151, 156, 157, 163
Białowiejska W. 41
Bieliauskas F. 22
Bielskis P. 20
 Bykovskis Hrydia 101, 190, 250, 373
 Bykovskis Jurgis 113, 134, 136, 137, 203, 224, 225, 326
 Bogatyr Soltanas 105, 107
Bogdan I. 337, 341, 348, 354 – 356
 Bogdanas, Stepono III Didžiojo sūnus 355, 356
 Boguchvalas Dmitrijevičius 128, 217, 307
 Bohovitinas Bogušas 305
 Bohovitinovičius Bogušas 88, 128, 129, 137, 157 – 159, 166, 178, 182, 214 – 217, 303 – 309
 Bohovitinovičius Jonas 130, 163, 218, 219
 Bokiejus Olechna 130, 161, 170, 218
 Bokiejus Vasilijus 124, 208, 282

Bokrašas 90, 149, 184, 185, 245, 246
 Bona Sforca 78, 182, 303
Boniecki A. 44, 74, 79, 88, 95, 102, 103, 106, 110, 112, 123, 126, 129, 136, 154, 160, 164, 176, 229, 359, 371, 372
 Borisas Aleksandrovičius 264
 Buchaveckis Leonas 329
 Bukriaba Ulonas 136, 225, 326
Butėnas D/ 10

 Chačka 200
 Chadži (Ač) Gerajus 56, 60, 88, 95, 97, 244, 245, 366
 Chaleckis Andrius 136, 225, 326
 Chaleckis Mykolas 91, 92, 93, 94, 106, 185, 186, 197, 249, 373, 374
 Chludnevas Timofejus 119
 Chodkevičius Grigorijus 65
 Chodkevičius Jurgis 79, 134, 135, 224, 225, 323, 324, 329
 Chodžakas 376
 Cholmskis Vasilijus 291
 Chodkevičius Jonas 330
 Chovrinas Dimitras 291
 Chovrinas Vladimiras 272
 Chreptavičius Liutauras Jonas 176, 177, 208, 274, 278, 286
 Chreptavičius Vosylis 206, 270
Cytowicz W. 23

Čechovas A. 17
 Čeliadninas Ivanas Petrovičius 65
 Čerkasas 149, 185
 Četvertinskis Fiodoras 87, 181, 342, 359
Čilvinaitė M. 26
 Čyžas Vasilijus 129, 218, 309

Danilovičius I. 47, 60, 227
Daškovičius Eustachijus 106, 160, 197, 306, 321, 328, 374
Daškovičius Jurgis 103, 373
Daugirdas Bagdonas 70, 127, 128, 137, 169, 211, 214, 215, 217, 297, 300, 307
Daugirdas Razmus 201
Daugirdas Stanislovas 128, 137, 212 – 214, 216, 217, 297, 307
Degetis R. 17
Delet Gerajus 65, 81, 97, 111, 112, 148, 254, 258
Davainas Jonas 98, 188
Davainas Stanislovas 133, 221, 318, 324
Davickovas Grigorijus Fiodorovičius 64, 291, 304, 321
Decijus J. L. 104
Dedka 82, 190, 250
Dedkaitis Danila 374
Demiatovičius Lenkus 78, 256
Dimitras Donietis 322, 346
Dimitras, Ivano III anūkas 267, 283, 284, 287
Dimitrijus, Krymo pirklys 82
Długosz Jan 50, 176, 184, 226
Dogiel M. 226
Domotkanas Jokūbas 98, 188
Doroškovičius Vaska 124, 208, 282
Dovnar – Zapolskis M. 77
Dovydas 130, 218
Droždža Andrius 91, 94, 185, 248, 249
Dundulis B. 34, 43, 52, 60, 61, 69, 86, 97, 229, 230, 350, 362
Džentili Alberikas 30
Džurža 342, 346, 347, 354, 355
Elena, Aleksandro Jogailaičio žmona 62, 64, 123, 124, 125, 126, 152, 270, 274, 278, 279, 280, 281, 282, 284, 285, 289, 290, 291, 293, 322

Elena, Stepono Didžiojo duktė 86, 273, 283, 284
Elžbieta Habsburgaitė, Kazimiero Jogailaičio žmona 279, 331
Epimachas Bagdonas 201
Epimachas Petras 210
Ermalajus Erazmas, vienuolis 316
Fedka 152 – 155
Fedkus Grigorjevičius 124, 126, 137, 153, 154, 166, 207, 270, 281 – 283
Ferdinandas, imperatorius 307
Filipovičius Jonas 180
Finkel L. 344, 345
Fiodoras Ivanovičius 322
Fiodorovas Ivanas 325
Firkovičius R. 24
Fiurstenbergas Vilhelmas 321
Foma, popas 279
Frydrichas Hohencolernas 344
Frydrichas Jogailaitis 344, 350
Fursas Petras 79, 82, 101, 103, 190, 191, 250, 257, 301, 373
Garbacik J. 344
Garibaldis Augustinas de 150, 254, 380
Gedgaudaitis Simonas 263
Gedimainaičiai 63
Gediminas 26, 145, 242, 272, 326
Germanavičius Kasparas 91, 189
Giedraitis Mateušas, Motiejus 72, 221, 318
Gildorpas Jonas 64
Glinskaitė Elena 130, 310, 311
Glinskaitė Fedka 249
Glinskiai 249, 295, 315
Glinskis Ivanas, Simono sūnus (?) 266

- Čilinskis Jonas, Boriso sūnus 97 – 99, 187, 188, 246 – 249, 279, 342
 Čilinskis Jurijus, Vosylius sūnus 315
 Čilinskis Mykolas, Levo sūnus 63, 79, 94, 95, 98, 103, 128, 130, 181, 248 – 261, 294, 295, 298, 299, 300, 301, 310, 311, 371
 Čilinskis Mykolas, Vosylius sūnus 315
 Čilinskis Vosylius, Boriso sūnus 91, 185, 248, 249, 279
 Čištaitis Albertas 71, 74, 105, 171, 196, 231, 310
 Čištaitis Jonas 60
 Čištaitis J. 353
 Čištaitis G. 10
 Golycinas Michailas 318
 Gonca G. 336, 337, 345
 Gorbačevskis N. 142, 170
 Gorczak B. 226
 Gorka O. 230
 Grasis Pario de 54
 Grekovas B. 96
 Gričius S. 14
 Grocijus Hugo 30
 Grudenskis Jurgis 329
 Gudaitė J. 20
 Gudaitytė J. 27
 Gudavičius E. 132
 Guobys A. 9, 20, 27
 Haika Jonas 79, 134, 165, 222, 223, 311, 320 – 322
 Halecki Oskar 51, 59, 91, 230
 Haraburda J. 324
 Haraburda Lukošius 223, 320, 324
 Haraburda Mykolas 113, 134, 135, 136, 138, 202, 203, 223, 224, 320, 323, 324, 333, 334

- Havrilovičius Fedkus 87, 88, 181, 182, 205, 207, 342, 346, 347, 348, 354, 355, 359
 Herberšteinas Sigizmundas 50, 117, 120, 128, 129, 250, 261, 302, 303, 306, 308, 369
 Herbst S. 230
 Hlebavičiai 73
 Hlebavičius Jonas 79, 130, 131, 219, 220, 290, 312, 314, 316, 324, 329
 Hlebavičius Jurgis 127, 132, 211, 271, 292, 313
 Hlebavičius Mikalojus 286
 Hlebavičius Stanislovas 62, 70, 123 – 129, 137, 207, 243, 210, 213, 271, 275, 282, 283, 289, 290, 292, 296, 297, 300
 Hlebavičiūtė Elžbieta 125, 129, 290
 Hlebavičiūtė Kotryna 275, 309
 Hlebavičiūtė Ona 290
 Hornostajus Anikijus 71, 105, 106, 108, 109, 110, 119, 196, 197, 199, 371, 374
 Hornostajus Jonas 72, 73, 74, 78, 108, 129, 158, 159, 160, 163, 171, 196, 216, 307, 317, 372, 375
 Ilromyka Hrynka, Grigorijus 81, 104, 108, 127, 128, 143, 194, 209, 211, 214, 297, 375
 Isajevičius Ivanas 355, 356
 Islam Gerajus 72, 108, 109, 141, 171, 258
 Isuras 376
 Ivanas III 36, 39, 53 – 55, 58, 61 – 64, 86, 89, 90, 92, 94, 99, 100, 114, 115, 117, 119, 122 – 124, 126, 140, 147, 149, 150, 152 – 154, 245, 247, 248, 253, 261, 262, 265 – 278, 280 – 289, 291 – 293, 302, 314, 316, 322, 324, 338, 340, 342 – 345, 348, 350 – 355, 357, 358
 Ivanas IV 113, 116, 120, 130, 131, 133 – 136, 167, 254, 273, 275, 309 – 312, 314 – 334
 Ivanovičius Andrius 134

Ivašencas 97, 102, 122, 186, 204, 245, 246, 251, 265
 Ivašencas Mikalojus 169, 217, 307
 Ivašencovičius Bagdonas 209, 282
 Ivašencovičius Jokūbas 82, 101 – 103, 191, 246, 251, 257,
 371, 374
 Ivaška 90, 149
 Ivaškovičius Vaitiekus 178

Jablonskis K. 42, 146, 147, 227, 230
Jabunčas 100, 376
Jakubowski J. 230, 356
Januška 155, 354
Jenuškevičius Fedka 153
Jasas R. 227
Jasnowski J. 230
Jaška 61
Jedrovskis Stanislovas 221
Jesmanas 197
Jesmanas Glebas 72, 109, 131, 112, 167, 198, 220, 316
Jesmanas Jonas 218, 307
Jogaila 34, 51, 242, 263, 323, 333
Jogailaičiai 41, 86, 231, 270, 287, 337, 339, 341, 344, 345,
 353, 358, 362
Johanas Vaza 323, 326
Jokūbas 122, 187, 204, 265
Jonas Albrechtas Jogailaitis 92, 93, 343 – 345, 348 – 353, 357
Jonas iš Lietuvos kunigaikščių, vyskupas 310
Jonynas I. 42, 110, 363
Jorga N. 358
Jotkiallo H. 18
Jovaišienė A. 20
Jučas M. 10, 34, 43, 53, 230, 368
Jukna (Daškovičius ?) 77, 193, 256

Juknevičius R. 27
Julijona, Algirdo žmona 322
Jurginis J. 52, 53, 230, 231
Juriaga Fiodoras 224
Jurijus Ivanovičius 294
Jurjevas Nikita 331
Juška 213, 297

Kaštanovas S/ 8
Kadyševičiai 103
Kalimachas 344
Karalius R. 4
Karolis V, imperatorius 307
Karpovas G. 39
Kazi Gerajus 106
Kazimieras Didysis 242
Kazimieras Jogailaitis 32, 34, 45, 47, 51, 52, 54, 59 – 62, 82,
 86, 89, 90, 95 – 99, 102, 113, 115, 130, 151, 230, 244 – 248,
 252, 253, 263 – 270, 281, 282, 288, 316, 336 – 338, 340,
 341, 349, 352 – 354, 364, 371
Kennedy – Grimsted P. 21
Kermenas 106
Kertenienė L. 4
Kęsgaila Stanislovas 73, 111, 124, 207, 276, 277, 291
Kęsgailos 73
Kęstutis 242
Kiauleikytė L. 27
Kiaupa Z. 4, 13, 16, 22, 25, 382
Kiaupienė J. 13, 25
Kiprijonas, metropolitas 346
Kirdėjus 97, 186
Kirėjus Kreivasis 90, 183, 245, 246
Kiška Petras 129, 216, 217, 306, 307, 308

Kiška Stanislovas 131, 209, 220, 281, 283, 306, 316
 Klelt Sulas 106
 Klemensas VII, popiežius 308
 Kliapikas – Jeriopkinas Michailas 278
 Klinskas 97, 99, 147, 148, 231
 Klinskis Juška 309, 310
 Kločka Motiejus 79, 129, 130, 218, 219, 309, 312
 Klotek Vaitiekus 123 – 126, 128, 129, 137, 179, 180, 207,
 210, 213, 270, 274 – 276, 290
 Kmita Jonas 72, 119
 Kojalavičius Albertas 50
 Kozłowski L. 41, 60, 74, 86, 87, 89 – 91, 95, 97, 98, 109,
 111, 114, 122, 162, 231, 337, 339, 348, 350
 Kolo Frančeskas de 303
 Kolontajus, Kolontajevs Teodoras 101, 190, 250
 Komajevskis Jonas 131, 132, 220, 313, 316
 Konieczny F. 41, 90, 95, 96, 231
 Konradas, Mozūrijos kunigaikštis 274
 Konstantinas Didysis 283
 Konstantinas IX, Bizantijos imperatorius 273
 Konstantinas Monomachas, Bizantijos imperatorius 283
 Konstantinas, raštininkas 357
 Kontarini Ambrozijus 97, 231
 Konžatovskis Stanislovas 131, 220
 Kopotas Michailas Vasiljevičius Terpigoreva 71, 78, 158,
 159, 160, 169, 172
 Koreckis 107
 Korsakas Barkolanas 134, 224
 Korvinas Motiejus 270
 Kosman M. 146, 147, 377, 378
 Kosteivičius Jonas, Stanislovo sūnus 129, 216
 Kosteivičius Jurgis 179
 Kotryna Jogailaitė 322, 323, 326

Kozakas 108, 198
 Kriauciūnienė Ž. 25
 Kryczynski S. 148, 231, 377
 Kryskis Stanislovas 330
 Kubenskis Ivanas 92
 Kučiuk Muchamedas, Aukso Ordos chanas 89
 Kučiukovičius Jonas 97, 186, 245
 Kučiukovičius Vaitiekus 87, 88, 181, 342, 346, 348, 354, 360
 Kulzimanas 82, 99, 108, 149, 192, 195, 252, 257
 Kulzimanas Chidirevičius 252
 Kulzimanas jaunasis 108, 149, 198, 199, 252
 Kulzimanovičius Alėjus 149, 203, 252
 Kulzimanovičius Kasimas 252
 Kulzimanovičius Muchamedinas 149
 Kunccevičius Mackus 127, 210, 297
 Kurbskis Andrius 324, 331
 Kurozveckis Stanislovas 340
 Kurycinas Fiodoras 278
 Kutrzeba S. 35, 226
 Kuzmińska M. 231

 Lanua Žilibert de 147, 148, 242, 243, 253, 377
 Lappo I. 24, 231
 Laurynas 62, 270
 Lazutka S. 10, 231
 Legušas 82, 92, 108, 149, 185, 193, 195, 252, 377
 Lenartas 179, 180
 Lengvenis Simonas 264
 Levkovičius Bagdonas 90
 Liubavskis M. 40, 42, 60, 75, 110, 146, 156, 168 – 170, 364
 Liubičius Vaska 122, 204, 265
 Liuboščinskis Gabrielius 333
 Liudvikas XI, Prancūzijos karalius 267

- Marius 221, 223, 320
 Matas 331, 332
 Matas 1 26, 231
 Matas 40, 80, 81, 96, 101, 102, 104 - 108, 110
 Matas 1000 Muchamedo sūnus 89
 Matas 71, 72, 77, 81, 109, 110, 129, 144, 120
 Matas 134, 224
 Matas 2, 4, 11
 Matas 110, 112, 113
 Matas 112
 Matas 108, 145, 149, 183, 193, 196, 252, 370
 Matas 221
 Matas 11 27
 Matas, imperatorius 298, 301, 302, 306
 Matas 40, 41, 47, 48, 59, 60
 Matas 112
 Matas 246
 Matas Petras 60, 124, 207, 276
 Matas Jonas 60
 Matas, Zemaitijos vyskupas 177
 Matas Eustachijus 167
 Matas Timotiejus 122, 123, 205, 206, 269
 Matas, raštininkas 354, 355
 Matas E. 24
 Matas Gerajus 36, 40, 41, 48, 55, 56, 65, 67, 79 - 82, 84, 89, 91 - 94, 96 - 104, 107, 141, 143, 147 - 150, 154, 227, 231, 245 - 251, 253 - 255, 257, 258, 261, 262, 280, 288, 290, 297, 299, 340, 351, 354, 361, 362, 365, 367, 370 - 373, 375, 376, 378, 380

- Merkys V. 231
 Mezeckis Michailas 271
 Michaila 104
 Michailas Borisovičius 266 - 268
 Michailas, raštininkas 346, 347
 Moka 192, 252
 Mikalojus 212, 215
 Mikumanas Ramodanovičius 149
 Misuris 245
 Mikolas Grigorjevičius 108, 197
 Mikolas Lietuvis, Michalon Litwin 42, 44, 110, 142, 189, 231, 363, 367, 369, žr. Vaclovas Mikalojaus
 Mikolas N. 336
 Moisejevičius Tomas 120, 131, 220
 Mokolokovas Mikita 295
 Motiejus, Vilniaus vyskupas 60
 Mstislavskis Ivanas 325, 326, 331, 332
 Mstislavskis Jurijus 264
 Mstislavskis Vosylis 331
 Muchamad Gerajus 253, 258, 306, 361, 362
 Muchanovas P. 46, 47
 Muchodinas 201, 202, 252
 Murtoza, Užvolgio chanas 82, 89, 90
 Murtoza, vertėjas 77, 108, 148, 149, 192, 201, 252, 253, 256, 377, 378
 Mušatas Petras 346
 Narbutas Dobrogostas 278
 Narbutas Stanislovas 209, 282, 287
 Narbutas T. 232
 Narbutas Vaitiekus 70, 127, 128, 179, 180, 213, 214, 297
 Narimantas Gediminaitis 272
 Naruševičius Mikalojus 78, 79

- Naruševičius Povilas 130, 167, 219, 309
Nekrašiėnė A. 21
 Nemira Jonas 290
Neupokojevas V. 227
 Nikolao Jonas Baptista di 150, 380
 Nikolskis Vasilijus 93, 95, 186
 Novoselskiai 264
Novoselskis A. 38, 371, 374
 Nur Dauletas 97, 245
- Obolenskis Ivanas Fiodorovičius 65, 311, 321
Obolenskis M. 47, 65, 144, 145, 149, 254, 363
 Obrynskis Andrius 223, 224, 226, 320, 327, 328
Ochmański J. 22, 44, 111, 132, 232, 260, 363
 Odojevskiai 115, 264, 268, 270, 277
 Olekaičiai 305
 Olekaitis Mykolas 266
 Olekaitis Simonas 266
 Ona Švitrigailienė 264
 Oporovskis Andrius 340
 Ostafjevas Jakovas 317
 Ostrogiškis Konstantinas 279, 286, 294, 295, 301, 303, 306
 Ostrovickis Povilas 221, 318
- Pachomijus, vienuolis 283
Pakarklis P. 227
Papée F. 41, 151, 232, 336, 339, 345, 348, 349, 350
 Paškevičius Petras 98, 102, 187, 275
 Pašušvinskis Mikalojus Šimkovičius 222, 322
Pašuta V. 12, 69, 232
 Patrikas Narimantaitis 272
 Patrikejevas Ivanas 62, 63, 272, 284
 Patrikejevas Vosylus 277, 278

- Pauza Mykolas 104, 148, 193, 373, 374
 Pavlovas Stanislovas 167
 Petkevičius Mikalojus 179
 Petraitis Jonas 286
 Petraška 122, 205
 Petraškevičius, Petrašius Stanislovas 123, 124, 125, 127, 128, 206, 208, 269, 270, 275, 279, 289
Pietkiewicz K. 25
 Pivovas Romanas 118
 Pletenbergas Walteris fon 41, 231, 287, 291
 Pliuskovas Ivaška 122, 123, 127, 206, 211, 286, 293
 Podosijus Janas 274
 Posevinas Antonijus 333
 Prevorskis Motiejus 333
 Pronskis Glebas 190
 Pronskis Ivanas 315
Przedziecki R. 232
Przyboś A. 229
Plaszewski S. 45, 156, 232
Pulaski K. 40, 48, 68, 69, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000
 366, 367, 371, 373, 374, 376, 379, 380
Puljanovskis 356
 Putiatičius Dimitras 93, 100, 189, 370
 Putiatičius Povilas (Pašina) 208, 278
- Raczynski E.* 226
Račkauskas K. 26
Radvila Albertas 333
Radvila Astikaitis 60, 93, 186, 284
 Radvila Jonas 74, 127, 128, 212, 213, 280, 380
 Radvila Jurgis 65, 310, 311
 Radvila Kristupas Parkanas 336

Spierski Z. 232, 249, 353
Stanislavovas Andriejus 165
Steponas Batoras 173, 324, 329 - 333
Steponas III Didysis 86, 151, 273, 280, 283, 284, 287, 337 - 342, 344, 346 - 358
Stretas 82, 90, 93, 184, 245
Strijkovskis Motiejus 50, 60 - 62, 93 - 95, 104, 176, 184, 186, 227, 249, 260
Strumyla 123, 177, 206, 208, 275
Strumskis K. 18
Sulkowska - Kurasiowa I. 150, 232, 233, 340
Sužiedėlis S. 233
Sviatoša Fiodoras 127, 212, 213, 297
Sviniuska Michailas Vasiljevičius 104, 105, 106, 107, 148, 163, 164, 193, 194, 196, 372, 375, 379
Svirinas Miška 188

Šadrinas Vasilijus 105
Šapoka A. 58, 69
Šcena Dimitras 291
Šcerbičius Jurijus 342
Šėtas Jonas 128, 215, 303, 313
Semeta Mikalojus Kazimieras 26
Semiaka Dimitras 263, 286
Semiaka Vosylus 286, 292
Seremetas 252
Šestakovas Mykolas 216
Šestakovas Fedka 126
Šich Achmadas 60, 89 - 93, 101, 102, 249, 250, 253
Šimkevičius Jonas 134, 222, 223, 320, 321, 322
Šmidt S. 8, 9
Solucha Andrius 108, 197, 374
Somakas 108, 198

Sostakas Mikalojus 71, 138, 166
Šuiskiai 311
Šuiskis Ivanas 65, 311
Švitrigaila 51, 230, 264

Taboras Albertas, Vilniaus vyskupas 276
Tahiras 91, 248, 252
Tautavičius A. 231
Techanovskis Nikodemus 120, 131, 209, 220, 244
Temiras 90
Tendinskis Janas 290
Teofilis, archiepiškas 265
Teofilis, vienuolis 385
Teslikas 93, 186
Tiškevičiai 259
Tiškevičius Fiodoras (Skuminas) 126, 225
Tiškevičius Jurgis 73, 81, 113, 136, 137, 165, 171, 180, 222, 225, 259, 321, 324
Tiškevičius Leonas 101, 190, 236
Tiškevičius Mykolas 42, 109, 110, 112, 190, 236, 237
Tiškevičius Skuminas 112, 413, 414, 465, 466, 467, 468
Tiškevičius Vosylus 105, 109 - 411, 465, 466, 467, 468, 469, 470
Timiras 90
Timirčinai 252
Timirčinas 248, 252
Timirčinas Alejus 106, 198, 253
Timirčinas Chaidas 149, 183, 246, 248, 250, 251
Timirčinas Ibrahimas 90, 91, 93, 94, 95, 101, 102, 103, 104
 149, 183 - 186, 188, 189, 192, 215, 246, 248, 250, 251
 253, 354, 371, 373, 377, 378
Timirčinas Iljasas 106, 248, 249, 188, 248, 252
Timirčinas Osmanas 253
Timirčinas Rodionas 82, 108, 249, 190, 193, 194, 253

Timoška 194, 197, 252, 377
 Tiuvikė Ulanas 56, 91, 92, 101, 376
 Tyła A. 13, 20, 24
 Toktamyšas 242
 Tolvaišas Mikalojus 226, 327, 334
 Tomaška 108, 197
 Tomas 355
 Tomas, raštininkas 355, 356
 Trochimecas 90, 184, 245
 Tryzna 92, 186
 Tumasonienė V. 27
 Turnas Jonas fon 303

 Ugrimas 132, 167

 Vaeľovas Mikalojaitis, Mikalionis 44, 110, 111, 132, 137, 200, 219, 222, 260, 312, 321, žr. Mykolas Lietuvis
 Vaddingas Lukas 242
 Vaina Varėniškis 109, 110, 199
 Vaitkovas Bogušas 128, 216
 Valadkevičius, Valatka Martynas 134, 223, 320, 322
 Valavičius Eustachijus 118, 119, 132, 133, 135, 138, 166, 173, 221, 318, 329
 Valavičius Grigas 134, 135, 224, 323
 Valikonytė L. 13, 42, 233
 Vansevičius S. 233
 Varsonofijus, Smolensko vyskupas 301
 Varševickis, Warszewicki K. 50, 120
 Vasilianskas A. 42, 233
 Vasilijus, Vosylius I 90, 322, 346
 Vasilijus, Vosylius II 114, 115, 130, 245, 263, 264, 265, 272, 285
 Vasilijus, Vosylius III 43, 54, 105, 116, 126, 130, 162, 170, 251, 263, 275, 284, 289, 293 - 311, 314, 316, 369, 371, 376

Verenskis Vasilijus Michailovičius 24
 Vežgaila Jonas 182, 214
 Viazemskis Andrius 271
 Viktorinas Grigas 219, 222
 Viskovatas Ivanas Michailovičius 173
 Wyczański A. 233, 364
 Wyslouch S. 41, 84, 142, 233
 Vytautas 14, 35, 42, 84, 90, 140, 147, 148, 150, 151, 245, 253, 259, 260, 263, 264, 267, 273, 280, 281, 346, 347, 352, 377, 378, 380
 Vladimiras Algirdaitis 286
 Vladimiras Monomachas 283, 381
 Vladimiras Serpuchovietis 322
 Mladislovas Jogailaitis 287, 290, 294, 324, 385
 Vladyka Aleksandras 113, 200, 203, 204, 280, 380
 Vladyka Fedkus 104, 153, 194, 379
 Vladyka Ivanas 153, 158, 159, 173, 380, 380
 Wojcherłowa J. 232
 Wójcik Z. 43, 364
 Wolff J. 44, 112, 183, 154, 159, 160, 174, 200, 380, 380
 Vokšerovas Fiodoras 118
 Volčekas Jonas 222
 Vorotinskiai 115, 123, 264, 268, 269, 270, 271
 Vorotinskis Michailas 325, 326
 Vorotinskis Simonas 270, 271

 Zaberezinskis Jonas 62, 63, 178
 Zabolotskis 127, 211, 240
 Zabolotskis Konstantinas 30
 Zabolotskis Petras 350, 351
 Zachara - Hawerłowski A. 53
 Zacharijus Jakovas 62, 63, 270, 271, 273, 274, 280, 281, 291

Zagorovskis Vasilijus 228
 Zagražkojus Dnatrijus 124
 Zagzowski A. 233, 377
 Zamojskis Janas 334
 Zamoranokas Motiejus 82, 183, 197, 287
 Zaslawskaitė Ona 313
 Zaviša Jurgis 179
 Zharožskis Steponas 134, 222, 321, 332, 334
 Zetavicius Jurgis 82, 102, 177, 191, 210, 251, 257, 278, 292, 371, 374
 Zetavicius Mikalojus 286
 Zenka 123, 124, 187, 205, 269
 Zielevski R. 229
 Ziminas A. 8, 43, 365
 Zinkevičius Z. 146, 233, 377
 Zleznia Rafailas 226
 Zolna, metropolitas 283
 Zapata Vincentas de 130, 160
 Zetavicius Senka 92, 185
 Zetavicius P. 227, 231
 Zetavicius Augustas 41, 54, 56, 57, 58, 70, 72, 73, 74, 78, 97, 104, 109, 113, 117, 119, 121, 136, 143, 179, 142, 144, 162, 171, 184, 284, 289, 308, 314, 316, 317 – 319, 322, 323, 325 – 334
 Zetavicius Kristianus 252
 Zetavicius Janas 33, 54 – 57, 66, 67, 69 – 74, 77, 78, 80 – 82, 84, 88, 98, 101 – 107, 109, 112, 115, 116, 128, 130, 131, 139, 140, 147 – 150, 156, 157, 161, 169 – 171, 244, 247, 248, 251, 253, 255, 258, 259, 275, 290, 293 – 302, 303 – 309, 311, 312, 314, 316, 327, 344, 350, 352, 353, 357, 358, 363 – 366, 368, 376, 378, 379, 380, 381

Александр М. 21
 Александр Яковлевич из Копра 127, 150, 160, 162
 Александр Яковлев 23
 Андрей Иванович 223
 Артемий Н. Е. 366

Бамиленич К. В. 43, 54, 62, 63, 64, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 75
 Байран 183, 185, 189
 Баконик А. 23
 Баконик – Камарский П. И. 10, 11, 22
 Баконик И. И. 12, 183, 184
 Баконик Н. А. 147, 234, 239
 Баконик М. 21
 Баконик С. О. 17, 120, 136
 Барковский Н. Е. 45, 66, 71, 104, 114, 160, 161, 162, 163
 Барский 180, 184
 Басков, пономарь 362
 Басовичевский Борис 197, 236, 238, 266, 267, 268
 Басовичевский Юлиан 309
 Басовичевский Ян 233
 Басовичевский Доменик 317
 Басей Василь 208
 Басей Степан 208
 Бокран 184, 185
 Боксорт К. Я. 95, 234
 Букриба 225
 Бяковский Григор 190
 Бяковский Юрий 203, 224, 225
 Бяkowski М. Е. 234

Венцлав Миколаевич 171, 200, 219, 222
 Веселовский Н. И. 234
 Веселовский С. Б. 234
 Вернер Н. И. 234
 Вестерин Григорий 222

Владыко Александр 200, 203, 204

Владыко Федко 194

Война Оранский 199

Войтков Богуш 216

Волович Григорий 224

Волович Остафий 221

Волоткович Мартин 223

Волчек Ян 222

Вяжгайла Ян 214

Гайка Ян 223

Гаврилович Федко 181, 182, 205, 207

Гальцов В. И. 121, 228

Гарабурда Лукаш 222

Гарабурда Михаил 202, 203, 223, 224, 225

Гаштольд Ольбрахт 196

Гедройт Матуш 221

Герберштейн С. 50, 117, 227, 369

Германонич Каспар 189

Глебович Станислав 207, 209, 210, 213

Глебович Юрий 211

Глебович Ян 219, 220

Глинский Василий 185

Глинский Иван 187, 188

Глинский Михаил 95, 178, 228, 234

Гонца Г. В. 336 - 340, 344 - 346, 350, 358

Горностай Аликий 196, 197, 199

Горностай Иван 160, 163, 196, 217

Греков Б. Д. 89, 95, 96, 234

Греков И. Б. 52, 61, 86, 89, 95, 97, 109, 234, 362

Григорьевич Михаил 197

Григорьевич Федко 208, 209

Грошка Грыла 194, 209, 211, 214

Грушевский М. С. 98

Дзюга 218

Давидович Н. А. 47

Дашкевич Юхно 193

Дашкович Остафий 197

Дедко 190

Добрянский Ф. И. 235

Довгирдов Богдан 211, 214, 215, 217

Довгирдов Размус 201

Довгирдов Станислав 212, 213, 214, 216, 217

Довнар - Запольский М. 77, 80, 82, 84, 235, 243, 244, 245

Довойна Станислав 221

Довойнович Ян 188

Домоткан Якуб 188,

Дорошковиц Васька 208

Дрожджа Андрей 185

Дьяконов М. А. 235

Егоров В. Л. 235

Едровский Станислав 221

Епимах Богдан 201

Епимах Петр 210

Есман 197

Есман Глеб 198, 221

Есман Ивашко 218

Жеребятин Сенка 185

Жигимонт Старый 157, 160, 163

Забережинский Станислав 178

Забережинский Ян 205

Заболотский 211

Завишич Юрий 179

Загоровский Василий 225

Заморанок Матвей 183, 197

Збаражский Стефан 222

Зенка 187, 205

Зеновский Юрий 191, 210

Зимин А. А. 23, 43, 63, 65, 103, 105, 115, 123, 135, 145, 155, 165, 175, 185, 195, 205, 215, 225, 235, 245, 255, 265, 275, 285, 295, 305, 315, 325, 335, 345, 355, 365, 375

Иван III 369
Иван IV 163, 235, 240
Ивашенцо 186
Ивашенцов Миколай 217
Ивашенцович Богдан 209
Ивашенцович Якуб 157, 191
Ивашкович Войтех 178
Индова Е. И. 144, 236, 369

Кайдаш Григорий 202
Камбон Ж. 236
Карев Д. 28
Картов Г. 39, 62, 64, 96, 236, 343
Каштанов С. М. 114, 236
Кезгайла Станислав 208
Кирлей 186
Кирей Кривой 184
Кишка Петр 216, 217
Кишка Станислав 209, 220
Ключко Войтех 179, 180, 207, 208, 210, 214
Ключко Матвей 218, 219
Кожевников Ф. 236
Кобрин В. Б. 24
Козак 198
Колонтаев Федор 190
Комлевский Ян 220
Конжастовский Станислав 220
Копот 159, 160
Коралюк В. Д. 24
Корсак Боркалай 224
Костенич Ян 216
Костенич Юрий 179
Кулиман 192, 195, 199
Кулиман млодай 198
Кулиманович Касым 201, 203
Кулиманович Муртоза 201

Кулиманович Олей 203
Кушенич Машко 210, 211
Кутшеба С. 236
Кушукевич Войтех 181, 182
Кушукевич Ян 186
Кяуш Э. 24, 27

Лашто И. И. 236
Легуш 185, 193, 195
Ленарт, коморник 179, 180
Леонтович Ф. И. 236
Леонтьев А. К. 37, 237
Лешков В. 237
Ливанцев К. Е. 37, 237
Лихачев Н. П. 237
Любавский М. К. 32, 33, 40, 58, 60, 69, 73, 75, 78, 81, 83, 104,
147, 156, 168 - 171, 237, 364, 367, 368
Любич Васька 204
Люлю Андрей 221, 223 (1553, 1560 to history)

Малиновский И. А. 41, 59, 60, 74, 77, 78, 79, 80, 141, 237
Макарец 183, 193, 196
Максимейко Н. А. 237
Мартин, бискуп 177
Махмед Гирей 157
Машкевич Андрей 171, 198, 218
Машкевич Василий 224
Мельников Г. 24
Миколай Петкович 179
Миколай, коморник 212, 215
Мишка 192
Мойсеевич Томас 220
Монтигирдович Петр 208
Мосальский Тимофей 205, 206
Мохов Н. А. 86, 237, 336, 338, 339, 341, 346, 350, 352
Муртоза 192

Муханов П. А. 47, 228
Муходин 201, 202

Нарбутович Доброгост 178
Нарбутович Войтех 179, 180, 213, 214
Нарбутович Станислав 209
Нарушевич Павел 219
Никольский Васильевич 186
Никольсон Г. 54, 237, 238
Новоселский А. А. 38, 238, 374
Носов Н. Е. 238

Оболенский К. М. 47, 79, 99, 157
Оболенский Н. А. 47
Обушко, толмач 202
Одынцев Андрей 201
Олехнович Андрей 177, 207
Олехнович Петр 182, 212
Островский Павел 221

Палаузов С. Н. 237
Параска П. Ф. 347
Паужа Михаил 193
Петраш Пашкович 187
Петрашко, писарь 205
Петрашкович Станислав 177, 206, 209
Пичета В. И. 238
Плюсков Иванко 206, 211
Полин И. И. 238
Пошушвинский Миколай 222
Пресняков А. Б. 98, 238
Пронский Глеб 190
Пташницкий С. Л. 45, 145, 154, 156, 164, 238
Путятин Дмитрий 189, 280

Радивилл Миколай Миколаевич 176
Радивилл Ян Миколаевич 212, 214
Рагозин Ивашка 184
Рамодан 191, 192, 194, 196
Ратомский Константин 200
Ратомский Яшек 192, 194, 195, 196
Рогов А. И. 238
Рыбаков Б. А. 238

Саадет Гирей 171
Сава 198
Савва В. И. 37, 238
Сакович Богдан 186, 204
Сатоу Э. 54, 238
Сафаргалнев М. Г. 95, 238
Сахаров А. А. 238
Свинюска Михаил 163, 193, 194, 196
Свирин Мишка 188
Святоша Федка 212, 213
Семашко Богдан 182
Семашко Петр 221
Семашко Михаил 182
Семенова Л. Е. 336, 337, 339, 340, 344, 345, 350
Сеньдюкович Казимир 202
Сергеев Ф. И. 238
Скиндер Станислав 193 - 195
Скорута Олехно 189
Скратошин Ян 226
Смирнов Б. Д. 89, 95, 96, 108, 147, 239, 378
Смирнов И. И. 239
Советов П. В. 347
Солтан 189
Солтан Александрович 205
Сопега Иван 155, 157, 180, 210, 211, 213, 219
Сопеги 22
Сопежич Богдан 210, 212

Сорока 183, 191
 Старостина И. П. 26
 Стрет 184
 Сыроечковский В. Е. 105, 239

Тагир 204
 Талвош Миколай 226
 Теслик 186
 Техановский Никодим 219, 220
 Тимирчин Ибрагим, Абрагим 184, 185, 186, 188, 192
 Тимирчин Ильяз 188, 189
 Тимирчин Олей 198
 Тимирчин Реджиб 185, 190
 Тимирчин Хидир 187
 Тимошка, толмач 194
 Тихомиров М. М. 239
 Тишкевич Василий 163, 199, 222
 Тишкевич Лев 190
 Тишкевич Михаил 199
 Тишкевич Скумин 201, 202, 225
 Тишкевич Юрий 201, 222, 225
 Трохимей 184
 Трызна 186

Федчиха 205
 Федько 152
 Филин Ф. П. 341
 Филипович Ян 180
 Флоря Б. Н. 239
 Фурс Петр 190, 191

Халецкий Андрей 226
 Халецкий Михаил 185, 186, 197
 Хачко 200
 Хлуднев Тимофей 163
 Ходкевич Юрий 224, 225

Хорошкевич А. Л. 47, 114, 239, 344, 363
 Хребтович Ян Литавор 177, 207, 208
 Худяков М. Г. 96, 239

Чаев С. Н. 53, 239
 Черепнин Л. В. 37, 239
 Черкас 185
 Чиж Василий 218

Шеломанова Н. Б. 49, 239
 Шеремет 203
 Шестаков Миколай 216
 Шихович Ян 222, 223
 Шмидт С. О. 49, 100, 106, 116, 121, 144, 228, 239, 240
 Шолуха Андрей 197
 Шомак Лазаревич 198

Щит Ян 215

Юзефович Л. А. 54, 117, 240
 Юргинис Ю. 18, 19
 Юряга Федор 224
 Юшко, писарь 213

Яблонский К. 34, 228
 Якуб 187, 204
 Якубовский А. Ю. 89, 95, 234

UDK 947.45.03/04
Ba 379

Egidijus BANIONIS

LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAIŠTYSTĖS
PASIUNTINYBIŲ TARNYBA XV – XVI AMŽIAIS

(Istorijos mokslo leidinys)

Leidėjas:

„Dienelė“ leidykla (neperiodinės spaudos redakcija), SL nr 1583.
Vyr. redaktorius Danas Kaukėnas. Tel. 73 53 44; 29 75 51,
faks. 731900.

Pasirašyta spaudai 1998 11 07. 26 sp. lankai. Tiražas 1000 egz.
Spausdino AB „Vilspa“, Viršuliškių skg. 80, 2056 Vilnius
Užsakymo Nr. 1040. Kaina sutartinė

ISBN 9986-23-051-9

© Egidijus Banionis
© Lietuvos istorijos institutas